

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 7

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

December 2024

WWW.AJERUZ.COM

International Scientific Journal
AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
December 2024

Tashkent 2024

“Academic Journal of Educational Research (AJER)” xalqaro ilmiy jurnali,
7-son, 1-297 varaq. Dekabr, 2024

“Academic Journal of Educational Research (AJER)” jurnali Respublikamizdagi va Xalqaro oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari va mustaqil ilmiy izlanuvchilar tomonidan olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijalarini ilmiy maqola tarzida chop etadi. Shuningdek, jurnalga Xalqaro va Respublikamizning boshqa ilmiy dargohlari, ishlab chiqarish tashkilotlari va korxonalarida faoliyat ko‘rsatib, ilmiy-tadqiqot ishlari olib borayotgan xodimlarning ham ilmiy maqolalari kiritiladi.

Barcha maqolalar jurnalning elektron ilmiy bazasiga www.ajeruz.com ga joylashtirildi.

Tahririyat jamoasi

Bosh muharrir
Texnik muharrir

Arziqulov Zayniddin
Lutfiddinov Ziyodxon

Ilmiy tahririyat kengashi	
Myxamedov Gafurjon Isroilovich	O‘zbekiston Respublikasi fan arbobi, Kimyo fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Eshchanov Baxodir Xudayberganovich	Fizika-matematika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Tadjibaev Ikrom Uralbayevich	Fizika-matematika fanlari doktori, dotsent Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Fayzullaev Normurot Ibodullaevich	Texnika fanlari bo‘yicha fan doktori (DSc), professor Samarqand davlat universiteti
Abduraxmonov Ergashboy	Kimyo fan doktori, professor Samarqand davlat universiteti
Qurbanova Aypara Djoldasovna	Kimyo fanlari nomzodi, dotsent Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O‘roqov Sirojiddin Xudayberdiyevich	Biologiya fanlari doktori (DSc), dotsent Samarqand davlat universiteti
Turayev Baxodir Xatamovich	Iqtisod fanlari doktori, professor Toshkent davlat transport universiteti
Negmatova Shaxzoda Shuxratovna	Falsafa fanlar doktori, professor O‘zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti
Abriyev Ro‘ziqul Buronovich	Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori Samarqand davlat universiteti
Raxmonov Dustmurod Abdunazarovich	Falsafa fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Toshkent amaliy fanlar universiteti
Irzayev Bahrom Shaymamatovich	Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Qatag‘on qurbonlari davlat muzey
Usarov Jabbor Eshbekovich	Pedagogika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Ximmataliyev Do‘stnazar Omonovich	Pedagogika fanlari doktori, professor Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Bunyamin Maftuh	Indonesian education university Prof. Dr, M.Pd., M.A. Vice Rector for Research, International Affairs, Partnership, and Business
Buxoriy Ahmad Muslim	Indonesian education university P.hD Director for Directorate of International Affairs
Xamrayev Abdurashid Jurakulovich	Tibbiyot fanlari doktori, professor Toshkent pediateriya tibbiyot instituti
Baykulov Azim Kenjayevich	Tibbiyot fanlar nomzodi, dotsent Samarqand Davlat tibbiyot unversiteti
Niyozov Xakim Bakoyevich	Veterinariya fanlari doktori, professor Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiet
Axmurzayev Shavkat Isakovich	Qishloq xo‘jalik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Toshkent davlat agrar universiteti

**PHYSICO-CHEMICAL ANALYSIS OF SURKOV COMPOSITE
OBTAINED ON THE BASIS OF LOCAL RAW MATERIALS**

A. Abdulkhayev¹, A. Nodirov², R. Axunova³, N. Maxmudova⁴

¹ *Namangan state pedagogy institute Natural sciences department big study,
technique sciences philosophy doctor*

² *Namangan state pedagogy institute Natural sciences department big study,
technique sciences philosophy doctor*

³ *Namangan state university Chemistry direction, 2nd year master's degree*

⁴ *Namangan state university Chemistry direction, 2nd year master's degree*

Abstract. This article presents the IR spectra of the new cast composite obtained from local raw materials and the analysis of the tensile and deformation vibrations between the bonds of the obtained composite at a frequency of 400 cm^{-1} . In addition, the increase of surface tension by organic substances on the surface of steel wires and metal ion bonds passing through them are given.

Key words: surkov composite, infrared spectrum, calcium stearate, sodium stearate, talc, sodium sulfate, t emir (III) oxide,

Introduction. In the world, a number of scientific researches are being conducted to obtain and create technology of dry cast composite used for metal processing. In particular, in this regard, by optimizing the calcium stearate and sodium stearate salts contained in the composite in obtaining dry-cast composites, increasing the variety of filler products, checking the composite's resistance to high temperatures, obtaining composites that allow working in different conditions, stretching steel wires and special attention is paid to the study of the physical and chemical properties of the dry-cast composite and testing in the metallurgical industry in order to obtain various products from it (wire, nails, syrup).[1,2]

Among the Uzbek scientists, O.G. Abdullayev developed a technology for obtaining dry casting composite from local raw materials for stretching steel wires. However, this obtained dry cast composite is not resistant to high temperature. As a result of the scientific research conducted by S.B. Mamajanov, it was possible to develop a new technology for obtaining a dry plaster composite and obtain this imported product based on local raw materials. However, it has been found that the amount of stearates in the composition of the obtained dry coating composite increases the amount of secondary residue formed when using the composite.[3,4]

In order to improve the quality of liquid steel in some factories in various developed countries, new variants of aggregate construction are being created. It leads to the emergence of new research and a variety of practical processes. But good quality steel work release of technology common principle is the only one. Various pouring methods

steels between differences always changed stands The main reason for this is that the iron from the mines contains different additives. [5]

Today, the main methods are: oxygen converter (above 50%), electric steel casting (about 20%) and marten furnaces (less than 30%). The scheme of metallurgical production of steel is carried out in two stages:

1. Cast iron from ore or enrichment in blast furnaces;
2. Oxidation of C, Si, Mn, P in steel casting aggregates is a method of removing sulfur, that is, obtaining steel of the required composition from cast iron.

Current at the time iron from ore directly get technology wide is being used . Straight away casting devices basically the following cases will be built:

- necessity when unnecessary from additions free has been get shi x ta and from him very high good quality steel melting
- necessity when enlargement difficult has been dust in the form of iron ores and work release waste (metal dust , dust holding staying devices using assembled dust and others) again work
- small work release to power have has been blast furnace syekhs to build economic in terms of efficient that it was not for so much big didn't happen used in the construction of factories (mini-factories) .

Surkov composites one how many in types is prepared . These are the types from each other significant difference does not But make it granular and work release technologies from each other differs. All type surkov in composites fillers, lubricants use possible. [7,8]

Belorussia Republic technical conditions based on work being released and being used surkov to composites to be placed on demand mainly , product getting ready from dried after humidity amount from 1.5 % not to exceed necessary work issuer this surkov to composites defined and shown in terms of packaging intact if one year can be saved . From this term after surkov composites in the composition humidity quantity change can[9]

Belorussia in the Republic work producers by present to be done dry surkov composites basically four different in type work is issued. These are the types above as said, from each other sharp difference if not , it will be extended steel type stretching conditions and conditions looking is selected .

Surkov material adhesion improve for surkov Additives are added to the composition of the composite to increase its adhesive properties. Rubbed surkov materials own function according to sim and stretching tyeshigi between directly reduces exposure. [10] Under construction the medium is adsorbed, i.e chemical connected reaction called a layer from the situation consists of will be His type and application method the material being used and stretching of the process to himself characteristic depend A lot layered surkov works relatively much expensive considered, it is mainly known one necessity in

cases is used . The invention relates to technological lubricants for metal forming, which can be used for drawing copper wire. [11,12]

Describes a lubricant for cold drawing of metals containing soap and water, its composition consists of organic salts as raw materials. Filler inorganic substances and secondary residual saponification products 25-75%; The rest are substances that improve the properties of lubricants.

For the preparation of the various drycast composites recommended in this work, which are used in the stretching of steel wires, soap, talc, borax, calcium stearate, sodium sulfate, zinc oxide, iron(III) oxide, potassium fluoride, lime flour are mainly needed. will be

Results.The fillers of this coating composite are among the raw materials that are common in all regions of our country. The process of making plaster composite is similar to dissolving the above mineral substances in liquid soap.

In this case, the soap is melted under the influence of heat, other substances are added to it, and it is intensively mixed until a homogeneous system is formed. If, in this process, the substances are thrown into the liquid soap in large quantities at once, the mixture reacts and hardens into a rubbery mass. Due to this, mineral additives at low temperature harden the soap and thus form a hard alloy with it.

A slight increase in temperature is required to melt this alloy. Mineral substances added for mixture liquefaction temperature of soap much difference does If this temperature to the system if given , soap charred , own property loss can

From this except temperature when increased from soap except another substances are also decomposed leaving or addition chemical processes happened to be as a result surkov of the composite composition to changes met , properties deterioration can

New the composite get for use nila digan of raw materials in our country The importance of the sources and composition of the composite is shown in Table 1 .

Table 1 Raw materials description .

No	Raw material	Importance	Work issuer	Raw material price	Liquefaction temperature
1	Calcium stearate	Oiling	Synthesis	20000	150-179
2	Sodium stearate	Oiling	Synthesis	17000	255-272
3	This is it	Friction reduce	Exchange	35000	1575
4	Sodium sulfate	Mechanic consistency	Surkhan Call (Karakalpoq district)	4000	884-1429

5	Iron (III) oxide	Graininess provide	Tashkent Lok- Boyok Factory "	20000	1597-2623
6	Kaolin	Friction improve	Angren (Tashkent v.) , (Karakalpoq r.)	14000	1750-1800
7	Talc	To corrosion against	Beruni (Karakalpakistan region) , Termiz (Surkhandarya region)	12000	1530
8	Sodium fluoride	Combustibility reduce	Exchange	20000	858-1505

The infrared spectrum was determined by the absorption area and peak of the ions listed in Table 2 . The absorption peaks formed in the fields of valence and deformation vibrations in the ionic state of inorganic substances were calculated. The infrared spectra of the composite obtained on the basis of the new technology were compared and analyzed with the initial samples and imported products.

Table 2

Absorption region of inorganic substances in the ionic state in the IR spectrum

Wave length cm ⁻¹	Val and defor . swallowing field	Wave length cm ⁻¹	Val and defor . swallowing field
536.210848	80.195464	2160,273920	97.598353
584.431248	88.392285	2362.799600	97.990371
696.302576	87.285311	2848.861232	95.252631
721.377184	92.229028	2918,298608	93.755254
877.611280	82.164474	3647,391056	96,043970
923,902864	76,095791	3687,896192	95,196878
964,408000	72,044451	1463,971344	92,505410
1008,770768	58,557374	1558,483328	90,076091
1029,987744	66,747226		
1095,567488	86,759626		
1421,537392	90,305486		
1444,683184	90,381683		

Physico-chemical analysis of imported, first sample and new technology samples of dry cast composites used for stretching metals was carried out by IR spectrum. Figure 2 is the IR-spectrum of the imported product imported from China. From this diagram, it

can be determined that the O=CO valence vibrations in the stearic acid molecule cm^{-1} were observed in the deformation vibration fields at 1558.48 cm^{-1} and 14468 cm^{-1} . NO-valent vibrations were observed in the fields of deformation vibrations in the region of 2918.30 cm^{-1} and 2848.86 cm^{-1} .

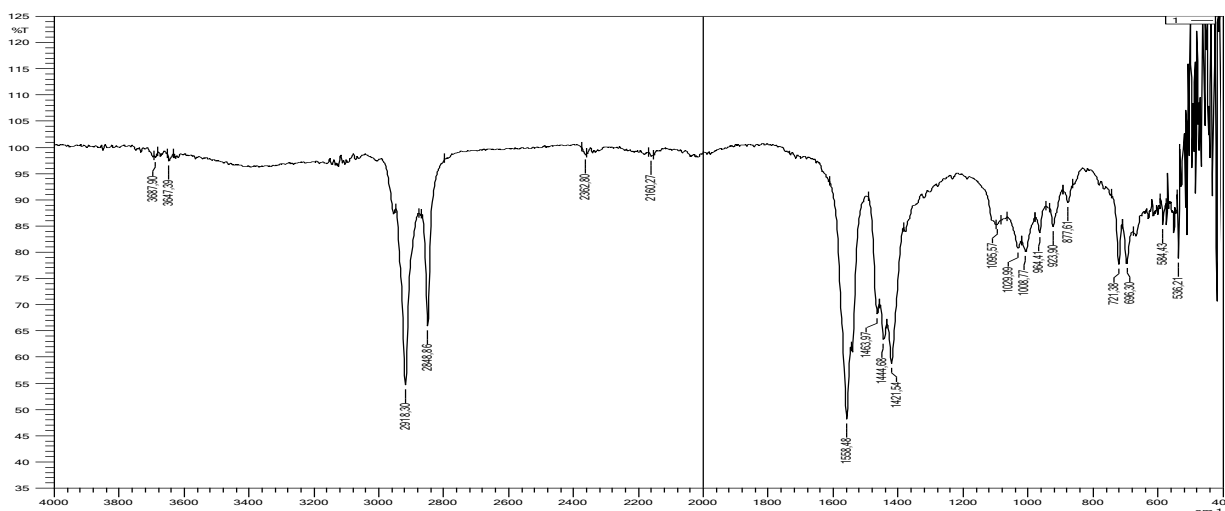

Figure 1. Chinese import product in IR - spectrum diagram .

Stearic acid salt and talc , kaolin salts molecule IR spectrum vibration at frequencies of C=O valence vibration frequency 1463.92 cm^{-1} from high in momentum peak at 1421.54 cm^{-1} lower to the field decreased. So, stearate molecule CO bond metal l is connected to the atom.

Composite in Figure 4.2 get methods used without composition one different has been example prepared. Received IR spectrum of the product received Received from the diagram that's it to determine 1463.92 cm^{-1} stearic acid molecule an insatiable garden crop so O=CO valet vibrations are 1006.84 cm^{-1} and 912.33 cm^{-1} in the field deformation in the areas of vibration observed , NO- valent vibrations 2918.30 cm^{-1} and 2848.86 cm^{-1} in the field deformation in vibration fields observed .

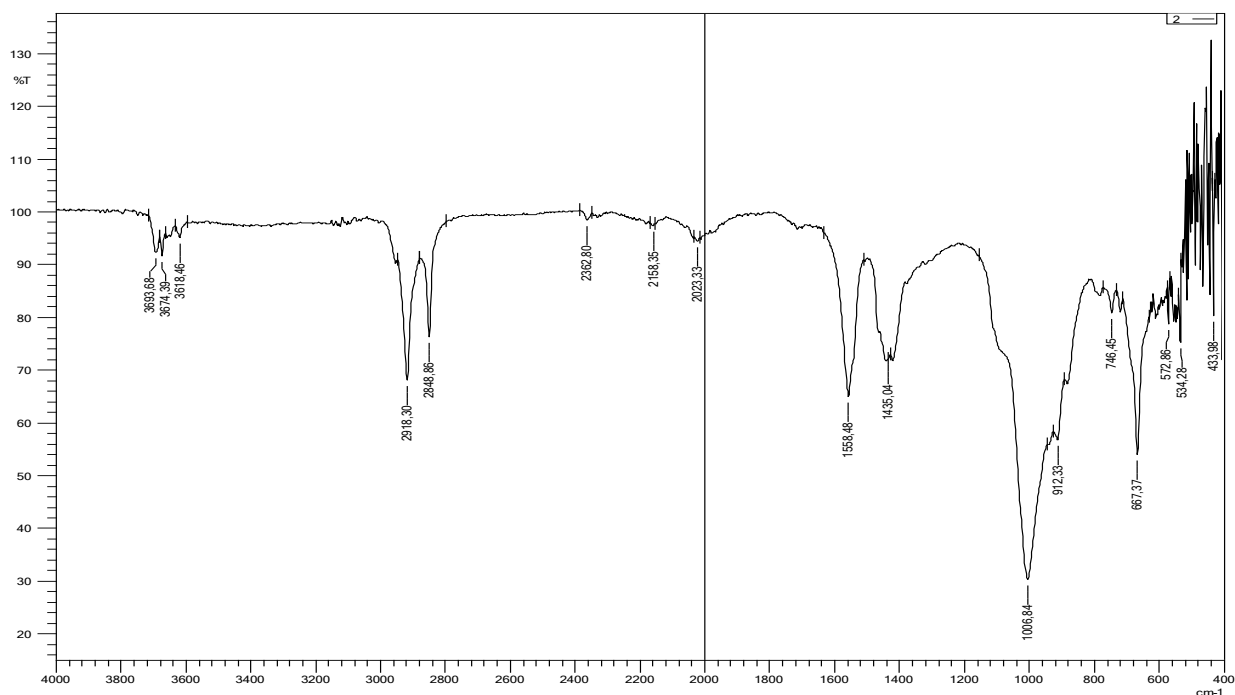

Figure 2. Initial IR - spektr of the sample diagram .

Stearic acid salt and the combination of talc and kaolin salts has an IR spectrum vibration at frequencies of C=O valence vibration frequency 1558.48 cm^{-1} from high in momentum peak at 1435.04 cm^{-1} lower to the field decreased . So , stearate molecule of the CO bond metal is connected to the atom . The composition and structure of the obtained compounds is proven by IR-spectroscopy methods. The physical properties of the synthesized compound are studied.

Obtained on the basis of traditional technology and the sample obtained on the basis of new technology can be known from the composition of the composite formed when first organic salts and then inorganic salts are mixed during the heating process. IR-spectroscopy analyzes the elemental substance based on the absorption spectra of the group of atoms in each sample.

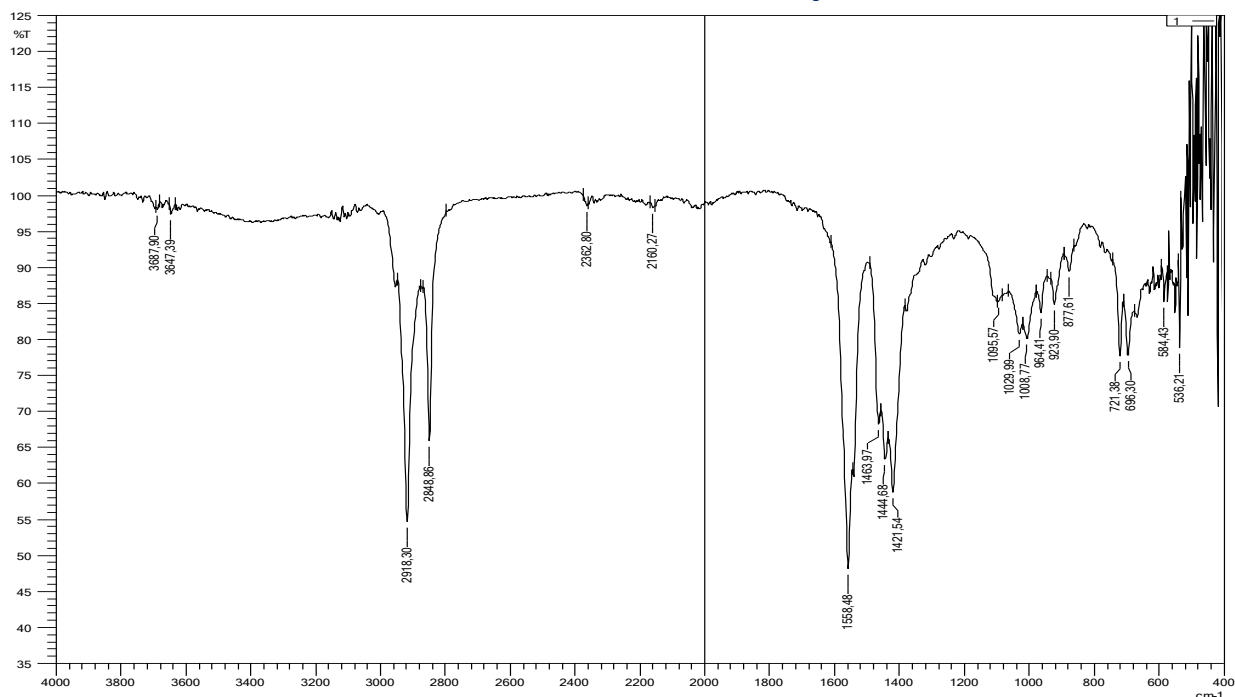

Figure 3. IR- spectrum of dry cast composite obtained on the basis of local raw materials diagram .

China the product composition basis by doing received being the composite in getting initial stearate salts not melted Substances mass shares respectively mixed . This IR spectrum of the composite was obtained (Figure 3). This diagram through composite in receipt initial 160 °C at temperature substances between intermolecular connection happened that it was to see can Stearate acid in the molecule $O = C - O$ valet vibrations of 1409.96 cm^{-1} and 871.82 cm^{-1} in the field deformation in the fields of vibration observed , $N - O$ - valence vibrations 3641.60 cm^{-1} and 2928.86 cm^{-1} in the field deformation in the fields of vibration observed.

Stearin acid salt and talc , kaolin salts molecule combination Valence vibration in IR spectroscopy in frequencies $C = O$ valent vibration frequency 2920.23 cm^{-1} high in momentum peak 2850.29 cm^{-1} lower to the field decreased . So , stearate molecule of the CO bond metal l through oxygen with an atom is connected . IR vibration It is possible to determine the composition of the surkov composite through the spectrum. Also IR-vibration From the spectrum, the properties of the composite can also be known.

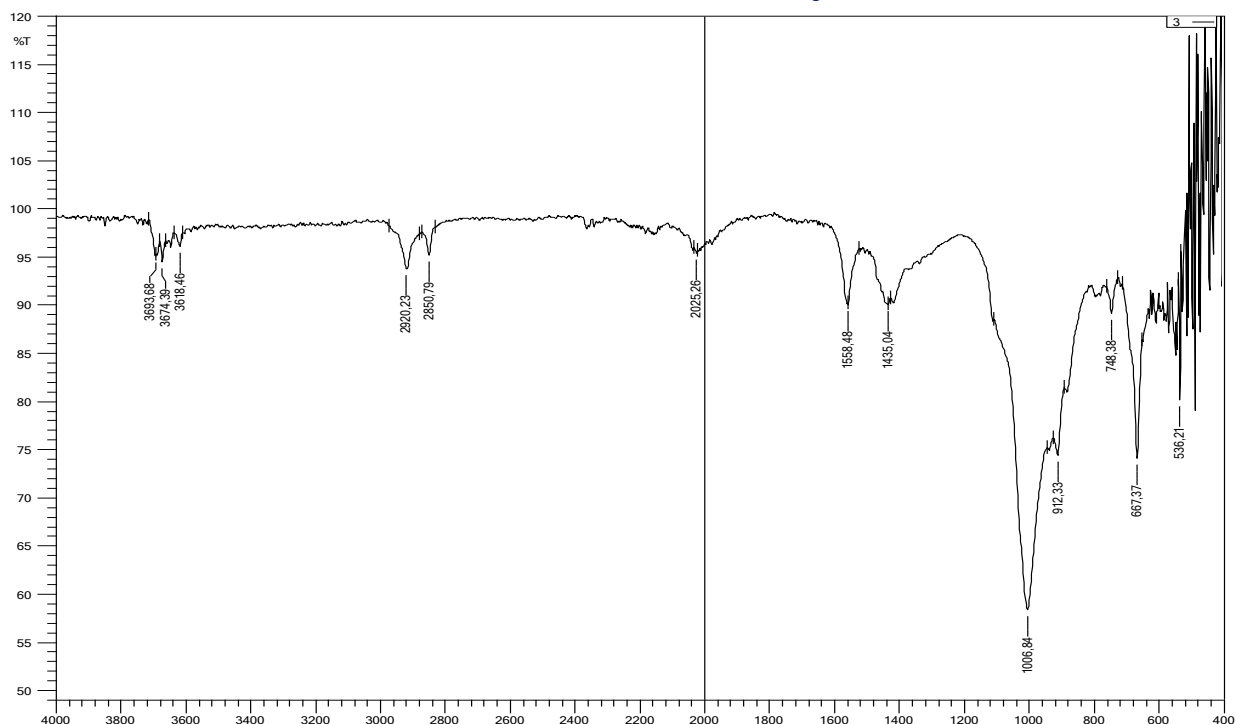

Figure 4. IR spectrum of the composite obtained on the basis of the new technology diagram .

New in Figure 4 method the composite get method through substances content i stabilized without received sample IR- spectrum , stearic acid salts molecule the rest to samples relatively less that it was for O=CO valent vibrations 1006.84 cm^{-1} and 912.33 cm^{-1} in the field deformation in the areas of vibration observed NO-valet vibrations of 3693.45 cm^{-1} and 3674.86 cm^{-1} in the field deformation vibration in the fields observed stearic acid salt and talc, kaolin salts molecule compound IR vibration at frequencies of C=O valence vibration frequency above 2920.92 cm^{-1} in momentum peak at 2850.79 cm^{-1} lower to the field decreased . So , stearate molecule is connected to the metal atom of the CO bond . In IR-spectrum, the composition of stearic acid salt and talc, kaolin salt molecule in the composition of surkov composite decreased C=O valence vibration frequency from 2920.23 cm^{-1} to the lower region of 2850.29 cm^{-1} . As a result, the stearate molecule CO bond and calcium is not stable. As a result, the charring process of the cast composite increases, increasing the amount of secondary residue.

Conclusions.The results of infrared spectroscopic analysis, differential scanning calorimetric analysis, and X-ray structural analysis of imported and new composites from China show that the mass fraction of organic compounds and organic salts in the imported product is more than 50%. By infrared spectroscopic analysis and differential scanning calorimetric analysis, component diagrams obtained without heating can be used to see whether or not there are intermolecular bonds between substances. The reason why the composite produced by the new technology produces less waste has been determined. In this case, the samples, i.e. the composite obtained without heating and the product

imported from China, contain a large amount of organic salts and the absence of intermolecular bonds.

Up to 20% formation of secondary (unwanted) products was observed.

References

1. O.L. Nikiforov, L.G. Savinchuk, I.L. Malina, V.V. Veremeyenko, A.N. Silin, Ye.N. Svinolobova // Podsmazochnoye pokrytiye dlya posleduyushchego volocheniya provoloki s ispolzovaniyem suxoy smazki. SU 1337166 A1 Patentnoye vedomstvo. 1999. S. 154-161.
2. Maxmutov D.Z, Yakunov A.I, Lojkin S.S, Xristenko A.V, Cherevko S.A, Сыроуегин M.A. // Primeneniye "suxoy smazki" dlya snijeniya riska prixvatov pri spuske xvostovikov pod mnogostadiynny gidrorazryv v usloviyax avpd. Bureniye i neft Uchrediteli: OOO "Burneft" ISSN: 2072-4799
3. S. M. Hafis, M.J. Ridzuan, A. Rahayu, Mohamed, R. N. Farahana, and S. Syahrullail, "Minimum quantity lubrication in cold work drawing process: Effects on forming load and surface roughness," *Procedia Eng.*, vol. 68. 2013. pp. 639–646.
4. L. Dubar, B. Hauw, A. Dubois, and J. Oudin, "Numerical identification of coating bulk behaviour in metal forming," *Comput. Struct.*, vol. 79 №. 10, pp. 2001. PP. 1027–1037.
5. J. M. Lee, D. C. Ko, K. S. Lee, and B. M. Kim, "Identification of the bulk behavior of coatings by nano-indentation test and FE-analysis and its application to forming analysis of the coated steel sheet," *J. Mater. Process. Technol.*, vol. № 188.2017pp. 309–313.
6. R. Parisot, S. Forest, A. F. Gourgues, A. Pineau, and D. Mareuse, "Modeling the mechanical behavior of a multicrystalline zinc coating on a hot-dip galvanized steel sheet," *Comput. Mater. Sci.*, vol. 19, №. 1-4. 2000. pp. 189–204.
7. A. Matuszak, "Determination of the frictional properties of coated steel sheets," *J. Mater. Process. Technol.*, vol. 106, №. 1-3 2014. pp. 107–111.
8. P. Pesch et al., "Performance of hard coated steel tools for steel sheet drawing," *Surf. Coatings Technol.*, vol. 163. 2003. pp. 739–746.
9. L. Lazzarotto, L. Dubar, A. Dubois, P. Ravassard, and J. Oudin, "Identification of Coulomb's friction coefficient in real contact conditions applied to a wire drawing process," *Wear*, vol. 211, № 1 PP. 54–63.
10. Nodirov, A. A., Sul'tonov, B. E., Abdullajanov, O. A., & Kholmatov, D. S. (2021). The clinker method of extracting phosphoric acid from Central Kyzylkum phosphorites. *Scientific Bulletin of NamSU*, 7, 69-75.
11. Sul'tonov B. E., Nodirov A. A., Xolmatov D. S. Research of the Composition of Phosphogypsum Produced During the Extracting of Phosphoric Acid from Ordinary

Phosphorite Powder by the Clinker Method //Chemical Science International Journal. – 2023. – T. 32. – №. 2. – C. 51-58.

12. Avazovich Nodirov Alisher, Sultonov Bohodir Elbekovich, and Holmatov Dilshod Sattorjonovich. "The main chemical composition of phosphogypsum. Formed at the obtaining of extraction phosphoric acid by clinker method." International scientific review LXXXIX (2023): 6-8.

МЕТОДИКА ТЕСТИРОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ ПО ХИМИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Холматова Д.Н.

Студентка 4 курса Направления «Химия»
факультета Физика и химия ЧГПУ

Abstract. *The main ideas and principles of testing are defined, a theoretical model of testing students' academic achievements in chemistry in secondary school is developed, representing the integrity of the target, content, organizational and managerial and result-evaluation components.*

Annotatsiya. *Testni o'tkazishning asosiy g'oya va tamoyillari belgilanib, o'rta maktabda kimyo fanidan o'quvchilarning ta'lim yutuqlarini tekshirishning maqsad, mazmun, tashkiliy, boshqaruv va ish faoliyatini baholash komponentlarining yaxlitligini ifodalovchi nazariy modeli ishlab chiqildi.*

Key words: *chemistry, testing students, school, organizational and managerial, result-evaluation.*

Kalit so'zlar: *kimyo, talabalar testi, maktab, tashkiliy va boshqaruv, ish faoliyatini baholash.*

Одной из наиболее технологичных форм проведения контроля знаний, умений учащихся с управляемыми параметрами качества знаний, умений является тестирование, которое позволяет определить объем усвоения поданной информации, время усвоения, уровень усвоения, умение использовать и перерабатывать полученную информацию.

В последние годы проблеме тестирования уделяется большое внимание в области теории и методики обучения химии. Вышел ряд работ, в которых эта проблема анализируется: стандартизированные тесты, классифицируемые по форме их строения, метод, повышающий надежность результатов тестирования, примеры статистической обработки результатов контроля; типология тестов, методика составления и использования тестов разного вида в формировании мотивации учения; стандартизированные тесты, сконструированные на конкретном материале учебного предмета химия, предназначенные для оценки уровня знаний, умений и навыков; требования к тестам обученности, характеристика эталонов к заданиям тестового типа, методика оценки и др[1,2].

В теории и практике обучения химии созданы определенные предпосылки для разработки методики тестирования учебных достижений учащихся по химии. Однако в литературе и практике обучения химии до сих пор не установлены теоретические основы тестирования, не определены важнейшие его направления, не создана система тестирования химических знаний, предметных умений, способностей учащихся[3]. Применение систематического тестирования в

обучении химии сдерживается из-за нерешённости ряда теоретико-методических вопросов, к числу которых следует отнести следующие: Несформулированность научно обоснованных целей и задач тестирования учебных достижений по химии в средней школе[4]. Отсутствие научно обоснованных методов тестирования учебных достижений учащихся по химии в средней школе. Незаработанность концептуальных теоретических и методических основ, а также теоретической модели тестирования учебных достижений учащихся по химии в средней школе[5]. Незаработанность методических условий реализации тестирования учебных достижений. Незаработанность поэтапной методики тестирования, обусловленной, прежде всего, дидактическим назначением тестов[6].

Актуальность нашего исследования состоит в том, что разработка проблемы тестирования имеет не только научное значение, но и социальное, а также прикладное значение.

Исследование обусловлено необходимостью решения следующих основных противоречий: между социальной потребностью в формировании химически образованной, допрофессионально компетентной личности и недостаточной разработанностью теоретических основ и методик измерения учебных достижений по химии; между необходимостью обеспечения оптимального усвоения содержания в соответствии с индивидуальными образовательными потребностями и неиспользованностью адаптивных возможностей тестов; между традиционными методами контроля и оценивания учебных достижений учащихся по химии в школе и необходимостью использования современных методов тестирования, реализующих идеи интеграции, гуманизации, технологизации.

Сказанное выше определило тему нашего исследования, цель которого можно сформулировать следующим образом - разработка поэтапной методики тестирования учебных достижений и выявление влияния данной методики на качество и уровень сформированности знаний и умений, необходимых для последующего обучения.

Для решения поставленных задач были использованы следующие методы исследования: анализ и обобщение складывающегося педагогического опыта в области оценочно - диагностического измерения знаний и умений по литературным данным, а также анализ форм и видов контроля по химии, применяемых для учащихся средних школ; констатирующее исследование по наблюдению учебной деятельности учащихся и учебного процесса в школе для определения места и задач тестового контроля в учебном процессе; поисковый педагогический эксперимент по разработке методики тестирования учащихся и испытания в практике; статистические методы для оценки качеств тестов и результатов их выполнения; созидательный педагогический эксперимент по оценке эффективности обучения с использованием тестового контроля, моделирование.

Указанные методы были использованы в процессе следующих этапов исследования:

1) предварительного этапа по теоретическому осмыслению изучаемой проблемы, определению научного аппарата исследования, изучению состояния теории и методики тестирования учащихся;

2) теоретического этапа по разработке концепции и теоретической модели тестирования учебных достижений учащихся средних школ, гипотезы научного исследования, подготовке экспериментального материала для педагогического эксперимента;

3) экспериментального этапа по организации и проведению педагогического эксперимента с целью проверки выдвинутой рабочей гипотезы, прослеживанию причинно - следственных связей между результатами контроля учащихся и экспериментальным фактором;

4) заключительного этапа по анализу и интерпретации результатов педагогического эксперимента, обобщению результатов всего исследования, формулированию научных выводов.

Практическая значимость работы состоит в том, что концептуальные положения, методические основы тестирования учебных достижений учащихся по химии доведены до уровня методических рекомендаций, адресованных учителям средних школ.

В процессе исследования: -сформулированы цели тестирования учебных достижений учащихся в рамках интегративного подхода;

-разработана и использована методика тестирования, реализующая методы выполнения тестов: выборки, сравнения, аналогии, последовательности, "исключения лишнего", дополнения, переструктурирования, напоминания, ранжирования, группировки, опознавания.

-установлены методические условия тестирования учебных достижений учащихся по химии в средней школе.

Результаты проведенного теоретико - экспериментального исследования приводят к выводу о том, что в дальнейшем есть смысл глубоко разрабатывать систему тестирования учебных достижений учащихся по химии в средней школе.

Литература

1. Buzrukxo‘jayev A.N., Komilov K.U. Muammoli ta’lim usullaridan foydalangan holda kimyo darslarida ko‘nikmalarni shakllantirish// Academic research in educational sciences, 2021, №2(11), С.680-691.

2. Комилов К.У., То'xtaniyozova F.O. Kimyo darslarida didaktik o‘yinlar// Academic Research in Educational Sciences, 2021, №11 (2), 903-911 betlar.

3. Kurbanova A.Dj., Komilov K.U., Allayev J. Umumiy va anorganik kimyo mashg'ulotlarida axborotkommunikatsion texnologiyalar elementlaridan foydalanish// Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar. 2021, №4 (4), 147-150 betlar.

4. Комилов К.У., Аллаев Ж., Мирзарахимов А.А., Курбонова М.Э. Электронный учебно-методический комплекс по химии (Теоретический часть)/ СА Patent, 2022, 4,047

5. Kurbanova A.Dj. Kimyo. O'quv qo'llanma, 2022. 185 bet.

6. Xaliknazarova N.Z., Kurbanova A.Dj. Organik kimyo darslarida ekologik mazmunli muammoli masalalardan foyalanish// Academic research in educational sciences. 2021, №11, 923-931 betlar.

O'RTA MAKTABDA KIMYO FANINI O'QITISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Sumberdiyeva Nafosat Rahimberganovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Bugungi kunda har qanday maktab fani bo'yicha har bir o'qituvchi AKTdan foydalangan holda dars tayyorlashi va o'tkazishi kerak. Bu zarur, chunki AKTdan foydalangan holda dars vizual, rang-barang, ma'lumotli, interaktiv bo'lib, o'qituvchi va talabaniing vaqtini tejaydi, o'quvchiga o'z tezligida ishlashga imkon beradi, o'qituvchiga talaba bilan differentsial va individual ishlashga imkon beradi, o'quv natijalarini tezda nazorat qilish va baholashga imkon beradi. Maqolada shu yo'nalishga yondoshilgan.

Annotation. Today, every teacher in any school subject must prepare and conduct a lesson using ICT. This is necessary, since the lesson using ICT is visual, colorful, informative, interactive, saves the time of the teacher and the student, allows the student to work at their own pace, allows the teacher to work with the student differentially and individually, allows you to quickly control and evaluate the results of studies. This approach is addressed in the article.

Kalit so'zlar: kimyo, nazariy, amaliy, laboratoriya, elektron doska, komp'yuter, mul'tmediya uskunasi, proektor.

Keywords: chemistry, theoretical, practical, laboratory, electronic whiteboard, computer, multimedia equipment, projector

Kirish. Bugungi kunda maktabda axborot texnologiyalaridan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu hozirgi asr axborot asri ekanligi bilan to'liq oqlanadi. Bizning vazifamiz nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki o'quvchilarini ularni fan qirralarini egallashga intilishida va olingan bilimlarini mustaqil ravishda o'zlashtirishga o'rgatishdan iboratdir. Ya'ni ma'lumotni toppish, yig'ish, qayta ishlash qobiliyati juda qimmatli boylik hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatning o'z rivojlanishining axborot davriga o'tishi maktab ta'limi tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri sifatida kelajakdagi mutaxassisning axborot madaniyati asoslarini shakllantirish vazifasini ilgari suradi. Texnologik taraqqiyotning barcha yangiliklarini o'quvchilar alohida zavq bilan kutib olishadi. Shuning uchun o'quvchilarning shaxsiyatini maqsadli rivojlantirish uchun qiziquvchanlik va yuqori bilim faolligidan foydalanish juda muhimdir. Aynan o'qituvchi boshchiligidagi darslarda o'quvchilar kompyuter texnologiyalaridan ta'lim maqsadlarida foydalanishni o'rganishlari, ta'limni hal qilish uchun ma'lumot olish usullarini o'zlashtirishlari va keyinchalik kengroq vazifalarni bajarishlari, umrbod ta'limni davom ettirish imkoniyatini beradigan ko'nikmalarga ega bo'lishlari mumkin[1,2].

Axborot texnologiyalaridan foydalanish maqsadlari:

1. O'quvchi shaxsini rivojlantirish, axborot jamiyati sharoitida mustaqil ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorgarlik: - kompyuter bilan aloqa qilish xususiyatlari tufayli konstruktiv, algoritmik fikrlashni rivojlantirish; - reproduktiv faoliyat ulushini kamaytirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish; - axborot madaniyatini shakllantirish, axborotni qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va boshqalar [3].

2. Zamonaviy jamiyatni axborotlashtirish bilan bog'liq ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish: - axborot texnologiyalari orqali o'quvchilarni mustaqil bilim faoliyatiga tayyorlash [4].

3. O'quv jarayonining motivatsiyasi: - axborot texnologiyalari imkoniyatlarini amalga oshirish orqali o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirish; - kognitiv faoliyatni faollashtirish uchun stimullarni aniqlash va ulardan foydalanishdan iborat [5].

Ta'lim oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu axborot bilan ishlashning umumiy ta'lim va umumiy madaniy ko'nikmalarini shakllantirish uchun axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirishdir. Faqatgina an'anaviy o'qitish usullaridan foydalangan holda ushbu muammoni hal qilishning iloji yo'qligi aniq, maktabda quyidagi imkoniyatlarni ta'minlaydigan sharoitlar yaratilishi kerak[6]:

1. Har bir o'quvchini faol bilim jarayoniga jalb qilish;
2. Turli xil muammolarga echim topish uchun hamkorlikda ishlash;
3. Boshqa maktablar, huddudlardagi tengdoshlar bilan keng muloqot olib borilishi va fikr almashinishi;

Turli masalalar bo'yicha mustaqil, asosli fikringizni shakllantirish maqsadida butun dunyo bo'ylab axborot markazlari kerakli ma'lumotlariga erkin kirish imkoni paydo bo'ladi.

Bu nafaqat ta'lim mazmuni, balki ishlatilgan ta'lim texnologiyalariga e'tiborli bo'lishni talab etadi. Shu sababli, hozirgi vaqtda zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalari asosida o'quv jarayonini tashkil etish zarurati paydo bo'ldi, bu erda elektron vositalar, birinchi navbatda global telekommunikatsiya internet tarmoqlari axborot manbalari sifatida tobora ko'proq foydalanilmoqda [7].

Ta'lim jarayonini axborotlashtirishning muhim tarkibiy qismi maktab kimyo darsida AKTdan foydalanish tajribasini to'plashdir. Bu maktab pedagogikasida mutlaqo yangi yo'nalish hisoblanadi.

O'quv jarayonida AKTdan foydalanish o'qituvchi uchun quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) didaktik materiallarni tayyorlash uchun tegishli protsessorlar va muharrirlardan foydalangan holda matn, raqamli, grafik va ovozli ma'lumotlarni qayta ishlash (vazifalar variantlari, jadvallar, diagrammalar, chizmalar, rasmlar va boshqalar) [8];

b) MS Power Point taqdimot muharriri yordamida ushbu o'quv materialida slaydlar yaratish va darsda taqdimotni namoyish etish; mavjud tayyor dasturiy mahsulotlardan fan bo'yicha foydalanish va boshqalar [9];

c) darsda elektron darslik bilan ishlashni tashkil etish; o'quv dasturlarini qo'llash (o'qitish, mustahkamlash, nazorat qilish);

d) darslarga va darsdan tashqari tadbirlarga tayyorgarlik ko'rish jarayonida internetdan kerakli ma'lumotlarni qidirish;

e) o'quvchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri darsda internetdan kerakli ma'lumotlarni qidirish bo'yicha ishlarni tashkil etish;

f) tayyor dasturlar yordamida yoki mustaqil ravishda testlarni ishlab chiqish va kompyuterda sinovlarini o'tkazish va boshqalar.

Ta'limni axborotlashtirish o'quvchining turli xil shaxsiy ko'rinishlariga qiymat munosabatini o'z ichiga oladi. Bilim maqsad sifatida emas, balki shaxsni rivojlantirish usuli, vositasi sifatida ishlaydi. Buning uchun eng boy imkoniyatlar AKTdan foydalanish orqali ta'minlanadi.

Darslarda axborot texnologiyalarni qo'llanilishi quyidagilarga imkon yaratadi [10]:

- har bir o'quvchiga o'z ta'lim traektoriyasini ta'minlaydigan ochiq ta'lim tizimini yaratishga;

- o'quvchilarning o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan o'zgartirish, ularda tizimli fikrlashni shakllantirishga;

- o'quv jarayonida maktab o'quvchilarining bilim faoliyatini oqilona tashkil etishga;

- o'quv jarayonini individuallashtirish va tubdan yangi kognitiv vositalarga murojaat qilish uchun kompyuterlardan foydalanishga;

- kompyuter grafikasi va modellashtirish vositalaridan foydalanishga asoslangan murakkab texnik va kimyoviy tizimlar ichidagi mikro va makro olamdagi hodisalar va jarayonlarni o'rganishga;

- haqiqatan ham juda yuqori yoki past tezlikda sodir bo'ladigan turli xil fizik va kimyoviy jarayonlarni o'rganish uchun qulay miqyosda taqdim etishga.

- haqiqiy tajriba yoki tajribani taqlid qilish sharoitida laboratoriya ishlarini bajarish kabilar hisoblanadi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish maqsadlari quyidagilardan iborat [11]:

1. O'quvchi shaxsini rivojlantirish, axborot jamiyati sharoitida mustaqil ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorgarlik:

- kompyuter bilan aloqa qilish xususiyatlari tufayli konstruktiv, algoritmik fikrlashni rivojlantirish;

- reproduktiv faoliyat ulushini kamaytirish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirish;

- axborot madaniyatini shakllantirish, axborotni qayta ishlash qobiliyati.

2. Bugungi rivojlanayotgan O'zbekiston o'rta ta'lim maktabini axborotlashtirish tufayli ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish:

- axborot texnologiyalari yordamida o'quvchilarni mustaqil bilim faoliyatiga tayyorlash.

3. O'quv jarayonining motivatsiyalashuvi:

- axborot texnologiyalari imkoniyatlarini amalga oshirish orqali o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirish;

- kognitiv faoliyatni faollashtirish uchun stimullarni aniqlash va ulardan foydalanish ko'zda tutilgan.

Maktab kimyo kursini o'rganishda kompyuterdan foydalanishni yoqlaydigan bir nechta asosiy yo'nalishlar mavjud:

1. Mikroduyo ob'ektlari va hodisalarining vizual tasvirini o'rganish;

2. Kimyoviy mahsulotlar ishlab chiqarishni o'rganish;

3. Kimyoviy tajriba va kimyoviy reaksiyalarni modellashtirish;

4. Sinov nazorati tizimi va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Kompyuter yordamida animatsiya, kimyoviy modellashtirishdan keng foydalanish o'rganishni yanada vizual, tushunarli va esda qolarli qiladi. O'qituvchi nafaqat test tizimidan foydalangan holda o'quvchining bilimlarini sinab ko'rishi mumkin, balki o'quvchilarning o'zi ham materialni o'zlashtirish darajasini nazorat qilishi mumkin.

Virtual ekskursiyalardan foydalanish o'quvchining dunyoqarashini sezilarli darajada kengaytiradi va kimyoviy ishlab chiqarishning mohiyatini tushunishni osonlashtiradi.

Ammo menimcha, kimyo darsida kompyuter loyihasining asosiy afzalligi uning portlovchi va yonish xavf bor jarayonlarni, toksik moddalar, radioaktiv preparatlar ishtirokidagi reaksiyalarni, bir so'z bilan aytganda, o'quvchining sog'lig'iga bevosita xavf tug'diradigan barcha narsalarni ko'rib chiqishga imkon yaratadi.

Kimyo juda murakkab fan hisoblanadi. Agar bir necha yil oldin ushbu fanga qiziqish namoyish va amaliy ishlarni olib borish orqali singdirilgan bo'lsa, endi ko'plab maktablarda reaktivlarning butun zaxirasi deyarli tugadi, maktab sharoitida ba'zi tajribalar va hodisalarni namoyish etish xavfli emas. Bundan tashqari, kimyo o'qituvchisining vazifasi bolaning fazoviy tasavvurini rivojlantirish, ko'rinmas narsalarni "ko'rish", kimyoviy jarayonlarni modellashtirish qobiliyatidir.

Bularning barchasi interfaol doskadan foydalangan holda darslar orqali osonlikcha hal qilinadi.

Interfaol doska bilan ishlash:

- ko'rgazmali qurollar yaratishda o'qituvchining ishini osonlashtiradi;

- frontal nazoratni tashkil etish;

- kimyoviy eksperimentlarning video yozuvlarini qayta-qayta namoyish etishga imkon beradi.

Ekranning yoritilishi va xiralashishi o'quvchining e'tiborini yangi materialni tushunishga yo'naltiradi, bilimlarni boshqarishda muvaffaqiyatli qo'llaniladi.

Yozib olish va nusxalash vositalari quyidagilarga imkon beradi:

- darsdan - darsga materialni o'zlashtirishning uzluksizligi va uzluksizligini yaratish, o'quvchilarning mustaqil ishlashi uchun didaktik materiallar va dars xulosalarini yaratish, dars jarayonini va keyingi tahlil va foydalanish uchun muammolarni hal qilishni yozib olish, kimyoviy elementlar va moddalarning xususiyatlari va sifatlarining o'xshashligi va qarama-qarshi tomonlarini dinamik va vizual ravishda namoyish etishdan iborat.

Ob'ektlarni elektron doskada qo'lda siljitish imkoni mavjud:

- molekullarni loyihalash, ularni har tomondan ko'rib chiqish, kimyoviy o'zgarishlarni modellashtirish, kimyoviy tenglamalar koeffitsientlarini tartibga solish.

Interfaol doska vositalari darsni vizual, yorqin, esda qolarli qiladi.

Interfaol doskadan foydalanish o'rganishga bo'lgan munosabatni o'zgartiradi, o'qituvchi va talaba uchun yangi imkoniyatlar yaratadi:

Bu o'quvchining tasavvurini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir;

Bu muammoli o'qitish usullaridan foydalangan holda jamoaviy va guruh ishlarini tashkil qilish imkoniyatidir;

Bu estetik va qiziqarli ishlash, deyarli o'ynash, bunday murakkab mavzuni – kimyoni o'rganish uchun imkoniyatdir.

Interfaol doska yordamida siz taqdimotlarni namoyish qilishingiz, modellar yaratishingiz, talabalarni materialni o'zlashtirish jarayoniga faol jalb qilishingiz, dars sur'ati va oqimini yaxshilashingiz mumkin.

Kompyuterda mavjud bo'lgan barcha narsalar interaktiv doskada ham namoyish etiladi. Unda siz ob'ektlar va yozuvlarni ko'chirishingiz, matnlar, chizmalar va diagrammalarga sharhlar qo'shishingiz, asosiy joylarni tanlashingiz va ranglar qo'shishingiz mumkin. Matnlar, chizmalar yoki grafikalar yashirilishi va keyin ma'ruzaning asosiy daqiqalarida ko'rsatilishi mumkin. Interfaol doska bilan ishlash o'qituvchiga o'quvchilarning bilimlarini sinab ko'rish, ularni munozaraga jalb qilish va guruhlarda ishlashni tashkil qilish imkonini beradi.

Interfaol doskalar bilan ishlash materiallardan ijodiy foydalanishni o'z ichiga oladi. Fayllar yoki sahifalar oldindan tayyorlanishi va darsda mavjud bo'lgan boshqa manbalarga bog'lanishi lozim. Barcha manbalar to'g'ridan-to'g'ri ekranda sharhlanishi va kelgusi darslar uchun yozuvlarni saqlashi mumkin. Oldingi darslarning fayllari har doim ochilishi va o'tgan materialni takrorlashi mumkin. Sahifalar eskizlar kabi ekranning yon tomoniga joylashtirilgan, o'qituvchi har doim darsning oldingi bosqichiga qaytish va darsning asosiy fikrlarini takrorlash imkoniyatiga ega. Bularning barchasi darsni rejalashtirishga yordam beradi va dars oqimiga yordam beradi.

Interfaol doska yordamida maktab kimyo fanidan topshiriqlarini ishlab chiqish sinfdagi barcha o'quvchilarning e'tiborini tortadigan mazmunli va vizual topshiriqlarni yaratishga yordam beradi. Buning uchun u barcha kerakli vositalarga ega. Interfaol doskada mavjud bo'lgan ranglarning xilma-xilligi muhim sohalarni ta'kidlash va ularga

e'tiborni jalb qilish, umumiy g'oyalarni bog'lash yoki ularning farqlarini ko'rsatish va aks ettirish jarayonini namoyish etish imkonini beradi.

Yozuvlarni yozish qobiliyati ekrandagi matn yoki rasmlarga ma'lumot, savollar qo'shish imkonini beradi. Barcha eslatmalarni saqlash, ko'rish yoki chop etish mumkin. Interfaol doskada siz tabiiy ob'ektlar bo'lmagan taqdirda laboratoriya ishlarini tashkil qilishingiz mumkin. Audio va video qo'shimchalar materialni etkazib berishni sezilarli darajada oshiradi: siz video tasvirlarni yozib olishingiz va ularga yozuvlarni muhokama qilish va qo'shish uchun ularni statik ravishda namoyish qilishingiz mumkin. Elektron doska o'quvchilarga g'oyalarni guruhlashda, afzalliklari va kamchiliklarini, o'xshashliklari va farqlarini aniqlashda, chizmalar, diagrammalar va boshqalarga imzo chekishda yordam beradi.

Interfaol doskadagi matn, diagramma yoki rasmni ajratib ko'rsatish mumkin. Ekraning bir qismini yashirish va kerak bo'lganda ko'rsatish oson. Ob'ektlarni kesish, ekrandan o'chirish, nusxalash, joylashtirish, amallar – bekor qilish yoki qaytarish mumkin. Sahifalarni har qanday tartibda ko'rish mumkin, ba'zi dars mavzularini namoyish qilish yoki yomon o'rganilgan narsalarni takrorlash va chizmalar va matnlarni bir sahifadan ikkinchisiga tortib o'tkazish mumkin.

Kimyo fanini o'qitishda multimedia texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklaridan biri bu faoliyatning yangiligi, kompyuter bilan ishlashga qiziqish tufayli o'qitish sifatini oshirishdir. Kimyo darslarida kompyuterdan foydalanish o'quvchilarning faol va mazmunli ishlarini tashkil etishning yangi usuliga aylanib, darslarni yanada vizual va qiziqarli qiladi. Kimyo darslarida AKTdan foydalanish o'qituvchi va talaba faoliyatini jadallashtirishga imkon beradi; mavzuni o'qitish sifatini oshirish; vizualizatsiya printsipini aniq aks ettirgan holda kimyoviy ob'ektlarning muhim tomonlarini aks ettirish; o'rganilayotgan ob'ektlar va tabiiy hodisalarning eng muhim xususiyatlarini birinchi o'ringa qo'yilganda maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kompyuter o'qituvchilarga yangi vositalarni taqdim etadi:

- interfaol - har bir tomonning navbatma-navbat bayonoti, keng ma'noda-ma'lumot berishdan tortib to harakatgacha;

- multimedia - fotosuratlar, videolar, grafikalar, animatsiyalar, tovushlar yordamida ob'ektlar va jarayonlarni taqdim etish, ya'ni. bugungi kunda ma'lum bo'lgan barcha shakllarda (multimedia muhiti yuqori ma'lumot zichligiga ega);

- modellashtirish - o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni simulyatsiya qilish bilan bir qatorda foydalanuvchining tashqi ob'ektlari va ular bilan o'zaro ta'sir qilish usullarini taqdim etish;

- kommunikativlik - to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilish qobiliyati, ma'lumotni taqdim etish samaradorligi, jarayonning holatini nazorat qilish;

- ishlash (muntazam bo'lmagan operatsiyalarni avtomatlashtirish).

Zamonaviy dunyoda axborot madaniyatini o'zlashtirishning ahamiyatini, o'quvchilarning (ayniqsa, o'rta maktab o'quvchilarining) kompyuter texnologiyalariga yuqori qiziqishini va maktablarni kompyuterlashtirishning o'sib borayotgan darajasini hisobga olgan holda, vazifalarni hal qilish uchun o'quv jarayoniga multimedia dasturiy mahsulotlarini faol joriy etish maqsadga muvofiqdir. Kimyo tabiat fanlari orasida markaziy o'rinni egallaydi va ajoyib ijodiy kuchga ega. Kimyoning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat tabiat tomonidan berilgan narsalarni o'rganadi, balki o'zi uchun yangi va yangi tadqiqot ob'ektlarini yaratadi, bu borada kimyo boshqa fanlar orasida tengsizdir.

"Kimyo" fanining xususiyatlari materialni taqdim etish uchun multimedia texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligini belgilaydi. "Multimedia" atamasi inglizcha multimedia so'zidan kelib chiqqan bo'lib, uni "ko'p muhit" (multi – ko'p va media – muhit) deb tarjima qilish mumkin. Multimedia texnologiyasi bir vaqtning o'zida ma'lumotlarni taqdim etishning turli usullaridan foydalanishga imkon beradi: raqamlar, matn, grafikalar, animatsiya, video va ovoz. Uning muhim xususiyati interaktivlikdir - foydalanuvchi kompyuter bilan muloqotda faol rol o'ynaydi. Bir necha yil oldin men hamkasblarim bilan PowerPoint dasturini o'zlashtirdim va darslarning turli bosqichlarida taqdimotlarimdan tez-tez foydalanaman. Elektron doska tushuntirish paytida marker bilan qo'shimchalar, tushuntirishlar kiritish va yozuvlarni to'g'ridan-to'g'ri slaydda saqlash yoki saqlamaslik imkonini beradi.

Ijodkorlik - bu o'quvchi faoliyatining eng yuqori shakli. Shuning uchun, AKTdan foydalangan holda darslar o'tkazish uchun men o'quvchilarga etakchi vazifalarni beraman: mavzuni o'rganish va uni darsda taqdim etish uchun jadvallar, diagrammalar, grafikalar, rasmlar, fotosuratlar, tajribalarni o'z ichiga olgan taqdimot tuzish. Shunday qilib, o'quvchilar dastur bo'yicha har qanday mavzuni tanlash va kimyo darslarida o'rganilgan material bo'yicha mustaqil ravishda yoki juftlikda taqdimot yaratish imkoniyatiga ega. O'quvchilar ushbu taqdimotning materiallari va slaydlaridan darsda mavzuni taqdim etishda foydalanadilar. Shuning uchun ular bunday "Cheat varaqlari" bilan yangi mavzuda gapirishdan qo'rqmaydilar.

Shunday qilib, o'quvchilar mavzular bo'yicha darslarga taqdimotlar tayyorladilar: "Atom tuzilishi"; "Kimyoviy bog'lanish. Modda tuzilishi"; "Noorganik moddalarning tasnifi"; "Metallarning umumiy tavsifnomasi"; "Metallmaslarning umumiy tavsifnomasi" va boshqalar. Bundan tashqari, men kimyo mavzularini umumlashtirish uchun ushbu turdagi vazifalardan foydalanaman. Keyin o'quvchilar darsda o'rganilgan nazariy materialni birlashtiradilar, uni tizimlashtiradilar, umumlashtiradilar va tahlil qiladilar, darsda muhokama qilinmagan yangi faktlar bilan to'ldiradilar; materialning nazariy asoslarini chuqurlashtirish, axborot madaniyati darajasini oshirish, kimyodan intellektual qobiliyatini shakllanishi va rivojlanishiga erishiladi.

Shuning uchun, kimyo darslarida men turli xil to'plamlarning raqamli ta'lim manbalarini qo'llayman, ularni alohida saytlarda, elektron ommaviy axborot vositalarida

topish mumkin. Men kerakli kimyoviy tajribalarni topaman va taqdimotlarning alohida slaydlariga joylashtiraman va keyin ularni darslarda ishlataman. Yana bir bor ta'kidlash kerakki, eksperimentni bunday namoyish qilishning afzalligi eng yaxshi ko'rinish, xavfsizlik, eksperimentning har qanday bosqichidan takrorlash qobiliyatidir. Shuni ta'kidlash kerakki, biz maktab ta'limi rivojlanishining shunday bosqichiga keldik-ki, deyarli hech qanday zamonaviy kimyo darsi AKTdan foydalanishning turli shakllari, usullari va usullaridan foydalanmasdan olib borilishi maqsadga muvofiq emas.

O'quvchi bilimlarni haqiqatan ham zarur deb bilishi uchun u oldiga qo'yishi va hayotdan o'zi uchun muhim bo'lgan muammoni hal qilishi, uni hal qilish uchun ma'lum bilim va ko'nikmalarni, shu jumladan hali qo'lga kiritilmagan yangilarini qo'llashi va natijada haqiqiy aniq natijaga erishishi kerak.

Xulosa qilib shuni ta'kidlashni istardimki, kimyo darslarida axborot texnologiyalari yordamida biz o'quvchilarning vizual va eshitish idrokiga ta'sir qilamiz, ularning e'tiborini kimyo darslarida ko'pincha mavjud bo'lmagan vizualizatsiya bilan jamlaymiz. Taqdimotni yaratishda o'quvchilarning ijodiy qobiliatlari rivojlanadi. Kompyuterning imkoniyatlaridan foydalanib, biz didaktik materiallarni o'zgartiramiz, kimyo o'qituvchilarining ma'lumotlar bazasini yaratamiz, yangi turdagi elektron darsliklardan foydalanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Элмурадов Б., Комилов К. У. Роль слайдов Power Point при проведении лекционных занятий по химии //Вестник Ташкентского института автомобильных дорог. – 2018. – Т. 1. – №. 4.

2. Комилов К. У. На занятиях химией применение компьютерных и кейс технологий/Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. 2018 й. 27 апрель //ТДПУ. Тошкент, С.-353.

3. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы. М.: Педагогика, 2002 г.

4. А.Н. Семин. Компьютер в жизни учителя: расширение горизонтов творчества//Химия в школе. 2006. № 8.

5. По материалам журнала "National Wildlife" (США). Сайт: context.narod.ru/moll/nautilus.html.

6. По материалам журнала "National Wildlife" (США). Сайт: context.narod.ru/moll/nautilus.html.

7. Химия для всех: иллюстрированные материалы по общей, органической и неорганической химии (URL: <http://school-sector.relarn.ru/nsm>);

8. Рустамова Х.Н., Курбанова А.Д., Комилов К.У. Эштурсунов Д.А. Роль информационно – коммуникационных технологии в преподавании общей и неорганической химии// "Экономика и социум". 2021, №5(84) ч.2, С. 1047-1056.

9. Ёдгаров Б.О., Комилов К.У., Курбанова А.Дж. Применение ИКТ для совершенствования общего химического образования// Общество и инновации. 2021, № 4/S, С. 257-261.

10. Комилов К. У. и др. Электронный учебно-методический комплекс по химии (Теоретический часть), 2022 //СА Patent. – №. 4047.

11. Xamzayeva M., Qamariddin O. Sport kollejarida kimyo ta'limini takomillashtirishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1305-1314.

Абдулахатова М.А.

Студентка 2 курса Направления «Химия»
факультета Физика и химия ЧГПУ

Abstract. A study was conducted in the field of interdisciplinary integration of the Russian language and chemistry in senior grades of a comprehensive school.

Annotatsiya. O'рта maktabda rus tili va kimyoning fanlararo integratsiyasi sohasida tadqiqot o'tkazildi.

Key words: interdisciplinary; integration; student; chemistry; ability; school; literacy.

Kalit so'zlar: fanlararo; integratsiya; talaba; kimyo; qobiliyat; maktab; savodxonlik.

Для развития языка и культуры речи в процессе обучения химии важным является взаимопроникновение его химической и общекультурной составляющих. Одна из целей общего образования – формирование коммуникативной компетентности выпускников, основанной на общении и сотрудничестве в образовательном процессе.

Главный результат общего образования – развитие у выпускников толерантности, ответственности за выполняемое дело, способности к коллективному решению учебных, социальных и лично значимых проблем[1].

Языковой опыт ученика, который начинает изучать предмет химию, уже достаточно сформирован. Формирование коммуникативной компетентности у школьников затруднено!

Бедный словарный запас.

Грубая речь.

Очень слабый устный ответ.

Одной из задач химии является преодоление возникающего барьера в знаниях единого русского языка. Вследствие неразвитости языка учащихся, возникают противоречия[2]:

Первое заключается в необходимости формирования химического знания и использования учащимися научного языка, а они недостаточно владеют родным языком[3].

Второе состоит в необходимости развивать умственные возможности учащихся, а они отстают в коммуникативном отношении[4].

Возникает противоречие между углублением теоретического уровня содержания курса химии, с одной стороны, и недостаточным развитием речи ученика, как показателя его общего развития, с другой стороны[5].

Развитие речи школьников при обучении химии - одна из важных и актуальных проблем методики преподавания[6]. Цельная система развития речи учащихся в процессе изучения химии отсутствует.

На современном этапе развития гуманитарного знания исследование языкового сознания человека является требованием времени. Понимая, что языковое сознание проявляется не только на уровне языковых навыков (что вполне можно было бы оставить для учителей русского языка), но и в более широком аспекте, как некий конгломерат знаний, представленный в масштабе языкового коллектива, осознающего свою целостность и идентичность благодаря единому языку. Именно так нам видится решение задачи, в которой формально не связанные предметы – химия и русский язык начнут своё переплетение.

Нам представляется важным постепенно преодолеть возникающий барьер в знаниях единого русского языка, объединяющего коллектив учащихся в классе, языка, объединяющего разные поколения человеческой общности в рамках единой страны. Для решения этой задачи нами были выбраны следующие пути, позволяющие развивать языковое сознание человека: бессознательно проявляющийся языковой опыт (языковую компетенцию) ученика, а также его эмоционально – оценочное и научное осмысление (рефлексию).

Цель исследования: выявить педагогические условия формирования положительного отношения учащихся к русскому языку, как объединяющему человеческому началу, в процессе преподавания химии.

Задачи исследования: Определить возможности расширения гуманитарного пространства урока химии. Исследовать возможности увеличения языкового самосознания и культурных потребностей через определённые формы заданий учащимся на уроках химии. Выявить воздействие предлагаемых форм гуманитарной интеграции на развитие личности учащихся.

Для осуществления этих задач нами проведен анализ содержания программного материала по химии и определены темы, позволяющие найти привязки к русскому языку и культурологии. Определены формы работы и задания, которые должны выполнять учащиеся. Разработаны формы оценивания, позволяющие учитывать состояние лексико-грамматического строя речи, звукопроизношения, а также особенности личности ученика.

Основными измерителями, которыми мы пользовались, были следующие: - развитие функциональной грамотности; - мотивация к изучению русского языка; - развитие способности к созданию рифм; - выполнение заданий творческого характера; - рефлексия. Нами также предложена система взаимопроникновения и переплетения русского языка и уроков химии.

О развитии функциональной грамотности, мы подразумеваем, прежде всего, владение некоторым комплексом общественно необходимых знаний и навыков,

позволяющих любому человеку сознательно участвовать в социальных процессах. В современном мире языковая грамотность – первая составляющая функциональной грамотности. Языковая компетенция предполагает практическое владение русским языком, его словарем и грамматическим строем, соблюдение в устных и письменных высказываниях языковых норм. Свои исследования мы начинали с введения в практику работы проблемных вопросов, на которые просили дать ответ, конкретных слоганов, несущих определенный смысловой вопрос и основ духовной культуры. Например, слова, которые часто слышат учащиеся на уроке от учителя: - терпение; - смирение; - уважение; - помощь; - сострадание; - поддержка.

Использование таких слов было первым шагом на пути формирования доверия между учителем и учащимися, что позволило в дальнейшем более смело включать в канву урока те идеи, которые намечено было опробовать. Просили ответить на следующие проблемные вопросы: «Один из великих ученых сказал: «Математику только затем учить надо, что она ум в порядок приводит». А зачем надо изучать органическую химию?». Или еще один из вопросов «Как связаны соединения кальция и твоя малая Родина?» (тема «Кальций и его соединения»).

Такие небольшие вкрапления – размышления в уроки химии требуют не только умения быстро ответить, но и написать свой ответ грамотно. Приведем только два ответа на последний из поставленных вопросов. Кальций непосредственно связан с историей нашей Родины. Нам осталось лишь сохранить её. Остальное природа сделала за нас». «Я думаю, что да. Моей Родиной является мой дом. А дом сделан из соединений кальция. Я живу в своём доме, и во мне тоже находится кальций. Около своего дома в детстве я любила рисовать мелом. И в меле тоже есть кальций. Следовательно, моя Родина и соединения кальция очень близки».

В практике нашей работы также включено использование словарей русского языка, химических словарей и энциклопедий. Всё это вместе взятое позволяет говорить о том, что происходит постепенное усиление мотивации к изучению русского языка. В этом случае происходит реставрация на микроуровне, в сознании. И человек начинает рассуждать примерно так: от такой примерно мысли «Какие удивительные слова сегодня прозвучали!» до «Как хорошо быть грамотным!».

С нашей точки зрения, такие задания позволяют выявить уровень общей языковой подготовки и степень развития логического мышления учащихся. Также нами сделаны попытки разработки заданий с готовыми текстами (кейс – метод). Перед учащимися стоят разные задачи, требующие умения выделить в тексте главное, умение работать самостоятельно и творчески. Например, мы предлагаем учащимся свернуть текст до трех предложений, ответить на вопросы и дать новый

заголовок полученному тексту. Такая работа способствует повышению интереса к языку и восприятие его как личной и национальной ценности, а также в ряде случаев – потребность в развитии своей языковой культуры. Также нами применяется и метод проектов. Данный метод признан во всей мировой педагогической практике как один из эффективных методов обучения школьников. Для выполнения проекта ученик должен уметь видеть проблему, осмыслить ее, а также самостоятельно (устно или письменно) изложить возможные пути ее решения. Важными с нашей точки зрения формами проектов являются эссе и резюме. Проекты предлагаются учащимся. Объем проекта весьма ограничен, что не дает возможности простого копирования материалов литературных источников или Интернет – ресурсов. При защите проекта учащиеся учатся говорить, выразить свои мысли и оценивать работу друг друга, что позволяет формировать, развивать и совершенствовать умения и навыки устной и письменной речи. Вот некоторые из предлагаемых нами тем: -М.В.Ломоносов – «великий ученый химик». - Изучение кислот и основание дома. – изучение химических свойств лекарственных растений. – Сера и его благородная дела?

Наука химия является трудной для большинства учащихся. Поэтому гуманистический смысл проектной деятельности состоит также и в том, чтобы поддержать творческий потенциал учащихся с самым разным уровнем развития и возможностей. Для решения этой задачи были выбраны самые разные пути, позволяющие развивать языковое сознание человека: бессознательно проявляющийся языковой опыт (языковую компетенцию) ученика, а также его эмоционально – оценочное и научное осмысление (рефлексию).

Проведённая нами работа показала, что решение задачи интегрирования с русским языком возможно при любых формах организации учебного процесса, при объяснении нового материала, при проверке и его закреплении. Развитие языкового самосознания нельзя связывать исключительно с дальнейшим совершенствованием логических форм мышления, в частности с химическим мышлением, не последняя роль в этом принадлежит и психологическому фактору, игре и коммуникативному намерению говорящих. Активизация учителем познавательной деятельности учащихся приводит к закономерному явлению – от творчески развивающегося учителя (от самопознания к самореализации) к творчески саморазвивающемуся ученику.

Литература

1. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 12.08.2020 г. № ПП-4805. О мерах по повышению качества непрерывного образования и результативности науки по направлениям «химия» и «биология».
2. Kurbanova A.Dj. Kimyo. O'quv qo'llanma. 2022. "Book trade 2022", 215 b.

3. Курбанова А.Дж. Курбанова Г.Дж. Интеграция химии и русского языка. Касб-хунар таълими, 2019, №2, 36-40 б.

4. Аллаев Ж., Курбанова А.Джю, Комилов К.У. Использование личностно-ориентированного обечения на занятиях химии/ Замонавий узлуксиз таълим муаммолари, 2018, ТГПУ, Ташкент, С.366.

5. Аллаев Ж., Курбанова А.Дж., Комилов К.У. Использование студентоцентрированного обучения на уроках химии/ Проблемы современного непрерывного образования: Материалы Международной научной конференции по инновациям и перспективам/Ташкент, 2019.

6. Хамзаева М., Комилов К.У. Интеграция химической технологии и географии// Экономика и социум, 2022, №6-1(97), С.997-1001.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ХИМИИ

Мамадалимова З.Б.

Студентка 3 курса Направления «Химия»
факультета Физика и химия ЧГПУ

Abstract. *The game is not only a form, but also a method of teaching in the educational process, being an independent didactic category. It serves as a tool for joint educational activities of the teacher and students.*

Annotasiya. *Izoh. O‘yin nafaqat shakl, balki mustaqil didaktik kategoriya bo‘lib, ta‘lim jarayonida o‘qitish usulidir. U o‘qituvchi va talabalarning birgalikdagi ta‘lim faoliyati uchun vosita bo‘lib xizmat qiladi.*

Key words: *chemistry at school, types of games, efficiency, methods, intelligence, development, skills.*

Kalit so‘zlar: *maktabda kimyo, o‘yin turlari, samaradorlik, usullar, aql, rivojlanish, ko‘nikmalar.*

Игровое обучение — это форма учебного процесса в условных ситуациях, направленная на воссоздание и усвоение общественного опыта во всех его проявлениях: знаниях, навыках, умениях, эмоционально-оценочной деятельности, развития способностей учащихся и формирования универсальных учебных действий, таких как целеполагание, планирование, прогнозирование, контроль, коррекция, оценка, саморегуляция, в программах предусмотрены активные формы работы, направленные на вовлечение учащихся в динамическую деятельность, на обеспечение понимания ими теоретического материала и развития интеллекта, приобретения практических навыков самостоятельной деятельности[1].

Игра – сильнейшее средство социализации учащихся (становление личности, усвоение знаний, духовных ценностей и норм, присущих обществу);

Игра дает возможность моделировать разные жизненные ситуации, искать выход из конфликтов, не прибегая к агрессии;

Игра это пространство самореализации (раскрываются возможные или имеющиеся проблемы у человека и моделируется их снятие);

Игра – деятельность коммуникативная. Она вводит учащихся в реальный контекст сложнейших человеческих отношений;

Игра – это особое «поле самовыражения»;

Игра должна быть использована для преодоления различных трудностей, возникающих у человека в поведении, в общении с окружающими, в учении.

Игра оказывает весьма значительное воздействие на формирование положительной мотивации к учению[2]:

- развивает самостоятельность учащихся, их творческие способности,
- активизирует познавательную деятельность,

- способствует закреплению и углублению знаний,
- развивает логическое мышление,
- объединяет учащихся в дружные коллективы, связанные общими интересами,
- формирует профессиональный интерес,
- облегчает сознательный выбор будущей профессии.

Игровая деятельность используется в следующих случаях:

- в качестве технологии для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета;
- в качестве элементов (иногда весьма существенных) более обширной технологии (лекционно-семинарская зачетная система);
- в качестве одной из нескольких сочетаемых технологий (ИКТ и игровые технологии)
- в качестве урока (занятия) или его части (введения, объяснения, закрепления, упражнения, контроля);
- в качестве технологий внеклассной работы (коллективные творческие дела).

Требования к проведению дидактических игр [3]:

Соответствие темы игры теме и цели урока.

Четкость и определенность цели и направленности игры.

Значимость игрового результата для участников и организаторов игры.

Соответствие содержания игры характеру решаемой задачи.

Посильность используемых в игре игровых действий по их видам, характеру сложности. Понятность и доступность замысла участника игры, простота игрового сюжета.

Стимулирующий характер игры.

Точность и однозначность игровых правил и ограничений.

Объективные критерии оценки успешности игровой деятельности школьников.

Адекватные способы контроля и оценки хода и результата игры.

Благоприятный психологический климат отношений.

Простор для личной активности и творчества.

Обязательный элемент соревновательности между участниками игры.

В качестве первого шага настоящего анализа определимся с понятием терминология.

Слово “технология” происходит от греческих слов *techne* – искусство, мастерство и *logos* – учение. Термин “педагогическая технология” буквально можно перевести как “учение о педагогическом искусстве, мастерстве”. Ведущие учебно-методические источники дают следующие толкования данного термина:

“Совокупность средств и методов воспроизведения теоретически обоснованных процессов обучения и воспитания, позволяющих успешно реализовать поставленные образовательные цели” Узбекская педагогическая энциклопедия [4].

“Система функционирования всех компонентов педагогического процесса, построенная на научной основе, запрограммированная во времени и в пространстве и приводящая к намеченным результатам” А.Дж. Курбановой [5].

Одной из наиболее бурно развивающихся педагогических технологий, направленных на активизацию и интенсификацию деятельности учащихся, является игровая технология. Факт широкого применения, а также впечатляющие результаты технологии подтверждаются тем, что все ведущие проекта, так или иначе затрагивающие вопросы образования, в своей деятельности используют игровые технологии [6].

В настоящей статье автор рассматривает игровые технологии применительно к учебному процессу на уроках химии в средней школе №39 Бустанлыкского района Ташкентской области. Специфика обусловлена учебной специализацией, а также гомогенным одновозрастным составом воспитанников.

Как известно, структура любой технологии обучения включает в себя:

- целевую направленность;
- научные идеи, на которые опирается (образовательную парадигму);
- систему действий преподавателя и учащегося;
- критерии оценки результата;
- результаты.

Рассмотрим каждый из указанных элементов игровых технологий.

Целевая направленность – обеспечение личностно-деятельного характера усвоения знаний, навыков, умений через использование привычных и дружелюбных для воспитанников игровых элементов. Игра позволяет сделать процесс обучения занимательным, создать у учащихся бодрое рабочее настроение, облегчить преодоление трудностей в усвоении учебного материала. Одной из проблем, с которыми сталкивается учитель химии в общеобразовательной школе №39 Бустанлыкского района Ташкентской области, является малое количество учебных часов, отводимых на дисциплину и невозможность увеличения времени самоподготовки. Использование игровых технологий, в т.ч. имеет своей целью небольшую хитрость – заинтересовать воспитанника настолько, чтобы он потратил на предмет немного больше внеклассного времени.

Научные идеи, на которые опирается технология – самостоятельная познавательная деятельность, направленная на поиск, обработку, усвоение учебной информации; соревновательный элемент как катализатор учебного процесса.

Реализация игровых приёмов и ситуаций при урочной форме занятий происходит по таким основным направлениям:

- дидактическая цель ставится перед учащимися в форме игровой задачи;
- учебная деятельность подчиняется правилам игры;
- учебный материал используется в качестве средства игры, а в учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую;
- успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Система действий преподавателя и учащегося: игровые методы вовлечения учащихся в творческую деятельность. Игровые технологии способствуют воспитанию познавательных интересов и активизации деятельности учащихся.

Подготовка к игре – начинается с выбора темы. При подборе темы необходимо учитывать требования, согласно которым “хорошая” тема должна: - провоцировать интерес; -быть сбалансированной и давать одинаковые возможности командам в представлении качественных результатов; -иметь четкую формулировку; -стимулировать подготовительную работу;

На уроках химии в общеобразовательной школе №39 Бустанлыкского района Ташкентской области игровые технологии, например, используются при изучении углеводов. Одна из игр носит название: “Интеллектуальная игра “От алкана до арена””.

Обобщенно структура подготовительного этапа может быть представлена следующим образом:

- работа с информацией по теме;
- активизация знаний учащихся (мозговой штурм);
- поиск информации с использованием различных источников;
- повторение и систематизация изученного материала;
- формирование общих и специальных умений и навыков;
- подбор и обоснование аргументов, и выводов;
- умение правильно формулировать вопросы и ответы;
- овладение знаниями риторики и логики, применение их на практике;
- приобретение навыков эффективной работы в группе.

На подготовительном этапе учащиеся должны не только глубоко изучить и тщательно проработать содержание предлагаемой для игры темы, но также создать команды и продумать стратегию игры. Отборочный тур осуществляется в начале самой игры. Затем начинается основная игра, в ходе которой команды отвечают на предложенные вопросы. На обдумывание предоставляется 1 минута. В случае неверного ответа вопрос переадресуется другой команде.

Одним из возможных инструментов практической реализации игровых технологий является презентация, подготовленная, например, в программе Microsoft PowerPoint (см. приложение к настоящей статье).

Критерии оценки результата: побеждает та команда, которая даст больше правильных ответов и наберет больше очков. Критерием оценки результата может стать также рефлексия групповой работы – оценка эффективности работы в группах, диагностика групповых ролей, оценка процесса и результата групповой работы.

Результаты: игровые технологии способствуют развитию познавательных интересов и активизации учебной деятельности. Игры рассматриваются как вид деятельности, как форма организации работы учащихся и метод обучения.

Общий смысл идеи хорошо передают слова одно из основоположников использования игровых технологий в образовании А.Дж.Курбановой: “Игра – едва ли не единственный вид деятельности, тренирующий творчество не как отдельную способность к чему-либо, а как качество личности. Игра на уроке активизирует мысль и разряжает обстановку”.

Литература

1. Курганский С. М. Интеллектуальные игры по химии. – М.: 5 за знания, 2007.
2. Комилов К.У., То‘хтаниёзова Ф.О. Kimyo darslarida didaktik o‘yinlar// Academic Research in Educational Sciences, 2021, №2(11), 903-911 betlar.
3. Тухтаниезова Ф., Комилов К.У. Формирование универсальных учебных действий у учащихся на уроках химии через дидактические игры// Экономика и социум, 2022, № 2(93). С. 960-965.
4. Курбанова А.Дж. Органическая химия. Учебная пособие. Т.: «Book trade 2022», 2022. 150 с.
5. Abdullayeva S.H., Komilov Q.O‘. Kimyo darslarida tizimli-faol yondashuvning tadbiri// Academic research in educational sciences, 2022, №3 (3), 916-922 betlar.
6. Тухтаниезова Ф.О., Комилов К.У. Формирование универсальных учебных действий у учащихся на уроках химии через дидактические игры// "Экономика и социум", 2022, №2(93)-2, С.- 960-965.

НАГЛЯДНЫЕ СРЕДСТВА НА УРОКАХ ХИМИИ

Ахметова А.А.

Студентка 3 курса направления
«Химия» факультета Физика и химия ЧГПУ

Annotatsiya. Maqola kimyo o'qitishda vizualizatsiyadan foydalanish muammosiga bag'ishlangan. Maktab o'quvchilarining bilim darajasini oshirishning eng muhim vositasi sifatida o'quv jarayonida ko'rgazmali materiallardan foydalanish zarurati asoslanadi.

Abstract. The article is devoted to the problem of using visual aids in teaching chemistry. The necessity of using demonstration materials in the educational process as the most important means of increasing the level of knowledge of schoolchildren is substantiated.

Kalit so'zlar: Vizualizatsiya printsiplari, kimyoni o'qitish, kimyoviy tajriba.

Keywords: Principle of visual aids, teaching chemistry, chemical experiment.

В современных условиях значение принципа наглядности не уменьшается, а непрерывно возрастает. Это обусловлено увеличением доли теоретических знаний в содержании естественно – научных предметов и абстрактностью многих понятий, успешное овладение которыми невозможно без привлечения схематических, условных средств наглядности.

Современное понимание дидактического принципа наглядности означает не только вовлечение обучающихся в зрительное (обонятельное, осязательное) восприятие изучаемых объектов, но и организацию активных мыслительных действий и операций с информацией, полученной от органов чувств [1]. Сегодня важнейшими становятся задачи развития логического, пространственного, образного мышления обучающихся, формирования умений самостоятельно добывать и применять полученные знания, воспитания нравственных качеств в процессе работы с ресурсами визуального ряда [2].

Таким образом, иллюстративный материал – инструмент обучения, воспитания и развития школьников. Однако эффективно выполнять свои функции он может только при умелом применении. Для этого необходимы знания дидактических возможностей каждого вида иллюстративных ресурсов, вариантов сочетания слова со средствами наглядности, их сравнительной эффективности и умения планировать и организовывать работу школьников на разных этапах урока [3].

Демонстрация опытов. С помощью демонстрационных опытов учитель может довольно многое. Так, с помощью демонстраций на начальном этапе урока обучающихся можно мотивировать к изучению новой темы - показать интересный эксперимент и предложить разобраться в сути произошедшего [4]. Демонстрации

успешно применяются при объяснении нового материала. Это лучший способ проверки теорий и гипотез, выдвинутых на уроке. Наконец, демонстрационный эксперимент можно использовать на этапе закрепления и обобщения знаний обучающихся. Таким образом, демонстрации на уроках химии являются многофункциональным инструментарием. Но в то же время не стоит забывать и о практических работах с лабораторными опытами, на которых учащиеся должны приобрести навыки работы с лабораторным оборудованием и химическими реактивами. Безусловно, наиболее прочный след в памяти обучающихся оставляют химические опыты, которые он осознанно провел своими руками, поскольку в этом случае в процесс запоминания включаются все виды памяти и все формы мыслительной деятельности [5]. Однако качественно выполненный видеосюжет в совокупности со всеми необходимыми методическими приемами также хорошо запоминается. Демонстрация химических опытов на большой экран позволяет увидеть опыт обучающимся, сидящим не только на первых партах, но и на последних, сделать урок более интересным, наглядным - вовлечь обучающихся в активную познавательную и исследовательскую деятельность, визуализировать учебную информацию, проводить лабораторные и практические работы в условиях имитации. Итак, видеоопыты помогают [6]:

- формировать умение работать с информацией, развивать коммуникативные способности;
- максимально усваивать учебный материал;
- формировать исследовательские умения, умения самостоятельно принимать оптимальные решения;
- увеличивать объем учебного материала при значительной экономии времени;
- улучшать наглядность подачи учебного материала за счет цвета, звука и движения;
- демонстрировать те химические опыты, которые опасны для здоровья детей;
- ускорять темп урока.

При обучении химии широко используют схемы строения атомов, схемы механизма электролитической диссоциации веществ с различным типом связи, условные изображения кристаллических решеток и др. Схемы химических объектов и процессов представляют собой модели, заменяющие оригинал. Они упрощенно отображают состав и структуру веществ на разных уровнях их организации и различные стороны химических процессов.

Например, знакомя обучающихся со строением атома, традиционно показывают его условное изображение в виде схемы, на которой кружком обозначено ядро атома, числом – его положительный заряд, дугами – электронные

слои, числами под ними – количество электронов на каждом энергетическом уровне. После уяснения смысла условных обозначений и разъяснения процедуры моделирования можно предложить школьникам составить (самостоятельно смоделировать) схемы строения отдельных атомов.

Химические символы, формулы и уравнения химических реакций, в отличие от предметных моделей, представляют собой условные обозначения реальности: атомов химических элементов, веществ и процессов. Поскольку понятия атома, вещества и химической реакции – базовые, а их формирование – важнейшая цель химического образования, то и к их знаковым обозначениям следует относиться с особой тщательностью. Самостоятельному оперированию знаковыми моделями должно предшествовать обстоятельное объяснение учителя. От него требуется раскрытие различных сторон применяемых условных обозначений, показ правил и приемов работы с ними.

При реализации принципа наглядности необходимо помнить, что наглядный образ произвольно, как правило, не образуется. Для его создания необходима активная работа. Кроме того, мало сформировать чувственный образ. Необходимо предусмотреть спектр действий, которые должны совершить обучающиеся на его основе, чтобы выделить в предмете изучения те свойства, связи и отношения, которые составляют объект усвоения. На базе средств наглядности, обучающиеся должны проводить рассуждения, строить умозаключения и делать выводы. Их применение ведет к совершенствованию мыслительных операций школьников, следовательно, к их развитию. Активное вовлечение иллюстративного материала в процесс обучения химии способствует формированию такого важнейшего предметного познавательного умения, как умение читать уравнения химических реакций и иные изображения химических объектов. Таким образом, наглядные пособия - важнейшие средства познания и обучения.

Литература

1. Минченков Е.Е. Общая методика обучения химии. Эл изд. Учеб. пособие. М.: Лаборатория знаний. 2015. С. 597.
2. Комилов К.У., Курбанова А.Дж, Аллаев Ж. Педагогические технологии как дидактический инструмент при подготовки специалиста в техническом ВУЗе/ Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: Инновациялар ва истиқболлар мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. 2018 й. 27 апрель, ТДПУ. Тошкент, С. 364
3. Ёдгаров Б.О., Комилов К.У., Курбанова А.Дж. Применение ИКТ для совершенствования общего химического образования// Общество и инновации, 2021, № (4/S), С. 257-261.
4. Kurbanova A.Dj. Kimyo. O‘quv qo‘llanma, 2022. 185 bet.

5.Тухтаниёзова Ф.О., Комилов К.У. Формирование универсальных учебных действий у учащихся на уроках химии через дидактические игры// Экономика и социум. 2022, №2(93). С.960-965.

6.Комилов К.У., Аллаев Ж., Мирзарахимов А.А., Курбонова М.Э. Электронный учебно-методический комплекс по химии (Теоретический часть). 2022, СА Patent, 4,047.

**ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО ХИМИИ В ШКОЛАХ С
УГЛУБЛЕННЫМ ИЗУЧЕНИЕМ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА**

Жуманова Н.А.

*Студентка 3 курса направления «Химия»
факультета Физика и химия, ЧГПУ*

Abstract. *The article presents didactic conditions, forms and methods of integrating the academic disciplines "chemistry" and "English language" in extracurricular work on chemistry at school, and reviews and gives recommendations on organizing such classes.*

Key words: *chemistry, English language, integration, forms, methods, intelligence, ability*

Annotatsiya. *Maqolada maktabda kimyo bo'yicha sinfdan tashqari ishlarga "kimyo" va "ingliz tili" o'quv fanlarini integratsiyalashning didaktik shartlari, shakllari va usullari keltirilgan, bunday darslarni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *kimyo, ingliz tili, integratsiya, shakllar, usullar, aql, qobiliyat*

Внеклассной работы по химии в школе всегда была актуальной, так как выполняя триединую функцию обучения, воспитания и развития, внеклассная работа является неотъемлемой составной частью учебно-воспитательного процесса. Неслучайно внеклассная работа по химии всегда являлась объектом пристального внимания и изучения со стороны ученых, методистов и учителей. В трудах Х. Омонова, Р. Рузиева, М. С. Пак, Г. М. Чернобильской большое внимание уделяется теоретико-методологическим основам внеклассной работы, описанию ее целей, задач, принципов, содержания, методов, форм и видов [1].

Однако вопросу внеклассной работы по химии для школ с углубленным изучением иностранного языка не уделялось достаточного внимания в литературе.

Разработка такой методики на сегодняшний день является очень актуальным вопросом, если учитывать кардинальные изменения, которые произошли в последнее время в системе отечественного образования, его модернизацию, гуманизацию и гуманитаризацию, когда все большее внимание уделяется предметам гуманитарного цикла и особенно иностранным языкам [2].

Также огромное значение за последнее время в системе отечественного образования получил компетентностный подход, направленный на формирование и развитие основных (ключевых) компетенций учащихся, сформулированных в концепции модернизации образования [3].

В теории и практике обучения химии в средней школе созданы определенные предпосылки для разработки методических основ внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением иностранного языка [4]. В качестве таких предпосылок выступает также: методика интегративного подхода, суть которого в формировании целостности из ранее разобщенных одно- и разнородных

компонентов; интегративно-проектный подход; коммуникативная методика обучения иностранным языкам [5].

Разработка и реализация методики внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением иностранного языка сдерживается из-за нерешенности ряда научных задач, к числу которых можно отнести следующие [6]:

1. Несформулированность научно-обоснованных целей внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением иностранного языка.

2. Невыявленность структуры и содержания внеклассной работы по химии для школьников, углубленно изучающих иностранный язык.

3. Необоснованность и неразработанность методических основ, теоретической модели и методики внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением иностранного языка.

Актуальность нашего исследования состоит в том, что разработка методики внеклассной работы для школ с углубленным изучением иностранного языка имеет не только научное (связанное с раскрытием теории и методики билингвальной внеклассной работы по химии), но и социальное (связанное с формированием коммуникативной компетентности личности), а также прикладное значение (связанное с разработкой и реализацией методики внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением иностранного языка).

Исследование обусловлено необходимостью решения следующих противоречий:

- между социально обусловленной потребностью в коммуникативно компетентной личности и фактическим отсутствием адекватной методики ее формирования у современных школьников, усвоивших лишь стандартный набор знаний и предметных умений;

- между традиционно стабильным содержанием внеклассной работы по химии и необходимостью отражения в ее содержании всего спектра языковых знаний и информационно-коммуникативных умений;

- между традиционной методикой внеклассной работы по химии в средней школе и необходимостью включения в нее билингвальных методических приемов, реализующих идеи интеграции и дифференциации, гуманитаризации, коммуникативной активности, преемственности, направленности, индивидуализации, модернизации;

- между усиленным вниманием к предметному содержанию и игнорированием решения воспитательных задач в процессе организации разумного досуга учащихся.

Для решения поставленных задач были использованы следующие методы исследования: анализ и синтез философской, психолого-педагогической, методической, филологической, химической литературы по проблеме

исследования и нормативных документов по модернизации образования; моделирование и проектирование; анализ результатов теоретического и экспериментального исследований; педагогическое наблюдение; сравнение; обобщение; анкетирование; качественный и количественный анализ ответов респондентов; педагогический эксперимент; статистическая обработка результатов эксперимента и их методическая интерпретация.

Практическая значимость работы состоит в том, что концептуальные положения, методические основы билингвальной внеклассной работы по химии доведены до уровня методических рекомендаций для учителей химии школ (и классов) с углубленным изучением иностранного языка и студентам - будущим учителям химии.

Результаты обеспечиваются корректным изучением практического опыта проведения билингвальной внеклассной работы по химии в школах (и классах) с углубленным изучением иностранного языка, выбором адекватных современных методов исследования, положительными значениями показателей эффективности внеклассной работы по химии в школах и в классах с углубленным изучением иностранного языка.

На основе анализа результатов экспериментального исследования доказано, что билингвальная методика внеклассной работы по химии обеспечивает сформированность коммуникативной компетентности учащихся, что выражается в достаточно высоком уровне усвоения языковых, химических и билингвально-интегративных знаний, а также в высоком уровне сформированности речевых, информационно-коммуникативных, предметных умений; опыте билингвальной коммуникации и ценностных отношений.

Литература

1. Komilov K.U. Case technology in chemistry lessons//Academic Research in Educational Sciences. 2020. №1, pp.262-265.
2. Badalova S.I., Komilov Q.U., Kurbanova A.Dj. Intellectual training of students of technical institute// Academic Research in Educational Sciences, 2020, №1, pp.166-174.
3. Kurbanova A.Dj, Komilov K.U. Integration of chemistry and english in the teaching of chemistry// Academic research in educational sciences. 2021, №2 (9), pp. 40-43.
4. Kurbonova A.Dj., Komilov K.U., Allaev J., Mirzaraximov A.A. Kimyo va ingliz tili fanlari integratsiyasi// Academic research in educational sciences. 2021, №10, 187-192 betlar.
5. Kurbanova A.Dj., Komilov K.U. Kimyo fanlarini o‘qitishni jamoaviy shakllantirishda universitet talabalarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirish. Monografiya.CHDPU bosmaxonasi, 2022. 1, 109 bet.
6. Buzrukxo‘jayev A.N., Komilov K.U. Muammoli ta’lim usullaridan foydalangan holda kimyo darslarida ko‘nikmalarni shakllantirish// Academic research in educational sciences, 2021, №2(11), 680-691 betlar.

O'QUVCHILARNING FIZIK-TEXNIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHA ISHLARINING AHAMIYATI

Zuhriddinov Farrux Faxriddin o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Fizika va kimyo fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda loyiha ishlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola, o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini beruvchi texnik loyihalar orqali ularda texnik tafakkurni shakllantirish, muammolarni hal qilish ko'nikmasini rivojlantirish, jamoaviy ishlash va ijodkorlikni qo'llab-quvvatlash usullarini ko'rib chiqadi. Bunda loyiha metodikasining ta'lim jarayonidagi o'rni, o'quvchilarga innovatsion texnologiyalarni qo'llash, kasbiy tayyorgarlikni mustahkamlash, jamoaviy ishda samarali bo'lishni o'rgatishda qanday hissa qo'shishi yoritilgan. Ushbu ish o'quvchilarni nafaqat ilmiy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi.

Kalit so'zlar: Loyiha ishlari, fizik-texnik qobiliyatlar, texnik tafakkur, muammolarni hal qilish, jamoaviy ish, ijodkorlik, innovatsion texnologiyalar, kasbiy tayyorgarlik.

Bugungi kunda ta'lim tizimi, xususan, fizika va texnika sohalarida o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishda yangi pedagogik usullarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda loyiha ishlari o'quvchilarni faqat bilim bilan ta'minlab qolmay, balki ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga ham katta hissa qo'shadi. Loyiha ishlari o'quvchilarda texnik tafakkurni, muammolarni hal qilish qobiliyatini, jamoada ishlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada loyiha ishlarining o'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi va bu jarayonda loyiha metodikasining o'rni, uning ta'lim jarayonida qanday ishlatilishi, hamda kelajakdagi kasbiy tayyorgarlikdagi roli ko'rib chiqiladi. Bu loyiha ishlari o'quvchilar uchun fizikadan olgan bilimlarini yana mustahkamlashga yordam bera oladi.

Loyiha Ishlarining ta'rifi va ahamiyati

Loyiha ishlari — bu o'quvchilarga ma'lum bir vazifani bajarish uchun kerakli resurslarni aniqlab, ularni amalga oshirishda ijodiy yondashuvni talab qiladigan asosiy vositadir. Loyiha ishlari, birinchidan, o'quvchilarni aniq maqsadlarga erishish uchun tizimli yondashuvga o'rgatadi, ikkinchidan esa ularni jamoaviy ishda birlashishga undaydi. Shuningdek, loyiha ishlarining asosiy maqsadi o'quvchilarda tahliliy fikrlashni rivojlantirish va ularni real hayotdagi texnik muammolarni hal qilishga tayyorlashdir.

Loyiha ishlarining samarali tashkil etilishi o'quvchilarda o'z bilimlarini amaliyotda qo'llashni rag'batlantiradi. Fizika va texnika sohalarida loyiha ishlari orqali o'quvchilar o'zlari ishlab chiqqan texnik qurilmalar yoki tajribalar yordamida nazariy bilimlarni

amaliyotda sinab ko‘rishlari mumkin. Bu esa ularning texnik fikrlashlarini kengaytiradi va muammolarni mustaqil hal qilishda mantiqiy yondashuvni rivojlantiradi.

Texnik fikrlashni shakllantirish

Loyiha ishlari o‘quvchilarda texnik tafakkurni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Texnik fikrlash — bu o‘quvchining texnik muammolarni tahlil qilish va ularga samarali yechimlar topish qobiliyatidir. Loyiha ishlarini amalga oshirishda o‘quvchilar, masalan, fizik qurilmalarning ishlash prinsiplarini o‘rganib, ularni sinovdan o‘tkazib, amaliyotda qanday ishlashini ko‘radilar. Bu jarayon orqali ular texnik fikrlashni, loyihani amalga oshirishda yuzaga kelgan muammolarni hal qilishni va yangi yechimlarni ishlab chiqishni o‘rganadilar.

Misol sifatida, fizika fanidan loyiha ishlari doirasida “Quyosh energiyasidan foydalanish” mavzusidagi loyiha olib borilishi mumkin. O‘quvchilar bu loyiha asosida quyosh batareyalarini yaratish, energiyaning unumdorligini oshirish va uni samarali ishlatish usullarini o‘rganadilar. Loyiha ishlarida o‘quvchilar qanday texnologiyalarni qo‘llashni, qanday materiallardan foydalanishni o‘rganadilar, bu esa ularning texnik fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish

Loyiha ishlari o‘quvchilarda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar loyiha doirasida real muammolarni hal qilishni o‘rganadilar. Ular tanlagan loyiha bo‘yicha ma‘lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va natijalarga erishish uchun zarur ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Bunday ishlarda o‘quvchilar ko‘pincha ilmiy tajribalar o‘tkazadilar, natijalarni tahlil qilishadi va yangi yechimlar ishlab chiqishadi.

Masalan, texnik loyiha sifatida "Elektr energiyasini tejash" mavzusida ishlash o‘quvchilarga turli energiya manbalaridan samarali foydalanish, qurilmalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotda sinab ko‘rishni talab qiladi. O‘quvchilar fizika qonunlarini amaliyotda qo‘llash orqali muammolarni yechish usullarini o‘rganadilar va bu jarayon ular uchun qiyin bo‘lgan vazifalarni hal qilish ko‘nikmalarini oshiradi [1].

Jamoaviy ishda hamkorlikni o‘rganish

Loyiha ishlarida o‘quvchilar jamoaviy tarzda ishlashni o‘rganadilar. Bu jarayon o‘quvchilarga o‘zaro fikr almashish, guruh bo‘lib ishlash, muammolarni birgalikda hal qilishni ta‘minlaydi. Loyiha ishlarida jamoaviy ishni samarali tashkil etish uchun o‘quvchilar bir-birlarining fikrlariga hurmat bilan yondashadilar, resurslarni birgalikda taqsimlaydilar va loyiha bo‘yicha o‘z maqsadlariga erishish uchun harakat qiladilar.

Jamoaviy ish, nafaqat texnik ko‘nikmalarni rivojlantirishda, balki kommunikatsiya ko‘nikmalarini oshirishda ham yordam beradi. O‘quvchilar loyiha doirasida fikr almashish, bir-birlariga maslahat berish, qiyin vaziyatlarda yordam ko‘rsatishni o‘rganadilar. Bu o‘z navbatida, kelajakda ishlashda jamoada samarali ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ijodkorlik va innovatsiya

Loyiha ishlari o'quvchilarda ijodiy yondashuvni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. O'quvchilar loyiha ishlarida yangi g'oyalar yaratish, ularni amalga oshirish va yangicha yechimlar izlash orqali ijodkorliklarini namoyon etadilar. Texnik loyihalar ko'pincha yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlarni talab qiladi. O'quvchilar yangi texnologiyalarni o'rganish, eski texnikalarni takomillashtirish va ulardan samarali foydalanishni o'rganadilar [2].

Bundan tashqari, loyiha ishlarida ijodiy yondashuv va innovatsiyalarni qo'llash o'quvchilarga kelajakda texnik sohalarda ishlashda yangi fikrlarni ilgari surish va o'zlarining yaratuvchanlik qobiliyatlarini namoyish etish imkonini beradi.

Ta'lim jarayonidagi o'rni va kelajakdagi kasbiy tayyorlik

Loyiha ishlari o'quvchilarning ta'lim jarayonida nafaqat bilimlarni olish, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga imkoniyat yaratadi. Shuningdek, loyiha ishlari o'quvchilarga kelajakdagi kasbiy tayyorgarlikda zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashda yordam beradi. O'quvchilar loyihalarni amalga oshirish orqali texnik sohalarda o'zlari tanlagan yo'nalish bo'yicha bilim olishadi va bu bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rganadilar.

Kasbiy tayyorgarlikda loyiha ishlarining roli juda katta. Ular o'quvchilarni real ish sharoitlariga tayyorlaydi va o'z sohalarida muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantiradi. Texnik va fizik sohalarda o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashda loyiha ishlarining ahamiyati beqiyos [3].

Loyiha ishlari o'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ular o'quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Loyiha ishlari orqali o'quvchilar texnik tafakkurlarini kengaytiradi, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi, jamoaviy ishda samarali faoliyat yuritishni o'rganadilar va ijodiy yondashuvni qo'llashni o'rganadilar. Bunday yondashuvlar, o'z navbatida, o'quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ernazarov, A. N. (2024). P5BL texnologiyalari vositasida o'quvchilarning fiziktexnik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi. *Academic Research in Educational Sciences*, 5(11), 91–99.
2. Kholikova, N. (2014). *Pedagogik texnologiyalar va o'qitish metodikasi*. Toshkent: Science and Education Publishing, 87-bet.
3. G'ulomov, M., & Rahmatov, D. (2018). O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda loyihalarning roli. *O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi*, 34-45-bet.

TA'LIM JARAYONIDA MA'LUMOTLAR TAHLILI VA SUN'IY INTELLEKT YONDASHUVLARI

Boltaboyeva Mukarramxon Ulug'bek qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti, Fizika va kimyo fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda ma'ruza mashg'ulotlarining o'rni keng ko'lamda ko'rib chiqiladi. Ushbu mashg'ulotlarning ta'limiy samaradorligi, texnik tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyati, shuningdek, zamonaviy metodlar va texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar: fizik-texnik qobiliyatlar, ma'ruza mashg'ulotlari, texnik tafakkur, nazariy va amaliy bilimlar, ta'lim texnologiyalari.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini raqamli transformatsiya qilish imkonini bermoqda. Bu texnologiyalar orasida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektning ta'limda qo'llanilishi alohida e'tiborga loyiq. Ma'lumotlar tahlili o'quvchilarni baholash, ularning bilim darajasini aniqlash va kelajakdagi muvaffaqiyatini prognoz qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Sun'iy intellekt esa o'quv jarayonini optimallashtirish, shaxsiylashtirish va natijalarga tezkor javob berish imkonini beradi. Ushbu maqola ta'lim jarayonida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektni qo'llash imkoniyatlarini o'rganishga bag'ishlangan.

1. Ma'lumotlar tahlili ta'limda nima uchun muhim?

Ma'lumotlar tahlili ta'lim jarayonini yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilardan yig'ilgan ma'lumotlar (baholar, ishtirok, o'quv natijalari) yordamida ta'lim tizimining samaradorligini oshirish mumkin.

Statistik tahlil: O'quvchilarning o'quv faoliyatini kuzatib borish va ularning qaysi sohalarda yaxshi yoki yomon o'zlashtirayotganini aniqlash imkonini beradi.

Shaxsiylashtirilgan yondashuvlar: Har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish [1].

Ta'limning samaradorligini oshirish: Ma'lumotlar tahlili o'qituvchilarga o'quvchilarning yutuqlarini baholash va kerakli yordamni ko'rsatishga yordam beradi. O'z navbatida sun'iy intellektni ilm-fanga joriy etish uchun malakali kadrlar sonini oshirish talab etiladi. Negaki aynan o'z kasbining ustasi bo'lgan mutaxassislar barcha jabhalarga sun'iy intellekt kirib borishida asosiy omil bo'ladi. Shu maqsadda sun'iy intellekt texnologiyalari asosidagi innovatsion biznes-modellar, mahsulotlar va xizmat ko'rsatish usullari rivojlanishi uchun qulay va maqbul ekotizim yaratish, ularni belgilab berilgan ustuvor tarmoqlar va sohalarda tezkorlik bilan joriy etish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha harakatlar boshlab yuborildi. Sababi, sun'iy intellekt texnologiyalari raqamli texnologiyalarning eng tez rivojlanayotgan istiqbolli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar tarkibiga kiruvchi sun'iy intellektdan foydalanish

orqali, nafaqat ta'limda balki, hayotning barcha jabhalarida samarali foydalanish mumkin. Sun'iy ong texnologiyasini joriy etish orqali shaffoflikni ta'minlash, firibgarlikni oldini olish, ma'lumotlarni tahlil etish, katta hajmli ma'lumotlar bilan ishlash ustunliklarini beradi [2]. Ta'lim sohasida esa virtual o'quv muhitini yaratish va masofaviy ta'limda katta qulayliklar yaratadi. Haqiqiy hayotda sun'iy intellektning dastlabki ishlari 1950-yillarda boshlangan va asosiy e'tibor inson aqlini simulyatsiya qila oladigan algoritmlarni yaratishga qaratilgan. Dastlabki tadqiqotlar ramziy sun'iy intellektga qaratilgan bo'lib, u inson tafakkurini ekspert tizimlariga kodlash orqali qayta yaratishga harakat qilgan. Bu ramzlarni manipulyatsiya qilish uchun bir qator qoidalarga rioya qilishi mumkin bo'lgan kompyuter dasturlarini yaratishni o'z ichiga oldi, ba'zan esa real hayotda ishlash bilan bog'liq bo'lmagan haddan tashqari soddalashtirilgan tizimlarga olib keldi. Keyinchalik, tadqiqotchilar 1990-yillarda mashinalarni o'rganishni ishlab chiqdilar, bu sun'iy intellekt toifasi bo'lib, bu mashinalarga aniq dasturlashtirilmagan holda ma'lumotlardan noan'anaviy tarzda o'rganish imkonini beradi. Nazorat ostidagi ta'limda mashinalar odamlar tomonidan yorliqlangan namunaviy maqolalardan o'rganadilar, nazoratsiz o'rganishda esa ma'lumotlar to'plami naqshlarini maxsus ko'rsatmalarsiz o'rganadilar. Chuqur o'rganish, mashinani o'rganishning so'nggi rivojlanishi, qatlamlı neyron tarmoqlari bilan katta hajmdagi ma'lumotlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu yerda katta hajmdagi ma'lumotlar murakkab vazifalarni o'rganish yoki bajarish uchun algoritmlarga kiritiladi. Hozirgi vaqtda sun'iy intellekt ilovalari ancha murakkab va ovoqli yordamchilardan fond bozorini bashorat qilish algoritmlari, tabiiy tillarni qayta ishlash va tasvirni aniqlash dasturlarigacha rivojlanib kelmoqda [3]. Sun'iy intellekt robototexnika bilan shug'ullanadi va muntazam ishlarni avtomatlashtiradigan mashinalar bilan ta'minlaydi. Sog'liqni saqlash sohasida sun'iy intellekt ko'p miqdordagi tibbiy tasvirlarni tahlil qilish orqali turli xil o'simalarni aniqlashga yordam beradi. Sun'iy intellekt kontseptsiyasi butun dunyo bo'ylab ko'plab sohalar uchun o'yinni o'zgartiruvchi bo'lib, bu kontseptsiya shunchaki afsonani haqiqiy dunyoda aniq harakatga aylantirdi, chunki texnologiya biz qanchalik ilg'or ijod qilishimiz mumkinligiga shubha tug'diradi. Shuni yodda tutish kerakki, sun'iy intellektning muvaffaqiyati va konstruktiv ishlatilishi optimallashtirish, shuningdek, asboblardan to'plamidan noto'g'ri foydalanishning oldini olish uchun ehtiyotkorlik bilan boshqarish va oldindan ko'ra bilishga bog'liq. Ilm-fan insonlar hayotini qanchalik yengillashtirgan bo'lsa shunchalik darajada muammolarni ham keltirib chiqardi. Shuning uchun ham bu masalaga falsafiy yondashish sun'iy intellektning ham salbiy ham ijobiy jihatlarini birdek ko'ra olish imkoniyatini beradi. Sun'iy intellekt vositalari va axloqiy hissiyotlar insonlar hayotida shu qadar chambarchas bog'lanib ketganki, zamonaviy AKT, Ijtimoiy tarmoqlar hamda OAV orqali bu jarayonlarning yaqqol namunasini ko'rmoqdamiz. Demak insoniyat kelajagining qanday bo'lishi uning sun'iy intellekt vositalaridan qay tarzda foydalana olishiga bog'liq [4].

2. Sun'iy intellektning o'rni

Sun'iy intellektning ta'lim jarayonida qo'llanilishi quyidagi sohalarda alohida ahamiyatga ega:

Adaptiv o'quv tizimlari: Sun'iy intellekt yordamida o'quv dasturlari har bir o'quvchining ehtiyojlari va o'zlashtirish darajasiga moslashtiriladi. Bunday tizimlar o'quvchilarning muvaffaqiyatini yaxshilashga yordam beradi.

Predictive analytics (Oldindan tahlil qilish): Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatini prognoz qilish va ularni qo'llab-quvvatlash uchun zarur choralarni belgilash mumkin [6].

Kuzatish va tahlil: O'quvchilarning muvaffaqiyatini real vaqt rejimida kuzatish va tizimning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash orqali ta'lim jarayonini yaxshilash.

3. Raqamli ta'lim platformalaridagi SI yondashuvlari

Onlayn platformalar orqali monitoring: Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning darsda faoliyatini kuzatish, baholash va shaxsiy yondashuvlar yaratish imkoniyati.

Chatbotlar va virtual yordamchilar: Ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarga tezkor yordam ko'rsatish uchun virtual yordamchilarni joriy qilish.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'nalishlari: Sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga mos o'quv resurslari va materiallar taklif qilish[7].

4. Ma'lumotlar tahlilining afzalliklari va cheklovlari

Afzalliklar:

Ta'lim jarayonining aniq va samarali boshqarilishi;

Resurslarning tejamkorligi;

O'quvchilarning bilim darajasini real vaqt rejimida baholash imkoniyati.

Cheklovlar:

Ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi masalalari;

Texnik muammolar va tizimlarning ishlashdagi nosozliklar;

Insoniy yondashuvlarning kamayishi xavfi[8].

Ta'lim jarayonida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellektning joriy etilishi ta'limning samaradorligini oshiradi. Bu texnologiyalarni to'g'ri va ehtiyotkorlik bilan qo'llash orqali o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishi va o'zlashtirish darajasi yaxshilanadi. O'qituvchilarni raqamli ko'nikmalar bilan ta'minlash, tizimlar va platformalar xavfsizligini ta'minlash muhimdir. Sun'iy intellektning ta'limda qo'llanilishi kelajakda o'quv jarayonlarini yanada samarali va individual ravishda boshqarish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov X. “Zamonaviy ta’lim texnologiyalari”, Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. Alimov R. “Ta’limda sun’iy intellekt: imkoniyatlar va muammolar”, Samarqand: Ilm Ziyo, 2022.
3. Brown, P., & Smith, J. “Artificial Intelligence in Education: A Data-Driven Approach”, Springer, 2020.
4. UNESCO. “Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy Makers”, 2021.
5. Mishra, S. “Big Data Analytics in Education: Enhancing Learning Outcomes”, IGI Global, 2020.
6. Jonnalagadda, S. “AI-Based Personalized Learning Platforms”, Elsevier, 2021.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. “Raqamli ta’lim strategiyasi”, Toshkent, 2023.
8. Internet manbalari:
<https://www.edutopia.org>
<https://www.aiineducation.org>
<https://www.unesco.org>

Yalg‘ashev Burxon Fayzullaevich
Boshlang‘ich ta‘limda matematika va tabiiy fanlar kafedrası professori

Аннотация: Эта статья посвящена изучению особенностей инновационных образовательных технологий на уроках математики в начальной школе. На основе интерактивных методов, ИКТ, подхода STEM и проблемных методов обучения разработаны эффективные методы, направленные на развитие математического мышления и творческих способностей учащихся.

Abstract: This article is devoted to the study of the features of innovative educational technologies in mathematics lessons in elementary school. Effective methods aimed at developing mathematical thinking and creative abilities of students have been developed on the basis of interactive methods, ICT, the STEM approach and problem-based teaching methods.

Ключевые слова: начальная школа, образование, математика, преподавание, содержание, лабораторная работа, обучение, интерес, студент, учеба.

Keywords: Elementary, education, mathematics, teaching, content, laboratory, learning, interest, student, learning.

Hozirgi kunda ta‘lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e‘tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an‘anaviy ta‘limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun malakali boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy o‘qitish metodlari, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati benihoyat kattadir.

Matematika darslarining qay darajada qiziqarli o‘tishi o‘qituvchining tayyorgarligiga bog‘liq. Bolalarning matematik savodxonligini, hisoblash malakalarini oshiruvchi, ularni mustaqil fikrlashga, mantiqan o‘ylashga, xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan zamonaviy va innovatsion texnologiyalar asosidagi mashg‘ulotlar mazkur fanning boshlang‘ich sinflardan boshlab mukammal o‘rgatilishiga asos bo‘lib xizmat qiladi. Matematika darslarida interfaol metodlarning amalga oshirish yo‘llari quyidagicha Jumladan: didaktik o‘yinlar, kichik guruhlarda ishlash, tushunchalar tahlili, “Blits – so‘rov”, “Zinama – zina”, BBB (Bilaman. Bilib oldim. Bilishni xohlayman) metodlari darsning uy vazifasini so‘rash, o‘tilgan mavzuni takrorlash bosqichlarida qo‘llaniladi.

Yangi mavzuni o'rganishda "Hamma bir – biriga o'rgatadi", "Klaster", "Davra", "KBI (Kuzatish. Bahslashish. Ishontirish)", "Muammo", "Uchta to'g'ri va bitta noto'g'ri" kabi interfaol metodlardan, "Davom ettir", "Tez javob", "Zanjir", "Topag'on" "Sirli son", "Rebus" kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin. Darsni mustahkamlash jarayonida, "Akvarum", "Blits – so'rov", "Fikriy hujum", kabi interfaol metodlardan, "O'zim tekshiraman", "O'yin topishmoq", "Nima yo'qolib qoldi?" kabi didaktik o'yinlardan foydalaniladi. O'quv jarayonini yuqoridagi metodlar asosida olib borish o'quvchi uchun an'anaviy darsni tashkil etish uslublaridan ko'ra samaraliroq natijalarga erishish jihatdan foydalidir. Matematika darslarida yangi innovatsion usullardan foydalanish mashg'ulotlarning sifat va samaradorligini oshirish muhim omil bo'lib hisoblanadi. Mashg'ulotlar jarayonida turli matematik o'yinlarning motivatsiyalash imkoniyati kengdir. O'yinni rejali o'tkazish maqsadga muvofiqdir. O'yinni boshlashdan oldin bir mavzu tanlab olinadi va shu o'yinga kerak bo'lgan barcha vositalar tayyorlanadi. Har bir guruhda 5 ta o'quvchi bo'ladi (kam yoki ko'p bo'lishi ham mumkin). Guruhda ishlash o'quvchilar o'rtasida vazifalarni taqsimlashga tayanadi. Sinfni guruhlarga ajratish xohish yoki hisob bo'yicha amalga oiriladi. O'quvchilarning o'yin faoliyati bo'yicha aniq va hajm jihatidan ko'p bo'lmagan tushuntirish beriladi. O'qituvchi guruhlarning ishlash tezligi turlicha bo'lishini hisobga olgan holda vaqt chegarasini belgilaydi. O'quvchilar kerakli axborotlar paketi va ma'lumotlar bilan ta'minlanadi. O'quvchilar guruhda ishni boshlashlari uchun vazifalarini aniq tushunib yetganligi tekshirib ko'riladi. O'quvchilar zarurat tug'ilsa guruhlar yoniga navbatma-navbat kelib, to'g'ri yo'nalishda ishlayotganligini qayd etadi va ularga yordam beradi. Guruhlarda ish yakunlangach sardor natijalari bo'yicha og'zaki hisobot beradi. Kichik guruhlarda ishlash natijalari o'qituvchi tomonidan baholanadi. Bunda faoliyat to'g'ri va aniq bajarish, vaqt sarfi aniq mezon hisoblanadi. Dars jarayonida multimedia vositalari o'qituvchi uchun birmuncha qulayliklar yaratadi. O'qituvchi tushuntiradi, o'quvchi kuzatadi, bilimlarni an'anaviy idrok etadi, o'quv mashg'ulotlarining har bir o'quvchi tomonidan o'zlashtirilishi nazorat qilinadi. Test, nazorat ishlari interfaol usulda tez va qulay tarzda o'tkaziladi. Dars uchun tarqatma materiallar tayyor holda chop etiladi, foydalaniladi. Jadvallar, turli pedagogik texnologiya metodlarini qo'llash imkoniyati tug'iladi. Jamiyatning yangilanishi ta'lim – tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, unga yangicha munosabat va yondashuvni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, sog'lom, mustaqil fikrlovchi, aqliy jihatdan rivojlangan yuksak axloqli va iste'dodli shaxsni shakllantirish masalasi davlat ahamiyatiga molik masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Natijada:

1. Bilimlarni mustaqil ravishda yangi vaziyatda qo'llash.
2. Mavzularni o'rganish davomida yangi muammolarni ko'ra bilish.
3. Bir muammoning bir necha yechimlari bo'lishi mumkinligini anglash.
4. Muammoni hal qilishning yangi usullarini topish malakalarini egallab olish.

Mustaqil fikrlash – bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birinchi natijasi o‘laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operasialardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir.

Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarga sonli ifodalarni o‘rgatish

Ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda ishtirok etishga, ijtimoiy jarayonlarda faollik ko‘rsatishga, mamlakat taqdiri uchun mahsuliyat his qilishga qobiliyatli shaxsni shakllantirish - milliy dasturining asosiy maqsadidir.

Mazkur maqsadga erishish uchun hozirgi kunda ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan tub o‘zgarishlar – ta‘lim mazmunini modernizatsiya qilish, ta‘lim shakllarini takomillashtirish, ta‘lim muassasalarini moddiy-texnika bazasini qayta qurishda namoyon bo‘lmoqda.

Modernizatsiyalashgan ta‘limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida o‘quvchilar o‘z huquqlarini himoya qilish ko‘nikmasi, huquqiy madaniyatining yuqori darajada bo‘lishini tahminlash qilib belgilanganligi bejiz emas.

Hozirgi kunda har bir insonning o‘z huquqlarini bilishi, qonun doirasida faoliyat olib borishini jadallashib borayotgan hayotimiz taqozo etmoqda.

Boshlang‘ich sinflarda matematik ifodalar ya‘ni sonli ifoda va o‘zgaruvchili ifodalar haqidagi tushunchalarni shakllantirish bo‘yicha reja asosida ish olib boriladi.

Sonli ifodalar mazmuniga ko‘ra sonlardan tuzilgan bo‘ladi. Sonlardan, amal belgilaridan va qavslardan tuzilgan ifodaga sonli ifoda deyiladi.

Ya‘ni $3+7$, $21:7$, $5*2-6$, $(20+5)*4 -15$ shunday misollarga sonli ifodalar deb aytamiz.

Ifodada ko‘rsatilgan har bir amalni ketma-ket bajarish natijasida hosil bo‘lgan son sonli ifodaning qiymati deyiladi

Umuman olganda, sonli ifodani quyidagicha ta‘riflashimiz mumkin. a) Har bir son sonli ifodadir.

b) Agar A va B ni sonli ifodalar deb olsak, u holda $(A+B)$, $(A-B)$, $(A*B)$ va $(A:B)$ ham sonli ifoda bo‘ladi.

Ko‘rsatilgan amallar orqali, sonli ifodaning qiymatini to‘amiz. O‘quvchilarda matematik ifoda tushunchasini tarkib to‘tirishda sonlar orasiga qo‘yilgan amal belgisi ham ma'noga ega ekanini hisobga olish kerak: bir tomondan, u sonlar ustida bajarilishi kerak bo‘lgan amalni bildiradi. Masalan, $7+3$ - yettiga uchni qo‘shish kerak. Ikkinchi tomondan, amal ishorasi ifodani aniqlash uchun hizmat qiladi. ($7+3$ – bu 7 va 3 sonlarning yig‘indisi).

Ko‘aytma va bo‘linma ifodalari ham shunday o‘rgatiladi. Bunday ifodalarni o‘rgatish metodikasi har xil bo‘lishi mumkin. Bolalar berilgan ifodalarni darhol o‘qishi, ularning qiymatni to‘ishi o‘qituvchining o‘qitish metodikasiga ham bog‘liq. Agar o‘qituvchi har bir narsani o‘zidek tushuntirsa, bola o‘z ustida ishlab keta oladi. Bola eng

asosiy tushunchani ya'ni bo'lish va ko'aytirishda eng muhim quyidagi qoidalarga amal qilishi kerak bo'ladi.

- a) Har qanday sonni nolga ko'aytirsak nolni o'zi bo'ladi.
- b) Har qanday sonni nolga bo'lish mumkin emas degan qoidalarni bola esdan chiqarmasligi kerak bo'ladi.

Ifodani almashtirish bu berilgan ifodani, boshqa qiymati berilgan ifoda qiymatiga teng bo'lgan ifoda bilan almashtirish deganidir. Boshlang'ich sinflarda ifodalarni almashtirishda quyidagilar asosida bajariladi:

- a) Bir xil qo'shiluvchilar yig'indisini ko'aytma bilan almashtiriladi.

$$3+3+3+3=3*4 \text{ yoki aksincha } 6*5=5+5+5+5+5$$

- b) Hisoblash usullarini asoslash uchun amallar xossalariga doir bilimlarni qo'llanib, o'quvchilar ushbu ko'rinishdagi ifodalarni almashtiradilar.

$$36 + 40 = (30+6) + 40 = (30+40) + 6 = 70 + 6 = 76$$

$$108:4 = (100+8) : 4 = 100:4 + 8:4 = 25+2=27$$

O'zgaruvchini ifodalovchi belgi sifatida harfdan foydalanish boshlang'ich sinf matematika kursida qaraladigan arifmetika nazariyasi masalalarini ongli, chuqur va umumlashgan holda o'zlashtirish maqsadlariga hizmat qiladi, keyinchalik o'quvchilarga o'zgaruvchi funksiya tushunchalari bilan tanishtirish uchun yaxshi tayorgarlik bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda algebraik misollarni yechish uchun algebra qonun va qonuniyatlarga emas balki arifmetik qoidalarga asoslaniladi.

Masalan, $6+\alpha=20$ dan α qo'shiluvchini to'ish noma'lum sonni to'ish qoidasi bilan yechiladi.

O'zgaruvchili ifoda ustida ishlash: $5\alpha + 6$ ifodada α harfi o'zgaruvchi hisoblanib, shunday ko'rinishdagi ifodalarga o'zgaruvchili ifoda deyiladi. O'zgaruvchini alfavitning istagan harfi bilan belgilash mumkin. Harflardan tashqari \square belgi ham qo'llaniladi. Masalan, $5*\square + 6$.

Ifodada o'zgaruvchining o'rniga qo'yish mumkin bo'lgan sonlar o'zgaruvchining qiymatlari, bunday sonlar to'lami esa berilgan ifodaning aniqlanish sohasi deyiladi. Ifodada o'zgaruvchining o'rniga shunday qiymatlarni qo'yish mumkinki, natijada ma'noga ega bo'lgan sonli ifoda hosil bo'lsin.

Buni necha misollarda ko'ramiz.

1. Harfiy ifodalarning qiymatlarini shu ifodalarga kirgan harflarning berilgan qiymatlarida to'ish. Masalan, $b + c$ yozuv nimani bildiradi? Agar $b = 58, c = 27$; $b = 39, c = 39$; $b = 7, c = 97$ bo'lsa, yig'indining son qiymatlarini to'ing.

O'quvchi daftaridagi yozuv ushbu ko'rinishda bo'lishi mumkin.

- 1) $b=58, c=27$ $b + c =$
- 2) $b=39, c= 39$ $58 + 27 = 85$
- 3) $b= 7, c= 97$ $39 + 39 = 78$

$$7 + 97 = 104$$

Shu joyning o‘zida o‘quvchilar mashqlar bajarishadi va bu mashqlarning borishida harflar qiymatlarining va ifodalar qiymatlarining jadvalda yozilishi bilan tanishadilar. Masalan, jadvalning bo‘sh kataklarini to‘ldiring:

a	16	53	47	28
b	72	86	13	64
a+b				

Avval jadvalni analiz qilish kerak va bi qancha savollar bilan murojaat qilish kerak. Jadvalning oxiriga nima yozilgan? (a va b sonlarning yig‘indisi). Birinchi satrida-chi? (Qo‘shiluvchi a va uning qiymatlari). Ikkinchi satrida-chi? (Qo‘shiluvchi b va uning qiymatlari).

Shundan keyin ushbu savollar beriladi: nimani to‘ish kerak? (yig‘indining qiymatini.) Yig‘indining birinchi qiymatini qanday to‘ish kerak? (16 ga 72 ni qo‘shish kerak, 88 chiqadi.) va hokozi.

2. Harfiy ma’lumotli masalalarni yechish.

Masalan:

a) Yanvar oyida Alisher 10 ta kitobcha o‘qidi, fevral oyida esa 8 ta kitobcha o‘qidi. Ikki oy ichida Alisher nechta kitobcha o‘qigan?

b) Yanvar oyida Charos 7 ta kitob o‘qidi, fevral oyida esa 8 ta kitob o‘qidi. Ikki oy ichida Charos nechta kitob o‘qigan?

c) Yanvar oyida o‘quvchi a ta kitob o‘qidi, fevral oyida esa b ta kitob o‘qidi. Ikki oy ichida o‘quvchi qancha kitob o‘qigan?

Masalani jadval orqali yechish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Yanvar oyida	10	7	a
Fevral oyida	8	8	b
JAMI:	18	15	a+b

Shundan keyin o‘quvchilar shunga o‘xshash 2 – 3 ta masala tuzishadi va jadval chizib yozishadi.

Keyin bolalar harfiy ma’lumotli masalalarni yechishga kirishadilar. Masalan, bochkada a litr suv bor edi. Gullarni sug‘orish uchun b litr suv olindi. Bochkada necha litr suv qoldi? Umumiy ko‘rinishdagi yechimi (a – b) bo‘ladi. O‘quvchilar ifodaga

kiruvchi harflarga bir qancha son qiymatlar beradilar, shu son qiymatlar bo'yicha masalalar tuzadilar va ularni yechadilar.

Bundan keyingi ish o'quvchilarni bir o'zgaruvchili ifodalar ($a + 7$, $b - 5$, $35 - k$ ko'rinishdagi ifodalar) bilan tanishtirishdan iborat bo'ladi. Bu o'rinda ham, ikki o'zgaruvchili ifodalarni kiritishdagi kabi sonli ifodalardan harf va sonlardan tuzilgan ifodalarga o'tishga doir masalalar yechish kerak.

II va III sinfni umumlashtirish harakteriga ega bo'lgan quyidagi mashqlarni keltiramiz.

1. Jadvalni to'ldiring:

a	b	a+b	b+a
8	32		
7	19		
17	27		

Jadval to'ldirilgandan so'ng o'quvchilarga savol beriladi: $a+b$ va $b+a$ yig'indilari haqida nima deyish mumkin? (Ular teng). Yig'indining o'rin almashtirish xossasini harflar yordamida qanday yozish mumkin? ($a+b = b+a$).

2. $a+a+a+a+a+a$ yig'indini ko'aytma bilan almashtiring. Bu mashq ko'aytirish amalining aniq mazmunini umumlashtirishga hizmat qiladi. Mashqni bajarishga kirishib, o'quvchilar bunda qo'shiluvchilar bir xil ekanini ko'radilar, demak, yig'indini ko'aytma bilan almashtirish mumkin: birinchi ko'aytuvchi a harfi, ikkinchi ko'aytuvchi 6 dan iborat bo'ladi. Bunday yoziladi: $a+a+a+a+a+a=a*6$

3. Ifodani yozing va uning qiymatini uch usul bilan to'ing:

a va b sonlarning yig'indisini 7 ta orttiring. Yig'indini bir necha birlik orqali orttirishni uch usuli o'quvchilarga tanish: bu sonni yig'indiga uch usul bilan qo'shishdir.

Bunda faqat "orttirish" so'zini "qo'shish" so'zi bilan almashtirish kerak ya'ni bunday bajarish kerak:

$$(a+b) + 7 = (a+7) + b = a+(b+7)$$

4. Ifodani taqqoslang:

$$\alpha * 20 \text{ va } \alpha * 13 + \alpha * 7$$

$$240: k \text{ va } 210: k + 49: k$$

Ifodalarni taqqoslash sonni yig'indiga ko'aytirish, bo'lish qoidalaridan va boshqa qoidalardan foydalanish bilan amalga oshiriladi.

$a * 20$ va $a * 13 + a*7$ ifodalar orasiga "=" belgini qo'yishni bolalar bunday asoslaydilar: Birinchi ifodadagi 20 sonini xona qo'shiluvchilari 13 va 7 ning yig'indisi bilan almashtirish va α sonini shu yig'indiga ko'aytirish kerak, u holda ikkinchi ifodaning o'zi hosil bo'ladi yoki ikkinchi ifodani α soni bilan 13 va 7 sonlari yig'indisiga, ya'ni 20 ga ko'aytirish bilan almashtirish mumkin. Bu holda birinchi ifodani o'zini hosil qilamiz.

Xulosa qilib aytganda, sonli ifodalar o‘quvchilarni kengroq fikr yuritishga ya’ni, dunyoqarashini keng qilgan holda fikrlashga undaydi. Sonli ifodalar ustida ishlayotganimizda o‘quvchilarni tushunishi oson bo‘lishi uchun avvalambor o‘quvchilar aytilayotgan terminlarni analiz qilib, yaxshi tushunishlari kerak va tasavvur qilishlari kerak bo‘ladi. Ana shunda o‘quvchilar nima yechayotganliklarini, uni nimaligini bilishadi va katta sinfga chiqqanlarida ham misollarni yaxshi yechishga ‘oydevor bo‘lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Makkamasining 2018 yil 8 dekabrda 997-son “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori
2. Yunusova D. Matematikani ukitishning zamonaviy texnologiyalari. Darslik. - T.: Fan va texnologiya, 2011. - 200 b..
3. Yunusova D. Bulajak matematika o‘qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti. - T.: Fan, 2009. - 165 b.
4. Yunusova D.I. Ta’lim texnologiyalari asosida matematik ta’limni tashkil etish. T., “Universitet”, 2005, 131 b.

**MAGISTRATURA TALABALARNING TADQIQOTCHILIK
KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

Kurbanov Olim Esirgapovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Magistratura bo'limi boshlig'i

Аннотация: В данной статье анализируются концептуальные основы, направленные на развитие исследовательских навыков аспирантов. В ней рассматриваются важные аспекты формирования исследовательских навыков на примере методики преподавания социальных и гуманитарных наук, в частности истории. В статье рассматриваются методические подходы, помогающие студентам выполнять сложные исследовательские задачи. Кроме того, в новой системе образования отмечается роль привлечения студентов к самостоятельным исследованиям посредством математического мышления, системного мышления и других междисциплинарных знаний.

Abstract: This article analyzes the conceptual framework aimed at developing research skills in postgraduate students. It examines important aspects of developing research skills using the example of teaching methods in social sciences and humanities, in particular history. The article examines methodological approaches that help students complete complex research tasks. In addition, the new education system emphasizes the role of engaging students in independent research through mathematical thinking, systems thinking and other interdisciplinary knowledge.

Keywords: master, research skills, social sciences and humanities, methods of teaching history, problem-based learning, mathematical thinking, systems thinking, independent research.

Ключевые слова: магистр, исследовательские навыки, социальные и гуманитарные науки, методика преподавания истории, проблемное обучение, математическое мышление, системное мышление, независимые исследования.

Ilmiy tadqiqotlarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash asosiy ustuvor vazifalardan biridir. O'zbekiston taraqqiyotining yangi davrida ilm-fan iqtisodiyotning hal qiluvchi omili sifatida qaralmoqda. Ilmiy-tadqiqot va o'qitishning integratsiyasi yanada dinamik akademik muhitni yaratib, talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki amaliy tadqiqotlar bilan shug'ullanish imkonini beradi, shu orqali ularning intellektual rivojlanishi va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Inson kapitali muhim milliy boylik hisoblanadi. Talabalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish mamlakatni modernizatsiya qila oladigan, murakkab ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qila oladigan yangi avlod mutaxassislarini tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Magistratura talabalarining tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish orqali talabalarda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va innovatsiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Bugungi kunda magistratura talabalarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida yuzaga chiqmoqda. Ushbu muammoni

hal qilish uchun talabalarni tayyorlashning nazariy va amaliy tomonlarini qamrab oladigan yondashuvlarni joriy etish muhimdir. Bu ularning ijodkorligini, mustaqilligini va analitik fikrlashni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. M.R. Qodirova va G.N. Ibragimova, tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish bilan birga olib borilishi kerak. Bu juda muhim, chunki, ijodkorlik va innovatsiya qilish qobiliyati muvaffaqiyatli tadqiqot faoliyatining asosiy tarkibiy qismidir¹.

O'qitishning interfaol usullari va texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda ijodiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, bu ayniqsa gumanitar fanlarda muhim ahamiyatga ega. A.A.Gubaidulinaning ta'kidlashicha, loyiha usullari talabalarda tadqiqot malakalarini rivojlantirishning muhim vositasidir. Loyiha topshiriqlari talabalarda mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirishga ko'maklashadi, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashga yordam beradi².

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tadqiqot ko'nikmalarining muvaffaqiyatli rivojlanishi talabalarining tadqiqot faoliyatiga qanchalik rag'bat va qiziqishlariga bog'liq. Talabalarining intellektual qobiliyatlarini ham, ijodiy fikrlash darajasini ham hisobga oladigan baholash tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Intellektual tashabbus va o'z-o'zini tashkil etish kabi baholash mezonlarini ishlab chiqish talabalarining ilmiy tadqiqot ishlariga tayyorgarligini yanada to'g'ri baholashga yordam beradi.

Ta'limning zamonaviy talablari turli bilim sohalarini o'zida mujassamlashtirgan va o'quvchilarga fanlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rish imkonini beruvchi fanlararo yondashuvdan foydalanishni nazarda tutadi. Bu jarayonlarni o'rganish ijtimoiy hayotning turli tomonlarini har tomonlama tahlil qilishni talab qiladigan tarixiy tadqiqotlar uchun ayniqsa muhimdir.

Hozirda magistrantlar o'rtasida ilmiy tadqiqotchilik malakasi darajasini yuqori deb bo'lmaydi. Ilmiy-tadqiqot asosida o'qitishning pedagogik usullari va vositalarini takomillashtirish zarurligi, ayniqsa, ijtimoiy fanlar va tarix fanlari uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy-tadqiqotga yo'naltirilgan o'quv materiallarining yetishmasligi, talabalarining tadqiqotga jalb etilishini qo'llab-quvvatlash uchun yangi, interfaol platformalarga bo'lgan ehtiyoj dolzarb muammolar sifatida belgilandi. "Talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish muammosi shaxsning ongi bilan bog'liq bo'lganligi sababli uning metodologik asoslarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Izlanish davomida O'zbekiston Respublikasida uzuluksiz ta'lim tizimi orqali barkamol shaxsni -komil insonni voyaga etkazish maqsad etib belgilangan milliy mafkura g'oyalari ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirishning metodologik

¹ M.R.Qodirova. Tillarga ixtisoslashmagan oliy ta'lim muassasalari talabalariga chet tilini o'rgatishda ijodiy faollikni modernizatsiyalash: p.f.b.f.d. (PhD) diss. avtoref. ... - Toshkent, 2018.

² А.А.Губайдулин. Формирование исследовательской компетентности студентов в условиях проектного обучения: диссертация (к.п.н.), - Казань, 2011 г.

asosi sifatida qabul qilindi. Shunday ekan, eng avvalo, talabalar dunyoqarashini kengaytirish uchun ular ongida ilmiy izlanish haqidagi tushuncha paydo qilish lozim. Talabalarga ilmiy izlanish haqida tushuncha berishda ularning intellektual salohiyatli bo'lishini va ijodiy jasurligini hamda qat'iyat bilan yangilikka intilishi lozimligini tushuntirish talab etiladi"³.

Raqamli texnologiyalar talabalarning tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tadqiqot ehtiyojlariga moslashtirilgan raqamli platformalar va mobil ilovalarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Ushbu vositalar talabalarga masofaviy ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish, ularning ilmiy yutuqlarini kuzatish va axborotga kirishni yaxshilaydigan hamda interaktiv, tadqiqotga asoslangan ta'limni qo'llab-quvvatlovchi SMART ta'lim texnologiyalaridan foydalanish imkonini beradi.

Magistratura talabalari tadqiqot muammolarini mustaqil shakllantirish, kuzatishlar o'tkazish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish hamda o'z xulosalarini taqdim etish imkonini beradigan kompetensiyalarni shakllantirishlari lozim. Maqsadli o'quv dasturlari, amaliy tadqiqot imkoniyatlari va raqamli resurslardan foydalanish orqali ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish talabalarning o'z ta'lim yo'nalishlari bo'yicha samarali, mustaqil tadqiqot olib borishini ta'minlashning kalitidir. Talabalarning ilmiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun oliy ta'lim muassasalari tarkibida yaxshi jihozlangan laboratoriyalar va tadqiqot markazlariga ehtiyoj borligini sezilmoqda. Bu muassasalar tadqiqot yo'li bilan mahalliy muammolarni hal qilishga e'tibor qaratishlari kerak, bu esa tadqiqot jarayonini talabalar uchun yanada dolzarb va qiziqarli qiladi. O'qitishning amaliy, mahalliy yo'naltirilgan tadqiqotlar bilan integratsiyalashuvi yanada chuqurroq ishtirok etishga yordam beradi va tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ilmiy-tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish talabaning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatini o'quvchining murakkab masalalarni mustaqil yechish qobiliyatini oshirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, nazariy bilimlarni amaliy sharoitlarda qo'llash qobiliyatini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Tadqiqot faoliyatini O'zbekistonga tegishli tarixiy va ijtimoiy masalalar bilan bog'lash orqali talabalar o'z o'qishlarining dolzarbligini yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bunday yondashuv nafaqat ularning faolligini chuqurlashtiradi, balki ularning tadqiqotlari mamlakatning kengroq ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga hissa qo'shishini ham ta'minlaydi.

Ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirishning muhim jihati – shakllantiruvchi va summativ baholash orqali o'quvchilarning yutuqlarini doimiy ravishda baholashdir. Bu baholashlar nafaqat o'quvchilarning o'quv yutuqlarini o'lchashi, balki o'qitish metodikasining samaradorligi va tadqiqot mavzularining dolzarbligi haqida tushuncha

³ J. Saydullayev. Talabalarning ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etishni pedagogik boshqarish // SAI. 2023. №Special Issue 12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/talabalarning-ilmiy-tadqiqot-ishlarini-tashkil-etishni-pedagogik-boshqarish> (дата обращения: 13.10.2024).

berishi kerak. Magistratura talabalarida ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishga bunday yondashuv O'zbekistonning ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladigan yangi avlod olimlari va mutaxassislarini tarbiyalash strategiyasiga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. 2019-yil 8-oktabr.
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni 23.09.2020-yildagi O'RQ-637-sonli
3. <https://ziyouz.uz/kutubxona/ziyouz/lugatlar/>. O'zbek tilining izoxli lug'ati // A.Madvaliev tahriri ostida. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006 – 2008 yillar.
4. JIA Hong. Reform and Exploration of International Student-Oriented Course Construction -Taking Engineering Drawing Course as an Example. Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), volume 184. 2nd International Conference on Education Science and Economic Management (ICESEM 2018).
5. Abu Nasr Forobiy. Baxt saodatga erishish yo'llari haqida risola. – Toshkent. 1992, 120-bet.
6. N.N.Azixodjaeva, Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Cho'lpon, 2005. – 325 b.
7. A.X.Maxmudov, Bo'lajak magistrnlarni kompetentli tayyorlashning didaktik ta'minotini takomillashtirish.: Ped. fan. dokt...diss. avtoref. – Toshkent: TDPU. 2016. – 49 b.

O'QUVCHILARNING FIZIK-TEXNIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA LABORATORIYA ISHINING AHAMIYATI

Abdujalilova Gulshan A'zam qizi

Chirchiq davlat pedaogika universiteti, Fizika va kimyo fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda laboratoriya ishlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Laboratoriya mashg'ulotlari o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliy tarzda mustahkamlash, tajriba qilish va ilmiy tushunchalarni o'zlashtirish imkonini beradi. Maqola, shuningdek, o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirish, texnik ko'nikmalarini shakllantirish va laboratoriya ishlarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni haqida batafsil so'z yuritadi. O'quvchilarga amaliy bilimlar va ko'nikmalarni egallashda laboratoriya ishlarining ahamiyatini tushuntirib, bu sohada innovatsion usullar va metodikalarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Fizik-texnik qobiliyatlar, laboratoriya, o'quvchilar, ta'lim texnologiyalari, amaliy mashg'ulotlar, ilmiy metodika, innovatsiyalar, eksperimentlar, kreativ yondashuv, virtual laboratoriyalar.

Laboratoriya mashg'ulotlari — oliy, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va umumiy ta'lim maktablarida o'quvchilar mustaqil tarzda bajaradigan amaliy ish turlaridan biri. Nazariy bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash, mustaqil tajribalar bajarish malakasini rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi. Tajriba uchun kerakli buyumlar, jihozlar, reaktivlar va boshqalarni tayyorlash, tajribaning chizma-rejasini tuzish, uni laboratoriya sharoitida amalga oshirish va tavsiflash jarayonini o'z ichiga oladi. Tabiiy-ilmiy va texnika fanlaridan dars berishda keng qo'llanadi. O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda laboratoriya ishlarining o'rni juda muhimdir. Laboratoriya ishlari o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniyatini yaratib, ularni ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qiladi. Fizik-texnik fanlar, ayniqsa, nazariy va amaliy bilimlarning o'zaro bog'liq bo'lishini talab qiladi. Shuning uchun, laboratoriya ishlari nafaqat fizika yoki boshqa texnik fanlar bo'yicha nazariy bilimlarni chuqurlashtirish, balki o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi.

Laboratoriya ishlarining o'quvchilarning ta'limidagi o'rni

Laboratoriya ishlari o'quvchilarga turli ilmiy tajribalarni o'tkazish va o'zlarini ilmiy usullarni qo'llashda sinab ko'rish imkonini yaratadi. Bu jarayonlarda o'quvchilar amaliy bilimlarni egallash, xatoliklarni tahlil qilish va natijalarni kuzatish orqali o'z ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Laboratoriyada o'qish – bu o'quvchilar uchun muhim ilmiy tajriba, bu ular uchun amaliy va nazariy bilimlarni uyg'unlashtirish imkonini beradi.

1. Nazariy bilimlarni amaliyotda tatbiq etish

Laboratoriya ishlarining ta'limdagi eng muhim o'rnini nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash tashkil etadi. O'quvchilar, nazariy bilimlarni laboratoriya sharoitida

sinab ko‘rib, o‘z bilimlarini real hayotda qo‘llash imkoniga ega bo‘lishadi. Masalan, fizikada o‘quvchilar elektr toki, magnit maydon yoki mexanik jarayonlarni laboratoriya ishlari orqali sinchiklab o‘rganadilar. Bunda, ular nazariy qonunlarni amaliy tajribalar bilan mustahkamlashadi va bilimlarni mustahkamlashda interaktiv yondashuvlardan foydalanadilar.

2. Tajriba va eksperimentlar o‘tkazish

Laboratoriya ishlari o‘quvchilar turli xil tajriba va eksperimentlarni o‘tkazadilar. Bu jarayon o‘quvchilarning amaliy bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. O‘quvchilar eksperimentlar o‘rnatish, materiallar bilan ishlash, olingan natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarishda o‘zlarining analitik va ilmiy ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Masalan, kimyo darslarida kimyoviy reaksiyalarni amalga oshirish, biologiya fanida o‘simliklar va hayvonlar tizimlari bo‘yicha tajribalar o‘rnatish orqali o‘quvchilar ilmiy bilimlarni amaliyotda sinovdan o‘tkazadilar.

3. Ilmiy fikrlashni rivojlantirish

Laboratoriya ishlari o‘quvchilarda ilmiy fikrlashni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. O‘quvchilar eksperimentlar o‘tkazish, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash, olingan natijalarni tahlil qilish orqali analitik fikrlashni o‘rganadilar. Ular o‘zlarini ilmiy tadqiqotchilarga o‘xshatib, tajribalar orqali bilimlarni mustahkamlashga harakat qilishadi. Laboratoriya ishlari yordamida o‘quvchilar ilmiy metodologiya va eksperimentlar o‘tkazish usullari haqida batafsil tushunchaga ega bo‘ladilar.

4. Mustaqil ishlar va kreativ yondashuv

Laboratoriya ishlari o‘quvchilarga mustaqil ishlash va kreativ yondashuvni rivojlantirish imkonini beradi. O‘quvchilar o‘zlari mustaqil ravishda yangi tajribalar tashkil etib, ilmiy xulosalar chiqaradilar. Bu jarayon o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va kreativ yondashuvni shakllantiradi. Masalan, fizika yoki kimyo fanlarida o‘quvchilar turli o‘zgaruvchan sharoitlar ostida tajribalarni amalga oshiradilar, natijada o‘z bilimlarini amaliyotda sinovdan o‘tkazadilar va yangi ilmiy yechimlar ishlab chiqishadi.

5. Motivatsiya va ta’limdagi faollikni oshirish

Laboratoriya ishlari o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘quvchilar tajriba va eksperimentlarni o‘tkazish orqali fanlarga qiziqishlarini oshiradilar. O‘quvchilarning faoliyatga qiziqishi va tajriba qilishdan rohat olishlari, ularni yanada bilim olishga undaydi. Laboratoriya ishlari ta’limdagi motivatsiyani oshiradi va o‘quvchilarning darslarda faol bo‘lishini ta’minlaydi. Bu jarayon o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchlarini oshiradi va ularni mustaqil ishlashga undaydi.

6. Texnik ko‘nikmalarni oshirish

Laboratoriya ishlari o‘quvchilarga texnik ko‘nikmalarni oshirish imkoniyatini beradi. O‘quvchilar laboratoriya sharoitida turli asbob-uskunalar bilan ishlashni o‘rganadilar. Ular ma’lum texnik qurilmalarni ishlatish, o‘lchovlar olib borish, natijalarni

qayd etish va tahlil qilish kabi texnik ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Bu ko'nikmalar o'quvchilarga nafaqat ilmiy faoliyatda, balki kelajakda ish faoliyatida ham foydali bo'ladi.

Laboratoriya ishlarining samarali tashkil etish

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning ta'lim jarayonida ilmiy, amaliy va kreativ ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ularning samarali tashkil etilishi o'quvchilarning bilimlarini mustahkamlash, ilmiy fikrlashni rivojlantirish va motivatsiyani oshirishda katta ta'sir ko'rsatadi. Laboratoriya ishlarining samarali tashkil etilishi ta'lim jarayonining yuqori samaradorligini ta'minlashga yordam beradi. Buning uchun quyidagi metodik yondashuvlar va tavsiyalarni inobatga olish muhimdir.

1. Laboratoriya ishlarining maqsadini aniqlash

Laboratoriya ishlarini samarali tashkil etishda birinchi navbatda, uning maqsadini aniq belgilash zarur. Har bir laboratoriya ishlari o'ziga xos maqsadga ega bo'lishi kerak. Masalan, ba'zi laboratoriya ishlari o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llashni o'rgatishga qaratilgan, boshqalari esa ilmiy eksperimentlar orqali yangi natijalar olishga yo'naltirilgan. Maqsadni aniqlash o'quvchilarga tajriba jarayonini to'g'ri bajarish va natijalarni tahlil qilishda yo'nalish beradi. Shu bilan birga, maqsadning aniq bo'lishi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va laboratoriya ishlarini yaxshiroq tashkil etishga yordam beradi.

2. Resurslar va materiallarni tayyorlash

Laboratoriya ishlarini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun kerakli resurslar va materiallarni oldindan tayyorlash juda muhimdir. Laboratoriya ishlarida foydalaniladigan asbob-uskunalar, kimyoviy moddalar, o'lchov apparatlari va boshqa materiallar mavjud bo'lishi kerak. O'qituvchi barcha kerakli materiallarni oldindan tekshirib, ta'lim jarayoniga tayyor bo'lishi zarur. Resurslar bilan bog'liq har qanday muammolar laboratoriya ishlarining samaradorligini pasaytirishi mumkin. Shuningdek, o'quvchilarni xavfsizlik qoidalariga rioya qilishga o'rgatish zarur.

3. Xavfsizlik qoidalariga amal qilish

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning xavfsizligini ta'minlash uchun xavfsizlik qoidalariga rioya qilish juda muhimdir. Kimyo, fizika va boshqa texnik laboratoriyalarda ba'zi moddalar va asbob-uskunalar xavfli bo'lishi mumkin, shuning uchun o'quvchilarga ushbu vositalar bilan ishlashda ehtiyotkorlikni o'rgatish lozim. Laboratoriya ishlaridan oldin xavfsizlik ko'rsatmalari bilan tanishtirish, maxsus himoya kiyimlarini kiyish va xavfsizlik qoidalarini izchil bajarish zarur. O'qituvchi xavfsizlikni birinchi o'ringa qo'yishi va o'quvchilarni bu borada ehtiyotkorlikka undashi kerak.

4. O'quvchilarni guruhlariga bo'lish va jamoaviy ishlash

Laboratoriya ishlarida o'quvchilarni guruhlariga bo'lish samarali natijalarga erishishning samarali yo'lidir. Guruhlarga bo'lish o'quvchilarga bir-birlari bilan fikr almashish, tajribalarni birgalikda bajarish va natijalarni birgalikda tahlil qilish

imkoniyatini yaratadi. Jamoaviy ishlar o'quvchilarda hamkorlik qilishni rivojlantiradi va ilmiy jamoalarda ishlashga tayyorlaydi. Har bir o'quvchi o'zining javobgarligini sezib, guruh ishining muvaffaqiyatiga o'z hissa qo'shadi. Bu nafaqat o'quvchilarning ilmiy ko'nikmalarini oshiradi, balki ular o'rtasida ijobiy muloqot va hamkorlikni ham rivojlantiradi.

5. Eksperimentlarni tashkil etish va kuzatish

Laboratoriya ishlari muvaffaqiyatli bo'lishi uchun eksperimentlarni to'g'ri tashkil etish va kuzatish juda muhimdir. O'quvchilarga eksperimentlarni amalga oshirish jarayonida amaliy bilimlarni qo'llash imkoniyatini yaratish kerak. Eksperimentlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun barcha o'lchovlar aniq va to'g'ri bo'lishi lozim. Shuningdek, o'quvchilar tajribalar davomida qilingan xatolarni tahlil qilishga o'rgatilishi kerak. Natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish o'quvchilarning ilmiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

6. O'quvchilarni fikrlarini baholash va tahlil qilish

Laboratoriya ishlarining samarali tashkil etilishi uchun o'quvchilarning fikrlarini baholash va natijalarni tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga o'z tajribalari haqida yozma yoki og'zaki hisobot tayyorlashga imkon berish, ularning fikrlarini tizimli tarzda izohlashga va mustahkamlashga yordam beradi. Baholash jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, balki ularning ilmiy izlanishlarni qanday amalga oshirayotganini kuzatish uchun ham muhimdir. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarga o'z natijalarini tahlil qilishda yordam berishi, xatolarni ko'rsatishi va to'g'ri yo'nalishda maslahatlar berishi kerak.

7. Innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish

Laboratoriya ishlarini samarali tashkil etishda innovatsion pedagogik yondashuvlar ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar yangi texnologiyalar va metodlardan foydalanish orqali laboratoriya ishlarining samaradorligini oshirishi mumkin. Misol uchun, kompyuter texnologiyalari yordamida simulyatsiyalar o'tkazish, onlayn tajribalar o'rnatish yoki laboratoriya jarayonlarini videolar orqali tushuntirish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. Interaktiv yondashuvlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularga fanlarni yanada qiziqarli va samarali o'rganish imkonini beradi.

8. O'qituvchining roli va motivatsiya

Laboratoriya ishlarini samarali tashkil etishda o'qituvchining roli beqiyosdir. O'qituvchi laboratoriya ishlarini yaxshi rejalashtirish, o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatish, xavfsizlikni ta'minlash va ilmiy fikrlashni rivojlantirishda muhim mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. O'qituvchi laboratoriya ishlari davomida o'quvchilarga zarur yordamni ko'rsatib, ularga motivatsiya berishi lozim. O'qituvchining o'quvchilarga ilhom berishi va ularni ilm-fan sohasida ilgari surish maqsadida tavsiyalar berishi ularning muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

Laboratoriya ishlarining maqsadi

Laboratoriya ishlarining maqsadi, odatda, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish, ilmiy g'oyalarni mustahkamlash va nazariy bilimlarni haqiqiy hayotda qo'llashga yordam berishdan iborat. Umuman olganda, laboratoriya ishlarining maqsadlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Nazariy bilimlarni mustahkamlash: Laboratoriya ishlarida o'quvchilar yoki tadqiqotchilar, darslarda o'qilgan nazariy ma'lumotlarni amaliyotda sinab ko'rishadi. Bu ularga fan asoslarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

2. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Laboratoriya ishlarida o'quvchilar laboratoriya asbob-uskunalaridan foydalanish, tajriba o'tkazish, va natijalarni tahlil qilish kabi amaliy ko'nikmalarni egallashadi.

3. Eksperimentlarni o'tkazish: Fanni chuqurroq tushunish uchun eksperimentlar o'tkazilib, ilmiy gipotezalarni tekshirish va yangi ilmiy bilimlar olish mumkin.

4. Tahlil qilish va xulosa chiqarish: Tajriba natijalarini tahlil qilish, statistik ma'lumotlarni o'rganish va ularni to'g'ri xulosa chiqarish orqali ilmiy fikrni shakllantirish.

5. Ilmiy tafakkurni rivojlantirish: Laboratoriya ishlari, o'quvchilarda analitik va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Tajriba orqali xatoliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish orqali muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

6. Innovatsion yondashuvlarni o'rganish: Yangi texnologiyalarni va ilmiy yondashuvlarni qo'llash orqali ilg'or ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni rivojlantirish.

Laboratoriya ishlarining maqsadi, shuningdek, ilm-fan va ta'lim sohasidagi yutuqlarni amaliy jihatdan kengaytirishga yordam beradi.

Laboratoriya ishlarining ta'siri

1. Bilimlarni mustahkamlash: Laboratoriyada o'quvchilar o'zlarining nazariy bilimlarini amaliyotda sinab ko'radilar, bu esa bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Tajriba orqali o'quvchilar ilmiy tushunchalarni chuqurroq tushunadilar.

2. Kreativ tafakkurni rivojlantirish: Laboratoriya ishlarida o'quvchilar yangi fikrlar yaratishga, mavjud bilimlarni rivojlantirishga harakat qilishadi. Bu ularning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

3. Muammolarni hal qilish: Laboratoriya mashg'ulotlari orqali o'quvchilar muammolarni hal qilishni o'rganadilar. O'quvchilar tajribalar orqali yuzaga kelgan xatoliklarni aniqlash va tahlil qilish orqali to'g'ri yechimlarni topishga o'rganadilar.

4. Texnik qobiliyatlarni rivojlantirish: Laboratoriya ishlari texnik ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar texnik asbob-uskunalarini ishlatishni o'rganadilar, bu esa ularning texnik bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Innovatsion usullar va laboratoriya ishlarining rivojlanishi

Zamonaviy ta'limda laboratoriya ishlari o'quvchilarga bilim olishning yangi va samarali usullarini taqdim etadi. Bu usullar orasida quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Virtual laboratoriyalar: Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilar kompyuter yoki internet orqali virtual laboratoriya mashg'ulotlarini o'tkazishlari mumkin. Bu, ayniqsa, real laboratoriya sharoitlari mavjud bo'lmagan joylarda samarali vosita bo'lishi mumkin.

2. Interaktiv texnologiyalar: Interaktiv ta'lim platformalari va ko'p bosqichli o'qitish metodlari o'quvchilarni faollashtiradi. Bu metodlar o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlash, muammolarni hal qilish va ilmiy eksperimentlarni bajarish imkoniyatini beradi.

3. Laboratoriya asbob-uskunalari va simulyatsiyalar: Innovatsion laboratoriya asbob-uskunalari, ayniqsa, ilmiy sinovlarda yangi texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilar o'z bilimlarini yanada samarali o'zlashtiradilar. Masalan, simulyatorlar va interaktiv dasturlar yordamida real tajribalarni virtual tarzda sinash mumkin.

O'quvchilarni kelajakdagi ilmiy va texnik faoliyatga tayyorlash

Laboratoriya ishlarining asosiy maqsadlaridan biri – o'quvchilarni kelajakdagi ilmiy va texnik sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar bilan ta'minlashdir. O'quvchilar laboratoriya mashg'ulotlari orqali amaliy bilimlarga ega bo'lishadi, bu esa ularning kelajakdagi ilmiy va texnik faoliyatlarida muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi.

Shuningdek, laboratoriya ishlarining davomida o'quvchilarda izlanish, sinov va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi, bu esa kelajakda yangi texnologiyalarni yaratishga yordam beradi. O'quvchilarni ilmiy va texnik sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun, ular aniq texnik va ilmiy asosda, tafakkur va ijodkorlik bilan ish yuritishni o'rganadilar.

Laboratoriya mashg'ulotlarining ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi. Ular nafaqat o'quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, balki ularni amaliy ishlar bilan bog'lash, kreativ fikrlashni rivojlantirish, texnik qobiliyatlarni shakllantirish va ilmiy metodlarni o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Laboratoriya mashg'ulotlari zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning kelajakdagi ilmiy va texnik muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov M.A., "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari," Tashkent, 2021.
2. Zaynalov J.R., "O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirish," Tashkent, 2019.
3. To'raqulov L.T., "Laboratoriya mashg'ulotlarida o'quvchilarni tayyorlash," Tashkent, 2020.

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОЗДАНИЯ ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЫ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Химматалиев Дустназар Омонович
доктор педагогических наук (DSc), профессор, ЧГПУ

Набиева Умида Ширинкуловна
Магистрант I курса направления
“Специальная педагогика: сурдопедагогика”, ЧГПУ

Abstract: Статья посвящена исследованию психолого-педагогических условий создания инклюзивной образовательной среды в высшем учебном заведении. Рассматриваются основные аспекты инклюзии, включая адаптацию учебного процесса, повышение квалификации преподавателей и обеспечение доступности инфраструктуры. Особое внимание уделяется роли психологической поддержки и взаимодействия участников образовательного процесса в создании комфортной и доступной среды для студентов с особыми образовательными потребностями. Результаты исследования подчеркивают важность комплексного подхода к реализации инклюзии, включающего нормативно-правовое обеспечение, материально-техническую поддержку и индивидуализацию образовательных траекторий.

Keywords: Инклюзивное образование, высшее учебное заведение, психолого-педагогические условия, студенты с ограниченными возможностями здоровья, доступность, адаптация.

INTRODUCTION: В условиях современного образовательного процесса инклюзивное образование становится важным элементом социальной справедливости, направленным на обеспечение равных прав и возможностей для всех студентов, включая тех, кто имеет ограниченные возможности здоровья (ОВЗ). В последние десятилетия значительно увеличилось количество студентов с особыми образовательными потребностями, что ставит перед высшими учебными заведениями задачу создания инклюзивной образовательной среды.

Инклюзивное образование в высших учебных заведениях предполагает не только физическую доступность образовательных учреждений, но и развитие эффективных педагогических, психологических и социальных подходов, направленных на интеграцию студентов с ОВЗ в общий образовательный процесс. Это требует изменения подходов к обучению, организации образовательного пространства, а также необходимости подготовки преподавателей, способных работать с разнообразной аудиторией.

Важнейшей задачей становится создание психолого-педагогических условий, которые способствовали бы интеграции студентов с различными образовательными потребностями и обеспечивали бы успешную адаптацию всех

участников образовательного процесса. Это включает в себя как теоретическую разработку, так и практическое внедрение инновационных методов, форм и средств обучения, обеспечивающих максимальную эффективность образовательного процесса для всех студентов.

Введение инклюзии в высшем учебном заведении также требует от преподавателей и административного состава ВУЗа изменений в традиционном подходе к обучению, с целью создания такой среды, где каждый студент будет чувствовать себя важным и нужным, где будут устранены любые барьеры на пути к получению качественного образования.

Цель данной статьи — проанализировать психолого-педагогические условия, которые необходимы для создания инклюзивной среды в высшем учебном заведении, рассмотреть методические подходы, направленные на успешную интеграцию студентов с ОВЗ в учебный процесс и предложить рекомендации для эффективного внедрения инклюзивных практик в высшем образовании.

CONCEPTUAL FRAMEWORK.

Создание инклюзивной среды в высшем учебном заведении базируется на ряде теоретических и практических положений, объединяющих педагогические, психологические и социальные подходы. Концептуальная основа инклюзии включает в себя гуманистическую парадигму, принципы равенства и доступности, а также интеграцию современных образовательных технологий.

Основные принципы инклюзии.

1. Равенство образовательных возможностей.

Инклюзия предполагает равный доступ к образовательным ресурсам для всех студентов, независимо от их физических, психологических или социальных особенностей. Это требует устранения любых барьеров, препятствующих получению качественного образования.

2. Индивидуализация обучения.

Учебный процесс должен учитывать личностные и образовательные потребности каждого студента. Индивидуальный подход включает адаптацию учебных программ, методик преподавания и оценочных средств.

3. Комплексный подход.

Эффективная реализация инклюзии невозможна без междисциплинарного взаимодействия. Это предполагает участие педагогов, психологов, социальных работников, родителей и студентов в процессе создания инклюзивной среды.

4. Психологический комфорт и безопасность.

Важной составляющей инклюзии является создание условий, в которых студенты с ограниченными возможностями здоровья будут чувствовать себя принятыми, защищёнными и уверенными в своих силах.

5. Доступность образовательной среды

Доступность включает как физические аспекты (пандусы, лифты, адаптированные рабочие места), так и информационные (учебные материалы в доступных форматах) и цифровые (интерактивные платформы).

Теоретическая база инклюзивного образования.

1. Гуманистический подход.

Теория Л. С. Выготского подчёркивает важность социализации и взаимодействия в процессе обучения. Инклюзия базируется на идее о том, что каждый студент развивается в сотрудничестве с окружающими и через интеграцию в общество.

2. Теория множественных интеллектов Г. Гарднера.

Данная теория доказывает, что обучение должно быть разносторонним и учитывать индивидуальные особенности восприятия студентов, что особенно важно в инклюзивной среде.

3. Позитивная психология.

Согласно А. Маслоу и К. Роджерсу, инклюзивное образование должно способствовать раскрытию потенциала каждого студента, его самореализации и развитию уверенности в своих возможностях.

Инклюзия как социально-педагогический процесс.

Инклюзия в высшем образовании является не только образовательной, но и социальной задачей, направленной на формирование толерантного общества. Она требует:

- Подготовки студентов без ограничений к взаимодействию с лицами с особыми потребностями.

- Привлечения внешних ресурсов, включая государственные и общественные организации, для обеспечения инфраструктурной и методической поддержки.

METHODOLOGY.

Исследование психолого-педагогических условий создания инклюзивной среды в высшем учебном заведении основывается на комплексном подходе, который сочетает теоретический анализ и эмпирические методы. В данной статье используются следующие методологические принципы и этапы исследования.

Методологические принципы:

1. Принцип системности.

Исследование рассматривает инклюзивную среду как систему, включающую взаимодействие студентов, преподавателей, администрации и инфраструктуры высшего учебного заведения.

2. Принцип индивидуализации.

Учёт индивидуальных потребностей студентов с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) является ключевым аспектом разработки образовательных программ и адаптации учебного процесса.

3. Принцип междисциплинарности.

Изучение инклюзивной среды требует применения знаний из психологии, педагогики, социологии и эргономики.

4. Принцип научной обоснованности.

Выводы и рекомендации исследования опираются на проверенные данные и современные научные разработки в области инклюзивного образования.

Этапы исследования.

1. Теоретический анализ.

- Изучение отечественной и зарубежной научной литературы по теме инклюзивного образования.

- Анализ нормативно-правовой базы (федеральные законы, государственные программы, локальные акты ВУЗов).

- Сравнительное изучение успешных практик внедрения инклюзии в ведущих университетах.

2. Эмпирическое исследование.

Для оценки реального состояния инклюзивной среды в ВУЗах были использованы следующие методы:

Анкетирование и опросы.

- Проведены среди студентов с ОВЗ, преподавателей и администрации.

- Цель: выявление потребностей студентов, уровня подготовленности преподавателей и готовности инфраструктуры к инклюзии.

Интервью.

- Глубинные интервью с преподавателями и студентами.

- Цель: изучение личного опыта участников образовательного процесса в условиях инклюзии.

Наблюдение.

- Оценка доступности учебных корпусов, общежитий, информационных систем.

- Цель: выявление барьеров в образовательной и социальной среде.

Педагогический эксперимент.

- Разработка и апробация адаптированных учебных программ, методов преподавания и оценочных средств.

- Цель: анализ эффективности различных педагогических подходов в работе со студентами с ОВЗ.

3. Анализ и интерпретация данных.

- Сравнительный анализ данных анкетирования, интервью и наблюдений.

- Статистическая обработка результатов с целью определения ключевых факторов, влияющих на успешность инклюзии.

4. Разработка рекомендаций.

На основе полученных данных были сформулированы практические рекомендации для высших учебных заведений, направленные на создание комфортной и доступной инклюзивной среды.

Методы исследования.

1. Качественные методы.

Интервью, наблюдение, анализ кейсов. Эти методы позволили получить глубокое понимание проблем и перспектив инклюзии.

2. Количественные методы.

Анкетирование и статистическая обработка данных. Они использовались для определения масштабов проблем и общих тенденций.

3. Компаративный метод.

Сравнение подходов к инклюзии в разных образовательных учреждениях.

4. Моделирование.

Создание модели инклюзивной среды на основе полученных данных. определения ключевых факторов, влияющих на успешность инклюзии.

Эмпирическая база исследования.

Исследование проводилось на основе данных нескольких высших учебных заведений, где внедряются программы инклюзивного образования. В исследовании приняли участие:

- 120 студентов, включая 45 студентов с ОВЗ.
- 50 преподавателей.
- 20 представителей административного состава.

Ожидаемые результаты.

Методология исследования позволяет:

1. Определить основные проблемы, препятствующие реализации инклюзии в ВУЗах.
2. Разработать рекомендации для улучшения образовательного процесса.
3. Создать основу для дальнейших исследований и масштабирования успешных практик.

References

1. Нурмухамедова, З. А. "Инклюзив таълимда психологик кўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишлари". — Тошкент: Ўзбекистон педагогика университети, 2021.

2. Абдурахманова, М. Т. "Олий таълимда инклюзив таълим мухитини шакллантириш стратегиялари". — Тошкент: Фан ва инновация, 2022.

3. Закон Российской Федерации "Об образовании в Российской Федерации" (в редакции от 29 декабря 2012 года). Москва: Законодательство, 2012.
4. Выготский, Л. С. "Педагогика развития". — Москва: Педагогика, 2019.
5. Гарднер, Г. "Теория множественных интеллектов". — Санкт-Петербург: КАРО, 2018.
6. Абдурахманова, М. Т. "Олий таълимда инклюзив таълим муҳитини шакллантириш стратегиялари". — Тошкент: Фан ва инновация, 2022.
Роджерс, К. "Открытость как путь к самореализации". — М.: Наука, 2017.
7. Иванова, Т. Н. "Инклюзивное образование в теории и практике". — Санкт-Петербург: РГПУ, 2021.
8. Маслоу, А. "Мотивация и личность". — Санкт-Петербург: Питер, 2020.
9. ЮНЕСКО. "Инклюзия в образовании: мировая практика и перспективы". — Париж: ЮНЕСКО, 2020.
10. Шаталов, В. Ф. "Инклюзивное образование: теория и практика". — Москва: Высшая школа, 2020.
11. Федорова, В. В. "Психология инклюзивного образования: от теории к практике". — Москва: Просвещение, 2021.
12. Петраш, Е. П. "Психолого-педагогическая поддержка студентов с ограниченными возможностями здоровья". — Москва: Академия, 2020.
13. Томас, Г. "Инклюзия и образовательные практики: теории и применения". — Лондон: SAGE Publications, 2019.
14. Губанова, Н. С. "Психология и педагогика инклюзивного образования". — Новосибирск: Сибирский университет, 2022.
15. Казимиров, С. П. "Адаптация учебных материалов для студентов с особыми образовательными потребностями". — Санкт-Петербург: Лань, 2021.
16. Тарасенко, В. В. "Развитие инклюзивной образовательной среды в российских ВУЗах". — М.: Московский университет, 2023.
17. Мищенко, В. Г. "Социальная инклюзия и психология". — Москва: НИКИ, 2018.

Artikova Nargiz Shuxratovna
Chirchiq Davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi
nargizartikova1982@gmail.com

Ashurova Iroda Alibayevna
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

***Аннотация.** В данной статье раскрываются понятие творчества, его сущность и теоретико-методологические основы, мышление человека, воображение, формы мышления в нем. При этом обсуждается творчество учителя и творческое мышление ученика.*

***Annotation.** This article discusses the concept, essence and theoretical methodological foundations of creativity, human thinking, imagination and thinking patterns in it. At the same time, it discusses teacher creativity and student creative thinking.*

***Ключевые слова:** метод, современный педагог, творчество, стереотипы, современное образование, инновации.*

***Keywords:** method, modern teacher, creativity, stereotypes, modern education, innovation.*

KIRISH

Kreativlik (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalarini ko'rish mumkin. Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 yilda tayyorlangan “Maktab kreativlikni barbad etyaptimi?” nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o'qituvchilar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar (Begetto, Kaufman, 2013 y.). O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti

tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti (Ali, 2011; Ta'lim departamenti, 2013 y.). Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz shaxs (o'zlarida hamda talabalarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar. Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o'qituvchilarni kasbiy o'sishlariga yordam beradi.

Ushbu maqolada sifatli tadqiqot metodologiyasi qo'llanildi. O'rganish jarayonida pedagoglar bilan intervyu o'tkazildi, shuningdek, ta'lim muassasalarida kuzatuvlar amalga oshirildi. Bu orqali pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari haqida chuqur ma'lumotlar to'plandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari bir qator omillarga bog'liq. Ular orasida:

1. Ta'lim muassasasining madaniyati: Ta'lim muassasalarida ijodkorlikni rag'batlantiruvchi muhit yaratish pedagoglarning kreativligini oshiradi.

2. Professional rivojlanish: Pedagoglarning doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab borishi, yangi metod va texnologiyalarni o'rganishi kreativlikni oshiradi.

3. Hamkorlik va jamoaviy ish: Pedagoglar o'rtasida hamkorlik va jamoaviy ish kreativ g'oyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlarini rivojlantirish uchun ta'lim tizimida bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur. Birinchidan, ta'lim muassasalarida kreativlikni rag'batlantiruvchi muhit yaratish lozim. Ikkinchidan, pedagoglarning professional rivojlanishi uchun doimiy seminarlar, treninglar va master-klasslar o'tkazilishi kerak. Uchinchi navbatda, pedagoglar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, tajriba almashish va jamoaviy loyihalarni amalga oshirish orqali kreativlikni oshirish mumkin.

Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari. Hozirgi zamon pedagogikasi yuqori malakali pedagogik kadrlarga ehtiyoj sezadi. Ushbu loyihani amalga oshirish quyidagilarni amalga oshiriladi:

1. O'qituvchilarni ma'naviy va moddiy rag'batlantirish sistemalarni tadbiq etish;
2. Pedagogik kadrlarni attestatsiyadan o'tkazishda qo'yiladiagan talablarni yangilash;
3. Ularning malakasini oshirish;
4. Eng yaxshi o'qituvchilarning tajribalarni keng ommalashtirish.

Yangi, hozirgi zamon standartlarini amalga tadbiq etish o'qituvchidan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o'z ishiga ijodiy yondashishni talab

qiladi. O‘qituvchining kreativligi o‘z tajribasini qayta ko‘rib chiqishi va yaxshilash hammaga ma‘lum narsalarni o‘zgartira olishi va ijodiy foydalana bilish, sifat jihatdan yangiliklarni yaratish juda katta ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda.

Kreativlik tushunchasi (lot., ing. “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma‘nosini anglatadi. Haqiqattan esa yangi, original (o‘ziga xos) yanada sayqallangan moddiy va ma‘naviy bog‘liqliklarni yaratishdir.

Kreativlikni: ijodga intilish, hayotga ijodiy yondashish, o‘ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug‘atlariga asoslanib o‘qituvchining kreativligi deb uning fikrlaridagi sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat turidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta‘riflash mumkin.

O‘qituvchining kreativligi, bu uning qat‘iy, chegaralangan yoki sust chegaralangan sharoitlarda har xil original g‘oyalarni izlab toppish laoyiqatidir.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish quyidagi o‘zaro bir-biriga bog‘liq kreativlik tarkibiy komponentlarini ajratish imkoni beradi:

1. Intellektual (aqliy);
2. Ahloqiy (o‘z-o‘zini boshqarish);
3. Motevatsion (maqsadiy);
4. Emotsional (his hayajonli).

Kreativ layoqat quyudagi o‘zaro bir-biriga bog‘liq bo‘lgan qismlardan iborat bo‘ladi:

1. Kreativlik maqsad;
2. Ijodiy intilish;
3. Kreativ (ustanovka) qurish,
4. Kreativ yo‘nalish;
5. Kreativ ifodali akt;
6. Kreativ o‘z-o‘zini boshqarish;
7. Kreativ faollik;
8. Kreativ intilishlar darajasi.

O‘qituvchining kreativligi uning ijodiy faoliyatida paydo bo‘ladi va rivojlanadi.

K.Rodgers “Ijod-o‘z o‘zini kuchaytirish demakdir” degan asarida ijodiy shaxs uchun eng asosiy savollardan birini beradi: “Meni meni hayot tarzim qoniqtiradimi yoki to‘g‘ri talqin etadimi. O‘qituvchining ushbu savolga javobi uning kasbiy va ijodiy cho‘qqilarga intilishi yuqori ijodiy malakali va o‘zini ijodiy tomondan to‘la namoish etishga intilishi kreativ shaxs bo‘lishi”.

Shunday qilib kreativlik o‘qituvchining ijodiy faoliyatida ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo‘nalishi va o‘zini boshqara olishida ko‘rinadi va uni o‘zini faolligi, o‘zini-o‘zi boshqara olishi bilan yetuk rivojlanayotgan, o‘sayotgan shaxsga aylanayotganini bildiradi.

Pedagogning kreativlik potentsiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi.

Kreativ potentsial bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ potentsiali an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi;
- yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- bir qolipda fikrlamaslik;
- o'ziga xoslik;
- tashabbuskorlik;
- noaniqlikka toqat qilish;

Pedagog kreativlik potentsialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;
- yangi-yangi g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish;
- ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish;
- hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish.

Har bir pedagogning o'zini- o'zi rivojlantirishi va o'zini- o'zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi.

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini-o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega.

Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni echish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala echimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va

hayotiy tajribalariga zid bo‘lgan dalillar bilan to‘qnash keladi. Buning natijasida o‘z ustida ishlash, mustaqil o‘qib o‘rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

O‘qituvchilar darslarda bo‘lajak pedagoglarning erkin fikr yuritishlarini ta‘minlay olishlari kerak. Xuddi shu holatdagina ularning fikrlari kreativlik kasb etadi.

“Kreativlik darslarida bo‘lajak pedagoglar birgina “to‘g‘ri” javobni izlash o‘rniga o‘zlarini erkin va xotirjam sezishlari va yuzaga kelgan muammolarga turli echimlarni izlab topishlari maqsadga muvofiqdir. Qancha ko‘p g‘oya va fikrlarni o‘rtaga tashlasalar, shuncha ko‘p g‘oyalar kreativ bo‘ladi (Simonton, 1999). O‘quvchilar “Aqliy hujum” metodidan foydalanganlarida noaniqlikka duch kelishlari mumkin. Bo‘lajak pedagoglarni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirish va keyinchalik ularni mustaqil “sayohatga” qo‘yib yuborish ularda kreativ va hattoki noaniq bo‘lsada, turli g‘oyalarni o‘ylab topishga bo‘lgan intilishni kuchaytiradi. Chak Djons aytganiday “Qo‘rquv hissining yuzaga kelishi kreativlikka asoslangan har qanday ishda mavjud; havotir kreativlikning xizmatkoridir” (Goleman, Kaufman, & Ray, 1992). Bo‘lajak pedagoglarni yo‘naltirish, o‘qituvchiga bog‘liq bo‘lib qolmay, ularda avtomatik ravishda harakat qilish ko‘nikmasini shakllantiradi. Yuqori sinf o‘quvchilari yoki yuqori kurslarning malakali bo‘lajak pedagoglari jarayonni kichik alohida qism va bosqichlarga bo‘lib, yosh va tajribasiz bo‘lajak pedagoglarni ruhlantirib, bu esa o‘z o‘rnida kreativlik ko‘nikmasining shakllanishiga o‘z ta‘siri o‘tkazadi (Amabile, 1998). O‘qituvchilar bo‘lajak pedagoglarni manbalar bilan ta‘minlash, maslahat berish, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, ularning progress va muvafaqqiyatini aniqlashda mezonlarni ishlab chiqishda murabbiy sifatida xizmat qiladilar. Shuningdek, yuqori kurs bo‘lajak pedagoglari nafaqat ichki kreativlikni shakllantirish, balki kichik guruhlarda ishlash, kreativlik va sharhlar berishga qiziqтира oladilar ham (ong sayohati, tasavvur chegarasi, kelajakdagi muammolarni echish, yangilik ochmoq va kashf etmoq)”.

Kreativlik potentsialiga ega pedagog o‘zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:

- bajariladigan vazifaning mohiyati va ahamiyatini belgilay bilish;
- masalaning qo‘yilishini tahlil qila olish;
- masalani hal qilish rejasini tuzish;
- masalani hal qilishda samarali metodlar (analiz, sintez, induktsiya, deduktsiya, taqqoslash va b.)larni qo‘llash;
- masalani hal qilish usullarini tanlay olish;
- qabul qilingan qarorning to‘g‘riligini asoslash va qayta tekshirish;
- masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish)ni olib borish;
- masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala echimi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rasmiylashtirish.

Pedagogning kreativ potentsiali quyidagi tarkibiy asoslarni o‘z ichiga oladi:

Maqsadli-motivli yondashuv (ijodiy faoliyat qadriyat sanaladi va u pedagogning qiziqishlari, motivlari, faoliyatni tashkil etishga intilishida ko'zga tashlanadi);

Mazmunli yondashuv (o'zida pedagogik, psixologik, maxsus va innovatsion xarakterdagi BKMni aks ettiradi);

Tezkor-faoliyatli yondashuv (o'zida ma'lum fikriy-mantiqiy fikrlashga doir harakatlar, shuningdek, amaliy (maxsus, texnik, texnologik) faoliyat usullarini ifodalaydi);

Refleksiv-baholash (bunda shaxsiy ijodiy faoliyat mohiyatini anglash, o'z-o'zini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash ko'zga tashlanadi);

Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potentsialini yanada rivojlantiradi. Natijada pedagog:

- ijodiy fikrlashga odatlanadi;

- ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borish ko'nikmalarini puxta o'zlashtiradi; pedagogika yoki mutaxassislik fani yutuqlari hamda ilg'or foydalanish imkoniyatlarini mustaqil tahlil qiladi;

- pedagogik jamoa tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot va ijodiy loyihalarni bajarishda faol ishtirok etadi Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar va tamoyillar.

Bo'lajak pedagoglarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, bo'lajak pedagoglarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi.

Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, bo'lajak pedagoglar ham shunday bo'la oladi. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi: ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish; bo'lajak pedagoglarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning echimini topishga kreativ yondashish; kutiladigan natija.

Pedagogning kreativlik potentsiali ko'p darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi Muammoli xarakterga egalik Ijodiy yo'naltirilganlik Imkoniyatlarni oshirib borish Individuallikka erishish Kreativlikning yorqin namoyon bo'lishi Bir butunlik, izchillik, tizimlilik

XULOSA

Kreativlik xozirgi kunda judayam, ayniqsa O'zbeksitonda tanqis, kam uchraydigan narsalardan biri hisoblanadi. Bunga sabab ko'pchilik pedagog o'qituvchilarni o'z ustida

ko'p ishlamasligida deb aytsak bo'ladi. Kreativlik uchun qobiliyat tug'ma bo'lishi kerakmi degan savol tug'iladi. Qaysidir manoda albatta kerak bo'ladi. Lekin xammasi mehnatga, o'z ustida ishlashga borib taqaladi. Kreativ- pedagog har tomonlama rivojlangan, har bir darsini qiziqarli o'ta oladigan, yangi metodlar va tehnikalardan xabardor va barcha o'quvchilari uchun sevimli bo'lgan mahoratli ustoz. Uning darslari g'aroyib g'oyalarga boy!

Shuni unutmaslik kerakki, bugungi jamiyat bir xillikdan zerikdi. Endi faqatgina kerativ o'ylagan insongina xammadan ajralib tura oladi. Chunki Kreativlik- bu cheklash mumkin bo'lgan tushuncha emas. Uni rivojlantirish xar birimizning qo'limizda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muslimov N.A. va boshqalar. "Kasb talimi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi" / Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.

2. Muslimov N.A., Inoyatev U.I., Usmonboyeva M., Inogomova D. "Pedagogika: 1000ta savolga 1000ta javob" / Metodik qo'llanma –T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193-b.

3. Azizxo'jayeva N.M. (2006) Pedtexnologiya va pedagogik mahorat – T.: "Fan, 61-69-b.

4. Ziyomammedov B. (2002) Yangi pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: "Chinor ENK"

5. Mavlonova P. A. [va boshq](2016) Pedagogika. Darslik. – T.: <<Navro'z>>, 105-b

6. Shuxratovna, A. N. (2024). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA CHET TILLARINI O'QITISHNING AHAMIYATI VA SAMARALI NATIJA OLISHNING QIZIQARLI YONDASHUVLARI. Scientific Impulse, 2(19), 108-110

7. Artikova, N. (2022). THE IMPORTANCE OF PIRLS RESEARCH IN INCREASING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6), 91-98.

8. Artikova, N. (2022). THE IMPORTANCE OF PIRLS RESEARCH IN INCREASING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6), 91-98.

9. Shuxratovna, A. N. (2024). TARBIYASI OG'IR BOLALAR BILAN ISHLASH. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI BEKE, (50-1).

10. Iroda Shuhrat Qizi Pulatova Rayhona Olim Qizi Xasanova, & Nargiz Shuxratovna Artikova (2024). TA'LIMNI TASHKIL ETISH TURLARI VA SHAKLLARI. Academic research in educational sciences, 5 (CSPU Conference 1 Part 1), 162-165.

11. Shuxratovna, A. N. (2024). TA'LIM METODLARI VA VOSITALARI.
Новости образования: исследование в XXI веке, 2(21), 125-128.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF GEOMETRIC CONCEPTS

Ahmedov Alisher Hasan ugli
*Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy,
Uzbekistan*

Annotation. *This article provides information on the pedagogical and psychological conditions for the formation of geometric concepts, the stages of cognitive development and ways of formation of students of junior school age, and the model of understanding geometric concepts in students. Also, based on the classification of David Tall and Shlomo Winner, the important indicators of the development of geometric concepts in students were discussed.*

Key words: *multimedia, mathematics, geometry, skill, competence, sensory perception, practical experience, cognitive skill, sensorimotor, concrete operational, preoperational, abstract operational, visual thinking, construction and imagination, cognitive development, geometric images, social interaction.*

INTRODUCTION.

Based on today's requirements, it is very important and effective to organize lessons for students using new innovative multimedia and computer technologies, especially mathematics lessons. It is no secret that in the rapidly developing age of information technology, it is very difficult to interest students in lessons using simple demonstration tools.

Currently, the modern teaching process is based on the 4K model, where all examples and problems are aimed at students' logical thinking through textbooks, and students are directed to apply these examples and problems in their daily lives. Teachers face some difficulties in conveying these types of examples and problems to students. The role of multimedia technologies and applications in the teacher's work is very important in conveying the given examples and problems to students. For this, the teacher must also have a high level of knowledge of ICT technologies and have the skills to use them in professional activities. After all, the 21st century is the age of information and communication, which requires educators to have abilities such as creativity, organization, and research, and to be competent teachers who have mastered basic competencies.

RESEARCH METHODOLOGY.

In line with current demands, teachers must consistently use modern teaching aids in their lessons to make lessons high-quality, interesting, and to increase students' motivation to learn.

Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-60 dated January 28, 2022 “On the Development Strategy of the New Uzbekistan for 2022-2026”, Decree No. PF-5538 dated September 5, 2018 “On Additional Measures to Improve the Public Education Management System”, Decree No. PF-5712 dated April 29, 2019 “On Approval of the Concept for Developing the Public Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030” provide for further development of the activities of general education organizations, measures are indicated to ensure the implementation of tasks aimed at improving the quality of education, stimulating students' interest in knowledge, and further increasing students' mastery indicators.

The formation of geometric concepts in younger school-age students is an important part of the educational process, and this process should be organized on the basis of pedagogical and psychological laws. Teaching younger school-age children requires teaching methods based more on imagination, emotional perception, and practical experience. There are certain pedagogical and psychological conditions for the successful formation of geometric concepts, the main ones of which are described below (Figure 1):

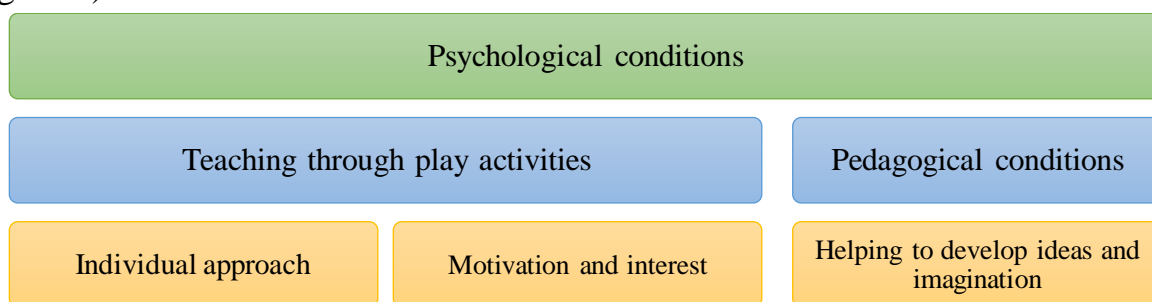

Figure 1. Pedagogical and psychological conditions for the formation of geometric concepts.

Students of primary school age go through different stages of cognitive development (Figure 2):

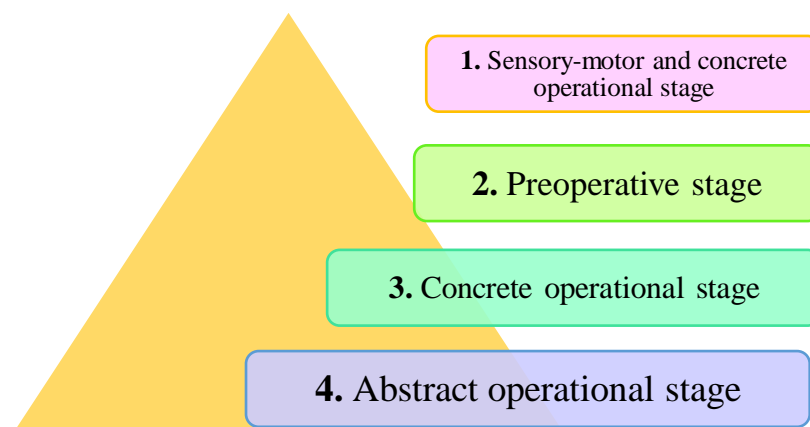

Figure 2. Stages of cognitive development of primary school-age students.

1. Sensory-motor and concrete operational stage. According to Jean Piaget's theory, children at this age are in the concrete operational stage of thinking, meaning they think more concretely, in terms of things that can be seen with the eye[1]. Visual and hands-on activities are important in teaching geometric shapes. This is because it is somewhat difficult to attract the attention of children at this age. At this age, the child's mind is scattered and playful.

2. Preoperational stage. At this stage, children use shapes and symbols to understand geometric concepts. For example, they try to connect drawn shapes with real objects. They express their thoughts through images, colors, and shapes, but they are not yet fully capable of abstract thinking. As children learn geometric shapes, they begin to distinguish similarities and differences and learn contrasting concepts between shapes. For example, differentiating between a triangle and a rectangle through their features, and differentiating between a flat shape and a three-dimensional shape.

3. Concrete operational stage. During this stage, children begin to think logically about concrete objects. They gain a clearer understanding of geometric shapes and their properties, such as angles and sides. During this stage, children develop the ability to classify shapes, place them in relation to each other, and understand their relationships.

Children increase their ability to understand geometric shapes through their transformations (such as rotation, size, and position). They are able to perform logical operations on shapes, which develops their ability to think abstractly.

4. Abstract operational stage. During this stage, children gain a deeper understanding of geometric concepts and develop their ability to think abstractly. They are able to use logical methods to solve complex geometric problems and in this process, they can more clearly express the relationships between concepts.

In the abstract operational stage, children can develop complex mathematical concepts about geometric shapes and their relationships. They learn to think based on geometric formulas and theorems.

Active learning and play: Piaget emphasizes the importance of learning through play. Children have the opportunity to reinforce their knowledge by using games and experiments in the process of learning geometric shapes. Games can give children a greater understanding of shapes, colors, and measurements.

Jean Piaget is based on dividing the process of children's mastery of geometric concepts into three main stages: sensorimotor, preoperational, and concrete operational stages. He emphasizes that children learn, understand geometric shapes, and develop logical thinking skills through experiments, games, and logical operations. These ideas are very important in the formation of geometric concepts in the educational process.

LITERATURE REVIEW ON THE TOPIC.

We all know that visual and practical exercises in mathematics lessons are effective. Visual thinking is the ability of a person to analyze and extract information

from objects that he sees with his eyes or creates in his imagination. It allows not only to see with his eyes, but also to understand what he sees, to determine the connections between them, to imagine shapes and to draw logical conclusions.

Rudolf Arnheim's book "Visual Thinking" (1969) studies how human thinking and visual perception are interconnected. According to him, thinking occurs not only through words, but also through images and shapes. In the book, Arnheim deeply analyzes the process of human formation of concepts and their consolidation in the mind through visual perception. Geometry and geometric concepts are an important part of this process.

One of Arnheim's main ideas is that geometric shapes are an important tool in the human thinking process[2]. According to him, geometric shapes are of fundamental importance in the creation of concepts and images in the human mind. He emphasizes that geometric concepts serve as the basic structure in human perception of the environment. For example, simple shapes such as a square, circle or triangle become the main elements of complex concepts in the process of visual thinking. Arnheim emphasizes that people can perceive and understand complex problems through geometric shapes and spatial relationships. He shows that geometric shapes are an effective tool for simplifying thinking and expressing complex issues visually. Geometry, in his opinion, enhances the ability of the human mind to think through specific shapes and relationships.

In Rudolf Arnheim's book "Visual Thinking", the understanding of geometric concepts is described as an integral part of human thinking. He deeply studied the important role that geometric shapes play in the process of visual perception and thinking, and emphasized that geometric concepts serve to develop human spatial and logical thinking. Therefore, geometric shapes can be used as effective tools for reinforcing concepts in the learning process of children.

Arnheim argues that visual thinking and imagination play an important role in enhancing human creativity. He shows that in the process of imaginative thinking, new ideas and solutions can be created through geometric shapes, colors and measurements. Developing imagination increases children's creative abilities. He believes that it is necessary to increase students' interest and encourage them to participate more actively by using visual materials, conditional images and interactive activities.

ANALYSIS AND RESULTS.

Along with the above scientists, the aforementioned scientist Zoltan Dienes has also conducted several studies to determine the level of understanding of geometric concepts by elementary school students. In his work "Developing Mathematics", the scientist emphasizes the use of games and manipulative tools in learning mathematical concepts. He believes that children gain a deeper understanding of mathematical concepts through learning and experimentation through games. The scientist emphasizes the presentation of geometric concepts in various forms, with images, modeling, and

symbols. He notes that this allows students to understand the same mathematical concepts in different ways.

Zoltan Dienes offers an important approach to the process of learning geometric concepts. In his theory, he considers it necessary to take into account students' own experiences and intuitive feelings. The scientist believes that teaching geometric concepts to children not only through theoretical concepts, but also through direct practical experiments with them gives better results.

It is important to give younger school-age children the opportunity to learn through intuition and experience. Seeing shapes in different ways broadens students' minds. The scientist encourages students to solve problems and express themselves freely. Through the scientist's approach, students learn to learn on their own, conduct experiments, and apply their knowledge in practice. This leads them to learn geometric concepts more deeply.

In general, the scientist's approach is based on "learning through games." In this process, students learn geometric concepts through games and activities and apply them in practice. Dienes pays special attention to developing students' logical thinking skills. By teaching students geometric concepts, he aims to develop their analytical thinking skills.

Psychologist Lev Vygotsky, who conducted scientific research on the formation of geometric concepts in primary school children, shared valuable ideas on the formation of geometric concepts in children. According to the scientist, geometric concepts are formed in children in two ways (Figure 3):

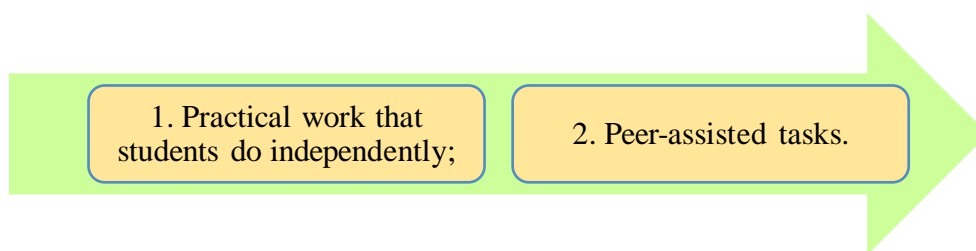

Figure 3. Ways of formation of geometric concepts.

The scientist noted that the main thing in the formation of geometric concepts by students is a task that the child can perform together with his peers. Because students communicate freely with their peers, exchange ideas, and there are no problems in solving problems together. The student communicates better with his peers than with the teacher. The scientist specifically mentioned that when teaching geometric concepts to the student, the teacher should initially help the student, and then reduce this help.

It is appropriate to cite the ideas of the Dutch scientist Van Hiele in the formation of geometric concepts in younger schoolchildren. Because the scientist conducted significant research in this area. He proposed his model for students to understand geometric concepts. This model includes several stages (Figure 4):

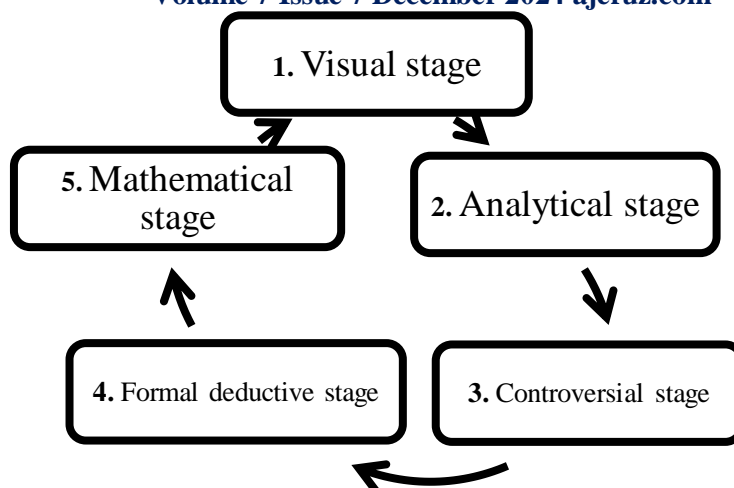

Figure 4. A model of students' understanding of geometric concepts (based on Van Hiele's proposal)

1. Visual stage: At this stage, students are divided into geometric shapes based on their general appearance. They are not qualified to describe or analyze shapes, but only name them based on the general appearance of the shape. Students at this stage name shapes based on their general appearance. Example: A triangle has three angles, while a rectangle has four angles.

2. Analytical stage: At this stage, students analyze shapes. They no longer divide shapes based on their appearance alone, but also learn about the properties of shapes (angles, sides, symmetry). Students now rely on more accurate information than in the previous stage.

3. Argumentative stage: At this stage, students are able to understand that shapes are interconnected. At this stage, students analyze how geometric shapes affect each other and draw conclusions. For example, they understand that a parallelogram is made up of a rectangle, and that the base of a pyramid is a triangle.

4. Formal deductive stage: At this stage, students can understand mathematical proofs and the deductive basis of theorems. They begin to independently study and prove geometric concepts and objects. With the help of proofs and axioms, it is possible to solve and analyze geometric structures. This stage develops students' higher abstract thinking, and students strive to be more independent.

5. Mathematical stage: This is the highest level in the Van Hiele mathematical model, and represents the level of students' ability to go beyond geometric combinations and understand mathematical elements abstractly and theoretically. At this stage, students analyze and conduct geometry from a deep mathematical perspective. At this stage, they strive to understand how mathematical systems work, how they arise, and the deeper foundations of mathematical logic, based on geometric shapes and their interrelationships alone[5].

Mathematicians David Tall and Shlomo Winner have developed interesting theories about the formation of geometric concepts. According to them, several key aspects are important for the development of geometric concepts in students (**Figure 5**):

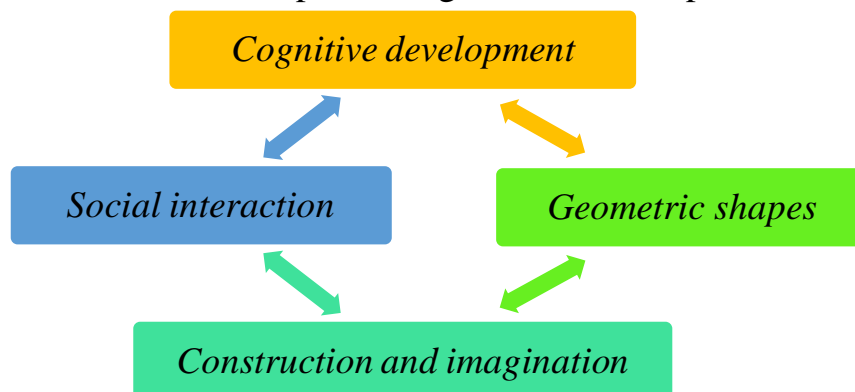

Figure 5. Important indicators of the development of geometric concepts in students (according to the classification of David Tall and Shlomo Winner)

Cognitive Development: Tall and Winner emphasize that children's cognitive development is important in the process of forming mathematical concepts. They emphasize that children learn through sensory experiences and hands-on activities in mastering geometric concepts.

Geometric Images: They talk about geometric images and their effects. Children develop their thinking by seeing and understanding geometric shapes. By combining shapes and comparing them with each other, children bring themselves closer to geometric concepts.

Construction and Imagination: In learning geometric concepts, children need to use their imagination to construct shapes and conduct experiments. Through this process, they form their own unique geometric concepts.

Social Interaction: Tall and Winner also emphasize the importance of children's interaction and cooperation in the learning process. Working in groups helps children explore different ideas and form new concepts.

Based on these considerations, it is interesting to note that in general education institutions, the process of mastering geometric concepts for primary school students demonstrates the importance of practice, visualization of geometric shapes, and social interaction.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS.

Based on the above opinions of scientists in the formation of geometric concepts, the following conclusions and recommendations can be made:

1. When forming geometric concepts in primary grades, it is necessary to take into account the age and individual characteristics of students.
2. It is necessary to pay attention to the psychological processes taking place in children and develop them accordingly.

3. By demonstrating and visualizing lessons, it is possible to increase the student's interest in the lesson and the effectiveness of mastering.

4. It is important not to forget to use multimedia tools to improve the quality of teaching during mathematics lessons.

5. When forming geometric concepts, it is necessary to expand the scope of their imagination and develop cognitive skills.

References:

1. Jan Piaget "The Psychology of the Child". Basic Books. Presses Universitaires de France, Paris. (1966) 221 page

2. Rudolf Arnheimning "Vizual fikirlash" (1969)

3. Dienes, Z. P. (2008). Mathematics Education and the Legacy of Zoltan Paul Dienes. Ukraina: Information Age Pub..

4. Dienes, Z. P. (1969). Building up mathematics. London: Hutchinson.

5. Hiele, P. M. v. (1986). Structure and Insight: A Theory of Mathematics Education. Buyuk Britaniya: Academic Press.

6. Hiele, P. M. v. (1957). De problematiek van het inzicht: gedemonstreerd aan het inzicht van schoolkinderen in meetkunde-leerstof. The problem of insight, in connection with schoolchildren's insight into subject-matter of geometry. Niderlandiya: sn.

7. Ахмедов, А. (2024). Boshlang 'ich sinf matematika darslarida multimediali o 'qitish texnologiyasining zamonaviy usullari va tamoyillarini qo 'llash. Журнал универсальных научных исследований, 2(5), 970-976.

8. Ахмедов, А. (2024). Boshlang 'ich sinf matematika darslarida "geogebra" ilovasidan foydalanishning ahamiyati (1-sinf misolida). Журнал универсальных научных исследований, 2(5), 977-985.

**STEAM YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF
O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK VA VALEOLOGIK MADANIYATNI
RIVOJLANTIRISH**

Karimova Nafisa Saydullayevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishning zamonaviy pedagogik asoslari o'rganilgan. STEAM yondashuvi asosida ekologik va valeologik ta'limni tashkil etishning innovatsion yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ekologik ongini va sog'lom turmush tarziga bo'lgan mas'uliyatini oshirishda fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda qo'llash samaradorligi asoslab berilgan.*

Tayanch so'zlar: *STEAM yondashuvi, boshlang'ich sinf, ekologik madaniyat, valeologik madaniyat, integratsiyalashgan ta'lim, ekologik ta'lim, valeologik ta'lim, sog'lom turmush tarzi, innovatsion pedagogika.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim jarayonida ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirish global muammolarni hal qilishda, jumladan atrof-muhitni muhofaza qilish, barqaror rivojlanish va jamiyatning ekologik ongini yuksaltirishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda o'sib kelayotgan avlodni ekologik mas'uliyatli, sog'lom turmush tarzi tamoyillariga asoslangan madaniyatga ega bo'lishini ta'minlash zarurati dolzarb hisoblanadi. STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) yondashuvi esa boshlang'ich ta'limda ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirishda innovatsion pedagogik vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ijodkorligi, tanqidiy fikrlash qobiliyati va ekologik ongini rivojlantirish imkonini beradi.

- Respublikamizda ekologik xavfsizlik masalalari, xususan, Orol dengizining qurishi, cho'llanish jarayonlari va ekologik inqiroz ta'sirini bartaraf etish uchun yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish muhimdir.

- Bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va valeologik ongni rivojlantirish orqali ularning umumiy salomatligi va samarali rivojlanishiga erishish zarur.

- Boshlang'ich ta'limda integratsiyalashgan yondashuvlardan foydalanish, jumladan, STEAM asosida ekologik va valeologik bilimlarni berish, nazariy va amaliy o'quv jarayonini birlashtiradi. Bu esa o'quvchilarning ekologik va valeologik madaniyatini amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi.

- Xalqaro ta'lim tajribasi STEAM yondashuvining ta'lim jarayonida samaradorligini ko'rsatmoqda. Bu yondashuvning milliy ta'lim tizimimizga moslashtirilishi nafaqat dolzarb, balki zaruratdir.

Mazkur mavzu boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirishning zamonaviy metodologik asoslarini ishlab chiqish va ta'lim-tarbiyada innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Prezident Sh.M.Mirziyoev BMT Bosh assambleyasining 75-sessiyasida ta'kidlaganidek, **“Biz Orol bo‘yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e‘lon qilish haqida BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyusiyasini qabul qilishni taklif etadi. Ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani “Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni” sifatida joriy qilish va amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘lardi”⁴.**

STEAM yondashuvi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish hamda ushbu jarayonni samarali tashkil etishning ilmiy-metodik yo'nalishlarini aniqlash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan ushbu tadqiqotning metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvlar va tamoyillarni o'z ichiga oladi:

Innovatsionlik: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) vositalaridan foydalanish.

Tadqiqot usullari:

Nazariy tadqiqot usullari:

Ekologik va valeologik madaniyatni shakllantirishga doir ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish.

STEAM yondashuvining nazariy asoslarini o'rganish.

Empirik tadqiqot usullari:

Kuzatish: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik va valeologik faoliyatini kuzatish.

Eksperiment: STEAM asosida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishning amaliy tajribasini sinovdan o'tkazish.

So'rovnomalar va suhbatlar: O'qituvchilar va o'quvchilar bilan muloqot orqali samaradorlikni aniqlash.

Matematik-statistik usullar: Tadqiqot natijalarini qayta ishlash va samaradorlikni baholash uchun statistik usullardan foydalanish.

Tizimli yondashuv: Ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirish jarayonini STEAM yondashuvi doirasida yaxlit tizim sifatida o'rganish va bu tizimning har bir komponenti (fan, texnologiya, muhandislik, san'at, matematika) o'rtasidagi o'zaro aloqalarni aniqlash.

Mazkur metodologiya ekologik va valeologik ta'limni boshlang'ich ta'lim tizimida samarali tashkil etish, o'quvchilarni ijodiy fikrlashga undash va ularning ekologik

⁴ «Халқ сўзи» газетаси № 202 24.09.2020 <http://xs.uz/uz/site/newspaper?page=6>

madaniyati bilan sogʻlom turmush tarziga oid koʻnikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

STEAM yondashuvi asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish hamda ushbu jarayonni samarali tashkil etishning ilmiy-metodik yoʻnalishlarini aniqlash.

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan ushbu tadqiqotning metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvlar va tamoyillarni oʻz ichiga oladi:

Nazariy-metodologik asoslar:

Pedagogik tamoyillar:

Amaliy yoʻnaltirilganlik:

Innovatsionlik: Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) vositalaridan foydalanish.

Tadqiqot usullari:

Nazariy tadqiqot usullari:

Empirik tadqiqot usullari:

Kuzatish: Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining ekologik va valeologik faoliyatini kuzatish.

Eksperiment: STEAM asosida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirishning amaliy tajribasini sinovdan oʻtkazish.

Soʻrovnomalar va suhbatlar: Oʻqituvchilar va oʻquvchilar bilan muloqot orqali samaradorlikni aniqlash.

Matematik-statistik usullar: Tadqiqot natijalarini qayta ishlash va samaradorlikni baholash uchun statistik usullardan foydalanish.

Tizimli yondashuv: Ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirish jarayonini STEAM yondashuvi doirasida yaxlit tizim sifatida oʻrganish va bu tizimning har bir komponenti (fan, texnologiya, muhandislik, sanʼat, matematika) oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarni aniqlash.

Mazkur metodologiya ekologik va valeologik taʼlimni boshlangʻich taʼlim tizimida samarali tashkil etish, oʻquvchilarni ijodiy fikrlashga undash va ularning ekologik madaniyati bilan sogʻlom turmush tarziga oid koʻnikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

STEAM yondashuvi asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ekologik-va valeologik madaniyatni shakllantirish zamonaviy taʼlim tizimining dolzarb yoʻnalishlaridan biri boʻlib, bu yondashuv ekologik ongini rivojlantirish, sogʻlom turmush tarzi koʻnikmalarini shakllantirish va ijodiy fikrlashni ragʻbatlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ekologik va valeologik taʼlimni samarali tashkil etish, oʻquvchilarning atrof-muhitga masʼuliyatli munosabati va sogʻlom hayot tarzi intilishlarini shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, oʻqituvchilar uchun taʼlim jarayonini

zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etishda muhim metodik asos yaratadi. STEAM yondashuvining joriy etilishi boshlang'ich ta'limda ekologik va valeologik madaniyatni rivojlantirishda istiqbolli yo'nalish ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/6445145>. 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy yetish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931-son Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.
5. Yuldashovich K. A. STEAM integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //Yeuropen International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.
6. Kuchkinov AY Boshlangich sinf o'quvchilarini tabiatni yezozlash ruhida tarbiyalash //O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma–T.:, "Fan va texnologiya. - 2012. - T. 88.
7. Sousa, D. A., & Pilecki, T. (2013). From STEM to STEAM: Using brain-compatible strategies to integrate the arts. Thousand Oaks: Corwin Press.

**YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA ZAMONAVIY TARBIYA
TEXNOLOGIYALARI ZARURIYATI**

A.M.Mamatova

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchi*

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос о необходимости современных воспитательных технологий в условиях нового Узбекистана и представлены индивидуальные подходы авторов.

Abstract. The article considers the need for modern educational technologies in the conditions of the new Uzbekistan and presents the individual approaches of the authors.

Ключевые слова: новый Узбекистан, современное воспитание, необходимость технологий, новые подходы, содержание и сущность, описание и эффект.

Key words: new Uzbekistan, modern education, the need for technology, new approaches, content and essence, description and effect

KIRISH. Yangi O‘zbekistonni barpo etish va unda taraqqiyotning yangi asoslarini yaratish jarayonida barcha sohalar qatorida tarbiya masalasiga ham alohida yondashish taqozo etiladi. Bunda yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida belgilangan tarbiyaning jismoniy, maktabgacha sog‘lom avlod va inklyuziv turlariga alohida e‘tibor berish maqsadga muvofiq hisoblanadi[1;48,50,52-moddalar]. Aynan tarbiyaning mana shu shakllari yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda aks etishining sababi jamiyatda zamonaviy tarbiya texnologiyalari zaruriyatiga extiyoj mavjudligini anglatadi. Shu jihatdan Konstitutsiyamizda ifodalangan tarbiyaning bu turlari maktabgacha, inklyuziv va jismoniy tarbiya vositasida sog‘lom avlod tarbiyasini amalga oshirish belgilanganligi Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti sharoitida muhim yo‘nalishlardan hisoblanadi. Shu jihatdan jamiyatimizda zamonaviy tarbiya texnologiyalari zaruriyati masalasi bo‘yicha aniq fikrlarga kelish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu o‘rinda ana shu masalaning taxliliga e‘tiboringizni tortamiz.

NATIJA. Yangi O‘zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgan zaruriyatni anglash va ular bo‘yicha muayyan tushunchalarga kelish dolzarb bo‘lib turibdi. Bunda yondashuvlarning zamonaviyligi va istiqbolli ekanligiga e‘tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

“Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi mazmuni. “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2021 yilda taklif qilingan bo‘lib, uning mazmuniga ko‘ra O‘zbekistonda barcha yo‘nalishlar yangilanishi lozim va bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyat barpo etilishi kerak[2,10-15]. Bunda Yangi O‘zbekiston sharoitida eng avvalo ta‘lim va tarbiya jarayonini isloh qilish va uning

vositasida yangi avlod shaxslarini voyaga yetkazishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Shu jihatdan "O'zbekiston-2030" strategiyasi qabul qilinib, unda Yangi O'zbekistonni barpo etishning konseptual asoslari belgilab olindi[3, 1-yo'nalish]. Bu o'rinda yangi O'zbekiston g'oyasining mazmuni tarbiya masalasida quyidagilarni ifodalashini eslatib o'tish joiz:

1) tarbiya oluvchilarning ongi va dunyoqarashida ijtimoiy adolat tushunchalarini tarkib toptirish;

2) tarbiya oluvchilarda ijtimoiy axloq ko'nikmalarini tarkib toptirish;

3) tarbiya oluvchilarni insoniy muomalaga o'rgatish;

4) tarbiya oluvchilarni ijtimoiy faollashtirish.

Shu jihatdan Yangi O'zbekiston g'oyasining mazmunida tarbiya jarayonini amalga oshirish uchun adolat, axloq, muomala va faollik mezonlariga asoslanish yangicha yondashuv hisoblanadi. Mazkur masalada shuni ta'kidlash lozimki, agar mazkur mezonlarga to'g'ri yondashilsa va ular asosida tarbiyaviy imshlar amalga oshirilsa, jamiyatimizda barpo etilayotgan hamda ustuvor maqsadga aylangan Yangi O'zbekiston g'oyasini amalga oshirish imkoniyatlari kengayadi. Bizning yondashuvimizga ko'ra, yangi jamiyat sharoitida barcha sohalar qatorida tarbiya yo'nalishi ham yangilanishi va zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirilishi kerak. Shu sababli hozirgi zamon jamiyatimizda zamonaviy tarbiya texnologiyalari zaruriyatining birlamchi tayanchlaridan biri Yangi O'zbekiston g'oyasi hisoblanadi. Bu g'oyani to'liq idrok etmasdan, zamonaviy tarbiya texnologiyalarini tushunish yoki uning zaruriyatini his qilish mumkin emas. Shu ma'noda Yangi O'zbekiston g'oyasi mazmuni bo'yicha keng ko'lamlil tahlil, talqin va targ'ibot ishlarini amalga oshirish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

"Zamonaviy turbiya" tushunchasi mohiyati. Pedagogik olimlar zamonaviylik tushunchasini bugungi kun muammolariga javob beradigan yechimlar majmui sifatida qabul qilishadi[4,171]. Ayni paytda, biz tomonimizdan "zamonaviy tarbiya" tushunchasining mohiyati quyidagicha idrok etiladi:

1) zamonaviylik hozirgi zamon tarbiya asoslarini yangilash, uning muammolarini yorqin namoyon qilish va takomillashtirish asoslarini belgilaydi;

2) zamonaviy tarbiya tushunchasida mavjud tajribalardan foydalangan holda tarbiya masalasidagi bugungi kun ehtiyojlariga javob beradigan mezonlarni belgilab olish, uning metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish masalalari muhim o'rin tutadi;

3) zamonaviy tarbiya tushunchasida bugungi kunda tarbiyalanayotgan shaxsning ertangi faoliyati aniq idrok etiladi.

Aynan mana shunday yondashuv asosida zamonaviy tarbiya tushunchasini idrok etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Demak, zamonaviy tarbiya – bu bugungi kunda eng muhim bo'lgan tarbiyaviy asoslarga tayangan holda shaxsni voyaga yetkazish va uni faoliyatga tayyorlash omilidir. Bunday yondashuv zamonavi tarbiya tushunchasining

ma'no-mohiyatini to'g'ri anglab olish va u asosda bugun natija beradigan tarbiyayani amlaga oshirishni idrok etishni taqozo etadi. Bizning yondashuvimizga ko'ra, zamonaviy tarbiya tushunchasi barcha davrlarda va barcha jamiyat taraqqiyoti davrida o'z davridagi tarbiya muammolarini hal etish indikator sifatida mavjud bo'lib kelgan. Shu ma'noda mazkur masalada mashhur jadid pedagogi Mahmudxo'ja Behbudiyning (1875-1919) "Tilda, fikrda va ishda birlik" tamoyili esga tushadi[5,19]. Bu tamoyilga ko'ra, zamonaviy tarbiyaning asosini tilda, ya'ni tarbiya oluvchining o'z ona tilisi vositasida voyaga yetishi, fikrda, ya'ni nosandart fikrlash asosida tarbiya oluvchilarni dunyoqarashini bugungi kun talablari asosida tarkib toptirish va ishda, ya'ni tarbiya oluvchilarni faoliyatga munosib tayyorlashda hozirgi zamon ehtiyojdlari asosida yondashish majmuini tashkil qiladi. Demak, tilda, fikrda va ishda birlik – bu bizning bugungi zamonaviy tarbiya tushunchamizning mohiyatini tushunishda ham muhim o'rin tutadi. Mazkur masalani ana shunday idrok etish muhim ahamiyatga egadir.

“Zamonaviy tarbiya texnologiyalari” atamasi tavsifi. Texnologiya deganda mahorat va san'atning uyg'unlashgan holda muayyan yangi ishlab chiqarish mahsulotlarini nazarda tutish pedagog olimlar tomondan qabkul qilingan. Bunda texnika va san'at imkoniyatlari uyg'unlashtiriladi, uning natijasida yangi texnologik asoslarga ega ishlanmalar yaratiladi. Shu jihatdan bizning yondashuvimizga ko'ra, “zamonaviy tarbiya texnologiyalari” atamasi tavsifi quyidagilardan iborat:

- 1) tarbiyada qo'llaniladigan mahorat va san'atning bugungi kun talablari asosida tarkib topganligi va tarbiya jarayonini tezkor amalga oshirish xususiyatga ega bo'lishi;
- 2) tarbiyani amalga oshirishda qulay, oson, oddiy va samara beruvchi vositalarga asoslangan hamda tarbiya oluvchilarning imkoniyatlariga mos vositalarning majmui;
- 3) zamonaviy tarbiya texnologiyalari mavhumlikdan xoli bo'lgani holda muayyan shaxs yoki jamoani to'g'ri tarbiyalash va to'g'ri yo'naltirish mezonlariga asoslanishi;
- 4) mazkur tushunchada tarbiyadagi mahorat, san'at va texnik imkoniyatlarning uyg'un bo'lishi.

Shu jihatdan “zamonaviy tarbiya texnologiyalari” deganda tarbiyani amalga oshirishdagi mahorat, san'at va texnik imkoniyatlardan uyg'un foydalanish tushunilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Biz mazkur yondashuv asosida zamonaviy tarbiya texnologiyalarini idrok etish to'g'ri mo'ljallarni beradi, deb hisoblaymiz. Aynan mana shularning barchasi zamonaviy tarbiya texnologiyalarining zaruriyatini tushunishda muhim o'rin tutadi.

E'tibor berilsa, zamonaviy tarbiya texnologiyalarini ishlab chiqish zaruriyatida uch muhim masala katta ahamiyatga egadir: 1) Yangi O'zbekiston g'oyasi mazmunini anglash; 2) zamonaviy tarbiya tushunchasini muammoning hal qilish vositasi sifatida tushunish va 3) mahorat, san'at hamda texnik imkoniyatlar mujassam bo'lgan tarbiya jarayonini amalga oshirish. Ana shunday tushunish bugungi jamiyatimizda zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo'lgan zaruriyatni oqilona idrok etish imkonini beradi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgane zaruriyatni ilmiy, pedagogik va texnologik jihatdan idrok etish, uning ijtimoiy va tarbiyaviy ahamiyatini tushunish, mazkur masala bo‘yicha yondashuvlar va qarashlarni o‘zgartirish, nostandart va yangi tajriba-sinovlardan cho‘chimaslik mezonlari yangilangan jamiyatimiz sharoitida tarbiya mazmuni, uning asoslari va natijalarini yangilash imkonini beradi. Agar bugungi kundagi zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgan zaruriyat to‘g‘ri idrok etilsa, Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining eng muhim asoslaridan birini yaratish imkonini beradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR. Yangi O‘zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgan zaruriyatni idrok etish bugungi kundagi muhim pedagogik vazifalardan biridir. Chunki bunda Yangi O‘zbekiston g‘oyasi mazmuni bo‘yicha keng ko‘lamli ishlarni amalga oshirish taqozo etiladi. Aynan mana shu g‘oya asosida yangilangan jamiyatimizda yangi va zamonaviy tarbiya jarayonlarini yo‘lga qo‘yish taqozo etiladi. Shu jihatdan, zamonaviy tarbiya va zamonaviy tarbiya texnologiyalari tushunchalarining mazmun, mohiyati ham nostandart yondashuvlar asosida tushunilishi muhim ahamiyatga egadir. Mazkur masalalarda bizning asosiy xulosamiz shunday: Yangi O‘zbekiston g‘oyasi asosida tarbiya asoslarini bugungi kun talablariga moslashtirish va uni amalga oshirish texnologiyalarini hozirgi zamon tarbiya jarayoni bo‘yicha muammolarini hal etishga yo‘naltirish mumkin bo‘ladi.

Yangi O‘zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgan zaruriyatni idrok etish uchun ta‘lim jarayonida amalga oshirilayotgan tarbiya asoslarini tahlil qilish, uning yutuqlari va kamchiliklarini qiyoslash, tarbiyaga bo‘lgan bugungi yangi ehtiyojlarni idrok etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Demak, mamlakatimiz ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan tarbiya jarayoni ishlarida pedagoglarning yanada faol bo‘lishi maqsadga muvofiq bo‘ladi va bu borada bo‘lajak pedagoglarning imkoniyatlariga tayanish muhim omillardan biri bo‘lib xizmat qilishini alohida ta‘kidlash lozim.

Yangi O‘zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalariga bo‘lgan zaruriyatni idrok etish masalasi bo‘yicha amaliyotchi o‘qituvchilar, bo‘lajak o‘qituvchilar va pedagog olimlarning keng muhokamalarini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –Toshkent, 2022
3. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi. // [www. ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)
4. Mualliflar jamoasi. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. – Toshkent, 2010
5. Mahmudxo‘ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent, 2008

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI TAYYORLASHDA RAQAMLI
DIDAKTIKANING AHAMIYATI**

O.M.Jabborova

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Sh.Z.Matupayeva

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi*

Аннотация: В статье проанализированы значение, содержание и специфика цифровой дидактики в подготовке будущих учителей, ее роль в подготовке учителей направления искусства и культуры общеобразовательных школ.

Abstract: The article analyzes the importance, content and specificity of digital didactics in the training of future teachers, its role in the training of teachers of art and culture in secondary schools.

Ключевые слова: дидактика, цифра, обучение, учитель, искусство, культура, основа, содержание, сущность, концепция.

Key words: didactics, figure, teaching, teacher, art, culture, basis, content, essence, concept.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturida yosh avlodni o‘z layoqati va qiziqishlari hamda ularning iqtidori darajalariga mos ravishda kasb-hunarli qilish vazifalari belgilangan[1:3]. Shu jihatdan umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘qitilayotgan “Tasviriy san‘at va chizmachilik”, “Musiqqa madaniyati”, to‘garaklar vositasida o‘quvchilarning madaniy-dizaynerlik ko‘nikmalarini shakllantirish ishlarini amalga oshiruvchi har tomonlama professional o‘qituvchilarni tayyorlash bugungi kundagi eng muhim vazifalarimizdan biridir. Mazkur masala Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini amalga oshirishda ham muhim o‘rin tutadi. Shu ma’noda bu o‘rinda e‘tiboringizni ta’kidlangan o‘quv fanlari bo‘yicha va ularning yo‘nalishlari asosida oliy ma‘lumotli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli didaktikaning ahamiyati masalasi taxliliga diqqatingizni tortamiz.

Raqamli didaktika mazmuni. Ta‘lim nazariyasi va o‘qitish metodologiyasida raqamli didaktika muhim o‘rin tutadi. Unga ko‘ra, kompyuterli dastur asosida o‘qitishning asoslari, o‘quv materiallari, topshiriqlari va uning o‘zlashtirish jarayonini nazorat qilish bo‘yicha barcha elektron materiallar bir joyda jamlanadi[2:72]. Shu jihatdan bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda maxsus kompyuterli dasturlar va texnologiyalarga asoslangan raqamli didaktikani tayyorlash va uni amaliyotga joriy etish zaruriyat bo‘lib turibdi. Shu ma’noda umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘qitiladigan “Tasviriy san‘at va chizmachilik” hamda “Musiqqa madaniyati” o‘quv fanlari bo‘yicha

oliy ma'lumotli o'qituvchilarni tayyorlashda oliy pedagogik ta'lim jarayonida raqamli didaktika texnologiyasini ishlab chiqish va ular asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash ham muhim pedagogik vazifalardan biri bo'lib turibdi. Mazkur yo'nalishlar bo'yicha raqamli didaktikaning asoslarini quyidagilar tashkil qiladi:

1) maxsus kompyuterli dasturda tasviriy san'at va musiqa madaniyati ta'lim yo'nalishining mavzulari, o'quv materiallari, topshiriqlari va ularni o'zlashtirishning didaktik indikatorlari ifodalangan majmui o'quv majmuasini yaratish;

2) yaratilgan majua didaktik raqamli o'quv materiallaridan foydalanishning texnik, texnologik va metodik mexanizmlarini ishlab chiqish;

3) taqdim etilayotgan majmui raqamli didaktikada ta'kidlangan o'quv fanlarini o'qitish bo'yicha tushuntirish va ta'kidlovchi matnlar, mustaqil yo'naltiruvchi vazifalar hamda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini tarkib toptiruvchi ishlanmalar yaratish ko'rsatmalarining majmuini ifodalash;

4) ushbu kompyuterli raqamli didaktikadan foydalanish bo'yicha vaqt rejimi, uning qoidalari hamda taqdim etilgan didaktik materiallarni o'zlashtirishning vositalari to'g'risida eng zaruriy metodik tavsiyalarni aks ettirish;

5) bu kompyuterli dastur asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ularning ijodkorlik va pedagogik layoqatlarining uyg'un tarkib topganligini baholash diagnostikasi indikatorlarini taqdim etish.

Aynan mana shunday kompyuterli dastur asosida san'at va madaniyat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha raqamli didaktikani ishlab chiqish hamda u asosda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash mexanizmlaridan foydalanish muhim amaliy ahamiyatga ega. Chunki bu bilan bo'lajak o'qituvchilarning raqamli didaktikadan foydalanish bo'yicha kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirish imkoniyatlariga ega bo'linadi. Chunki jamiyatimizning innovatsion rivojlanib borishi sharoitida raqamli didaktikani o'qitishning barcha yo'nalishlari va sohalariga tadbqiq etish eng muhim pedagogik vazifalardan biriga aylanib bormoqda.

Tasviriy san'at ta'limi yo'nalishi bo'yicha raqamli didaktikaning xususiyatlari.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda raqamli didaktikaning turli imkoniyatlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan tasviriy san'at ta'limi bo'yicha raqamli didaktika va u asosda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha idrok etiladi:

1) kompyuterli dastur asosida tasviriy san'at ta'limi yo'nalishi bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy bilimlari, ko'nikmalari va layoqatlarini rivojlantiruvchi materiallarni tizimlashtirish va joylashtirish;

2) umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitilayotgan "tasviriy san'at va chizmachilik" o'quv fani darsligining o'quv materiallari asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini amaliy shakllantirish tizimlarini ishlab chiqish va dasturda tizimli joylashtirish;

3) kompyuterli dastur asosida ishlab chiqiladigan ushbu raqamli didaktika o'quv materiallarida tasviriy san'at asarlarini yaratish, taxlil qilish va ularning ma'no-mazmunini tushuntirishga oid tasviriy va animatsion o'quv materiallarini joylashtirish;

4) bu raqamli didaktikada tasviriy san'at asarlarini yaratish bo'yicha metodik tavsiyalar majmusini taqdim etish;

5) o'quv-texnik vositalar imkoniyatlaridan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining va umuman o'quvchilarning ijodkorlik layoqatlarini rivojlantirishga doir mexanizmlarni ifodalash;

6) ushbu raqamli didaktika asosida bo'lajak o'qituvchilarning o'zlashtirganlik va kasbiy tayyorgarlik darajasini baholash indikatorlarini taqdim etish.

Bunday raqamli didaktik texnologiyani ishlab chiqish va u asosda tasviriy san'at ta'limi bo'yicha bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash hozirgi zamon oliy pedagogik ta'lim jarayoni imkoniyatlarini yanada kengaytirishga xizmat qiladi[3:34].

Musiqqa madaniyati ta'lim yo'nalishi raqamli didaktikasining o'ziga xos jihatlari.

Bugungi kunda mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Musiqqa madaniyati" o'quv fani vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash va ularning estetik madaniyatini tarkib toptirish ishlari eng muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida qabul qilingan. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bevosita tashabbusi bilan o'rta ta'lim maktablari 10 dan ortiq xalq cholg'ulari bilan bepul ta'minlanish ishlari amalga oshirilmoqda, har bir o'quvchining kamida 2 cholg'uda ijro eta olish ko'nikmasi shakllantirilmoqda va musiqqa o'qituvchilariga kamida 3 cholg'uda mustaqil kuy ijro eta olish talabi qo'yilgan. Shu jihatdan oliy pedagogik ta'lim jarayonida musiqqa ta'limi yo'nalishi bo'yicha bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning raqamli didaktikasini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi. Mazkur raqamli didaktikaning eng asosiy jihatlari quyidagilar tashkil qilishi idrok etiladi:

1) kompyuterli dastur asosida umumiy o'rta ta'lim maktablari "Musiqqa madaniyati" o'quv fani darsliklarining tahlili asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda amaliy imkoniyatlarni ishlab chiqish;

2) bo'lajak o'qituvchilarning milliy musiqqa merosi va jahon xalqlari musiqqa merosining eng muhim didaktik asoslari bilan qurollantiruvchi tizimni mazkur kompyuterli dasturda tizimlashtirish;

3) bo'lajak o'qituvchilarni bolalar musiqqa san'ati, ya'ni bolalar musiqasi, qo'shiqchilik va raqsi ijrochiligi asoslari bilan tanishtiruvchi metodik majmualarni ifodalash;

4) bo'lajak o'qituvchilarning nota savodxonligini rivojlantiruvchi va ularning mazkur kompyuterli dastur asosida masofadan turib o'qitish jarayonini amalga oshirish kasbiy ko'nikmalarini tarkib toptirish hamda ushbu raqamli didaktikadan foydalanish mexanizmlarini taqdim etish.

Bunday maxsus yondashuv va dastur asosida ishlab chiqiladigan raqamli didaktikaga asosan bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash imkoniyatlari kengayadi. Shuningdek, bo'lajak o'qituvchilarning bu kabi raqamli didaktika asosida masofadan turib musiqiy ta'lim va tarbiya jarayonini amalga oshirish hamda o'z malakalarini rivojlantirib borish bo'yicha muhim mexanizmlarga ega bo'linadi[4:7].

E'tibor berilsa, raqamli didaktika va uning yo'nalishlari bo'yicha ishlab chiqiladigan kompyuterli texnologiyalarning nazariy, metodik va amaliy ahamiyati muhimdir. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning turli variativ namunalarni yaratish va ulardan bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ta'lim yo'nalishlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib jamiyatimizning hozirgi rivojlanish sharoitida quyidagilar muhim pedagogik vazifalar bo'lib turganligini eslatib o'tish bilan cheklanamiz:

birinchidan, oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda ta'lim yo'nalishlari bo'yicha turli raqamli didaktikalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi;

ikkinchidan, bunday raqamli didaktikalarni ishlab chiqishda ta'lim yo'nalishlarining asoslari qat'iy hisobga olinishi kutilgan samarani beradi;

uchinchidan, mana shunday yondashuv asosida ishlab chiqilgan raqamli didaktikalar asosida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash ularning kasbiy tayyorgarlik imkoniyatlarini bugungi kun talablari darajasida kengaytirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi. // www.lex.uz
2. Mardonov Sh. Pedagogika fanidan o'qitishning elektron-modulli didaktik ta'minotini ishlab chiqish texnologiyasi. – Toshkent, 2021
- Jabborova O., Tashpulatova D. ART texnologiya va kreativlik. – Toshkent, 2022

**SINFDA O‘QUV FAOLIYATI ORQALI O‘QUVCHILARNING
KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PIRLS
TADQIQOTLARINING O‘RNI**

Artikova Nargiz Shuxratovna

*Chirchiq Davlat pedagogika universiteti, Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi va
amaliyoti kafedrası o‘qituvchisi*

e-mail: nargizartikova1982@gmail.com

Annotatsiya: *Asosiy kompetensiyalardan biri zamonaviy hayot sharoitida muvaffaqiyatli sotsializatsiya, moslashish va o‘zini o‘zi anglashni ta‘minlaydigan kommunikativ kompetensiyadir. Kommunikativ kompetensiya og‘zaki va yozma muloqot maqsadlarini qo‘yish va ularga erishishga tayyorlikni anglatadi: kerakli ma‘lumotlarni olish, o‘z nuqtai nazarini muloqotda va nutqda madaniyatli tarzda taqdim etish va himoya qilish, pozitsiyalar xilma-xilligini tan olish va ommaviy nutqda. qadriyatlarga hurmat (diniy, etnik, kasbiy, shaxsiy va boshqalar) boshqa odamlar.*

Kalit so‘zlar: *Kommunikativ kompetensiya, Zamonaviy maktab, nutq qobiliyatlari, ifodali o‘qish, muloqot qobiliyati*

Bugungi ta‘lim tizimi, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishni asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilagan. Bu ko‘nikmalar, o‘quvchilarning o‘z fikrlarini ifoda etish, boshqalarning fikrlarini tinglash va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Sinfda o‘quv faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, ushbu ko‘nikmalarni shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Bu borada PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi.

Keling, kommunikativ kompetensiyaning ta‘rifi va uning ta‘lim jarayonidagi ahamiyatidan boshlaylik. Kommunikativ kompetensiya tildan turli ijtimoiy sharoitlarda samarali foydalanish qobiliyatini o‘z ichiga oladi, bu o‘quvchilarning umumiy rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish muammosi ayniqsa boshlang‘ich maktabda dolzarbdir, chunki u o‘smirlik va yoshlardagi yoshga bog‘liq rivojlanish maqsadlariga javob beradi va maktab o‘quvchilarining muvaffaqiyatli shaxsiy rivojlanishining sharti hisoblanadi.

Kommunikativ kompetensiya zarur tillarni bilish, atrofdagi odamlar va hodisalar bilan munosabatda bo‘lish usullari, guruhda ishlash ko‘nikmalari, jamoada turli ijtimoiy rollarni egallashni o‘z ichiga oladi. "Inson" muloqotining o‘ziga xos xususiyati shundaki, axborot nafaqat uzatiladi, balki "shakllanadi, aniqlanadi, rivojlanadi". Biz har biri faol sub‘ekt bo‘lgan ikkita shaxsning o‘zaro ta‘siri haqida gapiramiz. Sxematik jihatdan aloqa sub‘ektlararo jarayon (S-S) yoki " sub‘ekt-sub‘ekt munosabatlari" sifatida tasvirlanishi mumkin. Har qanday ma‘lumotni uzatish faqat belgilar, aniqrog‘i, belgilar tizimlari orqali mumkin.

PIRLS tadqiqotlari, o'quvchilarning o'qish savodxonligini va o'qishdan tushunish ko'nikmalarini o'rganishga qaratilgan xalqaro tadqiqotdir. Ushbu tadqiqotlar har besh yilda bir marta o'tkazilib, o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini baholash bilan birga, ularning o'qish jarayonidagi qiyinchiliklarini aniqlashga ham yordam beradi. PIRLS tadqiqotlari natijalari, ta'lim tizimini yaxshilash va o'quvchilarning o'qish va kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

PIRLS tadqiqotlari, o'quvchilarning o'qish savodxonligini o'rganish orqali, ularning kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari, o'quvchilarning o'qishdan tushunish qobiliyatlarini oshirish uchun qanday metod va yondashuvlar samarali ekanligini ko'rsatadi. Bu esa, o'qituvchilarga o'quv faoliyatini to'g'ri tashkil etishga va o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Sinfda o'quv faoliyatini tashkil etishda PIRLS tadqiqotlarining natijalariga asoslanish, o'quvchilarning kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirishda samarali yondashuvlardan biridir. O'qituvchilar, o'quvchilarning ehtiyoj va qobiliyatlarini inobatga olib, darslarni interaktiv va qiziqarli qilishlari kerak. Masalan, guruhli ishlardan foydalanish, muhokama va bahs-munozaralar o'tkazish, o'quvchilarning fikrlarini ifodalash va tinglash ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi.

PIRLS tadqiqotlari natijalari, o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish uchun samarali usullarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, ifodali o'qish, matnlarni tahlil qilish va muhokama qilish usullari, o'quvchilarning o'qishdan tushunish qobiliyatlarini oshiradi. Bu usullar orqali o'quvchilar, o'qilgan matnlarni chuqurroq tushunadi va o'z fikrlarini ravon ifoda etishni o'rganadi.

Samarali muloqot quyidagilar bilan tavsiflanadi: 1) Hamkorlar o'rtasida o'zaro tushunishga erishish 2) Vaziyatni va muloqot mavzusini yaxshiroq tushunish, muammolarni hal qilishni osonlashtirish, maqsadlarga erishishni ta'minlash; resurslardan optimal foydalanish odatda kommunikativ kompetensiya deb ataladi. Kommunikativ kompetensiya kommunikativ qobiliyat + kommunikativ bilim + kommunikativ qobiliyatga teng, kommunikativ vazifalarga adekvat va ularni hal qilish uchun yetarli.

Zamonaviy maktabning asosiy vazifasi - har bir o'quvchining qobiliyatini ochib berish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalashdir. Asosiy muloqot qobiliyatlarining yo'qligi nafaqat oilada, balki birgalikdagi faoliyat davomida jamoada ham ko'plab nizolarga olib keladi.

Ko'pincha hayotda biz o'tmishda ilhomlangan va o'zining "birinchi sinf o'quvchisi" maqomidan g'ururlangan bola bir muncha vaqt o'tgach, maktabni, do'stlarini va yaqinda unga qiziqqan va g'amxo'rlik qilayotgan barcha narsalarni tashlab ketishiga duch kelamiz. Hozirgi zamon bola uchun o'z ahamiyatini va mazmunini yo'qotdi.

Nega? Nimalar bo'lyapti? Taassurotlarning barcha yorqinligi va yangiligi ortida juda jiddiy va murakkab muammo - aloqa yotibdi.

Mamlakatimizda iqtisodiyotning rivojlanishi bilan odamlar ruhiyatida o'zgarishlar ro'y berdi, ba'zan insonni yashash uchun kurashda shiddatli shaxsga aylantirdi. Bunday sharoitlarda bola uchun qanday? Unga nima bo'lyapti? Bu shunday bo'ladi: ota-ona pul topish bilan band, bola esa yovuzlik, zo'ravonlik, shafqatsizlik va yomon so'zlarni ko'rsatadigan televizor bilan yolg'iz qoladi; kompyuter bilan yolg'iz qoladi, bu yerda o'yinlar bir xil zo'ravonlikni o'rgatadi, ular otib o'ldiradilar. Bola kuchli axborot oqimi va boshqa ogohlantirishlarning ta'siri ostida. Shu bilan birga, jonli aloqa halokatli darajada kamayadi.

Men har doim o'rganishni qanday tashkil qilish kerakligi, bolalarning o'rganish istagi paydo bo'lishi va o'quv faoliyatining barcha turlarida faol ishtirok etishi, shuning uchun o'rganish kognitiv, ijodiy va shaxsiy sohalarni rivojlantirishga ko'proq hissa qo'shishi masalasi bilan doimo qiziqib kelganman. Hozirgi vaqtda yuqori kommunikativ madaniyat, keng dunyoqarash, har qanday vaziyatda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lgan odamlar muvaffaqiyatga erishishlari mumkin. Axir, zamonaviy inson doimo tanlov bilan duch keladi.

Hozir bizning ta'lim tizimimiz yangi avlod standartlarini faol ravishda ishlab chiqmoqda. Yangi avlod standartlari o'rtasidagi tub farq ta'lim standartlari bo'yicha yutuqlarni baholash paradigmasidan kompetentsiyaga asoslangan yondashuvga o'tish zarurligini aniq asoslab beradi. Zamonaviy maktab shaxsning asosiy kompetensiyalarini shakllantirish uchun tan olingan. Muhim kompetensiyalardan biri bu muloqot qobiliyatidir.

Shuni esda tutish kerakki, universal ta'lim harakatlari shaxsiy, kognitiv, kommunikativ va tartibga soluvchi harakatlarni o'z ichiga oladi.

Bola juda yoshligidanoq muloqot qiladi va gapira boshlaydi. Ma'lumki, bu til orqali muloqot qilish qobiliyatining rivojlanish darajasi har xil bo'lsa-da, umuman olganda, u istalgan narsadan uzoqdir. Shu sababli, yangi standartlar loyihasini ishlab chiquvchilar kommunikativ harakatlarni shakllantirishni maktab ta'limining ustuvor vazifasi deb bilishadi.

O'quvchilarning, ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyatini muhokama qilish kerak. Didaktik o'yinlar so'z boyligini boyitish, tilning grammatik tuzilishini tushunish, ifodali va retseptiv nutq qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Ushbu o'yinlar, shuningdek, ijtimoiy o'zaro ta'sirni, ijodkorlikni va kuzatishlar va tajribalarni tasvirlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Kommunikativ kompetentsiyani oshirishda sinfdan tashqari mashg'ulotlarning rolini ko'rsak. Muloqotlar, bahs-munozaralar va boshqa sinfdan tashqari mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan bunday tadbirlar o'quvchilarning bilim olishga qiziqishini oshirish, ularning iste'dodini rivojlantirish, jamiyat va ijtimoiy mas'uliyat hissini kuchaytirishga yordam beradi. Bunday mashg'ulotlar o'quvchilarning kundalik ehtiyojlari, qiziqishlari

va intilishlarini sinfdagi oddiy mashg'ulotlardan tashqari o'z ichiga olgani uchun zarurdir.

Kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishda o'qituvchi va talabanning samarali o'zaro ta'siri muhimligini ta'kidlayman. Ushbu ko'nikmalarni samarali modellashtirish va o'rgatish uchun o'qituvchilarning o'zlari muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak. Bu o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishlari, savollar berishlari va mazmunli suhbatlar o'tkazishlari uchun sharoit yaratishni o'z ichiga oladi.

Ta'limga kompetensiyaga asoslangan yondashuv kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga qanday hissa qo'shishini tushuntiradigan bo'lsak, bu yondashuv o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatiga qaratilgan bo'lib, samarali muloqotni o'z ichiga oladi. Bu o'quvchilar o'zlarining muloqot qobiliyatlarini mashq qilishlari va yaxshilashlari mumkin bo'lgan yaxlit ta'lim muhitini yaratish uchun turli fanlarning integratsiyasini o'z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetentsiyani yaxshilash uchun o'qituvchilar foydalanishi mumkin bo'lgan turli xil o'qitish usullarini ko'rib chiqamiz. Bu interfaol usullardan foydalanish, guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar va o'quvchilar o'rtasida faol ishtirok etish va muloqotga yordam beradigan boshqa qiziqarli tadbirlarni o'z ichiga oladi. Maqolada ushbu usullarning pedagogik va psixologik jihatlari va ularning umumiy ta'lim maqsadlariga mosligi haqida ham to'xtalib o'tish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsam PIRLS tadqiqotlari, sinfdagi o'quv faoliyatini tashkil etishda va o'quvchilarning kommunikativ kompetentsiyalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlar natijalari, o'qituvchilarga o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirish va ularning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali usullarni tanlashga yordam beradi. Bu esa, o'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning muvaffaqiyatli ta'lim jarayoniga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси <https://president.uz/uz/lists/view/4057>

2. Коммуникативная компетентность. Электронный ресурс: [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Коммуникативная_компетентность](https://ru.wikipedia.org/wiki/Коммуникативная_компетентность). Дата обращения: 29.09.2019.

3. Марина О.А. Структурные компоненты иноязычной профессиональной компетенции как профессионального стратегического ресурса // Педагогические образование и наука. — № 5. — Москва, 2014. — 113 с.

4. Zafarovna, Y. I., & Shuxratovna, A. N. (2024). O'YINNING PEDAGOGIK JARAYONDA TUTGAN O'RNI. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 3(4), 125-128.

5. Shuxratovna, A. N. (2024). BOSHLANG'ICH TA'LIMDA CHET TILLARINI O'QITISHNING AHAMIYATI VA SAMARALI NATIJA OLISHNING QIZIQARLI YONDASHUVLARI. Scientific Impulse, 2(19), 108-110

6. Artikova, N. (2022). THE IMPORTANCE OF PIRLS RESEARCH IN INCREASING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6), 91-98.

7. Artikova, N. (2022). THE IMPORTANCE OF PIRLS RESEARCH IN INCREASING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6), 91-98.

8. Shuxratovna, A. N. (2024). TARBIYASI OG'IR BOLALAR BILAN ISHLASH. ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI ВЕКЕ, (50-1).

9. Iroda Shuhrat Qizi Pulatova Rayhona Olim Qizi Xasanova, & Nargiz Shuxratovna Artikova (2024). TA'LIMNI TASHKIL ETISH TURLARI VA SHAKLLARI. Academic research in educational sciences, 5 (CSPU Conference 1 Part 1), 162-165.

10. Shuxratovna, A. N. (2024). TA'LIM METODLARI VA VOSITALARI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(21), 125-128.

11. Назаренко Е.Б. Коммуникативная компетенция: подходы к классификации, структура // Сборники конференций НИЦ. Социосфера. – Вып. № 22. 2013. – С. 81-86.

12. Safarova R, Jo'rayev R. Pedagogika: ensiklopediya. II jild. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – 2015. – B. 184.

TECHNOLOGY OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT SYSTEM IN HIGHER EDUCATION

Khudaikulova Fazilat Boriyevna

Chirchik State Pedagogical University, Faculty of "Primary Education".

"Theory and practice of primary education"

teacher of the department

fazilatxudaykulova@gmail.com

Annotation: *The article deals with the implementation of technology in the international assessment system has significantly reshaped higher education globally. This paper explores the role and impact of digital technologies on assessment frameworks used in higher education institutions, focusing on how these tools enhance evaluation processes and promote global standards. The study examines key international assessment systems such as the Programme for International Student Assessment (PISA), International English Language Testing System (IELTS), and the Test of English as a Foreign Language (TOEFL), analyzing their use of digital platforms, automated grading systems, and data analytics to ensure reliability and comparability of student performance. Furthermore, it highlights the benefits of these technologies in fostering transparency, efficiency, and inclusiveness in the assessment process. Challenges such as technological inequity, the digital divide, and data security are also discussed, providing a balanced view of the integration of technology into global education systems.*

Key words: *international, assessment, system, higher education, technology, PISA, IELTS, digital platforms, global standards, evaluation.*

INTRODUCTION. The integration of technology into the international assessment system in higher education is critical due to its potential to transform how students' skills, knowledge, and competencies are evaluated across the globe. This research topic holds immense importance for several key reasons:

Global Standardization: Technology enables the creation of standardized assessment tools that can be applied consistently across different countries and educational institutions. This fosters comparability in student achievements, allowing institutions and employers to gauge the quality of education more objectively and uniformly.

Efficiency and Scalability: Technological systems facilitate more efficient and scalable assessments, enabling the testing of large groups of students simultaneously. Automated grading systems, data analytics, and digital platforms allow for faster evaluation, reducing the workload for educators while maintaining high standards of accuracy.

Innovative Assessment Methods: Traditional paper-based exams are often limited in their ability to assess a wide range of skills, particularly those required in today's dynamic world, such as critical thinking, problem-solving, and digital literacy. Through

technological means, new formats like computer-based simulations, online collaborative tasks, and adaptive testing can be employed to measure higher-order thinking and real-world applications of knowledge.

Inclusivity and Accessibility: Technology facilitates more inclusive assessment systems by providing students with disabilities or those from underrepresented backgrounds with equitable opportunities to demonstrate their skills. Features like text-to-speech, alternative formatting, and flexible test environments help address diverse learning needs.

Real-Time Feedback and Personalization: With technological integration, assessments can provide students with immediate feedback, helping them to understand their strengths and areas for improvement. This feedback loop promotes personalized learning paths and fosters self-directed learning, which is critical in higher education.

Data-Driven Insights for Curriculum Improvement: The vast amount of data generated through digital assessments can provide valuable insights for educators. By analyzing student performance, institutions can identify gaps in the curriculum and teaching methods, leading to evidence-based adjustments that enhance the overall quality of education.

Alignment with International Standards: As higher education becomes more globalized, institutions must align their assessment strategies with international standards to ensure that their graduates are competitive in the global job market. Technology-driven assessment systems enable institutions to keep pace with international trends and benchmarks like PISA, TIMSS, and other global ranking metrics.

Mitigation of Academic Dishonesty: Advanced security features in digital assessments, such as biometric verification, plagiarism detection, and randomized question banks, help mitigate cheating and uphold the integrity of the assessment process. This ensures that students' academic achievements are authentic and credible.

Sustainability: In an era where sustainability is a growing concern, moving from traditional paper-based assessments to digital formats can significantly reduce the consumption of resources like paper, printing, and physical transportation of test materials. This shift aligns with broader institutional goals of environmental responsibility.

Thus, researching the technology of the international assessment system in higher education is crucial for advancing educational practices, promoting fairness, and ensuring that students are prepared to meet the challenges of the global workforce. It also contributes to the continuous improvement of educational standards and pedagogical methods through data-driven innovation.

LITERATURE REVIEW. The integration of technology in international assessment systems in higher education has transformed the ways students' learning outcomes are evaluated. Technological advancements have reshaped assessment

practices, offering more dynamic, efficient, and data-driven evaluation tools. The international assessment systems include methods that align educational outcomes with global standards, providing comparable metrics across different countries. This review discusses recent advancements in the use of technology in international assessments, focusing on digital tools, computer-based testing, and the implications for higher education globally.

Technological Advancements in International Assessments: Technological innovations in assessments have improved accuracy, accessibility, and engagement. With the shift from traditional paper-based assessments to computer-based testing (CBT), higher education institutions have benefited from enhanced scalability and faster feedback mechanisms.

Computer-Based Testing (CBT): CBT has revolutionized assessment processes by providing students with immediate feedback, reducing administrative overhead, and allowing for flexible test scheduling. The adaptability of CBT systems allows for the integration of multimedia and interactive elements, enhancing the test-takers' experience and providing a more comprehensive evaluation of skills. Studies by Shute et al. [16] and Sanchez et al. [15] emphasize the role of CBT in reducing bias and offering more equitable testing environments.

Online Proctoring: With the rise of remote learning, online proctoring technologies have become critical in maintaining the integrity of international assessments. Platforms like ProctorU and Examity use AI-driven monitoring systems to prevent cheating while ensuring student privacy. Recent research by Alkhalaf et al. [9] highlights the effectiveness of AI in monitoring students during exams, demonstrating that online proctoring can be as reliable as in-person testing.

AI and Machine Learning in Assessment: AI-driven assessments offer real-time analytics, enhancing personalization in education. For example, adaptive testing powered by machine learning algorithms adjusts the difficulty level based on the student's performance, offering a more tailored assessment experience. Johnson and Smyth [12] discuss how machine learning models have improved the accuracy of international assessments by predicting student outcomes based on historical data and real-time inputs.

International Assessments and Global Standards: International assessments such as the Programme for International Student Assessment (PISA) and the Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) have adopted technology to enhance their testing processes and reach a global audience.

PISA Digital Platforms: PISA, coordinated by the OECD, has incorporated digital platforms for evaluating students' competencies. The digital transition has expanded the range of skills assessed, including problem-solving in technology-rich environments. According to the OECD [14], this digital approach provides more comprehensive insights

into students' readiness for the workforce and their ability to navigate complex, real-world problems.

Interoperability of Assessment Systems: The integration of technology in international assessments has required a focus on interoperability - ensuring that assessment tools, data systems, and platforms are compatible across different education systems. This standardization enables higher education institutions in various countries to align their assessments with global benchmarks, facilitating international mobility for students. Dede et al. [11] discuss how interoperability between assessment platforms has become critical for maintaining consistency in measuring student outcomes across borders.

Challenges and Ethical Considerations: Despite the benefits, the use of technology in international assessment systems has raised concerns about data privacy, accessibility, and potential inequalities. For instance, students in underdeveloped regions may lack access to the necessary technological infrastructure, leading to disparities in their performance. Moreover, issues related to the security of assessment data and student privacy are prominent in discussions on online testing.

Digital Divide and Equity: The digital divide remains a significant barrier to equitable international assessment. Students in regions with limited access to the internet or digital devices may experience challenges in participating in computer-based assessments. A study by Khalid and Syed [13] reveals that unequal access to technology has disproportionately affected students in low-income countries, limiting their ability to perform on a level playing field with their peers in more developed regions.

Data Security and Privacy: The use of online platforms for assessments increases concerns about the security of student data and the potential for breaches. AI-based monitoring systems can raise privacy concerns, as students may feel uncomfortable being constantly observed by algorithms. According to Almeida and Fischer [10], implementing robust data protection measures is essential to address these concerns, ensuring that student information is safeguarded throughout the assessment process.

Future Directions and Recommendations: As international assessment systems continue to evolve, integrating cutting-edge technologies such as blockchain, virtual reality (VR), and augmented reality (AR) could offer new opportunities for innovation. Blockchain technology, for instance, can ensure the secure and transparent recording of assessment results, reducing fraud and ensuring the authenticity of credentials. AR and VR tools can be used to create immersive assessment environments, providing students with real-world scenarios to demonstrate their knowledge and skills.

Additionally, there is a need for more research on the long-term implications of using AI and machine learning in assessments. Ethical guidelines must be established to govern the use of AI in monitoring and data analysis, ensuring that technological advancements are used responsibly.

The integration of technology in international assessment systems in higher education has brought about significant improvements in efficiency, accessibility, and fairness. Computer-based testing, AI-driven tools, and online proctoring have enhanced the scalability and reliability of assessments. However, challenges such as the digital divide and data privacy concerns must be addressed to ensure that the benefits of technology reach all students globally. Future advancements, such as blockchain and AR, hold the potential to further revolutionize international assessments, making them more secure, immersive, and adaptable to the needs of students.

METHODOLOGY. Methods: Technology of the International Assessment System in Higher Education as in the following:

Standardized Assessment Frameworks: The first method involves utilizing standardized international frameworks like PISA (Programme for International Student Assessment), TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), and IELTS (International English Language Testing System). These frameworks provide established assessment rubrics, ensuring that testing is comparable across different countries and education systems.

Competency-Based Assessment: A key method is the implementation of competency-based assessment. This approach focuses on evaluating students' ability to apply knowledge and skills in practical, real-world scenarios. It shifts the focus from rote memorization to understanding and the application of learned concepts, which aligns with the goals of international standards.

Digital and Adaptive Testing Platforms: International assessment technologies often employ digital and adaptive testing platforms that dynamically adjust the difficulty of questions based on the student's performance during the test. This helps in providing an accurate measure of student competencies at various proficiency levels and ensures personalized assessment results.

Cross-Cultural Sensitivity in Question Design: The method of designing assessment tools with cross-cultural sensitivity is vital in the international context. This involves ensuring that the questions are free of cultural bias, are contextually relevant, and are adaptable to students from diverse linguistic and cultural backgrounds.

Formative and Summative Assessment Integration: International systems promote the integration of formative and summative assessment methods. Formative assessments, such as ongoing quizzes and assignments, are designed to provide continuous feedback, while summative assessments evaluate cumulative learning. Together, they offer a comprehensive understanding of student progress and preparedness.

Teacher Training and Professional Development: A significant method is providing teacher training and professional development programs to ensure that educators are well-versed in the international assessment methodologies. This includes

workshops on test design, grading systems, and the use of digital platforms for international assessments.

Data-Driven Decision Making: Another method is the use of data analytics to interpret the results of assessments. Schools and universities use these insights to tailor learning programs, address gaps in knowledge, and enhance the overall quality of education, aligning it with international standards.

Peer Benchmarking and Performance Analysis: Benchmarking against peer institutions globally is a common practice in international assessment systems. Universities compare their students' performance against international standards to identify areas of improvement. This helps in aligning teaching strategies with global expectations.

Feedback Mechanisms for Continuous Improvement: Continuous feedback mechanisms are employed to refine the assessment process. These include student feedback on assessments, teacher reflection, and institutional reviews, which collectively improve the alignment of teaching methods and assessment techniques with international benchmarks.

RESULTS AND DISCUSSION. The international assessment system in higher education has been a focal point for enhancing global competitiveness and ensuring consistent academic standards. Technology plays a crucial role in the design, implementation, and evaluation of these systems. The integration of technological advancements into international assessments has introduced new opportunities for ensuring transparency, efficiency, and scalability in evaluating students' knowledge and skills across various countries.

1. **Evolution of Assessment Technologies:** Technological developments have revolutionized how international assessments are conducted. Computer-based testing (CBT) and online assessments have become increasingly prevalent, offering numerous advantages such as flexible scheduling, real-time data collection, and instant feedback. The move from traditional paper-based assessments to CBT aligns with the demand for modern, scalable solutions that accommodate large numbers of test-takers from diverse regions [5].

Automated essay scoring (AES) systems are another technological innovation that has transformed the assessment landscape. By using artificial intelligence (AI) to analyze written responses, AES allows for rapid grading of complex tasks. However, concerns remain regarding the ability of AI to accurately assess creativity and critical thinking in students' responses, particularly in comparison to human raters [8]

2. **Global Standardization and Data Analytics:** One of the major advantages of technological integration into international assessments is the use of advanced data analytics. Large-scale assessments such as the Programme for International Student Assessment (PISA) and the Trends in International Mathematics and Science Study

(TIMSS) now leverage data analytics to evaluate trends in student performance. This data is instrumental in informing educational policy, enabling educators and policymakers to identify gaps in learning and implement targeted interventions [4].

Moreover, the use of data analytics provides insight into student engagement and learning behavior, allowing for a more holistic understanding of performance. With sophisticated algorithms and data visualization tools, institutions can track student progress over time and across different assessment formats.

3. Remote Proctoring and Academic Integrity: The rise of online education, particularly following the COVID-19 pandemic, has led to increased adoption of remote proctoring technologies. These technologies allow students to take assessments from their homes or any remote location, monitored by AI-based systems that detect any suspicious behavior. While remote proctoring ensures accessibility and flexibility, there are concerns over privacy, reliability, and the potential for false positives [6].

Remote proctoring technologies have raised ethical issues related to surveillance and data privacy. Students have voiced concerns over being continuously monitored, while some research has questioned the fairness of these systems, particularly for students with disabilities or those from disadvantaged backgrounds who may not have access to stable internet connections [1].

4. Inclusivity and Accessibility: The use of technology in international assessments has also focused on making tests more accessible to students with disabilities. Adaptive technologies such as screen readers, adjustable interfaces, and personalized test conditions have contributed to a more inclusive testing environment. International organizations are increasingly emphasizing the need for inclusive assessments, ensuring that technological solutions do not create barriers for marginalized groups [7].

Additionally, technology-enhanced assessments can provide opportunities for students to demonstrate their abilities in ways that go beyond traditional testing formats. Simulations, interactive tasks, and multimedia-based questions offer alternative avenues for assessing problem-solving and critical thinking skills, which are crucial for 21st-century learning [3].

5. Challenges and Future Directions: While technology has significantly advanced international assessment systems, several challenges remain. One of the primary concerns is ensuring equity in access to technological resources, particularly in low- and middle-income countries where infrastructure may be lacking. The digital divide remains a barrier to achieving global equity in assessments, with students in some regions facing disadvantages due to unreliable internet access or limited familiarity with digital tools [2].

Another challenge is the need for continual updates and maintenance of technological platforms to prevent system failures during high-stakes assessments. Institutions must also ensure that educators are adequately trained in using these technologies to interpret results accurately and meaningfully.

Moving forward, the role of technology in international assessments is expected to expand. Future advancements may include greater use of AI for personalized assessments, improved remote proctoring solutions that balance security with privacy, and more sophisticated data analytics tools that can provide real-time insights into student learning.

CONCLUSION. Thus, technology has brought about significant changes in the international assessment system in higher education, offering new ways to assess students on a global scale. Innovations such as computer-based testing, automated essay scoring, remote proctoring, and adaptive technologies have enhanced the efficiency, inclusivity, and scalability of assessments. However, challenges such as equity, accessibility, and privacy concerns need to be addressed to fully realize the potential of these technological solutions. With continued research and development, technology will play an increasingly central role in shaping the future of international assessments.

REFERENCES:

1. Ayoubi, C., Al Hattab, A., & Massoud, S. (2021). The impact of remote proctoring on student performance and perception during COVID-19. *Educational Technology Research and Development*, 69(1), 255-272. <https://doi.org/10.1007/s11423-021-09930-3>
2. Chiu, C. L., & Chen, Y. (2021). Bridging the digital divide in international assessments: Examining inequalities in computer-based testing. *International Journal of Educational Development*, 81, 102366. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2021.102366>
3. DeLuca, C., Coombs, A., & Braun, H. (2020). Technology-enhanced assessments for diverse learners. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 39(4), 44-58. <https://doi.org/10.1111/emip.12383>
4. Haag, J., & Gaus, C. (2021). Data analytics in international large-scale assessments: Implications for policy and practice. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 33(2), 111-130. <https://doi.org/10.1007/s11092-020-09325-4>
5. Meijer, P. C., & Lazonder, A. W. (2021). Computer-based testing in international assessments: A systematic review of challenges and solutions. *Educational Assessment*, 26(4), 287-308. <https://doi.org/10.1080/10627197.2021.1906204>
6. Rahman, Z., Haider, S., & Tanveer, M. (2023). Remote proctoring technologies in higher education: A review of their effectiveness and ethical challenges. *Journal of Learning and Instruction*, 78, 101735. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2022.101735>
7. UNESCO. (2022). *Promoting inclusivity in international assessments: The role of technology*. Paris: UNESCO Press.

8. Wolff, C., Garcia, M., & Seidel, T. (2022). Artificial intelligence in automated essay scoring: A review of challenges and innovations. *Educational Technology & Society*, 25(3), 10-23. <https://doi.org/10.1109/ETS.2022.2563120>
9. Alkhalaf, A., Drew, S., & Ghasemi, A. (2021). The role of online proctoring in ensuring the integrity of remote assessments: A systematic review. *Educational Technology & Society*, 24(2), 45-56.
10. Almeida, R., & Fischer, J. (2023). Ethical implications of AI in educational assessment: A review. *Journal of Educational Technology Ethics*, 12(1), 27-35.
11. Dede, C., Richards, J., & Shen, J. (2022). Interoperability in global educational assessment systems: Standards, practices, and challenges. *Global Education Review*, 9(3), 67-89.
12. Johnson, M., & Smyth, P. (2023). Machine learning and the future of international assessments: Predictive analytics in higher education. *Journal of Assessment Technology*, 18(1), 32-49.
13. Khalid, S., & Syed, F. (2021). Bridging the digital divide in international assessments: Access, equity, and inclusion in the global south. *International Journal of Educational Technology*, 19(4), 67-81.
14. OECD. (2021). *PISA 2021 digital platform and the future of student assessments*. OECD Publishing.
15. Sanchez, G., Cooper, J., & Roberts, L. (2022). Computer-based testing: A critical tool for modern higher education. *Higher Education Research and Development Journal*, 41(2), 88-105.
16. Shute, V. J., Sun, C., & Asbell-Clarke, J. (2021). The power of computer-based assessments in education: An overview of key advancements. *Educational Psychologist*, 56(4), 259-277.
17. Sarsenbaeva Z. CROSS-CULTURAL INTERPRETATION OF SYMBOLS IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 146-149.
18. Сарсенбаева З. Ж. Педагогические возможности повышения лингвокультурологической компетенции средствами изучения пословиц //Colloquium-journal. – Голопристанський міськрайонний центр зайнятості, 2021. – №. 5 (92). – С. 22-24.
19. Sarsenbaeva Z. COMPARING LINGUISTIC DEVICES IN ENGLISH AND UZBEK NON-REALISTIC WORKS //Молодые ученые. – 2023. – Т. 1. – №. 15. – С. 32-34.
20. Сарсенбаева З. и др. Expression of proverbs in the present indefinite tense with translations in Karakalpak and Russian languages //Молодой ученый. – 2018. – №. 18. – С. 471-473.

21. Sarsenbaeva Z. J. Pedagogical Peculiarities of forming linguocultural competence of higher education students in Karakalpakstan //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed. – 2021. – T. 7. – №. 2021. – C. 161-166.

22. Khudaykulova Fazilat Bo‘riyevna. \ACTUAL PROBLEMS OF PREPARING PRIMARY CLASSES FOR INTERNATIONAL ASSESSMENT RESEARCH PROGRAMS (PIRLS, TIMSS, EXAMPLE)\ O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarlari-2022-T.5.- №. 2022-C. 174-176.

**RAUF PARFI LIRIKASIDA TAVBA MOTIVI VA G‘OYAVIYLIK
PRINSIPLARI TALQINI**

Madraximova Inobat Bahodirovna

*CHDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti, Boshlang‘ich ta‘lim nazariyasi
va amaliyoti kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada mashhur o‘zbek shoiri Rauf Parfining ijodiy merosida tavba va inson ruhiyati masalalariga bag‘ishlangan she‘rlaridan biri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada tavbaning falsafiy va tasavvufiy talqinlari, Imom G‘azzoliy qarashlari bilan bog‘liq ravishda tahlil qilinadi. Shoirning davr ta‘sirida shakllangan ramziy va majoziy obrazlari, hayot va o‘lim ziddiyatini anglatuvchi falsafiy ko‘rinishlar o‘quvchi qalbiga yaqin uslubda namoyon etiladi. Ushbu maqola Rauf Parfi ijodining o‘ziga xos tomonlarini ochib berishga va uning badiiy falsafasini tahlil qilishga bag‘ishlangan.*

Kalit so‘zlar: *Rauf Parfi, tavba, iymon, oxirat, tasavvuf, falsafiy she‘riyat, Imom G‘azzoliy, hayot va o‘lim, poklanish, inson ruhiyati, badiiy talqin.*

Qo‘liga qalam olib, Alloh va uning Qur‘oniga e‘tiqod qilib, bilib-bilmay qilgan gunohlaridan aziyat chekib, “tavba” qilishi bu har bir bandaning hayot yo‘lida bo‘lishi tabiiydir. Chunki tavba – insonni gunohlardan poklaydi. Buning uchun iymon va e‘tiqodni mustahkam ushlab, itoat qilgandagina bandaning tavbasi qabul bo‘lishi tayin. She‘r yozuvchi, nasrda nimadir bituvchi ijodkor zoti ham o‘z anglamlarini, o‘zgalarga, zulm va zo‘ravonlik qilganlarni tushuntirishda – tavbani chetlab o‘tib, biror narsa yozmasdan bu dunyoni tark etmagan. “Alloh taolo “Furqon” surasida: “Magar kim tavba qilsa, iymon keltirib, solih amal qilsa, bas, Alloh ana o‘shalarning yomonliklarini yaxshiliklarga almashtirur. Alloh mag‘firatli va rahmli bo‘lgan zotdir”, degan”⁵. Binobarin, tavbaning turlari ko‘p, ehson ham, sadaqa ham, ibodat ham tavbaning turlarini yodimizga soladi. Boshinga musibat tushsa, Allohni ko‘p zikr etasan degan hikmatlar ham shodlik tushsa unutasan degan ziddi ham mavjud. O‘zbek shoiri Rauf Parfining “Tavba” yo‘sinida yozilgan qator she‘rlarida – o‘lim va oxirat, kuz va o‘tkinchi hayot zamirida xilma-xil obrazlar badiiyatini ko‘ramiz. Shoir qanday mavzuga qo‘l urmasin, ruhiyatidagi kentiklikni bir dam bo‘lsin, nazardan chekkaga chiqara olmaydi. U tavbani xilma-xil shakllarda ifodalay olganida ana shu mavzular yorqin ranglarda namoyon bo‘ladi:

“Dodimni eshitgil, qodir Allohim,
Ishq sensan, oshiq ham sen, men qulingman,
Loyiqman qahringga, do‘zaxim-bog‘im,
Omonat devorman, o‘tman qulingman.
Rub‘i maskun ichra sayyod, o‘zim sayd,
Ortiq madorim yo‘q, voqifsan axir.
Manglayda yozilgan farmoningni ayt,

⁵ Маnба: <https://islom.uz/maqola/1181>

Da'vat qil, gunohkor bandangni chaqir.

Shuni qayd etish lozimki, Rauf Parfining “Iymon asiri”, “Tavba she'rlari” umrining oxirgi yillarida yozildi. Shoir jamiyatga, odamlarga so'nggi bora unchalik qo'shilib, singib keta olmadi. Chunki hayotdan, atrofdagi sotqin, zaif va qo'rqolardan tortgan zumlari shoirni ruhan o'stirdi. Bu o'sish mantiqan chuqurlashdi. Falsafiy idrok esa o'zgardi. Komillik yo'lidagi nola qilayotgan darveshona yashash shoirni ma'nan tarbiyaladi. O'zgalarga sog'ingan yaxshiliklari evaziga Allohning nusrati va siyratiga talpindi. Muqaddas kitoblarda bayon qilinganidek, shoir – oxirat ilmidan voqif bo'lishga o'zini ruhan, jisman tayyorladi. Bunday tayyorgarlik so'fiylar, tariqat peshvolarida – to'rta bosqichni tayin qilsa, Rauf Parfi modernistik, realistik usulda obrazli talqin etgani hech kimga sir emas. Albatta, shoir umrning oxirida yozgan – tavba mazmuni aks etgan qator soyentlar guldastasini yaratdi. Ushbu sonet ham shular sirasiga kiradi. Sonetning keyingi misralariga e'tibor beramiz:

Iymon ber ruhimga, jismimga jon ber,
Loyimni qorishtir, poklab ber menga.
Ojiz tomirimga pokiza qon ber,
Ravshan qil, qoramni oqlab ber menga.
Oxirat ilmidan qil meni ogoh,
Murodim sha'mimni so'ndirma, Alloh”⁶

Tarixning eng qiyin damlarida – o'zlikni anglash, sobiq zulm saltanatining mashinalarida yanchilib, sinib, yo'q bo'lib ketish hech gap emas edi. Rauf Parfi ayni shu manzarani tartiblashtirib, badiiy g'oyani yanada teran anglatmoqda. O'quvchi bu she'rni istagancha tushinishi mumkin. Ixcham idrok falsafiy intellektual kayfiyatni yuzaga chiqishida yanada o'ziga xos tarzda yaxitllik kasb etmoqda.

Rauf Parfi – tavba turkumidagi she'rlarida buyuk mutafakkir Imom G'azzoliy qarashlarini puxtalik bilan yangi moduslarda ifodalay olganligi yaqqol namoyon bo'lgan. Chunki Rauf Parfi avlodi – sho'rolar taqiqlagan davrda yashadi. Tasavvufni chuqur bilish va o'rganish borasida ota bobolaridan so'rab-surishtirgani sir emas. Ayni bu haqda o'zlarining suhbatlarida ham keltirib o'tadi. Imom G'azzoliy niyat masalasida ham o'ziga xos fikrlar bildiradi. U niyatni ikki narsa – bilish va harakat qamrovidagi sifati deb ta'riflaydi. Bilish niyatdan oldin turadi. U niyatning ildizi va sharti hisoblanadi, harakat esa niyatdan keyin voqea bo'ladi. Uni niyatning mevasi va butog'i, deyish mumkin. Har bir erkin tanlangan harakat uch narsa – bilish, ixtiyor etish va qobiliyat yordamida ro'yobga chiqadi. Zero, inson bilmay turib – xohlamaydi, xohlamas ekan, harakat qilmaydi; shuning uchun ixtiyor etmoq lozim. Ixtiyor etish hodisasi yuz bergandagina

⁶ Рауф Парфи. Зангори товушлар. –Т: “Адиб”. 2023. –Б.107-108.

navbat qobiliyatga keladi va qobiliyat inson a'zolarini harakatga tushirishga kirishadi. Demak, niyat o'rtalikdagi sifatdir⁷.

Haqiqatdan ham, niyatning harakati va uning ijrosi, yuzaga chiqish sifatлари, maqsadi aniq bo'lishi muhim. Rauf Parfi ham – butun jism va ruhimni poklab ber, yuragimni oqlab ber, deb bekorga tavba-tazarru qilayotgani yo'q. Albatta, bu she'rlar umrning to'rtinchi fasli – kuzda yozilgan. Shoir o'zi kuz faslida tug'ilgan. Ko'pchilik she'rlarida xazon va ayriliq, vido, hasrat mavzulari yangicha shaklda ifodasini topganini hech bir adabiyot olimi inkor qilolmasa kerak deb, o'ylaymiz:

So'nmas ruhimizda matonat aslo,
Ajdodlar sharafi abadiy yashar.
Mukarram ziyosan, ey turkiy Dunyo,
Qo'llagil, Allohim, qo'llagil Bashar,
So'nmas ruhimizda matonat aslo⁸.

Ushbu she'rda mavjudlik haqida juda o'tkir falsafiy tuyg'ular aks etgan. Ruhimizdagi matonat mavjud ekan, Alloh o'zingdan boshqa najot yo'q, qo'llagil deb, tavba qilmoqda. Iltijoning mohiyatida o'sha o'lmas manzara aks etganki, hech qanday uning og'riqli tomonini ko'rmagandek, o'zgalarni ham iltijoga kamarbasta qiladi. Chunki shoir o'z davridan ancha oldinga ilgarilab ketgandi. Turki dunyosi birligi yo'lida birlashmoq joizligini ushbu she'rda ham sezish qiyinmas. Allohning mehribonligi va rahm qilishini ko'pchilik unutilgan zamonda esiga solib qo'yish ham muhabbatning oliy ko'rinishi deya izohlaydi shoir.

Prof I. Haqqulov qayd etishicha: “Inson bu dunyoning ko'p sirlarini bilmasligi, qanchadan-qancha haqiqatlar bilan qiziqmasligi mumkin. Lekin u o'zining yaralishi, ruhiy va axloqiy hayoti, komillika yuksalish asoslari, tub mohiyatiga yetib bormoq behad qiyin bo'lgan taqdiri haqida imkon qadar fikr yuritishi zarur. Shu malaka shakllantirilmasa, odam ma'nau cho'loqlanib, bir umr o'z ahvolini to'g'ri mushohada etolmay, boshqa bir joy yo manzillarda emas, qorong'ulik eagalagan botinida adashib, sudralib, nimaga yashayotganini ham aniq anglolmay yuraveradi. Dunyodagi eng katta baxtsizlik ham shu! Hayotdagi turfa-turfa fojia, kulfat va musibatlarining tub asosi ham mana shu layoqatsizlik va nochorlikdir. O'zining tabiati, mavjudligi, yanada aniqrog'i, nafi, ruhi, qalbi va axloqi borasida nisbatan aniq tasavvur hosil eta olgan kishi ma'nau botqog'iga botishdan har qalay saqlanadi”⁹.

⁷ Абдулла Шер. Абадият ва умр. –Т: “Файласуфлар нашриёти”. 2017. –Б.66.

⁸ Кўрсатилган шеърлар, -Б.103.

⁹ Хаққулов И. Талант – жасрат жавҳари. –Т., “Муҳаррир”. 2018. –Б.156.

Darhaqiqat, Rauf Parfining o‘zquvchi yoki shoirlarga oshin qalblarni chorlashi, Allohni tanishga yetaklashi sir emaskim, 60-yillarda ramziy-majoziy talqinda obrazlarga boy bo‘lib yaratildi. Erkni va haqiqatni bayroq qilib, O‘zbekiston, balki ulug‘ Turkiston yodi bilan yonib-yashadi. Ularni ayni shu jarayonda o‘zining muhabbati bilan ardoqladi. Lekin tuzum bunday xos ijodkorlarga imkon bermasdi. Stalin vafotidan keyin bir qadar iliqlik damlari boshlangani bilan, ittifoqdagi kechayotgan g‘alayonlar bunga izn bermasdi. Shunday qaltis vaziyatda Alloh so‘zi va yodi bilan yonib-yashab ijod qilish uchun katta jasorat kerak bo‘ladi. Davrning ilmilik lahzalari har qanday ijod kishisini yuksaklikka chorlashi tayin. Buni hech bir ijodkor chetlab o‘tgan emas!

Umuman, har ikki ijodkor yaratilarda – g‘oyavilik va matn poetikasi o‘ziga xoslik kasb etadi. U. Azimning ijodiy izlanishlarida talqin yaxlitligi kuzatilsa, Rauf Parfida obraz tovlanishlari birinchi planga chiqadi. Shuning uchun ham, har biri o‘ziga xos olamdagi metaforalarni kulaydi. Intilgan va yuksalgan hayotiy aqidalari ayni paytda, muhabbat bilan payvandlangan. Kuchli tragik dramatism – o‘lim va hayot ziddiyati har ikki shoirni katta maqsadlar sari olib chiqa olganligi fikrimiz dalilidir. Bunday vaziyatda insonning yuz olami bashariyat va Allohga muhabbati teran manzarali kayfiyatni tortiq qilishi tayin. Chunonchi mag‘lub va muzafarrlik shoir taqdirida bor narsa. Tavba va istig‘for esa olamni bilishga katta imkon. Allohning rahmati va shafqati ham – kuz badiiyatida jilvalanishi shundan bo‘lsak kerak, zero, inson bilishga ishtiyoqman. Undan esa faqat go‘zal tuyg‘ular yaralishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рауф Парфи. Зангори товушлар. –Т: “Адиб”. 2023. –Б.107-108.
2. Абдулла Шер. Абадият ва умр. –Т: “Файласуфлар нашриёти”. 2017. –Б.66.
3. Ҳаққулов И. Талант – жасорат жавҳари. –Т., “Муҳаррир”. 2018. –Б.156.
4. Madrakhimova, I. (2023). THE INTEGRITY OF TRANSFORMATIONAL IDEAS CARRYING IMAGERY. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 4(6), 137-143.
5. Madraximova, I. B. (2023). YOMG ‘IR OBRAZINING RAUF PARFI LIRIKASIDA AKS ETISHI. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 13, 264-267.
6. Madrakhimova, I. B. (2024). METHODIST CHARACTERISTICS OF THE AUTUMN IMAGE (IN THE EXAMPLE OF RAUF PARFI'S CREATION). *IMRAS*, 7(7), 186-190.
7. Zamidova, K., & Madraximova, I. B. (2024). INTERFAOL O ‘QITISH USULLARINING NAZARIY ASOSLARI. *PEDAGOG*, 7(4), 689-692.
8. Bakhadirovna, M. I., & Marjona, P. (2024). SKILLS OF TEACHING POEMS IN CLASSES. *JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING*, 3(5), 9-13.

9. Мадрахимова, И. Б. (2023). KUZ OBRAZINING TRINAR TALQINI: Madraximova Inobat Bahodirovna Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (10), 35-38.

10. Madraximova, I. B., & Muminov, Z. S. (2022). Abdulla Qahhor hikoyalarida ruhiyat tasviri. Заманагөй тәлим хәм тәрбия технологиялары, 1(1), 358-359.

11. Мирзорахимов, О. К., & Мадрахимова, И. Б. (2022). Ўқувчиларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда мактаб ва оиланинг аҳамияти. Academic research in educational sciences, 3(2), 385-389.

12. Madrakhimova, I. B. (2022). The interpretation of autumn in the poetry of Usman Azim. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(10), 336-340.

13. Bahodirovna, M. I. (2022). The image of human and animals in the stories of normurad norkobilov. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(2), 243-245.

**SINF RAHBARI O'QUVCHILARNING BIRINCHI
TARBIYACHISI VA MURABBIYSI**

D.M.Ismoilova
ChDPU katta o'qituvchisi

Annotatsiya: *Maqolada sinf rahbarining pedagogik odob talablariga rioya qilishi, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmastlik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z malakasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talablari yoritilgan.*

Abstract: *The article describes the requirements for the class leader to comply with the requirements of pedagogical etiquette, respect the personality of each child as a person and not forget about the requirements for him, have organizational skills, and constantly improve your skills and a creative approach to work.*

Kalit so'zlar: *axloq, tarbiya, o'quv, individual-psixik, sinf rahbari, g'oya, o'quvchi, insonparvarlik, tarbiyachi, nazokat, diqqat, maqsad, ong, kommunikativ, bilim, qobiliyat, temperament, pedagogik odob, ijtimoiy.*

Key words: *morality, education, education, individual mental, class teacher, idea, student, humanitarian, educator, tenderness, attention, goal, consciousness, communicative, knowledge, abilities, temperament, pedagogical etiquette, social.*

Hozirgi vaqtda maktab va uydagi o'quv-tarbiya ishlarini amalga oshirayotgan pedagogik jamoa oldiga katta vazifalar qo'yimoqda. Maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirish, g'oyaviy, yuksak axloqiy fazilatlariga ega qilish, mehnatga va ongli kasb tanlashga tayyorlash lozim. Bu vazifalarni hal qilishda sinf rahbari muhim rol o'ynaydi. Chunki, u bir sinf sharoitida tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan ishlarni tashkil etadi va boshqaradi.

Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi

1. O'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg'iz emas, shu sinfdan dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyangan holda o'quvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakllantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarni darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqish va qobiliyatini o'stirish har bir o'quvchining individual-psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakllantirish sinf rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o'quvchining sog'ligini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning yuqori darajada o'zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kundalik o'zlashtirishidan voqif bo'lib turadi. Orqada qolayotgan o'quvchilarga o'z vaqtdan kechiktirmay yordam uyushtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ishlarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishlardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqyosida uyushtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfining faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota-onalari, o'quv kuni uzaytirilgan guruhlarining tarbiyachilari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasida o'quvchilarga nisbatan yagona talablar o'rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan maktab o'rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

7. Sinf rahbari o'z sinfidagi turli hujjatlarini, sinf jurnali, o'quvchilarning kundaliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi.

Ko'rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga ham bog'liqdir. Sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga qo'yiladigan talablari o'qituvchiga qo'yiladigan talablardan farq qilmaydi. Lekin, sinf rahbari asosiy tarbiyachi, bolalar ma'naviy jihatdan andoza oladigan shaxs bo'lganligi uchun ham, bu talablar uning shaxsiy fazilatiga aylanib ketishi bilan tarbiyada alohida rol o'ynaydi.

Tarbiyaviy ishlarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g'oyaviy ishonchiga va siyosiylikining darajasiga bog'liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam, egallab borishi bilan o'zining bilimini, ongini oshiradi.

Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga ega bo'ladi.

Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishni o'zi etrali emas. U o'z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o'z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatleri bilan ham ta'sir o'tkazadi. Chunki, tarbiyachilik qobiliyati juda ko'p sifatlarni; chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon jaxti bilan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala nazokatlilik, qalb yoshligi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishini taqozo qiladi. Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo'shimacha ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir.

Sinf rahbarlaridan madaniyat darajasining kengligi, pedagogik odob talablariga rioya qilish, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo'lish, o'z muomalasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi. Muhimi shundaki, sinf rahbarining o'zi bolalarni tarbiyalamoqchi bo'lgan g'oyaviy-axloqiy barkamollikka mos bo'lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko'pchiligiga asosiy sabab, bolaning oldiga

qo'yilayotgan talablar tarbiyachi xarakterida hamisha ham namoyon bo'lavermasligidadir.

Sinf rahbarining faol jamoatchi sifatida hamisha namuna ko'rsatishi muhim ahamiyatga ega. Ayni vaqtda u kommunikativ qobiliyatga ega bo'lishi, ro'y berayotgan voqea va hodisalarni faqat pedagogik qoidalarga bog'lab baholashgina emas, balki ro'y berishni sababiga qarab hukm ham chiqarishni, ijod qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Sinf rahbari maktabdagi eng etuk pedagog hisoblanib, u bajaradigan mehnatning o'lchovi, chegarsi yo'q. Uning bilmagan ishi uddasidan chiqa olmaydigan sohasi bo'lmaydi. Shu bilan bir qatorda, u beg'araz, xolis shaxs bo'lib, jamoatchilik asosida ishlaydi. Sinf rahbari pedagoglar ota-onalar va o'quvchilarni o'zaro bog'lovchi shaxs sifatida barcha tomonlarining nuqtai nazarini hisobga olishi, harakatlarini bir markazga birlashtirish, o'zaro aloqalarning to'g'ri bo'lishiga ta'sir o'tkazish va ayni vaqtda o'zining o'rnini aniq ta'minlay olishi kerak. Mana shu fazilatlar sinf rahbarining tarbiyaviy ishlari samarasini oshirishga va uning muvaffaqiyatini ta'minlashga garov bo'ladi. Sinf rahbari o'quvchilarga puxta bilim berishga, ularni fikrlash qobiliyatini faollashtirishga hamisha g'amxo'rlik qilib boradi. Hatto o'zlashtirish yuqori bo'lgan sinflarda ham bolalarda ilmga bo'lgan qiziqish va muhabbatni o'stirishga, ta'lim sifatini oshirishga harakat qilish zarur.

Ayrim maktablarda yuqori o'zlashtirishga erishishda o'quv-didaktik masala sifatida maktabda ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yishga boliq bo'ladi. O'qish jarayonida bolalarda mehnatsevarlik, diqqatni, matonat kabi sifatlarni tarbiyalash bilimni muvaffaqiyali o'zlashtirishga yordam beradi.

Maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishlar sistemasi to'g'ri va bevosita sinfda o'zlashtirishni ko'tarishga ta'sir etadi. Sinf rahbari o'qituvchilar bilan hamkorlikda bolalarni o'qishga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. O'quvchilarning o'qishlarini nazorat qiladi, darslarga kiradi, kuzatadi va o'z sinfdagi o'quvchilar bilan birgalikda sinfda o'quv ishlarining sifatini oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi. Yuqori sinflarda yuqori o'zlashtirish uchun kurash susaymaydi, aksincha u yana ko'proq ahamiyat kasb etib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining F-5465-sonli farmoyishi O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida milliy g'oyani rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqishga doir chora-tadbirlar to'g'risida // Xalq so'zi, 2019 yil 8-aprel
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2019 yildagi 1059-son. Uzlüksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/>
3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq.-T.: O'qituvchi, 1992 -62 b.
4. Abdullayev M.A. Madaniyat, ma'naviyat, ma'rifat. Muloqot, 1998-№ 3-12 b.

5. Abdusalilova SH. Abdurauf Fitratning —Tarbiyal fani talqini. –Toshkent, 2020. –36 b.
6. Ismoilova D.M. Zamonaviy didaktik yondashuvlar asosida umumiy o‘rta ta’lim maktablari ta’lim mazmunini prognostika qilish. - “Xalq ta’limi” jurnali, Toshkent, 2021.
7. Ismoilova D.M. O‘quvchilarni tarbiya ishi pedagogi kasbiga yo‘naltirish mexanizmlari. Mug‘allim ham yzliksiz bilimlendirio‘. – Nukus, 2021. - № 4/1.- B. 43-46

“ТАЛАБАЛАРНИНГ МИЛЛАТЛАРАРО МУЛОҚОТ
ПСИХОДИДАКТИКАСИ” АТАМАСИДАГИ МАХСУС АУДИТОРИЯДАН
ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

Асаматдинова Жамийла Пахратдиновна,
Бекбергенов Абдинагим Абдуллаевич

Қорақалпоқ давлат университети, педагогика ва психология кафедраси

Анотация: мақолада олий ўқув юртида психодидактик тамойиллар асосида талаба ёшларнинг мулоқотда очиқлиги, ижтимоий муносабатлар дунёсига сезгирлигини орттириши, эмпатия ва мулоҳаза юритиши қобилиятини жадал ривожлантириши, ва ихтиёрий хулқ-атвори ривожлантиришига қаратилган. Шунингдек, аудиториядан ташқари машғулотларда ва педагогик амалиёт жараёнида талабаларнинг коммуникатив маданиятини шакллантириши масалаларини ўрганишига қаратилган тарбиянинг назарий ва амалий асослари кўрсатилган.

Abstract: The article pays attention to the development of openness in communication, sensitivity to the world of social relations, intensive development of the ability to empathize and reason, and the development of voluntary behavior. Theoretical and practical foundations of education are also shown, aimed at studying the issues of forming a communicative culture of students in extra-auditory classes and in the process of teaching practice.

Калим сўзлар: таълим, тарбия, тамойил, тафаккур, интеграция, қадирият, психология, маданият, ҳурмат, хулқ-атвор, мулоқот, шахс.

Key words: education, upbringing, principle, thinking, integration, ability, psychology, culture, respect, behavior, communication, personality

Жаҳонда юз бераётган ижтимоий-сиёсий интеграция, глобаллашув жараёнида халқлар, миллатлар, давлатлар ўртасида тинчлик ва барқарорликни таъминлашда миллатлараро ҳамда динлараро бағрикенглик ғояси муҳим аҳамият касб этади. Таълим тизими ёшларни бағрикенглик руҳида тарбиялашнинг муҳим омили сифатида эътироф этилиб, ривожланган давлатларда таълим жараёнини байналмилаллаштириш асосида ижтимоий-иқтисодий ва маданиятлараро муносабатларда бағрикенг, креатив ва рақобатбардош кадрлар тайёрлашга устуворлик берилган.

Талабаларнинг миллатлараро мулоқот маданияти умумий педагогик маданиятнинг таркибий қисми, унинг касбий маҳорати, шунингдек, педагогик жараённинг муваффақияти шартидир. Коммуникатив маданият касбий маданиятнинг асосий таркибий қисми ҳисобланиб, чунки касбий маданиятнинг шаклланиши коммуникатив маданият ахборот ташувчиси ва ўрганиш мавзуси бўлган ўқув жараёнида содир бўлади.

Талабаларнинг коммуникатив маданияти - бу унинг ўқув жараёнининг бошқа субъектлари билан касбий-педагогик алоқа маданияти. Биз "талабаларнинг коммуникатив маданиятини жамиятда шаклланган билимлар, қадриятлар, меъёрлар ва инсоний хулқ-атвор намуналари тўплами сифатида ва буни бошқа одамлар, жамият ва ўзи билан мулоқот қилишнинг кундалик амалиётида қабул қилиш қобилияти сифатида кўриб чиқамиз. "Талабаларнинг коммуникатив мослашувчанлиги ўқитувчининг хулқ-атвор ролларининг кенг репертуари сифатида кўриб чиқилади, бу талабалар билан ўзаро муносабатларнинг турли ҳолатларида алоқани энг муносиб тарзда қуришга ёрдам беради. Педагогик жараён амалга ошириладиган муҳитнинг махсус шакллантирувчи имкониятларини ҳисобга олган ҳолда, талабаларнинг миллатлараро мулоқотда коммуникатив маданияти энг самарали тарзда шакллантирилишига ишонамиз.

Психодидактик принцип асосида қурилган олий таълими шартлари: умумлаштириш принципи асосида дидактик ва психологик таркибни бирлаштириш, уни амалга оширишнинг инновацион диалогик усуллари ишлаб чиқиш. Интеграциялашган психодидактик таркибни яратишнинг асосий принципи - бу асосий нарсани ажратиб кўрсатиш ва аудиториядан ташқари машғулотларнинг бутун мазмунини ушбу асосий нарсага бўйсундириш учун ўқув интизомининг моҳиятига киришни ўз ичига олган умумлаштириш. Ҳар бир ўқув мавзусининг таркибий ва мантикий таҳлили бутун аудиториядан ташқари машғулотларнинг умумий тузилиши билан алмаштирилади[1; 126].

Талабаларнинг коммуникатив маданиятини шакллантириш касбий фаолият субъекти сифатида шахснинг коммуникатив ривожланишига, уни биргаликдаги ижодий фаолиятга жалб қилишга ва ушбу жараённинг бошқа иштирокчилари билан мулоқотга қаратилган. Талабаларнинг коммуникатив маданиятини муваффақиятли ривожлантириш учун олигоҳ таълим муҳитининг бир қисми бўлган муаммоли-диалогик усуллардан фойдаланган ҳолда психодидактик принцип асосида қурилган маълум бир маданий муҳитни яратиш керак[3; 122]. Олий таълим муассасасининг маданий муҳити - бу талабалар жамоасининг маданий ривожланиши учун макон бўлиб, миллатлараро мулоқот маданияти, шахслараро муносабатлар, нарсаларга ва ўз фаолиятига, қадриятларига, ахлоқий тамойилларига ва бошқаларга муносабатни шакллантиради. Талабанинг коммуникатив маданиятини шакллантириш учун университетнинг таълим ва тарбиявий салоҳияти олий таълим тизимининг жамиятдаги очиқлигини, талабаларни тайёрлаш жараёнининг инсонпарварлик йўналишини, уларнинг ижодий ва ижтимоий имкониятларини кенгайтиришни назарда тутади.

Олий ўқув юртида талабанинг миллатлараро мулоқотда коммуникатив маданиятини шакллантиришнинг ташкилий-педагогик модели шахснинг касбий фаолият субъекти сифатида коммуникатив ривожланишига, уни биргаликдаги

ижодий фаолиятга киритишга ва ушбу жараённинг бошқа иштирокчилари билан мулоқотга қаратилган[2; 12]. Талабаларнинг миллатлараро мулоқотда коммуникатив маданиятини шакллантириш бўйича биз таклиф қилаётган моделимизнинг концептуал асосини тизимли, маданий, малакага асосланган, фаолиятга асосланган ва шахсга йўналтирилган асосий услубий ёндашувлар ташкил этади (1-жадвал).

1. Аудиториядан ташқари машғулотларнинг мақсад ва вазифалари

"Талабаларнинг миллатлараро мулоқот психодидактикаси" аудиториядан ташқари машғулотларнинг дастури, дарсни ўзлаштириш мақсадлари:

- турли педагогик тизимлардаги педагогик ўзаро таъсир турлари ҳақида ғояларни шакллантириш;

- умумий касбий (психологик ва дидактик) билимларни бирлаштириш;

- талабаларнинг педагогик тафаккурини, инсонпарварлик қадрият йўналишларини ривожлантириш, ўз педагогик позициясини аниқлаш учун шароит яратиш, касбий фаолиятда ўзини ўзи англаш истаги.

Аудиториядан ташқари машғулотларнинг мақсадлари:

- талабаларда миллатлараро мулоқотнинг ҳар хил турлари ва турлари ҳақида тасаввурларини шакллантириш;

- олий таълимнинг дидактик тизимлари ва моделлари ҳақида билимларни шакллантириш;

- олий таълим муассаси талабаларида ривожланиш таълимнинг муҳим хусусиятлари тўғрисида билимларни шакллантириш.

2. Тузилмадаги тартиб-интизомнинг роли

Тартиб-интизомга (дисциплина) тегишли бўлган цикл: профессионал цикл.

Ушбу фанлар асос бўлган аудиториядан ташқари машғулотлар: "Умумий педагогика ва психология", "Педагогик ва психологик конфликтология", "Деструктив психология", "Тарбиявий ишлар методикаси", "Педагогик технологиялар".

Ушбу фанларнинг методологик асоси: "Педагогика тарихи", "Психология тарихи", "Педагогик психология ва психологияни ўқитиш методикаси".

3. Аудиториядан ташқари машғулотларни ўзлаштириш натижаларига қўйиладиган талаблар

Аудиториядан ташқари машғулотларни ўрганиш жараёни қуйидаги компетенцияларни ёки уларнинг таркибий қисмларини ривожлантиришга қаратилган:

- таълим, тарбия ва ривожланишнинг турли назариялари, олий мактаб ва талабалар, ўқувчилари ва тьюторлари учун асосий таълим-тарбия дастурлари бўйича билимлардан фойдаланишга тайёр.

Ушбу аудиториядан ташқари машғулотларнинг ўзлаштириш натижасида талаба:

Эслатма!

- миллатлараро ўзаро таъсирнинг асосий турлари ва турлари;
- турли психологик-педагогик тушунчалар, дидактик тизимлар ва таълим технологияларининг хусусиятлари;
- олий таълим муассасида ривожлантирувчи таълим ғояларини амалга ошириш хусусиятлари.

Имкониятига эга бўлиш:

- психологик тушунча ва дидактик модел ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш;
- дидактик тизимнинг алоҳида элементлари орасидаги муносабатни таҳлил қилиш;
- турли дидактик тизимларни солиштириш;
- ўз фуқоролик позициянгиз учун баҳслашиш;
- турли дидактик тизимларда талабаларнинг ривожланиш хусусиятларини аниқлаш;
- таълим-тарбия жараёнида аудитория ва аудиториядан ташқари самарали ташкил этиш.

Кўникмаларга эга бўлинг:

- миллатлараро мулоқот;
- зиддиятли вазиятларни ҳал қилиш;
- миллатлараро мулоқотнинг турли вазиятларида самарали мулоқот қилиш технологиялари;
- дидактик тизимларни таҳлил қилиш.

Аудиториядан ташқари машғулотларни ўрганишда мустақил иш:

1. Дарслик билан ишлаш.
2. Маъруза матни билан ишлаш.
3. Кўшимча адабиётлар билан ишлаш.
4. Ўз-ўзини таҳлил қилиш машқларини бажариш.
5. Иншолар, ҳисоботлар, хабарлар тайёрлаш.
6. Жадвалларни тўлдириш.
7. Такдимотлар тайёрлаш.

Вазиятли муаммоларни ҳал қилиш.

9. Кроссвордлар тузиш.

Биз ишонамизки, бундай хусусиятлар талаба ёшларнинг мулоқотда очиқлиги, ижтимоий таъсирларга нисбатан юқори сезувчанлиги, ижтимоий муносабатлар дунёсига сезгирлигини орттириш, аниқлаш, эмпатия ва мулоҳаза юритиш қобилиятини жадал ривожлантириш, бошқа бировнинг нуқтаи назарини

тушуниш ва ҳисобга олиш қобилиятини, ҳиссий ривожлантириш, ихтиёрий ҳулқ-атвори ривожлантириш, шунингдек, тенгдошлар ва катталар билан мулоқот қилишнинг турли шакллари ўзида ҳис қила олиш имкониятларини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Асаматдинова Ж. Технологии формирования ценностной ориентации учащихся на основе их нравственно-эстетического воспитания. Монография. Ташкент, 2016. - С.167.

2. Байбаков, А.М. Введение в педагогику толерантности: учеб. – метод. пос. для педагогов и студентов. – Волгоград: Изд - во ВГИПК РО, 2002. – 12 с.

3. Каримова Э.Г. Ўзбек толерантлигининг этнорегионал хусусиятларини социологик ўрганиш. Дис.авт...соц.ф.н. –Т.: 2003. –23 б;

LOGOPEDIYANING PEDAGOGIK ASPEKTLARI

Eshqo‘ziyeva Gulira‘no Bahtiyor qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola Logopediya haqida bo‘lib, nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarni nutqini to‘g‘irlash va davolash haqida fikrlar berilgan.*

Annotation: *This article is about Speech Therapy and provides ideas on speech correction and treatment of speech impaired children.*

Kalit so‘zlar: *nutq, faoliyat, talaffuz, leksik, grammatik, tafakkur, xotira, idrok, ruhiy faoliyat, dislaliya, rinolaliya, dizartriya, anartriya, dislaliya.*

Key words: *speech, activity, pronunciation, lexical, grammatical, thinking, memory, perception, mental activity, dyslalia, rhinolalia, dysarthria, anarthria, dyslalia.*

Logopediya (logos va yunoncha. Paideio – tarbiyalash, o‘qitish) – pedagogika fani tarmog‘i; nutqdagi kamchiliklar (duduqlanish, til rivojlanmaganligi, o‘qish va yozuvdagi nuqson va boshqalar) sabablari, ularning oldini olish, tuzatish yo‘llarini hamda nutq faoliyati buzilishi mexanizmlari, alomatlarini maxsus ta‘lim va tarbiya vositasida o‘rganadi. Nutqdagi nuqsonlarni tuzatish masalalari dastlab XVII asrda Yevropa mamlakatlarida surdopedagogikaga oid ilmiy ishlarda tatbiq etila boshlagan. XIX asr 2-yarmidan bu sohaga mustaqil ravishda, ammo tibbiyot nuqtai nazaridan yondashildi. Asta-sekin nutq faoliyatining tabiati haqidagi ilmiy tasavvur kengaya borib, Logopediya yo‘nalishi tubdan o‘zgardi, pedagogik mazmun birinchi o‘ringa qo‘yiladigan bo‘ldi. XX asrga kelib Logopediya mustaqil fan sifatida shakllandi, uning maqsad va vazifalari, metodik asos va tamoyillari, boshqa fanlar bilan aloqasi masalalari ishlab chiqildi.

Zamonaviy logopediya maktabgacha yoshdagi bolalar logopediyasi, maktab yoshidagi bolalar Logopediyasi, o‘smirlar va katta yoshdagilar logopediyasiga bo‘linadi. Logopediyaning asosiy maqsadi nutqida nuqsoni bor shaxslarni o‘qitish, tarbiyalash va qayta tarbiyalashning ilmiy asoslangan tizimini ishlab chiqish, shuningdek, nutq nuqsonining oldini olishdan iboratdir. Logopediya fan sifatida katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, u tilning, nutqning ijtimoiy mohiyati, bolaning talaffuzi, leksik-grammatik tuzumi, tafakkuri va butun ruhiy faoliyati uzviy bog‘liqligi bilan belgilanadi. Logopediyaning asosiy vazifalari; nutq buzilishining turli shakllarida nutq faoliyati ontogenezini o‘rganish, nutq buzilishlarining keng tarqalgani, kelib chiqish sabablari, mexanizmlari, tuzilishi, alomatlarini va darajalarini aniqlash; nutqiy faoliyati buzilgan bolalarning o‘z-o‘zidan va biror maqsadga qaratilgan rivojlanish dinamikasini, shuningdek, nutqiy zaiflikni ularning shaxs sifatida yetishuviga, ruhiy rivojlanishiga, turli ko‘rinishdagi faoliyatlarini namoyon qilishga, o‘zlarini tutishlariga ta‘sirini aniqlash; rivojlanishda turli xil farqlar bo‘lgan bolalarda (eshitish, ko‘rish, fikrlash qobiliyati hamda tayanch-harakat apparatining buzilishi hollarida) nutqning shakllanishi va

buzilishlari xususiyatlarini o'rganish; nutq buzilishlarining pedagogik diagnostikasi metodlarini ishlab chiqish; nutq buzilishlarini tartibga solish; nutq buzilishini bartaraf etish tamoyillari, differensiyalashgan metod va vositalarini ishlab chiqish; nutq buzilishining oldini olish metodlarini takomillashtirish; logopedik yordamni tashkil etish masalalarini ishlab chiqish.

Logopediyaning yuqorida ko'rsatilgan vazifalarida uning nazariy va amaliy yo'nalishlari belgilab berilgan. Logopediya nazariy yo'nalishi nutqdagi buzilishlarni o'rganish, uning sabablarini aniqlash, oldini olish va tuzatishning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqish, amaliy yo'nalishi esa ana shu metodlarni tezroq tatbiq etib, mazkur nuqsonlar va ularni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf etishdan iborat. Logopediyaning nazariy va amaliy vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Logopedlar ma'lum qilishicha, nutqdagi kamchiliklarning paydo bo'lishi, tabiati, inson ruhiyatiga ta'siri turlicha bo'ladi. Masalan, Alaliya, Afaziya, Duduqlanish, Dizartriya kabi nutq nuqsonlari bilish jarayonini, atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Bu narsa bolaning faoliyatida, yurish-turishida aks etadi. Og'ir nutqiy buzilishlar esa insonning aqliy rivojlanishiga, ayniqsa, oliy bilish faoliyati darajalariga, shaxsning shakllanishiga ta'sir etadi, uning harakteridagi tortinchoqlik, qat'iyatsizlik, odamovilik, nomukammallik tuyg'usi kabi salbiy xususiyatlarni keltirib chiqaradi. Logopediyaning ahamiyati bolaning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etib, uning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Logopediya nutq buzilishini o'rganish va tuzatishda nutq bilan fikrning o'zaro bog'liqligi haqidagi, bola rivojlanishida umumiy va maxsus qonuniyatlarning o'zaro munosabati to'g'risidagi nazariy qoidalarga, nutq va faoliyatning hamohang rivojlanishi hamda ruhiy kamolotga erishishning harakatlantiruvchi kuchlari haqidagi nazariyaga tayanadi. Logopediya umumiy anatomiya va fiziologiya, nutq mexanizmlari, nutq jarayonining bosh miyada sodir bo'lishi haqidagi, nutq faoliyatida ishtirok etadigan analizatorlarning tuzilishi va harakatga kelishi to'g'risidagi bilimlardan foydalanadi. Nutqdagi nuqsonlarning alomatlarini, ularning etiologiyasi, mexanizmlari, nutq faoliyati buzilishi tarkibida nutqiy alomat bilan nutqsiz alomatning munosabatini bilish uchun logopediya boshqa fanlar bilan bo'g'liq holda o'rganiladi: tilshunoslik, otorinologiya, psixolingvistika, umumiy va maxsus psixologiya, psixodiagnostika, nevropatologiya, psixopatologiya, oligofreniya klinikasi, pediatriya bilan uzviy aloqada ishlaydi. Nutq va eshitish a'zolarining patologiyasi nutqdagi buzilish etiologiyasini aniqlashdan tashqari tibbiy ta'sir vositasida bo'ladigan logopedik ishlarni to'g'ri qo'shib olib borish uchun ham imkon beradi. O'zbekistonda yordamchi maktablar, bolalar poliklinikalari, bolalar bog'chalari va boshqa muassasalarda logopedik yordam ko'rsatiladi. Asosiysi, nutqida nuqsoni bor bolalar uchun alohida bog'chalar, maxsus maktablar mavjud.

Nutqni tushunishni rivojlantirish logopedik ta'sirning asosiy vazifasi passiv lug'at boyligini to'ldirishdan iborat. Bolalarga o'yinchoqlari, tana a'zolari, kiyim-kechaklari, jonivorlar, alohida predmet va hodisalar nomlari va shu kabilarning nomlarini eslab qolish taklif etiladi. Passiv fe'l lug'ati bolaning o'zi tomonidan amalga oshiriluvchi xatti-harakatlar nomidan iborat bo'lishi lozim (o'tiribdi, yuribdi, kiyinyapti va hokazo). Bundan tashqari o'ziga yaqin kishilar bajarayotgan xatti-harakat nomlarini ham bilishi lozim, ammo bu lug'at faqat bolaning bevosita bir necha marotaba o'zi kuzatgan xatti-harakatlar nomi bilangina chegaralanishi mumkin. Shuni esda tutish lozimki, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda passiv fe'l lug'ati passiv predmet lug'atidan birmuncha kam bo'lishi mumkin. Shu sababli agar bolalar predmet nomlarini bilsa, u holda imkon qadar tezroq ularni harakat nomlarini tushunishga, shuningdek sodir etilayotgan harakatlar yuzasidan berilayotgan savollarni tushunishga o'rgatish zarur: qayerda? qayoqqa? nima? nimga? qayerdan? kim uchun? Nutqni tushunishni rivojlantirishning dastlabki bosqichlarida bolalardan alohida so'zlarni tushunishning aniqligi talab qilinmaydi, shu sababli qayerga-qayerdan, och-yop va hokazo singari so'zlarni farqlash vazifasi birinchi o'ringa qo'yilmaydi. Qayerda? kimga? va shu kabi savollarni tushunishga o'rgatish jarayonida bolalar dastlab bu so'zlarning turlicha tovush ifodasiga tayanmaydilar, balki savolning keng nutqiy matniga tayanadilar. Buning uchun logoped savolida bolalarga yaxshi tanish bo'lgan «yordam beruvchi» so'z bo'lishi kerak. Shundan so'nggina bolalar bu savollarni yaxshi tushunishga o'rganadilar. Sekin-asta savollardan barcha «yordam beruvchi» so'zlar olib tashlanadi.

Logopedning butun nutqi bolaga qaratilgan savollar bilan boyitilgan bo'lishi lozim. Bolada faol lug'atida mavjud nutqiy vositalar yordamida kattalar bilan muloqot qilish extiyojini tug'dirish zarur. Bolaning ushlagan, silagan, ko'rgan predmetlari nomini eshitgan, o'zi bajargan harakatlari nomini ko'p marotaba eshitganidan so'ng, boladan tanish predmetni olib kelish yoki shu predmet bilan bog'liq biron bir harakatni bajarishni iltimos qilish mumkin. Agar bola bu iltimoslarni tushunmasa logopedning o'zi predmetni oladi va uning nomini yana bir marotaba takrorlaydi. Gapirmaydigan bolalar bilan ishlashda, bunday bolalarning passiv lug'atini chalg'ituvchi so'zlar bilan to'ldirish tavsiya etilmaydi. Mashg'ulotni o'tkazishda o'yinchoqlar, kiyim-kechak, oziq-ovqat va shu kabilar ko'rgazmali material bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.Y. Ayupova. Logopediya. 2007.
2. Muzaffarova, X. (2020). O'QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK OYIN VA MASHQLARNI TANLASH TEXNOLOGIYASI. Архив научных Публикаций JSPI.
3. Muzaffarova, X. O'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari. Bola va Zamon jurnal. T, (2-2019).

4.Djurayeva, S. (2020). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGI
TEKNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI. Архив Научных Публикаций JSPI

Омарова Сабина Сериковна

Чирчикский государственный педагогический университет

omarovasabina018@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассмотрен уровень влияния психологии на жизнь человека, волевые характеристики человека в биологических и социальных ситуациях и ряд других выделяются психологические особенности.

Annotation: This article examines the level of influence of psychology on human life, the volitional characteristics of a person in biological and social situations, and a number of other psychological characteristics.

Ключевые слова: Психология, психологические факты, психологические методы, мышление, педагогика. психология.

Key words: Psychology, psychological facts, psychological methods, thinking, pedagogy. psychology.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время большинство людей знают психологию и в то же время известно быть в курсе психологических знаний и психологических изменений возможный Например, каждый человек в социальной среде обладает разной психологической информацией. можно получить из Интернета, газет и журналов, психологических книг. В этом месте Если мы дадим определение слову «психология», то словарное значение слова «психология» будет греческим. «психе» — душа, дух; «логос» означает науку. Психология как наука экстрасенсорна изучает факты, их законы и механизмы. Психология в основном исследует психику в широком диапазоне. Это главное, что создает психику проявляется умственная деятельность. Умственная деятельность включает в себя следующие процессы берет Когнитивные процессы: интуиция, восприятие, воображение, память и мышление; Познавательная деятельность: внимание, речевые процессы. Эмоциональная, волевая сфера человека: эмоция, воля; Индивидуально-психологические особенности человека: темперамент, характер, способности.[1;7]

ЛИТЕРАТУРНЫЙ АНАЛИЗ И МЕТОДОЛОГИЯ

В течение жизни человека психическая деятельность всегда находит свое выражение и шоу. Психология человека, умение организовать собственное развитие и талант даже в молодом возрасте оптимальная готовность к работе, к различным переменам обеспечение психологической готовности, мышление и мышление по-новому, Рой развивать способность объективно и правильно воспринимать процессы выдвигает проблему. [2,17] И в то же время людей больше

интересуют психологические факты, и они глядя, читая, изучая, в нем могут произойти изменения. Если люди изучая психологию, узнайте о психической жизни в ней и психике других людей получит. Эти знания предназначены для лучшего понимания других людей и самого себя позволяет. Это возможность психологии знать и получать информацию. В то же время Психология (в том числе психологические методы) различна в практической деятельности людей. виды - образование, производство, труд, медицина, юриспруденция, он также имеет большое значение в военной обороне, искусстве и других областях.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Педагогический деятельности, то есть значение психологии в обучении и воспитании молодого поколения особенно большой. Когда каждый учитель учит ученика, к образованию добавляется образование. дает, ребенок, который ходит в школу, получает не только образование в школе, но и образование учиться общаться с другими, ходить и одеваться учиться. Вместо информации следует сказать, что педагогическая психология обязательна. можно разделить на несколько видов: а) педагогическая психология; б) воспитание психология; г) психология учителя; д) такие как психология высшего образования можно разделить. Психолого-педагогическое воздействие на человека, получающего образование.[3;55] Культура обращения, педагог по этническим правилам в общении со студентами требует соблюдения и педагогического общения, в свою очередь, педагога с учащимися. установление прямого контакта невозможно при следующих качествах:

- умение прислушиваться к мнению студентов;
- чувство смирения от процесса общения с учениками сделать невидимым;
- строгое соблюдение культуры общения в процессе общения;
- не затрагивать личность собеседника в процессе общения;
- давать искренние советы студентам и т.д. возможный.

ОБСУЖДЕНИЕ

Кроме того, чтобы пролить больше света на психологию можно принести. О формировании национального сознания в современных условиях независимости поиск общенаучных законов, нового мышления и мировоззрения формирование положительно влияет на формирование национальной идеологии и национальной идеи. Познание человеком окружающей среды начинается с наблюдения и опыта. В связи с этим научные психология есть также изучение своего предмета с целью определения фактов психической жизни на основании опыта, начинается с описания и анализа. [4;10] Как и в других науках, в психологии методы, то есть методы, представляют собой эксперименты. (опыт), используются наблюдательные формы. Кроме того, есть и другие методы: беседа. метод, биографический метод, сравнительно-исторический метод и другие. Возможный

Что касается метода наблюдения, то психические явления происходят в естественных условиях жизни. Это то же самое, что и события человека в различных видах деятельности. наблюдение за внешним видом является примером этого метода. Наблюдения типы состоят из методов внешнего наблюдения и самонаблюдения.

Здесь может возникнуть один вопрос: «Зачем нужна психология?» Этот вопрос также может найти свой ответ. Это принадлежит простому человеку исходя из своего интереса, они заинтересованы в изучении собственной психологии. Психологии преимущество для нас в том, что мы каждый день общаемся с окружающими нас людьми, людьми мы среди, поэтому взаимодействуем с людьми разных характеристик, через это мы изучаем психологию людей. Психология особенно развивается Это важно для молодого подростка из-за его места в обществе. это сложное время найти, понять хорошее и плохое. Изменения в поведении подростка, самоотношении и самооценке. Школьный психолог может помочь. Чем может помочь опытный психолог? преодоление трудностей, правильное решение задач и т. д. помогает дать совет о том, как общаться. В таких ситуациях Психологу помогают различные психологические приемы, методы и тестовые методы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение основная цель моего объяснения предмета психологии Дело в том, что психология является частью самосознания человека, общества, семьи и жизни. помогает учиться взаимоотношениям. На протяжении всей жизни человек проходит разные этапы общие психические процессы и индивидуальные психологические особенности человека Психология изучает законы и механизмы становления духовности. Образование условия на момент поступления, т.е. психологический аспект воспитания человека изучает правила. Это было от рождения и до конца жизни людей процесс психического развития, становление личности, психология молодежи учится.

Литература:

1. Учебник Ф.И. Хайдарова и Н.И. Халиловой «Общая психология»;
2. Умаров Б.М. Учебное пособие «Психология»;
3. Зуфарова М.Е. Учебник «Общая психология»;
4. Газиев Э.Г. Учебник «Психология»;

РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ ВОСПИТАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Арсланова Гульмира Джуманиязовна
Преподаватель кафедры «Методика начального образования»
факультета «Начальное образование»
Чирчикского государственного педагогического университета

Айтмуратова Айнур Ахметжановна
Студентка факультета «Начальное образование»
Чирчикского государственного педагогического университета

***Аннотация.** Современные информационные технологии прочно вошли в сферу воспитания и образования, создавая новые возможности и вызовы. Развитие цифровых технологий оказывает существенное влияние на процесс воспитания, значительно расширяя горизонты взаимодействия с детьми и обеспечивая доступ к образовательным ресурсам. В статье рассматриваются роль технологий в воспитании, их влияние на развитие когнитивных и социальных навыков у детей, а также потенциальные риски, связанные с их чрезмерным использованием.*

***Ключевые слова:** информационные технологии, воспитание, цифровизация, образование, воспитательный процесс, младший школьник, цифровые ресурсы.*

ВВЕДЕНИЕ

Современное общество характеризуется быстрыми темпами технологического развития, что оказывает значительное влияние на все сферы жизни, включая образование. Инновационные технологии открывают новые возможности для совершенствования процесса обучения и воспитания младших школьников, помогая сделать его более увлекательным, доступным и эффективным. «*Воспитание* – это педагогический процесс, направленный на формирование у человека определённых физических, психических, духовно-нравственных и духовных качеств» [1]

Обучение — это процесс приобретения знаний, навыков и опыта через изучение, практику или взаимодействие.

Обучение и воспитание школьников взаимосвязаны между собой и составляют основу образовательного процесса.

Информационные технологии изменили подходы к обучению и воспитанию, предоставив новые инструменты для педагогов и родителей. Воспитание с использованием технологий становится все более популярным, открывая возможности для личностного роста детей, развития их навыков, а также для улучшения качества образования. Однако важно учитывать как положительные,

так и отрицательные аспекты, связанные с интеграцией технологий в воспитательный процесс. Цифровые ресурсы, такие как интерактивные платформы, образовательные игры и виртуальная реальность, способствуют развитию познавательных способностей, критического мышления и творческого подхода у детей. Однако наряду с преимуществами возникает вопрос об осознанном использовании технологий, чтобы они стали не заменой, а дополнением традиционных методов воспитания. Данная статья исследует роль инновационных технологий в воспитании младших школьников, выделяя их ключевые преимущества, возможные риски и перспективы применения в образовательной практике.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Роль технологий в современном воспитании. *Инновационные технологии в воспитании* — это современные методы и средства, направленные на развитие личности ребёнка с использованием цифровых технологий, интерактивных программ, игровых платформ и научных подходов для повышения эффективности воспитательного процесса.

Использование технологий в воспитательном процессе способствует улучшению доступа к образовательным материалам, индивидуализации обучения и развитию когнитивных навыков. В условиях цифровизации дети имеют возможность получать знания и навыки в интерактивной форме, что способствует их более глубокому усвоению [2].

Рассмотрим роль внедрения инновационных технологий в современное воспитание и обучение:

- **Доступ к информации и обучению.** Современные технологии позволяют детям получать знания из любых источников, будь то Интернет, онлайн-курсы или мультимедийные образовательные программы.

- **Развитие критического мышления и творчества.** Использование цифровых технологий стимулирует развитие критического и творческого мышления, благодаря чему дети могут самостоятельно искать решения задач, анализировать информацию и создавать новые проекты.

- **Социальные взаимодействия через технологии.** Технологии помогают детям устанавливать связи и взаимодействовать с детьми по всему миру, расширяя горизонты их общения и социальной адаптации [3].

Влияние технологий на эмоциональное развитие детей. Современное воспитание младших школьников невозможно представить без инновационных технологий. Они помогают сделать процесс развития личности более увлекательным и эффективным. В образовательном процессе учитель использует различные инструменты педагогического воздействия для эффективности образовательного процесса. Одними из таких инструментов являются

интерактивные доски и планшеты, которые стимулируют интерес к обучению через игры и визуализацию. Программы и приложения для развития эмоционального интеллекта позволяют детям учиться понимать и выражать свои чувства. Использование робототехники и программируемых игрушек способствует развитию логики и креативности.

Технологии дополненной реальности дают возможность младшим школьникам изучать окружающий мир с погружением, делая процесс воспитания познавательным и увлекательным. При этом важно, чтобы взрослые направляли детей, обучая их грамотному использованию технологий.

С помощью технологий можно развивать не только интеллектуальные, но и эмоциональные навыки. Образовательные игры, мобильные приложения и интерактивные платформы могут быть направлены на развитие эмоционального интеллекта, что способствует лучшему пониманию собственных эмоций и эмоций окружающих.

Однако важно помнить, что чрезмерное использование технологий может привести к дефициту реальных социальных взаимодействий и нарушению навыков общения, что может повлиять на эмоциональное состояние детей [4].

Таким образом, инновационные инструменты помогают воспитывать гармонично развитую личность, если их применять осознанно и сбалансированно.

Риски и вызовы использования технологий в воспитании.

Невозможность контролировать продолжительность времени, проводимого с цифровыми устройствами, а также недостаток реальных социальных контактов с окружающими могут стать серьезными проблемами. Среди основных рисков можно выделить:

- Зависимость от технологий. Избыточное времяпровождение за экранами мониторов может привести к зависимости, а также нарушению сна и физической активности.
- Безопасность в Интернете. Дети могут столкнуться с угрозами в Интернете, такими как кибербуллинг или несанкционированный доступ к опасному контенту.
- Проблемы с социальной адаптацией. Переход на онлайн-формат общения может ухудшить навыки живого общения, что может сказаться на развитии личных и социальных компетенций [5].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Перспективы и выводы. В современном мире технологии играют важную роль в воспитании молодого поколения. Они стали инструментом для обучения, развития и взаимодействия детей с окружающим миром. С помощью технологий можно получать доступ к образовательным ресурсам, развивающим играм и полезным приложениям, которые помогают формировать умения и знания. Однако важно помнить о балансе. Чрезмерное использование гаджетов может негативно

сказаться на психическом и физическом здоровье ребёнка. Родители и педагоги должны направлять детей, объяснять правила цифровой безопасности и контролировать качество контента.

Следует подчеркнуть, что технологии — это мощный инструмент в воспитании, если использовать их разумно и в сочетании с традиционными методами. С учётом растущего влияния технологий на повседневную жизнь, важно, чтобы воспитатели и родители принимали осознанные решения о том, как и когда использовать цифровые ресурсы. Сбалансированный подход к применению технологий в воспитательном процессе может значительно повысить качество образования, способствовать развитию личности ребёнка и подготовить его к жизни в условиях цифрового общества [6].

Список литературы

1. Национальная энциклопедия Узбекистана. Том 8. – Т., 2004. с.- 270
2. Юлдашева, Ф. Ф. 2020. Цифровизация образования в Узбекистане: вызовы и возможности. Ташкент: Издательство «Маърифати халк».
3. Абдуразаков, Н. А. 2021. Роль цифровых технологий в воспитательном процессе: перспективы и проблемы. Журнал «Наука и образование», 12(6), 44-52.
4. Мирзаев, Р. М. 2020. Эмоциональное развитие детей в условиях цифровых технологий. Ташкент: Издательство «Педагогика».
5. Алимов, Ш. У. 2021. Психологические и педагогические аспекты воспитания с использованием информационных технологий. Ташкент: Узбектрансгаз.
6. Хасанов, М. М. 2022. Современные подходы к воспитанию молодежи в условиях цифровизации. Журнал педагогических наук, 3(5), 15-23.

A.M.Mamatova

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchi*

Аннотация. В статье рассмотрены особенности науки педагогики воспитания, ее специфика и объекты, представлены подходы авторов по данным вопросам.

Abstract. The article examines the features of the science of pedagogy of education, its specifics and objects, and presents the authors' approaches to these issues.

Ключевые слова: педагогика воспитания, особенность и специфика, теория и дидактика, воспитание и образование, воспитание и практика.

Key words: pedagogy of education, peculiarity and specificity, theory and didactics, upbringing and education, upbringing and practice.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasining ijrosining ta‘minlash jarayonida ta‘lim tizimida amalda bo‘lgan va tarixiy-tajribadan o‘tib kelayotgan fanlarni takomillashtirish masalalari ham muhim o‘rin tutadi[1]. Shu ma‘noda mamlakatimizda fanlar tipologiyasini takomillashtirish va ular vositasida ilm-fan, ta‘lim hamda tarbiya jarayonini amalga oshirish vazifalari dolzarb bo‘lib turibdi. Bu o‘rinda ana shunday masalalardan biri Tarbiya pedagogikasi fanining o‘ziga xos xususiyatlari taxliliga e‘tiboringizni tortamiz.

Tarbiya pedagogikasi – fan sifatida. O‘zbekiston pedagogik ta‘lim va tarbiya tajribasida muayyan fanlarning tipologik takomillashuvi keyingi besh yil davomida muhim hodisa sifatida davom etmoqda. Shu jihatdan Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan pedagogikamiz taraqqiyotida ilk bor Tarbiya o‘quv fani shakllantirilib, amaliyotga joriy etildi[2]. Mazkur tajriba tadriji davomida bugungi kunga kelib yangi Tarbiya pedagogikasi fani idrok etilmoqda. Tarbiya pedagogikasi yangi fan sifatida quyidagilarni qamrab olishini alohida eslatib o‘tish joiz:

- 1) fanning me‘yoriy asoslari;
- 2) fanning nazariyasi;
- 3) fanning didaktikasi;
- 4) fanning metodologiyasi.

Mazkur asoslarga binoan bugungi kunda mamlakatimizda Tarbiya pedagogikasi fani tarkib topganligini e‘tiroya etish lozim. Shu sababli mazkur asoslarni ilmiy-nazariy va amaliy metodik jihatdan taxlil qilish dolzarb bo‘lib turibdi.

Tarbiya pedagogikasi fanining me‘yoriy asoslarini uning mazmuni, huquqiy tayanchlari va ilmiy omillari tashkil qiladi. Bu masalalar batafsil taxlil qilinishi natijasida fanning aniq va asoslangan me‘yoriy asoslari belgilab olinadi. Mazkur masalalar bo‘yicha pedagog olimlar va amaliyotchi o‘qituvchilarning yakdil yondashuvlarini shakllantirib

olish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu borada mamlakatimizda “Tarbiya” o‘quv fani bo‘yicha to‘plangan milliy tajribaning yutuqlariga asoslanish bizningcha, maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Bu o‘rinda eslatib o‘tish joizki, tarbiya pedagogikasining nazariyasi, didaktikasi va metodologiyasi masalalari ishlab chiqilishi zaruriyat hisoblanadi.

Tarbiya pedagogikasining o‘ziga xos xususiyatlari. Yangi Tarbiya pedagogikasi fani o‘ziga xos xususiyatlarga ega hisoblanadi. Buning uchun quyidagilarga e‘tibor berish Tarbiya pedagogikasining o‘ziga xos xususiyatlarini idrok etish imkonini beradi:

- 1) Yangi O‘zbekiston jamiyatida tarbiya g‘oyasi;
- 2) tarbiya nazariyasining innovasion va zamonaviy asoslari;
- 3) zamonaviy tarbiya nazariyasining xorijiy tajribalari;
- 4) “Tarbiya ta’limi nazariyasi” masalalari;
- 5) tarbiya ta’limi innovatsiyasi;
- 6) tarbiya ta’limi tajribasi.

Mazkur xususiyatlar Tarbiya pedagogikasining negizini belgilyaydi. Shu sababli ushbu masalalar bo‘yicha ham tadqiqot ishlarini yaratish muhim vazifakardan bo‘lib turibdi.

Tarbiya pedagogikasining Yangi O‘zbekiston jamiyatidagi tarbiya g‘oyasi ham yangi tushunchalar ham, yondashuvlar va mazmunga asoslanishi kerak. Unga ko‘ra, milliylikdan umuminsoniylik sari g‘oyasining qabul qilinishi va bu g‘oyaning tarkibi belgilab olinishi kerak.

Tarbiya pedagogikasining tarbiya nazariyasidan innovasion va zamonaviy asoslarni belgilab olish muhimdir. Unga ko‘ra, milliy tarbiya g‘oyasiga asoslanish shaxsni milliy qobiq iskanjasida qoldirmasligi yoki umuminsoniy tarbiya g‘oyasiga asoslanish shaxsni milliy tarbiya negizlaridan begonalashtirmasligi kerak.

Tarbiya pedagogikasining zamonaviy tarbiya nazariyasidan xorijiy mamlakatlar tajribasi bo‘yicha modellashtirilgan fikrlarga kelish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Unga ko‘ra, asosiy e‘tibor AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya kabi mamlakatlarning milliy tarbiya vositasida shaxsni umuminsoniy tarbiya qadriyatlariga sadoqat ruhida tarbiyalash bo‘yicha tajribalarini o‘rganish va uning yutuqlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri uning ta’lim nazariyasidir. Unga ko‘ra, tarbiya ta’limini amalga oshirish, tarbiyani o‘qitish vositasida shaxsda tarkib toptirish va tarbiya ta’limining nazariyadan amaliyotga bog‘liqlik mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi. Shu sababli mazkur masala bo‘yicha ham yangi tadqiqotlarni yaratish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri tarbiya ta’limi asoslaniladigan innovatsiyadir. Unga ko‘ra, tarbiya ta’limini amalga oshirish jarayonida o‘qitishning yangi innovatsiyalari – raqamli, kompyuterli, axborot-kommunikasion,

individual texnik kabi innovasion o'qitish shakllariga asoslanishning mexanizmlarini ishlab chiqish taqozo etiladi. Bunda tarbiya ta'limi nazariyadan amaliyotga yoki amaliyotdan nazariyaga yondashuvlari asosida tashkil qilinishi tarbiya ta'limiga nisbatan butunlay yangi munosabatlar majmuini yuzaga keltirishini eslatib o'tish lozim.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri tarbiya ta'limi tajribasidir. Unga ko'ra, mamlakatimizda tarkib topgan tarbiyali o'qitish va ta'lim jarayonida tarbiyalash konteksti, xorijiy mamlakatlarning bevosita individual ta'lim asosida tarbiyani amalga oshirish konteksti tajribalari o'rganilishi, ulardan foydalanishning uyg'un metodikasi ishlab chiqilishi hamda tarbiyalanayotgan shaxsning bilim va fazilatlarini uyg'unligini baholashga erishish omillarini yaratish muhim ahamiyatga ega.

E'tibor berilsa, Tarbiya pedagogikaning o'ziga xos xususiyatlari nazariy, fundamental va ilmiy-metodik jihatdan tadqiq etilishi bugungi kundagi muhim pedagogik vazifalardan biri bo'lib turibdi. Bunda Tarbiyaning ma'no-mazmuni tubdan o'zgaradi. Unga ko'ra, pedagogik olimlar tomonidan e'tirof etib kelinayotganidek, avval tarbiya, keyin ta'lim tashkil topgan tamoyili ilk rejaga chiqadi[3]. Mazkur tamoyilning mazmuniga ko'ra, insoniyat tamaddunida avvalo tarbiya yuzaga kelgan bo'lib, unda katta yoshlilar tomonidan bolalar yashash, muhit hamda o'zini anglash ko'nikmalariga moslashtirilgan, bu o'ziga xos tarbiya bo'lib, u keyinchalik ta'limning paydo bo'lishiga asos bo'lgan. Unda ta'lim tarbiyaning asoslari va ko'nikmalarini tarbiyalanuvchilarga tushuntirgan. Mana shu pedagogik tajriba bugungi kunda mamlakatimizda qaytadan tiklanganligini qayd etish lozim. Shu jihatdan bugungi kunda Tarbiya pedagogikasida aynan tarbiyaning ta'limiy asoslari idrok etilishi va tadqiq etilishi birlamchi vazifalardan hisoblanadi.

O'tgan asrning o'rtalaridan boshlab mamlakatimiz ta'lim tizimida bilim berish ustuvor darajada qabul qilinib, bunda ta'limning tarbiyadan ustuvorligi o'z ifodasini topdi. Natijada avval bilim, keyin tarbiya tamoyili kelib chiqdi. Bu o'z vaqtida ta'lim jarayonida tarbiyalash, tarbiyaviy tadbirlar vositasida tarbiyalash, individual tarbiyalash konseptlarining paydo bo'lishiga asos bo'ldi. Shu ma'noda bundan keyin Tarbiya pedagogikasi negizida tarbiyadan ta'limga yondashuvi tarkib topishi idrok etilmoqda. Shu jihatdan tarbiyada ta'lim, tarbiya vositasida o'qitish, tarbiyaviy tadbirlarda bilim va ko'nikmalarga yo'naltirish, tarbiyalanganlik darajasi asosida bilim va ko'nikmalarining ko'rsatkichlarini baholash yondashuvlari ustuvor darajada ifodalanib boradi. Bularning barchasi Tarbiya pedagogikasining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

Tarbiya pedagogikasining metodologiyasi. Tarbiya pedagogikasi me'yoriy asoslar, nazariya va didaktik omillar tayanchlariga ega bo'lgan holda, uning o'ziga xos metodologiyasi tarkib toptiriladi. Bu metodologiyada quyidagi yondashuvlarning ustuvor bo'lishi idrok etilmoqda:

- 1) "Maktab-oila bog'liqligi" metodi;

- 2) “Maktab-mahalla hamkorligi” metodi;
- 3) “Ta’lim jarayonida tarbiya” metodi;
- 4) “Tarbiya jarayonida ta’lim” metodi;
- 5) “Tarbiya texnologiyalari” metodi.

Bu metodlar mamlakatimizda Tarbiya pedagogikasining amaliyotga yo‘naltirilgan metodologiyaga asoslanishini ko‘rsatadi. Shu jihatdan tarbiya mazmunining ko‘lami kengayadi va u pedagogik masalalarning birlamchi asosi sifatida qabul qilinadi. Shu ma’noda mazkur metodlar bo‘yicha yangi ilmiy, nazariy va metodik ishlanmalarni yaratish dolzarb bo‘lib turibdi. Misol uchun, “tarbiya jarayonida ta’lim” metodiga ko‘ra, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish tadbirlari va ta’limi jarayonida shaxs tarbiyalanadi. Bunda taryubiya bevosita ta’limga asos bo‘luvchi vazifani bajaradi. Umuman olganda mazkur metod shaxs tarbiyasidan uning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga o‘tish tadjijini bajaradi.

E’tibor berilsa, Tarbiya pedagogikasining metodologiyasi nisbatan hozirgi zamon talablari bilan bevosita bog‘liqdir. Shu sababli Pedagogika fanimizda Tarbiya konseptini qaytadan idrok etish, uning ko‘lamini belgilab olish va shaxsda shakllantiriladigan tarbiyaviy fazilatlarining indikatorlarini ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu borada milliy pedagogik tajriba, xorijiy pedagogik an‘analarning yutuqlari o‘rganilgani holda, masalaga butunlay yangicha yondashish va qo‘yilgan muammolarni zamonaviy talablar asosida innovasion yechimlarini topishga e’tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Tarbiya pedagogikasi ta’lim va tarbiya jarayonimiz uchun mutlaqo yangi hodisa emas. Unda faqat tarbiyaning mazmuni, maqsad-muddaolari va vazifalari korreksiyalanib, yondashuvlar yangilanadi va tarbiya konseptining pedagogik ta’limda ustuvor qo‘yilishi amalga oshiriladi. Shu sababli bunday yondashuv bilan jamiyatimizda tarbiya masalasini butunlay yangilash, uning asoslarini Yangi O‘zbekiston g‘oyalariga moslashtirish, tarbiya jarayonidagi talab indikatorlarini qayta ko‘rib chiqish, shaxsni erkin tarbiyalashning me‘yorlarini belgilash, shaxs va jamiyat tarbiya ehtiyojining hozirgi kundagi xolatlarini asoslash taqozo etiladi. Buning uchun mamlakatimiz pedagog olimlari va amaliyotchi pedagoglarning o‘zaro hamkorligi, yakdilligi hamda fundamental yondashuvga asoslanishi hodisasi tarkib toptirilishi kerak. Shunda bugungi kunda kun tartiga qo‘yilayotgan Tarbiya pedagogikasi konseptining asoslari aniq idrok etiladi.

Kezi kelganda shuni ta’kidlash lozimki, Tarbiya pedagogikasining xorijiy mamlakatlar pedagogik ta’limotlarida o‘ziga xos ko‘rinish va shakllari uchraydi. Milliy pedagogikamizda ham tarbiyadan ta’limga borish tajribasi mavjud. Aynan mana shu hodisalarni qiyosiy taxlil qilish, Tarbiya pedagogikasining aniq ob’yekti va vazifalarini belgilab olish taqozo etiladi.

Shunday qilib jamiyatimizda Tarbiya pedagogikasi ijtimoiy va pedagogik hodisais yangidan idrok etilmoqda. Bu borada amalga oshiriladigan tadqiqot ishlarining mushtaraklashgi hamda yondashuvlarning individualligi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Buning uchun mamlakatimiz oliy pedagogik ta'lim muassasalari va ilmiy pedagogik tadqiqot markazlari yagona yondashuv asosida tadqiqot ishlarini amalga oshirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur masala bo'yicha ilmiy, nazariy va metodik tadqiqotlar majmuini yaratish bugunig kundagi eng muhim pedagogik vazifalar sirasiga kiradi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi // www.ziyonet.uz
2. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda Tarbiya fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022
3. Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. – Sankt-Peterburg, 2001

**TA'LIM OLUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARNING ROLI**

Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

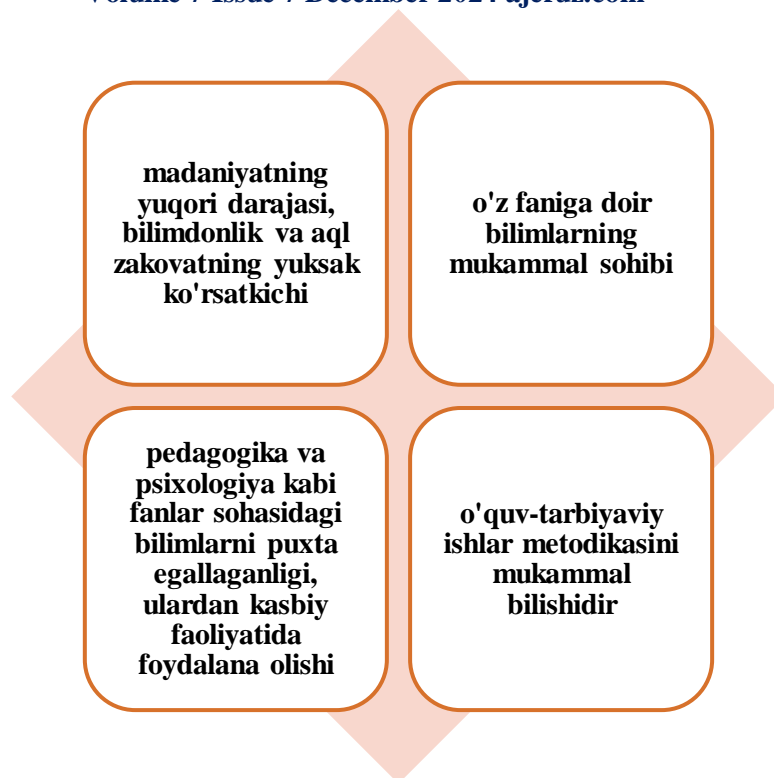
Dushamova Sharifa Rufat qizi
Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik mahorati, salohiyatini o'stirib borishi, o'z bilimlari ustida ishlashi, o'quvchilar bilan mohirona ishlay olishi uchun qanday bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishi zarurligi keng yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: bilim, pedagogik texnika, pedagogik insonparvarlik, pedagogik qobiliyat, kasbiy mahorat, ko'nikma, malaka, kasb-hunar, ensiklopediya, psixologiya, urf-odat.

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalarda ulkan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ayniqsa, yoshlar ta'lim va tarbiyasiga e'tibor, ularga zamonaviy bilim berish, ma'lumotini, malakasini oshirish kabi dolzarb muammolar hal etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilinayotgan har bir qarorlarda, prezidentimiz farmonlarida yetuk va zamonaviy inson tarbiyasi va kasbiy mahoratini ta'lim muassasalarida oshirib borishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Shuning uchun ustozlarning saviyasini va bilimini uzluksiz oshirib borish uchun shart-sharoit yaratilishi zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida ushbu muammolarning yechimini topishda kasbiy faoliyatning pedagogik asoslarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi kasbiy faoliyatning pedagogik asoslarini, ya'ni "Pedagogik mahorat" tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, "Pedagogik ensiklopediya"da ta'rif quyidagicha izohlangan: "O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondosh fanlar sohasini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis"[1]. Ushbu ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib ustozning pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat:

- 1) pedagogik insonparvarlik yo'nalishi;
- 2) kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish;
- 3) pedagogik qobiliyatga ega bo'lish;
- 4) pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Barcha kasblar orasida ustoz kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, ustoz yosh avlod qalbi kamolotining me'mori, yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan chiniqtirib, tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko'maklashadi va jamiyat uchun muhim bo'lgan ijtimoiy-iqsodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu ma'suliyat ustozdan o'z kasbining mohir ustasi bo'lishni, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi va amaliy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo'llarini izlab topadigan kasb egasi bo'lishni talab etadi. Buning uchun doimo ustozning kasbiy mahoratini, ko'nikma va malakalarini oshirib borish, g'amxo'rlik qilish, unga zarur shart-sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy-metodik hamda texnik yordam ko'rsatish, ustozning ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko'maklashish lozim. Shunga, asosan, "Pedagogik mahorat", "Pedagogik kompetentsiya", "Pedagogik hamkorlik" fanlari mahoratli ustozni tayyorlashga xizmat qiladi. U ustozlar va tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o'rgatuvchi va uni takomillashtirish to'g'risida ma'lumotlar berib boruvchi fan bo'lib, o'qituvchida

pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo'llarini, vositalarini, shakllarini o'rganadi.

Ustoz o'z pedagogik faoliyati jarayonida faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini bilishi lozim: pedagogik faoliyatning maqsadi, pedagogik faoliyatning obyeksi va subyekti, pedagogik faoliyatning vositasi. Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan ustoz ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, ustozning faoliyat mezonini begilab beradi. Ustozning faoliyati pedagogik jarayonning harakat vositasidir. Pedagogik jarayonning obyektlari bo'lmish tarbiyalanuvchi o'quvchilar guruhiga hamda alohida o'quvchiga, pedagogik jarayonning subyektlari - ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa ma'suldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta'lim-tarbiya berish faoliyatini bajaradilar [2].

Ustoz pedagogik faoliyatining ijobiy natijalari mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qo'llay bilishi bilan belgilanadi. Ustozning pedagogik faoliyati samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar tizimini: bilim, bolani tushuna olish, kuzatuvchanlik, nutq malakasi, tashkilotchilik, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni taqsimlay olish, vaziyatni to'g'ri baholash, yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan har xil ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etish, o'quvchilarni bilim olishga qiziqtirish kabilar tashkil etadi. Ma'lum bir fanning mazmunidan kasbga doir topshiriq va vazifalarni yechish uchun o'quv-tarbiya jarayonini boshqarish, unga rahbarlik qilishda pedagogik-psixologik ta'limot nuqtai-nazaridan yondashish, ta'lim-tarbiyani milliy an'analarimiz ruhida zamonaviy metodlar asosida modellashtirish, o'quv-tarbiyaviy jarayonda ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun ustoz mahoratining zarurligi haqidagi ma'lumotlar va ularni takomillashtirish tizimlari o'rin olgan. Shunga ko'ra, kasbga oid bilim va qobiliyatlarni o'qituvchilarda shakllantirish, ijodkorlikni tarbiyalash, mahorat, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun, pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik, pedagogik nazokat, nutq madaniyati to'g'risida ma'lumotlar olib borish zarur. Bunda ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun pedagog quyidagi vazifalarni muntazam bajarib borish orqali amalga oshiradi:

1) ustozlar milliy urf-odat va an'analarimizda, O'rta Osiyo mutafakkirlarining boy ijodiy meroslarida aks etgan pedagogik mahorat sirlarini mustaqil egallashga nisbatan o'zlarida ehtiyoj hamda havasni rivojlantirib boradilar;

2) egallangan pedagogik-psixologik va metodik bilimlar, ko'nikma va malakalar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida har bir ustoz o'zining shaxsiy pedagogik mahoratini shakllantiradi;

3) o'quv-tarbiyaviy jarayonni jahon andozalariga xos so'nggi zamonaviy metod va shakllar asosida tashkil etish, boshqarishni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini muntazam o'zlashtiradilar;

4) o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini takomillashtirish uchun shaxsiy-ijodiy malaka oshirishning shakl, usul va vositalarini egallaydilar;

5) yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan foydalanish asosida o'z kasbiy mahoratlarini shakllantiradilar.

Bu maqsad va vazifalarning hal etilishi pedagogni zamon bilan hamnafas bo'lishga, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq ko'ra olishga o'rgatadi. Har bir pedagog shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini vijdonan tasavvur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o'z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o'rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo'lishni tarbiyalaydi.

Pedagog olimlardan biri pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida ta'riflab, shunday yozadi: "Pedagogik mahorat deganda, ustozning pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr-mulohazasiga ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi". Uning fikriga ko'ra, quyidagi to'rtta komponent pedagogik mahoratning asosiy tashkil etuvchilari hisoblanadi:

- o'qituvchilik kasbiga sadoqat;
- o'z fanini o'qitish metodikasini mukammal bilishi;
- pedagogik qobiliyatlarini namoyish eta olishi;
- pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay bilishi [3].

Shuni alohida qayd etib o'tish zarurki, o'qituvchi kasbi murakkab va ma'suliyatli jarayondan iborat. Ushbu kasbning sharafli va murakkabligi shu bilan belgilanadiki, u doimo ongning yagona sohibi bo'lmish insonning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanib, u bilan muloqot olib boradi. Ongli va tirik jonzot esa, aqliy, ruhiy, jismoniy jihatdan doimo rivojlanishda bo'ladi

Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi omillar quyidagilar: a) ixtisoslik bo'yicha o'quv predmetini, zamon, ilm-fan, texnika taraqqiyoti darajasida mukammal bilishi, uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash malakasiga ega bo'lishi; b) ta'lim oluvchilarning yosh, fiziologik, psixologik hamda shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, ularning faoliyatini obyektiv nazorat qilishi va baholashi; v) ta'lim jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish asosida o'z faoliyatini tashkil etishi; g) o'quv-tarbiyaviy jarayonni zamon talablari darajasida tashkil qilish uchun asosiy pedagogik-psixologik, metodik ma'lumotga ega bo'lishi; d) fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanishni bilishi; e) jamoani "ko'ra bilish", o'quvchilarning qiziqishlari, intilishlari, ular uchraydigan qiyinchiliklarni tushunish va hamdard bo'la olish, o'z vaqtida ular fikrini anglay bilish, zukkolik bilan har bir bolaning xarakter xususiyati, qobiliyati, irodasini tushunish hamda ularga muvaffaqiyatli ta'sir ko'rsatishning shakl, usul,

vositalaridan xabardor bo'lishi; j) o'z shaxsiy sifatleri (nutqining ravonligi, tashkilotchilik qobiliyati, badiiy ehtiyoji, didi va hokazo)ni takomillashtirish malakasiga ega bo'lishi. Yuqorida sanab o'tilgan xislatlar barchasi pedagogda mujassam bo'lsa, mukammal darajadagi bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lgan o'qituvchi hisoblanadi. [4].

Xulosa qilib shuni ta'kidlab o'tmoqchiman, pedagogik mahoratga ega bo'lish, o'qituvchi uchun ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'lib qolmasdan, ayni vqtda uning jamiyatdagi obro-e'tiborini ham oshiradi, o'qituvchiga nisbatan hurmat yuzaga keladi. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi. O'qituvchi barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratni ham namoyon eta olishi yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogicheskoe tvorchestvo: Biblioteka uchitelya i vospitatelya. - M.: Pedagogika, 2010. - 144 s.
2. Karimov I.I. O'qituvchi, ustoz, murabbiy...: Talabalar va yosh o'qituvchilar uchun risola. - ukon: VDPI, 2009. - 99 b.
3. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. - T.: Iqtisod-moliya, 2010.
4. Kaykovus. Qobusnoma / Forschadan Muxdmmad-Rizo Ogaxiy tarjimasini, S.Dolimov. -T.: O'qituvchi, 2006. - 208 b.
5. Nurmatova, S., & Ilhomova, D. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DARSGA IJOBiy MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISHDA BOLALAR ADABIYOTINING ROLI. Interpretation and researches.

Egamberdiyeva Nigora Azizovna
CHDPU, Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedirasi o'qituvchisi
nigoraazizovna1991@gmail.com

Norova Durдона Yutpulla qizi
CHDPU, Pedagogika fakulteti talabasi
durdonanorova25@gmail.com

Аннотация: В данной статье отмечено значение логопедических игр в устранении дефектов речи у детей с нарушениями речи. Рассмотрены методы совершенствования учебно-воспитательного и коррекционного развития детей с нарушениями речи посредством логопедических игр.

Abstract: In this article, the importance of logopedic games in the elimination of speech defects in speech-impaired children is noted. Ways to improve the educational and rehabilitation development of speech-impaired children through speech therapy games are considered.

ключевые слова: логопедическая игра, алалия, дизартрия, экзогенное, эндогенное, коммуникативный диалог, эмоционально-волевая, педагогическая запущенность

Keywords: logopedic game, alalia, dysarthria, exogenous, endogenous, communicative dialogue, emotional-volitional, pedagogical neglect

Shuni ta'kidlab o'tishimiz kerak-ki mustaqillikka erishganimizdan so'ng hukumatimiz tomonidan o'sib ulg'ayayotgan bolajonlarimizning ma'naviy- axloqiy tarbiyasiga, uni amalga oshirishda asosiy omillardan sanaluvchi til o'qitish masalalariga kuchli e'tibor qaratish dolzarb muammolarga katta e'tibor qaratildi. Shuningdek hozirgi kunda maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda nutqning kechikishi kuzatilmoqda. Ayniqsa maktabgacha yoshidagi bolalarda nutq kechikishi aqliy rivojlanishning ortda qolishi ko'p hollarda kuzatilmoqda. Nutqning kechikishi va aqliy rivojlanishning ortda qolishi hozirgi kunda elektron gadjetlarga bog'lanib qolishi natijasida kuzatilmoqda. Buning oldini olish uchun bolalarni didaktik o'yinlar orqali bolalarni o'yinlarga jalb qilish kerak. Rivojlantiruvchi o'yinlar orqali gadjetlardan uzoqroq qilishimiz kerak.

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi. Bolalar o'sib, ulg'aygani sari ularning nutqi ham rivojlanib boradi. Bu davrda

ba'zan nutqning ma'lum darajadagi buzilishlari kuzatilishi mumkin. Nutq kamchiliklarining kelib chiqishi sabablarini oilada har bir ota-ona, maktabgacha tarbiya muassasalarida tarbiyachilar, maktabda o'qituvchilar bilishlari zarur. Chunki nutq kishilarning til vositasi orqali aloqa jarayonining tarixan tarkib topgan formasidir. Shuningdek, nutq rang-barang ifodali tovushlarning majmuasidan iborat. Nutq bolalarda asta-sekin shakllanadi, bola o'sib rivojlanib boradi. Aslida bola nutqning o'sib borishidagi hal qiluvchi bosqich bir yarim yoshdan besh yoshgacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Bu davrda bolaning nutqi muayyan sur'atda, besh yoshdan keyin esa nutq intensiv ravishda xilma-xil o'sib boradi. Biroq ayrim bolalarning nutqiy rivojlanishida bir qator kamchiliklar uchraydi va ma'lum bir sababga bog'liq bo'ladi. Nutq buzilishining ko'pgina turlari markaziy asab tizimining organik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, u logoped va nevropatolog-shifokor yoki psixonevrologning hamkorlikda ishlashi bilan aniqlanishi mumkin. Bolalarda nutq buzilishini yuzaga keltiruvchi sabablar ichida tashqi (ekzogen) va ichki (endogen) omillar, shuningdek atrof-muhitning tashqi sharoitlari farq qilinadi. Nutqiy nuqsonning turli sabablarini ko'rib chiqishda evolyusion-dinamik yondoshiladi. Bu nuqsonning yuzaga kelish jarayonini tahlil qilishdan, anomal rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini va har bir yosh davrida nutqning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olishdan iboratdir (I. M. Sechenov, L. V. Vigotskiy, V. I. Lubovski).

Nutq buzilishlari sabablar orasiga S.M. Dobrogaev quidagilarni ajratib ko'rsatgan:

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari
2. Anotamik nutq apparatida patalogik o'zgarishlar
3. Bolalalikdan tarbiyaning yetishmaganligi
4. Organizmning umumiy nevropatik holati

Maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bu o'yin hisoblanadi. O'yin orqali bola ham aqlan, ham jismonan rivojlanadi. O'yin bolani eng asosiy faoliyat turi hisoblanadi. O'yin orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. Bolada predmetli-o'yin faoliyati jarayonida to'plangan tassurotlar yordamida nutq rivojlanishiga dastlabki zamin bo'lib xizmat qiladi. A.P. Usova shunday degan edi "Bolalar hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil etish – ularni tarbiyalash demakdir. Bolalarning tarbiyalanishining o'yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o'yinda bola yashashni o'rganmaydi, balki o'z xayoti bilan yashaydi".

Bolalar bog'chasining pedagogik jarayonida o'yinning tutgan o'rni juda katta bo'lib, o'yindan maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda keng foydalaniladi.

Zero:

- o'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;
- o'yin maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir;

- o‘yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
- o‘yin bolalarga ta’lim va tarbiya bershining metod va usulidir;
- o‘yin bolalarni o‘quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir;

Logopedik o‘yinlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan olib boriladi. Logopedik o‘yinlarni tashkil etish va o‘tkazishda logoped turli nutq kamchiligiga ega bo‘lgan bolalarning qobiliyatlarini e’tiborga olishi lozim.

Umumiy va nutq matorik asining buzilishlari bo‘lgan bolalarning (dizartriklarda) o‘yinda tez charchab qolishi kuzatiladi. Harakat bezovtaligi, o‘ziga ishonchsizlik, nutqiy charchashlar, jamoada o‘yinga kirishishda qiyinchilik tug‘diradi. Alalik bolalarda, o‘yinchoqlar bilan o‘ynaladigan o‘yin mazmuni maqsadga yo‘naltirilgan harakatni bildirmaydi. O‘yin ularda bir xil mazmuni va taqlidni aks ettiradi. Duduqlanuvchi bolalarda o‘yinda uyatchanlik, noto‘g‘ri nutqidan qo‘rqib, o‘yinga tez kirisha olmasliklarini kuzatamiz. Ular o‘yinda ko‘pincha tomoshabin bo‘ladilar yoki ikkilamchi rollarni tanlaydilar. O‘yin bolalarning aqliy axloqiy jismoniy va estetik rivojlanishida asosiy faoliyatlardan biridir. Bolalar bilan olib boriladigan logopedik o‘yinlar tovushlar talaffuzi, lug‘at, nutqning tempi va ravonligini normaga keltirish ustida ish olib boriladi.

Logopedik o‘yinlarni o‘tkazishning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarni to‘g‘ri nafas olish va nafas chiqarishga o‘rgatish;
2. Ovozni rivojlantirish. Past va baland ovozda gapirishga o‘rgatish;
3. Eshituv diqqati va nutqni eshitishni rivojlantirish;
4. Tovushlar talaffuzidagi kam chiliklarni bartaraf etish;
5. Bolalarda logopedik o‘yinlar orqali duduqlanishni bartaraf etish;
6. Bolalarda qo‘lining mayda harakatlari, hamda umumiy harakatlarni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, logopedik o‘yinlar bolalarda ham aqliy ham jismoniy rivojlanishiga katta yordam beradi. Logopedik o‘yinlar bolalarda nutq rivojlanishiga ham yordam beradi. Bolalarda nutqni faqat mexanik ta’sir asosida chiqarish emas balki, o‘yinlar orqali ham taqlid orqali ham chiqarsa bo‘ladi. Bunda logoped tajribali bo‘lishi kerak.

O‘yin bola hayotida eng kerakli jarayon va faoliyat turi hisoblanadi. O‘yin oldingi zamonlardan ya’ni ota-bobolarimizda bizga o‘tib kelayotgan faoliyat hisoblanadi. O‘yin bolani sog‘liq taraflama ham rivojlanishiga yordam beradi. O‘yinni to‘g‘ri tanlash va bolalar bilan to‘g‘ri o‘tkazish juda muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri tashkil qilingan o‘yin nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarda yangi so‘zlarni qo‘llash uchun ehtiyoj tug‘diradi, ularning lug‘at boyligi oshadi, nutqidagi kamchiliklar korreksiyalanib boradi. O‘yin mashqlari tortinchoq bolalarni faollashtirishga yordam beradi. O‘yin bolalarning nutqini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo‘lib , o‘yin va mashqlarda nutqiy material ongli ravishda o‘zlashtirilib, mexanik yodlashga yo‘l qo‘yilmaydi. Logoped o‘yinlarni

o‘tkazish orqali bolada nutqidan uyalmaslik, muloqotga kirishishi, to‘g‘ri va ravon gapirish kabi sifatlarni rivojlantirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.M.Y.Ayupova. Logopediya. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.-T.:O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019-yil

2.Islomova, O. (2022). NUTQ BUZILISHLARI PSIXOPROFILAKTİKASIDA TURLI XIL PSIXOLOGİK O‘YINLARNI TASHKIL ETISH. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(5). извлечено от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4821>

3. Ozoda Islomova, UMUMTA’LIM MAKTABLARI QOSHDAGI SHAXOBCHALARDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK TIZIMLI ISHLARNI TASHKIL ETISH , Журнал

Педагогики и психологии в современном образовании: Том 2 № 6 (2022):

4. Malikaxon Qodirova, MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BILISH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta’limda Pedagogika va psixologiya fanlari

ERTA YOSHDA LOGOPEDIK MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHNING AFZALLIKLARI

Turdiqulova Jasmina Hasan qizi

CHDPU, Pedagogika fakulteti Logopediya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

turdiqulovajasmina2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola, bolalik davrida logopedik muammolarni bartaraf etishning ahamiyatini va afzalliklarini tahlil qiladi.

Abstract. This article analyzes the importance and benefits of addressing speech problems in childhood.

Kalit so'zlar: logopedik yordam, erta yosh, nutq rivojlanishi, kommunikatsiya qobiliyatlari, o'qish va yozish, logopedik muammolar, davolash, terapiya, bolalar, individual yondashuv

Key words: Speech therapy, early age, speech development, communication skills, reading and writing, speech therapy problems, treatment, therapy, children, individual approach.

KIRISH: Bolalik davrida nutq va kommunikatsiya muammolarining yuzaga kelishi, bolaning umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nutqning to'g'ri rivojlanishi, bola uchun faqat ijtimoiy va psixologik ahamiyatga ega emas, balki uning akademik muvaffaqiyatlari va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Afsuski, dunyo bo'ylab bolalarning taxminan 5-10% i logopedik muammolar bilan yuzlashadi, va bu raqam ayrim mintaqalarda 15% gacha ko'tarilishi mumkin (World Health Organization, 2021). Ushbu muammolar orasida nutq kechikishi, talaffuz xatoliklari, so'z boyligining cheklanganligi va boshqa kommunikatsion qiyinchiliklar mavjud.

Erta yoshda logopedik muammolarni aniqlash va davolash, nafaqat bolaning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, balki uning psixologik holati va ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilash uchun ham muhimdir. Erta davrda amalga oshirilgan logopedik yordam, bolaning o'zini anglashini oshiradi, boshqa bolalar bilan to'g'ri muloqot o'rnatishiga yordam beradi va o'qish hamda yozish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Maqolada ko'rsatilganidek, erta yoshda amalga oshirilgan logopedik terapiya orqali bolalarning kommunikatsiya ko'nikmalari faollashadi, va bu ular o'qishda muvaffaqiyatga erishishlariga, shuningdek, o'z-o'zini anglash darajasining oshishiga yordam beradi.

O'zining ijtimoiy va psixologik jihatlari bilan, logopedik muammolarni erta davolash bolalar uchun muhim imkoniyat yaratadi. Dunyo bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta yoshda nutq kechikishi va logopedik muammolarni bartaraf etishda muvaffaqiyat darajasi juda yuqori (American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Bu davrda amalga oshirilgan logopedik yordam, bolalarda faqat nutq

va til ko'nikmalarini yaxshilash bilan birga, ularning ijtimoiy o'zaro aloqalarini ham mustahkamlaydi, bu esa keyingi o'qish jarayonlari va ijtimoiy integratsiya uchun zarur bo'lgan asosiy omillardir.

Shuningdek, so'nggi yillarda, logopedik xizmatlarning erta yoshda bolalarga taqdim etilishining afzalliklari ilmiy jihatdan chuqur o'rganilib, turli pedagogik yondashuvlar, individual muolajalar va texnologiyalarning ta'siri to'g'risida bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu maqola, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari, uning bolaning umumiy rivojlanishiga ta'siri va muvaffaqiyatli terapiya strategiyalarini tahlil qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma'lumotlar tahlili:

Erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari haqida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar, logopedik yordamning samaradorligini ko'rsatmoqda. Dunyo bo'ylab nutq rivojlanishi kechikayotgan bolalar soni har yili ortib bormoqda. Misol uchun, Amerika Qo'shma Shtatlarida 3-5 yoshdagi bolalar orasida nutq va til bo'yicha rivojlanish kechikishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar taxminan 7% ni tashkil etadi (American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Yevropada esa, erta yoshda nutq va til kechikishi bilan bog'liq holatlar 5%-10% gacha tarqalgan (European Speech-Language Therapy Association, 2022).

O'zbekistonda ham bu masala ahamiyatli bo'lib, mamlakatdagi bolalar orasida logopedik muammolarni aniqlash va davolash uchun qo'llanilayotgan metodlarning samaradorligi har yili yaxshilanib borayotgan bo'lsa-da, bu sohada hali ham ko'plab muammolar mavjud. Statistika bo'yicha, O'zbekistonda 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar orasida nutq kechikishi bilan bog'liq muammolarning 12-15% tashkil etishi taxmin qilinadi (O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi, 2021). Ushbu ko'rsatkich, logopedik yordamni erta bosqichda taqdim etish zarurligini yana bir bor isbotlaydi.[1]

O'rganilgan ma'lumotlarga ko'ra, logopedik muammolarni erta davolash bolaning psixologik holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Nutq rivojlanishidagi kechikishlar, bolalarning o'zini anglashiga, ijtimoiy integratsiyasiga va o'ziga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta yoshda amalga oshirilgan logopedik yordam bolalarning ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini 40% gacha yaxshilashga yordam beradi (National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, 2022). Bu, o'z navbatida, ularning akademik muvaffaqiyatlariga va umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Metodologiya:

Maqolada taqdim etilgan tahlil va yondashuvlar, bolalar orasida logopedik muammolarni bartaraf etishning samaradorligini o'rganish uchun amalga oshirilgan bir

qator ilmiy metodlarga asoslanadi. Ushbu tadqiqotda, logopedik terapiyaning ta'siri bo'yicha turli statistik ma'lumotlar, ilmiy tadqiqotlar va tahlil etilgan amaliyotlar hisobga olinadi. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llaniladi:

Kvantitativ tahlil: Tadqiqotning birinchi bosqichida, turli davlatlarda o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi. Bu usul, logopedik yordamning samaradorligini o'lchashda foydalidir, chunki ma'lumotlar sonli ko'rsatkichlar yordamida o'lchanadi. Masalan, erta yoshdagi bolalarda nutq kechikishining tezligi, logopedik yordamni o'tkazishning vaqtincha samaralari, va ijtimoiy-muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishi kabi ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Eksperimental metod: Ushbu metod yordamida, o'ziga xos tajribaviy guruhlar asosida bolalar bilan o'tkazilgan logopedik terapiya seanslarining ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda guruhlar (terapiya olgan va olmaydigan) taqqoslanib, nutq rivojlanishining o'zgarishi, bolalar orasida nutq va til bo'yicha yutuqlar tahlil qilinadi. Bu metod yordamida, logopedik yondashuvning turli shakllarining samaradorligi va individual yondashuvlarining bolalar uchun qanday ijobiy natijalar keltirishi aniqlanadi.

Qualitative (Sifatli) tahlil: Logopedik terapiyaning psixologik va ijtimoiy ta'sirini o'rganish uchun, bolaning oilaviy muhitini, o'qish jarayonlarini va ijtimoiy aloqalarini kuzatish usulidan foydalaniladi. Bu metod yordamida, logopedik yordamning bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi, o'zi bilan bo'lgan munosabati va jamiyatga moslashishi haqida chuqurroq tahlil qilinadi.

Anketalar va so'rovnomalar: Tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilar, ota-onalar va logopediya mutaxassislari bilan so'rovlar o'tkaziladi. So'rovnoma yordamida, logopedik terapiya metodlarining samaradorligi haqida fikrlar yig'iladi va bolalar o'rtasida muloqotning qanday o'zgarishiga erishilganligi baholanadi. Tadqiqotda amalga oshirilgan so'rovlar, umumiy ijtimoiy ko'nikmalar va akademik yutuqlarni o'lchashga imkon beradi.

Bu metodologik yondashuvlar, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning samaradorligini chuqur tahlil qilish va turli yondashuvlarning ta'sirini aniqlash imkonini beradi. Ularning kombinatsiyasi, bolaning rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar yaratish va logopedik yordamning ijtimoiy va psixologik afzalliklarini aniqroq ko'rsatishga xizmat qiladi.[2]

Erta Logopedik Yordamning Samaradorligi

Erta yoshdagi bolalarda logopedik yordamni taqdim etishning afzalliklari haqida ilmiy tadqiqotlar ko'plab ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda. Misol uchun, 2021-yilda Amerika Qo'shma Shtatlarida o'tkazilgan bir tadqiqotda, 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarga erta logopedik yordam berilganida, ularning nutq va til rivojlanishi 35%-50% gacha yaxshilangani aniqlangan (American Journal of Speech-Language Pathology, 2021). Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, erta davrda nutq va til bo'yicha kechikishlarni

bartaraf etish, bolalarning o'qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi.

Biroq, ba'zi mutaxassislar, erkin o'qish va ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'kidlashmoqda, ammo logopedik yordamni erta yoshda boshlashning har doim ham muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin emasligini aytadilar. Ayniqsa, ba'zi bolalar uchun nutq rivojlanishi faqat vaqt o'tishi bilan tabiiy ravishda yaxshilanadi, deb hisoblashadi. Shunday qilib, ba'zi holatlarda logopedik aralashuvlar ortiqcha bo'lishi va bolaning tabiiy rivojlanishiga xalaqit berishi mumkin. Erta logopedik yordamning samaradorligi haqida bahslar davom etmoqda, ammo umumiy tendensiya shuki, erta davrda muammolarni aniqlash va bartaraf etish bolalarda ijtimoiy va akademik yutuqlarga olib keladi.

Nutq Kechikishining Ijtimoiy Ta'siri

Nutq va til rivojlanishidagi kechikishlar bolalarning ijtimoiy muloqotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq va til bo'yicha kechikishi bo'lgan bolalar ko'proq ijtimoiy izolyatsiyani boshdan kechiradilar, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, bu bolalarga erta logopedik yordam berilishi ularning ijtimoiy integratsiyasi uchun zarur bo'lgan asosiy vositadir. O'rganishlar shuni ko'rsatadi: logopedik muolaja va nutq rivojlanishi bo'yicha mashqlar bilan shug'ullangan bolalar, nutqdagi kechikishni yengib o'tgandan so'ng, ijtimoiy muloqotga bo'lgan ishtiyoqini 40%-50% gacha oshirishadi (National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, 2022). Bu, shubhasiz, erta logopedik yordamning eng katta afzalliklaridan biridir. Ammo ba'zi psixologlar, nutq va til rivojlanishidagi kechikishlarning ijtimoiy ta'siriga qaraganda, bolaning umumiy psixologik holati va oilaviy muhitning ahamiyatini ko'proq ta'kidlaydilar. Ular, nutq rivojlanishining kechikishi va ijtimoiy izolyatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni to'g'ri aniqlashda ehtiyotkorlikni tavsiya etadilar.

Logopedik Terapiyaning Muvaffaqiyatiga Ta'sir Etuvchi Faktorlar

Erta yoshdagi bolalarga logopedik yordamning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, logopedik terapiyaning muvaffaqiyati faqat bolaning nutq kechikishining darajasiga bog'liq emas, balki ularning oilaviy muhitiga, ta'lim muassasalaridagi yondashuvlarga va logopedik yordamning individual xususiyatlariga ham bevosita ta'sir qiladi. Amerikada olib borilgan bir tadqiqotda, erta logopedik yordamga qatnashgan bolalar 50% holatlarda, ular oilaviy muhitda yuqori darajada qo'llab-quvvatlangan bo'lsa, muvaffaqiyatli natijalarga erishganini ko'rsatdi [3](American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Shuningdek, bolalar o'qish tizimida qanday qo'llab-quvvatlangan bo'lsa, logopedik yordamning samaradorligi o'sha darajada bo'ladi. Agar o'qituvchi va logoped bolaga moslashuvchan va individual yondashuvni qo'llagan bo'lsa, natijalar ancha ijobiy bo'ladi.

Biroq, ba'zi mutaxassislar shuni ta'kidlaydiki, ba'zi oilaviy va ijtimoiy omillar bolalarning muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ijtimoiy yordam tizimlarining etishmasligi, bolaning logopedik yordamni olishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun logopedik terapiyaning samaradorligini aniqlashda faqat bolalarning nutq rivojlanishi emas, balki ularning ijtimoiy-psixologik holati ham hisobga olinishi zarur.[4]

Logopedik Yordamning Ta'limdagi Rolini Ko'rib Chiqish

Logopedik yordamning ta'lim jarayoniga ta'siri va uning muvaffaqiyatini ko'rib chiqish, erta davrda nutq kechikishi va boshqa logopedik muammolarni davolashning afzalliklarini yanada aniqroq ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda logopedik muammolarni bartaraf etish, nafaqat ularning nutq rivojlanishiga, balki o'qish va yozish ko'nikmalarining tezda yaxshilanishiga ham yordam beradi. O'rganilgan ma'lumotlarga ko'ra, erta yoshda logopedik yordam olingan bolalar 30%-40% tezroq o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashadi[5] (National Reading Panel, 2021).

Biroq, bu yondashuvning ham salbiy tomonlari bor. Ba'zi ta'lim muassasalarida logopedik yordamni taqdim etish uchun yetarli resurslar va mutaxassislar mavjud emas. Bu, ayniqsa, kam ta'minlangan hududlarda va rivojlanayotgan mamlakatlarda dolzarb muammo hisoblanadi. Logopedik yordamni keng tarqatish uchun ta'lim tizimining, davlatning va jamoatchilikning ko'proq e'tiborini jalb qilish zarurati mavjud.[6]

Xulosa

Ushbu maqolada, erta yoshda bolalardagi logopedik muammolarni bartaraf etishning ahamiyati va afzalliklari tahlil qilindi. Tadqiqotlar va statistik ma'lumotlarga ko'ra, erta logopedik yordam bolalarning nutq rivojlanishini faollashtirish, ijtimoiy integratsiyasini yaxshilash, o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarda logopedik muammolarni aniqlash va ularni erta davolash bolalarning psixologik va akademik rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur asos yaratadi.

Erta logopedik yordamni taqdim etishning ijobiy natijalari faqat nutq va til rivojlanishining yaxshilanishi bilan cheklanib qolmaydi, balki bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatni ta'minlaydi va psixologik farovonlikni yaxshilaydi. Biroq, bu jarayonda oilaviy muhit, ta'lim tizimi va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi, shuning uchun logopedik yordamning samaradorligi ko'p jihatdan individual yondashuv va holatga qarab o'zgaradi.

Logopedik terapiyaning samaradorligini oshirish uchun jamiyat, ta'lim tizimi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarur. Bu, nafaqat logopedik xizmatlarni kengaytirish, balki bolalarning ijtimoiy muhitida ular uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratish uchun ham muhimdir. Shunday qilib, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etish, nafaqat nutq rivojlanishini, balki bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy

ta'sir ko'rsatadigan omillarning oldini olishga xizmat qiladi, bu esa uning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA)

Sayt: <https://www.asha.org/>

Foydalanish: ASHA – nutq, til va eshitish bilan bog'liq masalalarni o'rganadigan ilmiy tashkilotdir. U erda logopedik muammolarni bartaraf etish, nutq rivojlanishining kechikishi, va boshqa muammolar haqida ilmiy maqolalar, tadqiqotlar va statistika mavjud.

2. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD)

Sayt: <https://www.nidcd.nih.gov/>

Foydalanish: Bu saytda nutq, til va eshitish muammolari, shuningdek, logopedik yondashuvlar haqida keng ma'lumotlar mavjud. Erta yoshda logopedik yordamning samaradorligi va ta'siri haqida ilmiy ma'lumotlar olish mumkin.

3. American Journal of Speech-Language Pathology

Sayt: <https://pubs.asha.org/journal/ajslp>

Foydalanish: Bu ilmiy jurnal logopedik terapiya va nutq rivojlanishiga oid so'nggi tadqiqotlarni nashr etadi. Jurnalda erta yoshdagi bolalarda nutq va til kechikishiga qarshi olib borilgan tadqiqotlar haqida maqolalar mavjud.

4. European Speech-Language Therapy Association (ESLA)

Sayt: <https://www.esla.info/>

Foydalanish: Yevropada logopediya va nutq muammolarini o'rganadigan tashkilot bo'lib, erta yoshda logopedik yordamning samaradorligi haqida ilmiy ma'lumotlar taqdim etadi.

5. National Reading Panel Report (2000)

Sayt:

<https://www.nichd.nih.gov/health/topics/reading/conditioninfo/Pages/what.aspx>

Foydalanish: Bu hisobot, o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga asoslanadi. Erta yoshda logopedik yordam bolalarning o'qish va yozish qobiliyatlarini qanday yaxshilashini tushuntiradi.

6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi

Sayt: <https://www.minzdrav.uz/>

Foydalanish: O'zbekistonda logopedik yordam va nutq rivojlanishidagi kechikish masalalari bo'yicha hukumat ma'lumotlari va statistikalarini olish mumkin. Mahalliy amaliyot va tadqiqotlar haqidagi ma'lumotlar mavjud.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Bekturdiyeva Marjona Qaxramon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich talim fakulteti talabasi

Anatatsiya. Siz ushbu maqolada raqamli ta‘lim muhitida boshlang‘ich ta‘limga innovatsion yondashuvlar bilan yondashish va o‘quvchilarni fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish borasida ma‘lumotlar olasiz.

Abstract. In this article, you will learn about innovative approaches to elementary education in a digital learning environment and how to increase students interest in science.

Kalit so‘zlar : Raqamli ta‘lim, muammoli ta‘lim, Sun‘iy intellekt, elektron darsliklar va texnologiyalar.

Keywords: Digital education, problem-based learning, Artificial intelligence, electronic textbooks and technologies.

Kirish Bugungi kunda biz o‘z hayotimizning asosiy qismini virtual dunyoga o‘tkazayapmiz: kompyuterlar, noutbuklar, planshetlar, smartfon va boshqa moslamalar. Biz u yerda suhbatlashamiz, do‘stlar orttiramiz, ishlaymiz, fotosuratlar jo‘natamiz, taassurotlar, fikrlarimizni almashamiz, o‘yinlardan foydalanamiz, qiziqarli filmlar ko‘ramiz, “like”lar bosamiz, ma‘lumotlar joylashtiramiz. Axborot resurslarining barcha toifadagi azosi hayotiga yosh bolalardan tortib, qariyalarigacha kirib borganligi–axborot texnologiyalari, zamonaviy jamiyatni qiziqtirgan barcha muammolarni hal qilishga qodir degan fikrni shakllantiradi. Elektron ta‘lim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi topshiriqlarni yaratmoqda. Zarur imkoniyatlar qatoriga ta‘limga oid muammolarni hal qilish, ta‘lim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish manbalarni ko‘paytirish kiradi.

Mavzuning dolzarbligi Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo‘ylab hamma ta‘lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi ya‘ni, zamonavilashuvga asos boladi. Raqamlashtirish, o‘rganilgan ta‘limot va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratib, odamlarga kengroq ma‘lumot olish va kundalik hayotlarida to‘g‘ri qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Kelgusida, ta‘lim muhitida raqamlashtirish bilan bog‘liq katta o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Elektron ta‘lim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi topshiriqlarni yaratmoqda. Asosiy imkoniyatlar safiga ta‘limga oid muammolarni hal qilish, ta‘lim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish, vositalarini ko‘paytirish kiradi. Raqamli texnologiyalarning zamonaviy ta‘limdagi o‘rni va rolini anglash muhimligi, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim metodikasi va didaktikasi sohalaridagi zamonaviy tadqiqotlarda o‘z aksini topishi kerak. Bugungi kunda maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim integratsiyasida raqamli texnologiyalarni qo‘llash muammolari kelgusida rivojlanish strategiyasini va unga yo‘naltirilgan yo‘nalishni

saralash bilan bog'liq izlanishlarga sabab bo'ladi. Kelgusida raqobatdosh ta'lim va tadqiqot modeliga o'tish uchun raqamli transformatsiya dasturi bundan buyon ishlab chiqilishi kerakligi aniq. Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynaydi, chunki ular o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. O'quvchilarning ta'lim olish usullarini o'zgartiradi va ularga yangi ko'nikmalarni o'rganish imkonini beradi. Raqamli resurslar va o'quv jarayoni: raqamli resurslar, masalan, onlayn darsliklar, video darslar va interaktiv o'yinlar, o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlashda yordam beradigan ko'plab imkoniyatlar yaratadi. Bu resurslar orqali o'quvchilar tajribali va yuqori sifatli malumotlardan foydalana oladi. O'quvchilarning faoliyatini oshirish-raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlashga va ijodiy fikrlashga undovchi muhitda oqiydilar. Bu ularga o'z fikrlarini ifoda etish, masalalarni hal qilishda yangi yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o'qituvchilar uchun darslarni boshqarishni osonlashtiradi va o'quvchilarning yutuqlarini kuzatib borish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, o'qituvchilar uchun bilimlarni individuallashtirish va o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash jarayonida katta yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni foydalanuvchilarga yetarlicha talim berish va ularni katta ehtiyotkorlik bilan boshqarish zarurati bor, chunki bu sohada xavflar ham mavjud. Ta'lim va tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar yutuqlarining kafolatlari va keyinchalik katta sinflarda ham muvaffaqiyatli o'qish kafolatlari haqida so'z yuritilgan. Ta'lim muhitini raqamlashtirish turli usullarda amalga oshirilishi mumkin: -mavjud o'quv materiallarini ,shu bilan birga ma'ruzalar, prezentatsiyalar, darsliklar, mustaqil ish uchun topshiriqlarni va bilimlarni boshqarish vositalarini elektron muhitni tarjima qilish: o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro aloqalar uchun interaktiv elektron muhitni shakllantirish, shu jumladan o'qituvchilar uchun elektron sinflar yaratish, vebseminarlar, munozarli forumlar o'tkazish va yangi turdagi o'quv vositalarini yaratish: elektron darsliklar, elektron muammoli kitoblar, video ma'ruzalar, elektron topshiriqlar bazasi, kompyuter o'yinlari: - elektron muhit imkoniyatlaridan foydalangan holda ta'limning chuqur yangi shakllarini yaratish– axborotni hayoliy uzatish spektrini kengaytirish, rolli o'yinlar bosqichida turli vaziyatlarni modellashtirish, raqobatbardosh o'yinlarga taqlid qilish va hk:

Suniy intellekt imkoniyatlarini o'quv jarayoniga tadbqiq qilish lozim. Hozirgi kunda ta'lim tashkilotlarining aksariyat qismida ta'limni raqamlashtirish jarayonining dastlabki shakli amalga oshirilmoqda. Bu o'quvchilarning o'quv materiallariga kirishini yegillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lmagan o'quv yuklamasini kamaytirish, oquv tartibi va o'quv jarayoni mazmuni ustidan nazoratni osonlashtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, ushbu jarayon uzoqdan boshqarish pultini sezilarli darajada kengaytirishga imkon yaratmoqda. Maktab talimining zamonaviy shakli va mazmuni avvalgi ta'lim tizimidan tubdan farq qiladi. Ta'limni raqamlashtirish-bu elektron tizimga

o‘tish bosqichining nomlanishi. Hozirgi vaqtda kelajakdagi o‘zgarishlar haqida bir nima gapirish mushkul, ammo, hozir biz mana shu xato va kamchiliklarni tuzatishimiz hamda o‘zgartirishimiz mumkin.

Muhokama qismi

Keyingi davrda o‘quv materiallari, rejalar, sinf jurnallari-bularning hammasi onlayn korinishlarga o‘tadi. Hozirgi kunda ham bilim olish uchun talaygina onlayn platforma va dasturlar yaratilgan. Mana shular yordamida o‘quvchilar uydan chiqmasdan, internetdan foydalangan holda darslarni o‘rganishlari hamda onlayn olimpiada va testlar orqali bilimlarini tekshirish imkoniyatiga egalar. Hozirgi kunda maktablar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanmoqda. Har bir ta‘lim dargohlarida axborot tizimiga kirish uchun kompyuterlar, elektron doskalar bilan bir qatorda optik tolali internet bilan ham ta‘minlanmoqda. Hozirgi kun o‘qituvchilar yangilanayotgan va raqamlashtirilayotgan ta‘lim tizimini yetarlicha o‘rganishlari lozim. Negaki, ushbu kasb mohiyati chuqur o‘zgaradi. Talim tizimining raqamlashtirilishi o‘quv materiallarini yakka tartibda o‘rganish imkonini beradi. Mana shu jarayonda o‘qituvchi ko‘makchi, yo‘naltiruvchi vazifalarini bajaradi. Raqamli texnologiyalar bilan tashkil qilinadigan talim tizimi yakka tartibda ishlashni nazarda tutganligi sababli, o‘quvchilar yoshligidan bilimga intilishi, o‘z kuchi, mehnati bilan erishishi kerakligini tushunishadi. Ta‘lim tizimining bunday raqamlashtirilishi kelgusida o‘quvchilarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini yanada mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rangli tasvirlar insonning ma‘lumotni yaxshiroq yodda saqlab qolishiga yordam berar ekan. Bundan tashqari, ijodiy qobiliyatlarni yanada o‘stirishga ham katta hissa qo‘shadi. Shunday ekan o‘quv qo‘llanmalarini raqamli texnologiyalar orqali rang-barang tarzda berilishi o‘quvchilar qiziqishini orttirishi bilan bir qatorda ma‘lumotlarni xotirasida yaxshi saqlab qolish imkonini beradi. Aynan mana shu o‘z navbatida ta‘lim sifatini oshishiga katta hissa qo‘shadi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni ayitishimiz mumkinki, hozirgi sharoitda shaxsni shakllantirish avvalgi an’anaviy usullardan ancha farq qiladi. Bu globallashtayotgan axborot makonida uni boshlang‘ich ta‘lim integratsiyasida tatbiq qilishning darajasi jihatidan yangi modelini ishlab chiqishni, hozirgi sharoit uchun zarur bolgan va ularga mos keladigan umuman yangi usullarini o‘zida jamlagan metodik ishlarni shakllantirishni talab qiladi. Nima bo‘lganida ham, zamonaviy pedagogik raqamli texnologiyalarida to‘g‘ri foydalanish boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi o‘quvchilarning yutuqlarini kafolatlaydi va kelgusida yuqori sinflarda muvaffaqiyatli o‘qishini ta‘minlaydi. Raqamlashtirilgan ta‘lim tizimidan foydalanish, boshlang‘ich ta‘lim o‘quvchilarining kelgusida raqamlashgan jamiyatga kirishishi uchun maqsadli auditoriya a‘zosi bo‘lishi uchun tayanch bo‘lib xizmat qiladi. Bu, albatta, maktabning ta‘lim bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga, qo‘shimcha qiymat yaratishga va o‘quvchilarni jalb

qilishga olib keladi. Ikkinchidan ta'limning holatini jahon standartiga moslashtiradi. Bugungi kunda yosh avlodni androidlardek, oqishga bo'lgan qiziqishini oshirishda raqamli ta'lim muhitining yaratilishi ta'lim sifatida ijobiy tasir ko'rsatadi. Dars davomida, mavzuni mustahkamlashda online testlardan foydalanish, o'quvchilar uchun sog'lom raqobat muhitini yaratadi. Ayniqsa o'quvchilar mustaqil ravishda malumotlarni izlash, tahlil qilishga bo'lgan intilishi ortadi. Zamonaviy adabiyotlar, darsliklarda QR kod olish imkoniyatini ma'lumotlarni batafsil yetkazish imkonini beradi. Yildan yilga darsliklardagi ilmiy yangiliklar ortib bormoqda. Bu ilmiy yangiliklar xalqaro baholash dasturlari PISA, STEAM, PIRLS nizomlariga to'liq javob beradigan darsliklar deb ayta olish mumkin. Bu kabi darsliklar bilan birgalikda dars o'tish uchun metodik qo'llanmalarni xam birdek yetkazib berish o'qituvchilar uchun xam qulaylik yaratadi. Dars o'tish jarayonini har tomonlama qo'llab quvvatlash maqsadida hukumatimiz tomonidan darsliklarning yillik foydalanish to'lovi bepul etilib belgilandi. Bu ham ta'limga qaratilgan e'tiborning natijasi o'laroq yuzaga kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. / www.ziyo net.
2. Jabborova O.M, Sapparboyeva D. Boshlang'ich ta'limda mustaqil talini tashkil etish metodikasi Chirchiq 2023.y
3. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Qayumho'jayeva Fazilat Dilshod qiz. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni o'qishga bo'lgan munosabati// -Journal of integrated education and research. Volume2 ,ISSUE 1 January 2023. pp 150-154.
4. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Rasulova Arofat Zafarjon qizi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni aniq fanlarga qiziqishini oshirish metodikasi// -Conferencea virtual international. ARTICLES 2023.march pp 163-172.
5. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Xamraqulova Orasta Alisherv qizi. Inklyuziv ta'lim va uning bugungi kundagi rivojlanishi//Conferencea;2022;9thl CARHSE-england decabr108-111.

TARGETED APPROACHES OF THE TEACHER IN STUDENTS' UNDERSTANDING OF HISTORICAL REALITY

Usmanaliyeva Risolat Umaraliyevna

Senior teacher of the Surkhandarya regional pedagogical skills center

Abstract. *The article examines the science of history and its essence, historical reality, as well as what works and means are necessary for students to understand and feel historical reality not only during the lesson, but also in the general social environment. It also reveals our history, the great material and spiritual heritage left to us by our ancestors, our current opportunities, our future dreams and prospects, as well as pedagogical tasks on the way to achieving them.*

Key words: *thinking, creative thinking, socialization, historical reality, logical sequence, creativity, competence, intellectual, moral education, forecast, integration.*

INTRODUCTION.

As we know, the renewal of education, of course, involves the formation of a free, competent, selfless person through the educational process, who can vividly imagine the future of himself and his loved ones, who is conscious of his fate in this regard, and who can develop himself in his chosen professional activity. In the new Uzbekistan, ample opportunities are being created to educate young people who are able to think in a new way, who can freely and objectively respond to current events, who have learned the secrets of creative and critical communication [1]. Now educational institutions are faced with the task of forming not only an educated person, but also a rational and well-rounded person who can foresee events, has the ability to make the right decisions, and understands the need for self-development.

In today's information age, the formation of historical consciousness and historical thinking, the formation of a sense of respect for the history of our homeland and the national and universal values of the peoples of the world, the realization of the fact that the history of our national statehood is an integral part of world civilization, the formation of basic and relevant competencies in history are certainly among the most urgent issues of today. From this perspective, it is also very important to learn from the spiritual heritage and courage of our ancestors, to teach them to be worthy successors.

By directing them to perceive historical events, to understand their identity, to develop concepts that help them mature as individuals, and to educate them in the spirit of national and universal values, is also one of the most important tasks of today[10]

It is worth noting that a history teacher must be ready for active scientific research and professional methodological activities, be a researcher himself and know how to design research activities of his profession, and for this, the following is necessary in educational institutions:

to cultivate in himself the need to regularly familiarize himself with scientific and methodological literature;

to develop skills in performing various scientific and methodological works;

to cultivate the ability to think creatively;

to study the art of making rational and far-sighted decisions, taking into account the trends in the development of science.

LITERATURE REVIEW.

Russian scientist A.A. Verbitsky emphasizes: “Since professional activity is provided not with knowledge of a single, demonstrative subject, but with its system, this requires the integration of these academic disciplines. The didactic conditions of such integration require the emergence of advanced pedagogical technologies, organizing the educational process in new forms, which, together with traditional ones, require the emergence of advanced pedagogical technologies”[5].

Today, “the formation of an independent and free-thinking person capable of consciously participating in socio-political life, responsible for the fate of his country and family” is considered an important task. Therefore, ensuring the continuity of these pedagogical technologies depends, of course, on the pedagogical skills of the teacher[2].

According to N. Muslimov and Sh. Sharipov, in order to develop creative thinking, an individual approach to each of them is necessary. One of the most important methods of developing creative thinking is to involve students in solving problematic questions or tasks of different levels, and to teach them to independently find solutions to them[7]. In practice, problem questions or tasks can be used in the process of developing creative thinking.

ANALYSIS AND RESULTS.

There are many ancient, medieval, modern and modern great scholars' reflections on the problem of creativity in history. A special understanding of creativity arises in the Middle Ages, first of all, as "historical creativity".

According to the medieval imagination, history is a person's participation in the realization of the divine in the world. This makes creativity the basis for understanding creativity as the creation of something unique and irreversible. In this, the sphere of creativity is, first of all, historical creativity, moral and religious deeds. Artistic and scientific creativity serve as secondary[3].

A creative approach to education is an opportunity to fully implement person-oriented teaching[5]. Since there is freedom in creative imagination, it is interconnected with invention, because it contains an aspect of necessity (creativity), it is directly related to the ideas of intelligence and, ultimately, to the spiritual world.

The problems of creativity were studied by Joseph Schelling, who considered the creative faculty of imagination to be a unity of conscious and unconscious activity, since the most gifted possessing this faculty - genius - creates in a state of wonder, as in the

creation of nature, unconsciousness, the process is still reduced to the state of human subjectivity and, therefore, depends on his freedom[6]. According to Schelling, the work of the artist and philosopher represents the highest form of human life activity.

Important processes and situations such as being able to explain the meaning of historical toponymic terms that are important in describing historical reality, being able to use additional literature and sources to provide information about historical processes and events, adhering to information culture when using and responding to historical and artistic works and information provided in the media, independently studying historical sources, collecting additional information on the topic, drawing conclusions, evaluating, expressing an independent opinion, independently selecting historical literature on the topic, preparing independent works and presentations, and compiling one's own family tree are continuously taught to students during the educational period. And at the same time, students gradually develop a sense of understanding and feeling historical reality[4].

As science and technology develop rapidly, the scope of scientific concepts and ideas increases. On the one hand, it provides for the differentiation of new areas and departments of science and technology, and on the other hand, the integration of sciences occurs. Therefore, self-awareness begins, first of all, with knowledge of history. A person with historical memory is a strong-willed person, and without knowing the true history, it is impossible to create the future. In this sense, the science of history sets itself the following goals and tasks:

Teaching and explaining the science of history is carried out through the following tasks:

to learn from the spiritual heritage and courage of our ancestors, to become worthy successors to them;

to constantly encourage the preservation of ancestors and the heritage they left to their descendants;

to understand the identity of listeners by directing them to perceive historical events;

concepts that help a person to mature as a person, to educate in the spirit of national, universal values;

It is worth mentioning that in order to become a mature and qualified specialist, it is necessary to study our history in depth, and at the same time to learn from history as much as necessary.

Also, important tasks were set in the republican education system, such as “Continuous improvement of the quality and level of professional skills of pedagogical personnel”, training highly qualified, creative and systematic thinking personnel, able to make independent decisions based on international standards, creating conditions for the manifestation of their intellectual abilities and the formation of a spiritually mature person”[10].

In addition to knowing the content of historical events, students need to be able to compare historical events with each other, think independently and evaluate them, explain the essence of events, and express them in writing. It is important to be able to distinguish primary and secondary events, analyze them socially, and draw conclusions.

Based on the above considerations, the main purpose of studying history is clear:

to form historical thinking through the study of history, to understand oneself, and to prevent spiritual gaps;

to instill the fact that “History is the basis of people's spirituality” based on historical events and phenomena;

to form and develop a sense of responsibility for the fate of the homeland and nation, involvement, and respect for universal and national values;

to learn moral education and lessons from the deeds and feats of our great ancestors by understanding that the history of our country is a part of world history;

Instilling in them the need for every nation to protect its history from various influences and aggressions;

explaining that there is no future without historical memory, among other things.

CONCLUSION.

Information, conclusions, and a sense of pride from history are a source of confidence for a person to take a step into the future. Instilling a deep sense of respect for history is closely related to the pedagogical skills, potential, and deep knowledge and professional competence of us, history educators.

References:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. “O‘zbekiston” T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. 2019yil 8-oktyabr // qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019-y., 06/19/5847/3887son.
3. Migranova E., Pozilova Sh. Kasbiy pedagogik faoliyatga kirish. T.: “Aloqachi”, 2017 y, 56 betlar.
4. Yarmatov R.B. Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini takomillashtirishda loyihalashtirishning amaliy asoslari. (O‘quv qo‘llanma). – T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi” 2022, 46 b
5. Вербицкий А.А. Гуманитарное образование в современной России // Высшее образование в России. 1996. -№1. –С. 79-84.
6. Qurbonov Sh. Ta’lim sifatini boshqarish. –T.: Turon-Iqbol, 2006. -592 b.

7. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Avtoref. dis. ...ped.fan.dok. – T.: TDPU, 2007.-47 b.
8. Umarova M. va boshqalar. Pedagogikaning taraqqiyot tendentsiyalari va innovatsiyalari. – T.: TDPU, 2016 – 124 b.
9. Tulenov J., Jabborov T. Tarixiy ongni rivojlantirish –davr talabi.- T.: Mehnat, 2000. -7 b.
10. Abdullayeva D.S. Milliy tarixiy xotiraning mohiyati va rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari (ijtimoiy-falsafiy tahlil): Dis. ... fal.fan.nom. –T., 2006. – 115 b.

I.B.Madraximova
CHDPU, Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti o‘qituvchisi

M.M.Xudayberganova
CHDPU, Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Siz ushbu maqolada o‘zbek va jahon adabiyoti namunalari, she‘riyati haqida ma‘lumotlarga ega bo‘lasiz. Bugungi kun bolalar yozuvchilari ijodiyoti haqida ma‘lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbek va jahon adabiyoti namunalari, she‘riyat, yozuvchilar uyushmasi, bolalar jurnallari.*

Abstract. *In this article, you will get information about examples of Uzbek and world literature, poetry. Information about the creativity of children's writers is presented today.*

Key word: *examples of Uzbek and world literature, poetry, writers' union, children's magazines.*

Kirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda she‘rlar muhim rol o‘ynaydi. She‘riyat asrlar davomida insonlarning hayotida muhim o‘rin tutgan. Ayniqsa o‘zbek va jahon adabiyoti namunalari juda muhim. Alisher Navoiy g‘azallari bunga yaqqol misol. Har bir asar, she‘r o‘sha vaqt insonlarini hayotini kechmishini, muammolarini yozuvchining qalb kechinmalarini ifodalagan. Bugungi kunda bolalar she‘riyati alohida o‘ringa ega deb ayta olaman. Chunki bolalar jurnallari, tahririyati yosh qalamkashlarning ijodini qo‘llab quvvatlaydi. Bolalar yozuvchilari Po‘lat Mo‘min, Erkin A‘zam, Usmon Nosir, Anvar Obidjon, Xudayberdi To‘xtaboyev, Erkin Vohidov, Xurshid Davron kabi bir qator yozuvchilar bolalar uchun turli yo‘nalishlarda she‘rlari kitobxonlar tomonidan sevib o‘qiladi. Bugungi kunda yozuvchilar uyushmasi tomonidan bolalar she‘riyati yozuvchilari uchun bir qator imkoniyatlar yaratildi. Xususan ularning asarlari kitob xolida, elektron holida kutubxonalarda mavjud.

She‘rlar, o‘z navbatida, bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, she‘rlarda shoir so‘zlarni oson yengil xalqona ko‘rinishidan foydalanishni kitobxonlarni qiziqishini oshiradi. Bu holat til ko‘nikmalarini rivojlantiradi va emotsional intellektlarini oshiradi. Quyida she‘rlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlashidagi ahamiyati keltirilgan:

Tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirish: She‘rlar bolalarning tasavvurini kengaytiradi. Ular she‘rlarni o‘qish yoki yozish jarayonida yangi obrazlar, ranglar va his-tuyg‘ularni tasavvur qilishlari kerak. Bu ijodkorlikni rag‘batlantiradi va o‘z fikrlarini ifodalashga yordam beradi.

Til ko'nikmalarini oshirish: She'rlar yangi so'zlar, iboralar va grammatik tuzilmalarni o'rganishga yordam beradi. Bolalar she'rlarni o'qish orqali lug'atlarini boyitadi va tilni yanada boyroq ishlatishni o'rganadilar.

Emotsional rivojlanish: She'rlar ko'pincha his-tuyg'ularni ifodalaydi. O'quvchilar she'rlar orqali turli his-tuyg'ularni tushunish va ifodalashni o'rganadilar, bu esa ularning emotsional intellektini rivojlantiradi.

Tahlil va tanqidiy fikrlash: She'rlarni o'qib, ularni tahlil qilish bolalarga matni tushunish, uning mazmunini ochib berish va turli nuqtai nazarlarni baholash imkonini beradi. Bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Madaniyat va an'analarni o'rganish: She'rlar orqali bolalar o'z xalqining madaniyati, an'analari va tarixidan xabardor bo'lishadi. Bu ularning identitetini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Guruhda ishlash va hamkorlik: She'rlarni o'qish yoki yozish jarayonida bolalar birgalikda ishlashlari mumkin. Bu ularga jamoada ishlash, fikr almashish va bir-biriga yordam berishni o'rgatadi. She'r yozish jarayoni bolalarga o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va tajribalarini ifodalash imkoniyatini beradi. Bu o'z-o'zini anglash va shaxsiy rivojlanishga yordam beradi. Umuman olganda, she'rlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib, ularni yanada ijodiy, o'z-o'zini anglaydigan va emotsional jihatdan rivojlangan shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Bolalar she'riyati, ularning tasavvurlari va his-tuyg'ularini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun bolalar she'rlarida quyidagi elementlarga e'tibor berish mumkin:

Bolalar she'riyatida rang-barang tasvirlar va metaforalar ishlatiladi. Masalan, "qushlar ko'kda uchib, bulutlar bilan o'ynaydi" kabi iboralar.

She'rlar odatda ritmik tuzilishga ega bo'ladi, bu bolalarga so'zlarni yodlash va ulardan foydalanishni osonlashtiradi.

Bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalashda erkin bo'lishlari kerak. Ular baxt, g'azab, qo'rquv kabi hislarni she'rlarida aks ettirishi mumkin. Bolalar uchun qiziqarli bo'lgan mavzular - tabiat, do'stlik, o'yinlar, hayvonlar va boshqa ko'plab narsalar. Har bir bola o'z fikrlarini va tasavvurlarini o'ziga xos tarzda ifodalashi mumkin. Bu ularning ijodiy fikrlashini yanada rivojlantiradi. Misol uchun, quyidagi oddiy she'r bolalar uchun yozilgan:

Bahor kelishi
Bahor keldi, qushlar kuyladi,
Gul-lar ochilib, yerni bezadi.
Quyosh porlab, samoda yaltiraydi,
Tabiat uyg'onar, hayot boshlanadi.

Bolalar she'riyatida kreativ fikrlashni rag'batlantirish uchun ularga o'z she'rlarini yozish yoki mavjud she'rlarni o'zlariga moslashtirishni taklif qilish mumkin. Bu ularda ijodiy fikrlash va o'z his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili.

Po'lat Mo'min o'zbek she'riyatida o'ziga xos o'rin tutgan shoirlardan biridir. U o'z asarlarida insoniy his-tuyg'ularni, tabiat go'zalligini va hayotning turli jihatlarini chuqur ifodalaydi. Uning she'rlari ko'pincha oddiy va samimiy, ammo bir vaqtning o'zida chuqur ma'noga ega bo'ladi. Po'lat Mo'min she'riyati, ko'pincha quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi:

Tabiat: Tabiat go'zalligi, uning o'zgarishi va inson bilan aloqasi.

Insoniy his-tuyg'ular: Sevgi, do'stlik, umidsizlik va umid kabi his-tuyg'ular.

Hayot va o'lim: Hayotning ma'nosi, o'lim va uning inson hayotidagi o'рни.

Ijtimoiy masalalar: Jamiyatdagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari.

Anvar Obidjon o'zbek she'riyatida o'ziga xos ovozga ega bo'lgan shoirlardan biridir. U o'z asarlarida inson ruhiyatini, hayotning murakkab jihatlarini va tabiatni chuqur tasvirlaydi. Anvar Obidjonning she'rlari ko'pincha zamonaviy hayot, ijtimoiy masalalar va insoniy his-tuyg'ular haqida bo'ladi. Inson va tabiati: Anvar Obidjon o'z she'rlarida insonning ichki dunyosini, uning tabiat bilan aloqasini va muammolarini chuqur tahlil qiladi. Sevgi: Sevgi, uning go'zalligi va og'irliklari shoirning ko'p asarlarida aks etadi. Hayot va umid: Hayotning turli qiyinchiliklari va ulardan chiqish yo'llari, umid va ishonch mavzulari ham uning she'riyati uchun muhimdir. Anvar Obidjon jamiyatdagi adolatsizliklar, muammolar va insonlarning o'zaro munosabatlarini o'rganadi.

Anvar Obidjonning she'rlari ko'pincha o'ziga xos ritm va melodiya bilan ajralib turadi. U oddiy, lekin chuqur ma'noli so'zlardan foydalanadi, bu esa uning asarlarini yanada ta'sirchan qiladi.

20-asr she'riyati tahlili

O'zbek she'riyati o'zining xilma-xilligi, yangilanishi va ijtimoiy-siyosiy voqealarga javob berishi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda o'zbek she'riyatida ko'plab muhim o'zgarishlar va yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Quyida 20-asr o'zbek she'riyati haqida ba'zi muhim jihatlar keltirilgan:

20-asrning dastlabki yillarida jadidchilik harakati o'zbek adabiyotida yangiliklarni olib keldi. Jadid shoirlari an'anaviy she'riyatni tanqid qilib, yangi shakl va mazmuni izladilar. O'zbek she'riyatida ijtimoiy adolatsizlik, urushlar, xalqning og'ir hayoti kabi mavzular keng yoritildi. Shoirlar xalqning dardini ifodalashga intildilar. O'zbek she'riyatida modernizm, simbolizm va boshqa zamonaviy yo'nalishlar paydo bo'ldi. Bu esa shoirlarning ijodida yangi shakl va uslublarni yaratishga olib keldi.

Abdulhamid Cho'lpon: O'zbek she'riyatining klassik an'alarini zamonaviy shakllar bilan birlashtirgan shoir. Hamid Olimjon: O'zbek adabiyotida romantik uslubni rivojlantirgan shoir. Erkin Vohidov: O'zbek she'riyatining eng mashhur

namoyandalaridan biri bo'lib, uning asarlari ko'p hollarda ijtimoiy va falsafiy mavzularni qamrab oladi. Muhammad Yusuf: O'zbekistonning zamonaviy shoirlaridan biri bo'lib, uning ijodi ko'plab avlodlarga ta'sir ko'rsatdi. Asrning oxirida O'zbekiston mustaqillikka erishgach, she'riyatda yangi mavzular va erkin ifoda shakllari rivojlana boshladi. Bu davrda shoirlar o'z milliy identitetini, tarixini va kelajagini aks ettirishga intildilar. Bu davrda o'zbek she'riyati o'zining boy tarixi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi, bu esa uni o'rganish uchun juda qiziqarli qiladi.

Xulosa. Bolalar she'riyati bu bolalarning ruhiyatini, o'yin-kulgi va hayotga bo'lgan qiziqishini aks ettiruvchi, ularning tushunish darajasiga mos keladigan she'riyat turidir. Bolalar she'riyati ko'pincha o'yinchoq, tabiat, do'stlik, sevgi va hayotdagi oddiy, lekin muhim narsalar haqida bo'ladi. Ushbu she'rlar bolalarning tasavvurlarini kengaytirish, ularni tarbiyalash va estetik his-tuyg'ularini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

1. Sodda va tushunarli til: Bolalar she'rlari ko'pincha oddiy va tushunarli so'zlardan iborat bo'ladi, bu esa bolalarga ularni osonlik bilan anglash imkonini beradi.

2. Ritm: Bolalar she'rlari ko'pincha ritmik va rimaning o'ziga xos tuzilishi bilan ajralib turadi, bu esa ularni eslab qolishni osonlashtiradi.

3. O'yin-kulgi: Bolalar she'riyatida o'yin, kulgi va qiziqarli vaziyatlar ko'p uchraydi, bu esa bolalarni qiziqtiradi va ularga zavq bag'ishlaydi.

4. Tabiat va atrof-muhit: Ko'plab bolalar she'rlari tabiatni, hayvonlarni va ularning hayotini tasvirlaydi, bu esa bolalarda tabiatga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi.

5. Do'stlik va sevgi: Bolalar o'rtasidagi do'stlik, oilaviy munosabatlar va sevgi mavzulari ham ko'p hollarda yoritiladi.

O'zbek va jahon adabiyoti she'riyatida bolalar uchun yozgan shoirlar orasida Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf, Anvar Obidjon, Xudayberdi To'xtaboyev va boshqa zamonaviy shoirlar mavjud. Ularning asarlari bolalar uchun qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Bolalar she'riyati bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda, ularning hissiyotlarini ifodalashda va estetik didlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu she'rlar orqali bolalar dunyoni o'rganadilar, tasavvurlarini kengaytiradilar va hayotga bo'lgan qiziqishlarini oshiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muhammad Yusuf she'riy to'plamlar Toshkent 2010 y.
2. Bolalar she'riyati Toshkent 2011y.
3. Bolalar she'riyati to'plami Toshkent 2015 y.
4. Anvar Obidjon she'rlar to'plami T .2017 y.
5. Internet sayt she'riyat uz .partali .

O‘ZBEK MILLIY PEDAGOGIKASI

Yuldasheva Farzona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Аннотация: В данной статье говорится об узбекской педагогике, ее методах исследования и их видах. Педагогическая концепция находит отражение в научных статьях, периодических изданиях, темах конференций и докладах, а также освещаются научные труды ученых, занимающихся данной тематикой. Кроме того, разработаны выводы и предложения по повышению роли современных педагогических технологий в развитии педагогики.

Ключевые слова: отечественная педагогика, современные педагогические технологии, принципы обучения, методические разработки.

Annotation: This article talks about Uzbek pedagogy and its research methods and their types. Pedagogical concept is reflected in scientific articles, periodicals, conference topics and reports, and scientific works of scientists dealing with this subject are also covered. In addition, conclusions and suggestions on increasing the role of modern pedagogical technologies in the development of pedagogy have been developed.

Key words: national pedagogy, modern pedagogical technologies, educational principles, methodological developments.

KIRISH

O‘zbek Xalq pedagogikasi uzoq tarixga ega va millatdagi eng konservativ, sekin o‘zgaradigan, ana shu xususiyati tufayli xalqning o‘ziga xos qiyofasi saqlanib qolishini ta’minlaydigan hodisa ekanligiga qaramay, o‘z taraqqiyoti davomida bir qator o‘zgarishlarni boshidan kechirdi. O‘zbek Xalq pedagogikasi ning taraqqiyot tarixi islomgacha bo‘lgan davr xalq pedagogika si, islom ta’siri davri xalq pedagogikasi, tashqi ta’sirlar davri xalq pedagogikasi, mustaqillik davri xalq pedagogikasi singari bosqichlardan iborat. O‘zbek Xalq pedagogikasining bu tarzda davrlashtirishda xalq ruhiyati, yashash va fikrlash tarzidagi tub sifat belgilarining o‘ziga xosligi hisobga olingan. Ko‘p ming yillik tarixga ega o‘zbek xalqi ilmiy va moddiy buyum tarzidagi dalillarga ko‘ra, islom dini qabul qilingungacha bo‘lgan vaqtda tamomila o‘ziga xos tarzda hayot kechirgan.

Olam hodisalarini o‘zgacha yo‘sinda tushungan va izohlagan, hayotdan boshqacha ta’sirlangan va ta’sir ko‘rsatgan, tiriklik va o‘lim, u dunyo va bu dunyo, ezgulik va yovuzlik, go‘zallik va xunuklik, savob va gunoh, halol va harom singari tushunchalar o‘zgacha mazmun anglatgan. "Avesto" asari yuzasidan amalga oshirilayotgan tadqiqotlar, shuningdek, Selengur, Xorazm, Bolaliktepa, Issiqqo‘rg‘on, Chust, Rishton va Burchmulladan topilgan obidalar shundan dalolat beradi. Islom dinining qabul qilinishi o‘zbek xalqining turmush tarzini tamomila o‘zgartirib yubordi, uni olamning musulmonlar deb atalmish ko‘p sonli qavmi bilan yaqinlashtirdi, xalqning turmush tarzi,

madaniyati, ma'naviyati, ruhiyati, iqtisodi va ijtimoiy turmushiga favqulodda katta ta'sir ko'rsatdi. Ayni vaqtda, xalq o'zining azaliy milliy qiyofasini ham saqlab qoldi. Chunki u qadimdan puxta shakllangan va qat'iy amal qilinadigan udumlar, odatlar, an'analar tizimiga ega edi. Xalq islomni qabul qilgandan keyin uning yashash, fikrlash, ta'sirlanish tarzida sodir bo'lgan o'zgarishlar Xalq pedagogikasida aks etdi. Endi xalq halol va harom, gunoh va savob, taqdir, qismat, u dunyo va bu dunyo, hayot, o'lim hamda qayta tirilish borasida tamomila yangi qadriyatlarni o'zlashtirdi, ularni hayot tarziga, udumlarga, urfodatlariga, an'analarga, marosimlarga, ya'ni pedagogikaga aylantirdi. Bu davrdagi xulqatvor, an'ana, udum, odatlar ma'naviy turmushdagi ayni shu jihatlarni aks ettiradigan bo'ldi.

O'zbek millati juda uzoq vaqg mobaynida islom dini ta'siridagi Xalq pedagogikasiga amal qilgan holda yashadi. XIX asrning 2-yarmiga kelib, Rossiya bosqini sababli o'zbek xalqining turmush tarzi, fikrlash yo'sini, tarbiya tamoyillarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Faqat islom dini belgilagan turmush tarzi, akida, an'ana va odatlar bilangina yashash mumkin bo'lmay qoldi. Xalqning ongi, axloqi, fikri, turmushi o'zgarishi bilan uning pedagogikasi ham o'zgarishlarga uchradi. Yangi an'ana va odoblar paydo bo'ldi, ayrim pedagogik qadriyat, axloqiy aqidalar esa yo'qoldi. Xalq pedagogikasidagi yo'qotishlar, ayniqsa, sho'ro davrida keng tus oldi.

Xalq pedagogikasi tufayli shiddatli o'zgarishlar girdobida qolgan o'zbek millati o'z qiyofasini saqlab qola bildi. Istiqlol natijasida esa o'zbek xalqining fikrlash, yashash, olamni anglash va izoxlash yo'sini yangilandi, xalq ruhiyati, ma'naviy qiyofasi o'zgardi. Bu o'zgarishlar xalqning turmush tarzida paydo bo'layotgan yangi odat, an'ana, xulqatvor, urf va udumlar tarzida namoyon bulmoqda. Mustaqillik davri Xalq pedagogikasida ko'plab islomiy an'analar qayta tiklanib, amaliy tarbiya jarayoniga tatbiq etila boshlandi. Xalq pedagogikasi tarixiy tushuncha sifatida hozirgi kunda ham zamon talablariga moye ravishda boyib bormoqda va jiddiy amaliy tarbiyaviy ahamiyat kasb etmoqda. Xalq pedagogikasi - tarbiyaning maqsad va vazifalari borasida muayyan xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlar majmui; muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart sanalgan va urfodat, udum, xulqodob, marosim, an'ana, turmush tarzi, badiiy ijod, uyin singari empirik vositalarda namoyon buladigan amaliy faoliyat hamdir. Xalq pedagogikasi fanda etnopedagogika deb ham yuritiladi. Pedagogika fanida Xalq pedagogikasiga xos eng muhim belgilaridan biri uning qadimiyligidir. Har qanday xalq muayyan etnos sifatida mavjud bulishi uchun o'ziga xos qiyofaga ega bo'lishi kerak. Xalqning ijtimoiy, ma'naviy, intellektual qiyofasi esa uning pedagogika vositasidagina shakllanadi. Xalq pedagogikasi muayyan xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan teng. Xalq pedagogikasining ikkinchi belgisi uning to'liq amaliy xususiyatga egaligidir. Xalq ta'lim-tarbiya jarayoni va uning natijalariga pragmatik nazar

bilan qaragani uchun Xalq pedagogikasi g'oyalar shaklida emas, balki urfodat, an'ana, amal, udum, xulqodoblar tarzida namoyon bo'ladi.

Xalq pedagogikasi ta'limtarbiya haqidagi fikrlar yig'indisi emas, balki amal qilinishi majburiy bo'lgan va bajarilishi hamma tomonidan nazorat qilinadigan amaliy xulqiy ko'nikmalar va sh.k. majmuidir. Xalq pedagogikasining uchinchi xususiyati uning muallifi noma'lum, anonim pedagogika ekanligidir. Xalq pedagogikasi talablarining yaratuvchisi ma'lum bo'lmaganligi uchun ham muqaddas sanalgan va so'zsiz bajarilgan. Etnopedagogikaga doyr biror talabning muallifi ma'lum bo'lsa, uning ta'siri pasayib ketadi. Chunki u, kim bo'lsada, qandaydir bir odamning istagi sifatida qabul etiladi. Anonimlik esa urfodat, udum, xulqodatlariga sirlilik, muqaddaslik tusini beradi. Xalq pedagogikasining to'rtinchi belgisi uning sinkretik (qorishiq) xususiyatga egaligidir. Xalq hayoti ko'p qirrali ekani holda yaxlit bo'lgani singari uning pedagogikasi ham qorishiqdir. Xalqning turli yo'nalishdagi pedagogik tadbirlari sinkretik tarzda birvarakaiiga olib borilgani uchun Xalq pedagogikasiga alohidalik emas, umumiylik xosdir. Xalq pedagogikasining beshinchi belgisi uning keng yoyilganligidir.

Xalq pedagogikasiga oid amallar muayyan etnik birlikning hammasiga birday tatbiq qilinadi. Muayyan shaxslarning xohishirodasi qandayligidan qat'i nazar, xalqning har bir vakili uning tarbiya va yashash tarziga doyr talablariga rioya etishga majbur. Xalq pedagogikasi talablarini bajarishda tarbiyalanuvchining istaklari inobatga olinmaydi. Muayyan etnik birlikning turmush tarzida namoyon bo'lishi Xalq pedagogikasining oltinchi xususiyatidir. Xalq pedagogikasi empirik tabiatga ega bo'lib, jamiyat a'zolari hayotini yo'lga qo'yishga qaratilgan va uning qoidalari muhokama uchun emas, balki turmush mobaynida amal qilish uchundir.

Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi. Shaxsni tarbiyalash, o'qitish va shakllantirish Pedagogning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash Pedagogikanidagi asosiy tushuncha sanalib, oila va jamiyatning barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi. O'qitish natijasida shaxs zaruriy bilimlar bilan ta'minlanib, kelgusida turli darajadagi maxsus ma'lumotni olish imkoniga ega bo'ladi. Tarbiyalash va o'qitish natijasida odamda muayyan shaxs sifatleri shakllantiriladi. Shaxe tarbiyalash va o'qitish orqali o'zida oldin bo'lmagan ma'naviy-intellektual sifatlarga ega bo'ladi. Bu hol shaxsning umri mobaynida uzluksiz davom etadi va uning rivojlanishiga omil bo'ladi. Inson va uni shakllantirishga doir fan sifatida Pedagogika falsafa, etika, estetika, madaniyatshunoslik, psixologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, demografiya, tarix, adabiyot, tibbiyot, matematika va boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq. Pedagogika fani va amaliyoti taraqqiyotida bu fanlarning nazariy asoslari, tadqiqot metodlari, ilmiy xulosalarni aniqlash, taxlil qilish hamda umumlashtirish usullaridan foydalanadi.

Pedagogikada ta'lim va tarbiya jarayonlarining qaysi jihatlarini o'rganishdan kelib chiqadigan bir qancha soha va bo'limlar mavjud. O'qitishning maqsadi, vazifalari, tamoyillari, usullari bilan shug'ullanadigan sohasi didaktikadir. Shaxsning axloqiy sifatlarini tarkib toptirish, unda e'tiqod, dunyoqarash, axloq singari ma'naviy jihatlarni shakllantirish masalalarini pedagogikaning tarbiya nazariyasi va amaliyoti tarmog'i o'z ichiga oladi. Ta'lim-tarbiyani tashkil etish, uyushtirish va uni boshqarish singari tashkiliy-pedagogik ishlar qonuniyati pedagogikaning mak-tabshunoslik sohasi tomonidan ishlab chiqiladi. pedagogika hamisha muayyan yoshdagi, ma'lum hayotiy va akliy tajribaga ega bo'lgan kishilar bilan ish ko'radi. Shuning uchun ham pedagogikaning qonuniyatlarini belgilashda ta'limtarbiya oluvchining yosh xususiyatlarini hisobga olish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

O'zbek P.si juda qad. tarixga ega bo'lib, uning dastlabki ildizlari Avestota, Urxun-Yenisey bitiklariga, Selungur madaniyatiga borib taqaladi. Ave-stodagi ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal haqidagi, kishilarga ko'ngil ma'rifa-ti berish borasidagi qarashlar yozma milliy pedagogik qarashlarning dastlabki namunasi bo'lib, yetuk insonni shakllantirishga yo'naltirilgan. Milliy Pedagogikaning taraqqiyotida islom dini va tasavvuf ta'limoti hal qiluvchi o'rin tutadi. Chunki Qur'oni karim, Xadisi sharif va tasavvuf ta'limo-ting markazida axloq, komil inson ma'naviyatini shakllantirish turardi. Komil inson ta'lim-tarbiya yordamida, ya'ni Pedagogika vositasida tarkib toptirilishi mumkin edi. Forobiyning "Fozil odamlari", Beruniy, Ibn Sino falsafiy qarashlaridan o'rin olgan yetuk shaxslar, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy asarlarida tasvirlangan benuqson odamlar, Abduxoliq G'ijduvoni, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab orzulagan komil inson uzbek P.sining markazida turardi. 17-asrdan boshlab, milliy Pedagogikada ta'lim-tarbiyaning mohiyatiga emas, balki tashqi jihatlariga e'tibor kuchaydi, turmush talablarini hisobga olmay, hayotiy zamindan uzilish sodir bo'ddi. Natijada, jamiyat taraqqiyoti susaydi, ijtimoiy-siyosiy hayotda ham tanazzulga yuz tutildi. P.dagi biqlik, biryozlamalik kishilar ruhiyatiga ko'chdi, undan ijtimoiy tartibotlar va siyosiy qurilmalarga o'tdi. Butun bir davlat xonliklarga bo'linib ketdi. Xonliklarning har birining ichida bir-biri bilan kelishmovchilik hamda o'zaro janjallar avj oldi. Negaki, jamiyat va unda yashaydigan insonlarning ma'naviy o'rnaklari puxta tayin etilmagan edi.

XULOSA

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi natijasida millim ong bo'g'uvdan, mafkuraviy qolipdan, buyruqqa muvofiq fiqolash zug'umidan qutuldi. Bu hol Pedagogikaning sog'lom aql, milliy ruhiyat va an'analarga moye tarzda yo'lga qo'yilishiga imkon yaratdi. Bugungi o'zbek Pedagogikasi millat ruhiyatidagi nozik jihatlarni hisobga olgan va dunyo tarbiyashunosligidagi eng so'nggi yutuqlarga tayangan qolda taraqqiy etmoqda. Zamonaviy o'zbek pedagogikasida barkamol insonni shakllantirish rasmiy ravishda bosh maqsad qilib belgilangan. Bu Pedagogika

ta'limtarbiya jarayonida ta'lim oluvchi va tarbiyalanuvchilarning faol ishtirok etishlarini ko'zda tutadi. Bolalar, yoshlar pedagogik jarayonning ob'yektigina emas, balki sub'yekti, ya'ni ijrochisi ham ekanligiga alohida e'ti-bor qaratilmoqda. Ayni vaqtda, barcha pedagogik tadbirlar ta'lim-tarbiya oluvchilarning mustaqil fiqolashlarini ta'minlash, ularda tarbiyalanish va o'qishga ehtiyoj uyg'otishga yo'naltirilgan xrla tashkil etilmoqda. Bugungi o'zbek Pedagogikasi uchun muayyan bilimlar yig'indisi emas, balki bola shaxsi bosh qadriyatga aylangan. Shuning uchun ham milliy P.da faqat bilimli o'quvchilar tayyorlashga emas, balki izlanuvchan, tashabbuskor shaxsni shakllantirishga asosiy e'tibor berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-2909-son Qarori. 2017. 20 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida" PQ-3160-son Qarori. 2017. 28 iyul.
3. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov, —Pedagogik texnologiya asoslari, T., 2004.
4. J.Yo'ldoshev, —Ta'lim yangilanish yo'lida, T., 2000.
5. Ptiyukov V.Yu., —Osnov pedagogicheskoy texnologi, M., 1999

Po‘latova Dilfuza Azamkulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Eshqo‘ziyeva Gulira’no Bahtiyorovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
guliranobahtiyorovna83@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola defektologiya sohasining bir bo‘limi hisoblangan logopediyaning hayotimiz uchun, jamiyatimiz uchun qanchalik muhim rol o‘ynashini anglatish, singdirish, insonlar ongiga yetkazish. Logopedlarga sifatli kadr bo‘lib yetishishidagi yo‘llari. Umuman olganda logopediya sohasiga atalgan.*

Annotation: *This article aims to understand, inculcate, and bring to people's minds how important speech therapy, which is a branch of the field of defectology, plays for our life and society. Paths for speech therapists to become quality personnel. Generally referred to the field of speech therapy.*

Kalit so‘zlar: *logopediya, duduqlik, ilmiy, metodik, nutq, dinamika, diagnostika, differensiya, ruhiyat, tortinchoqlik, tuzatish, anatomiya, fiziologiya, etologiya, otorinologiya, psixolingvistika, nevropatologiya, pediatriya, patologiya.*

Key words: *speech therapy, stuttering, scientific, methodological, speech, dynamics, diagnosis, differentiation, psyche, shyness, correction, anatomy, physiology, ethology, otorhinology, psycholinguistics, neuropathology, pediatrics, pathology.*

Maxsus pedagogika - jismoniy va ruhiy rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni tarbiyalash va o‘qitish haqidagi fan. Maxsus pedagogika jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos o‘quv ta‘lim faoliyatlarini hisobga olgan holda pedagogikaning umumiytamoyillari asosida rivojlanadi. Maxsus pedagogikaning bosh vazifasi jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta‘lim-tarbiyasini tashkil etishning ilmiy va nazariy asoslarini yaratish hamda shunga mos defektolog kadrlarni tayyorlashdan iborat. Maxsus pedagogika, shuningdek, bolalarni psixikpedagogik va klinik jihatdan o‘rganish, nuqson sabablarini aniqlash, pedagogik tasniflash va turlarga ajratish, maxsus ta‘lim va tarbiya muassasalari sharoitida bolalarga individual muomala qilish, nuqsonli bolalarni jismoniy mehnatga tayyorlash kabi masalalarni ishlab chiqishdan iborat. Maxsus pedagogika qanday nuqsondagi bolalarni o‘rganishiga qarab surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tiflopedagogika, logopediya kabi sohalarga bo‘linadi. Bularning har biri umumiy pedagogika tarmog‘ini va barchasi birgalikda defektologiyani tashkil etadi.

Logopediya (logos va yunoncha. paideia - tarbiyalash, o‘qitish) - pedagogika fani tarmog‘i; nutqdagi kamchilik (duduqlik, til rivojlanmaganligi, o‘qish va yozuvdagi

nuqson va boshqalar) sabablari, ularning oldini olish, tuzatish yo‘llarini hamda nutq faoliyati buzilishi mexanizmlari, alomatlarini maxsus ta‘lim va tarbiya vositasida o‘rganadi.

Nutqdagi nuqsonlarni tuzatish masalalari dastlab 17-asrda Yevropa mamlakatlarida surdopedagogikaga oid ilmiy ishlarda tatbiq etila boshladi. 19-asr ning 2-yarmidan bu sohaga mustaqil ravishda, ammo tibbiyot nuqtai nazaridan yondashildi. Asta-sekin nutq faoliyatining tabiati haqidagi ilmiy tasavvur kengaya borib, logopediya yo‘nalishi tubdan o‘zgardi, pedagogik mazmun birinchi o‘ringa qo‘yiladigan bo‘ldi. 20-asrga kelib logopediya mustaqil fan sifatida shakllandi, uning maqsad va vazifalari, metodik asos va tamoyillari, boshqa fanlar bilan aloqasi masalalari ishlab chiqildi. Zamonaviy logopediya maktabgacha yoshdagi bolalar logopediyasi, maktab yoshidagi bolalar logopediyasi, o‘smirlar va katta yoshdagilar logopediyasiga bo‘linadi. Logopediyaning asosiy maqsadi nutqida nuqsoni bor shaxslarni o‘qitish, tarbiyalash va qayta tarbiyalashning ilmiy asoslangan tizimini ishlab chiqish, shuningdek, nutq nuqsonining oldini olishdan iboratdir. Logopediya fan sifatida katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, u tilning, nutqning ijtimoiy mohiyati, bolaning talaffuzi, leksik-grammatik tuzumi, tafakkuri va butun ruhiy faoliyati uzviy bog‘liqligi bilan belgilanadi.

Logopediyaning asosiy vazifalari:

nutq buzilishining turli shakllarida nutq faoliyati ontogenezini o‘rganish, nutq buzilishlarining keng tarqalgani, kelib chiqish sabablari, mexanizmlari, tuzilishi, alomatlarini va darajalarini aniqlash;

nutqiy faoliyati buzilgan bolalarning o‘z-o‘zidan va biror maqsadga qaratilgan rivojlanish dinamikasini, shuningdek, nutqiy zaiflikni ularning shaxs sifatida yetishuviga, ruhiy rivojlanishiga, turli ko‘rinishdagi faoliyatlarini namoyon qilishga, o‘zlarini tutishlariga ta‘sirini aniqlash;

rivojlanishda turli xil farqlar bo‘lgan bolalarda (eshitish, ko‘rish, fikrlash qobiliyati hamda tayanch-harakat apparatining buzilishi hollarida) nutqning shakllanishi va buzilishlari xususiyatlarini o‘rganish;

nutq buzilishlarining pedagogik diagnostikasi metodlarini ishlab chiqish;

nutq buzilishlarini tartibga solish; nutq buzilishini bartaraf etish tamoyillari, differensiyalashgan metod va vositalarini ishlab chiqish; nutq buzilishining oldini olish metodlarini takomillashtirish;

logopedik yordamni tashkil etish masalalarini ishlab chiqish.

Logopediyaning yuqorida ko‘rsatilgan vazifalarida uning nazariy va amaliy yo‘nalishlari belgilab berilgan. Logopediya nazariy yo‘nalishi nutqdagi buzilishlarni o‘rganish, uning sabablarini aniqlash, oldini olish va tuzatishning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqish, amaliy yo‘nalishi esa ana shu metodlarni tezroq tatbiq etib, mazkur nuqsonlar va ularni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf etishdan iborat. Logopediyaning nazariy va amaliy vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Logopedlar ma'lum qilishicha, nutqdagi kamchiliklarning paydo bo'lishi, tabiati, inson ruhiyatiga ta'siri turlicha bo'ladi. Masalan, alaliya, duduqlanish, dizartriya kabi nutq nuqsonlari. Ular bilish jarayonini, atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Bu narsa bolaning faoliyatida, yurish-turishida aks etadi. Og'ir nutqiy buzilishlar esa insonning aqliy rivojlanishiga, ayniqsa, oliy bilish faoliyati darajalariga, shaxsning shakllanishiga ta'sir etadi, uning harakteridagi tortinchoqlik, qat'iyatsizlik, odamovilik, nomukammallik tuyg'usi kabi salbiy xususiyatlarni keltirib chiqaradi. Logopediyaning ahamiyati esa bolaning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etib, uning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Logopediya nutq buzilishini o'rganish va tu-zatishda nutq bilan fikrning o'zaro bog'liqligi haqidagi, bola rivojlanishida umumiy va maxsus qonuniyatlarning o'zaro munosabati to'g'risidagi nazariy qoidalarga, nutq va faoliyatning hamohang rivojlanishi hamda ruhiy kamolotga erishishning harakatlantiruvchi kuchlari haqidagi nazariyaga tayanadi. Logopediya umumiy anatomiya va fiziologiya, nutq mexanizmlari, nutq jarayonining bosh miyada sodir bo'lishi haqidagi, nutq faoliyatida ishtirok etadigan analizatorlarning tuzilishi va harakatga kelishi to'g'risidagi bilimlardan foydalanadi.

M.Ayupova: "nutqdagi nuqsonlarning alomatlarini, ularning etiologiyasi, mexanizmlari, nutq faoliyati buzilishi tarkibida nutqiy alomat bilan nutqsiz alomatning munosabatini bilish uchun logopediya boshqa fanlar bilan hamkorlikda ish yuritadi. Jumladan, u tilshunoslik, otorinologiya, psixolingvistika, umumiy va maxsus psixologiya, psixodiagnostika, nevropatologiya, psixopatologiya, oligofreniya klinikasi, pediatriya bilan uzviy aloqada ishlaydi" deb ta'kidlagan¹⁰. Masalan, nutq va eshitish a'zolarining patologiyasi nutqdagi buzilish etiologiyasini aniqlashdan tashqari tibbiy ta'sir vositasida bo'ladigan logopedik ishlarni to'g'ri qo'shib olib borish uchun ham imkon beradi. O'zbekistonda yordamchi maktablar, bolalar poliklinikalari, bolalar bog'chalar va boshqa muassasalarda logopedik yordam ko'rsatiladi. Bundan tashqari, nutqida nuqsoni bor bolalar uchun alohida bog'chalar, maxsus maktablar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. V.A.Kalyagin Logopsixologiya: ucheb. posobie dlya stud. vqssh. ucheb. zavedeniy / V.A.Kalyagin, T.S.Ovchinnikova. — M.: Akademiya, 2006.
2. Ksenova Sotsialnaya pedagogika v spetsialnom obrazovanii. Izdatelstvo. Akademiya. M., 2001 g.
3. I.M.Nazarova Spetsialnaya pedagogika. M., 2002 g.

¹⁰ V.A.Kalyagin Logopsixologiya: ucheb. posobie dlya stud. vqssh. ucheb. zavedeniy / V.A.Kalyagin, T.S.Ovchinnikova. — M.: Akademiya, 2006.

IMPROVING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' SKILLS BASED ON THE PRINCIPLE OF COLLABORATION

Shoyusupova Shakhzoda

*Lecturer, Department of Methodology of Primary Education, Chirchik State
Pedagogical University*

Qo'chqorova Zarina

*Student, Department of Methodology of Primary Education, Chirchik State
Pedagogical University*

Abstract: *This article is dedicated to studying the theoretical and practical foundations of improving primary school students' skills based on the principle of collaboration. It highlights the importance of collaborative learning as a modern pedagogical approach and analyzes its role in developing communication, teamwork, and problem-solving skills in young children. The article also includes recommendations for enhancing effective teaching methods in primary education.*

Keywords: *primary education, principle of collaboration, collaborative learning, communication skills, teamwork.*

Introduction

In today's modern education system, the primary goal is not only to equip students with theoretical knowledge but also to develop their communication, teamwork, and problem-solving skills. These skills are considered essential for shaping a successful individual in the 21st century. Special attention should be paid to the social and personal development of students, particularly at the primary education level. In this process, education based on the principle of collaboration plays a crucial role.

The principle of collaboration is a pedagogical approach that involves students working together, exchanging ideas, and acquiring knowledge through collective activities. This principle not only makes the learning process more engaging and effective but also fosters mutual respect, responsibility, and creativity among students. Collaborative methods, especially when working with young learners, offer great opportunities for creating a cooperative environment and enhancing students' social skills.

In Uzbekistan's new phase of development, creativity and modernization based on innovation have become essential tasks in the process of reforms across every sector and newly evolving structure. Creativity and creative collaboration are among the most critical characteristics for a transforming society. To achieve this, it is vital to comprehensively support young people, provide employment opportunities, create conditions for them to acquire modern knowledge and skills, and develop their talents and abilities. Alongside these efforts, it is equally important for the government to ensure

suitable conditions for these initiatives. Therefore, it is necessary to foster collaborative skills in students starting from primary education.

Collaboration refers to the partnership of two or more individuals working together to achieve a common goal. Collaboration in primary education implies a learning and educational process based on students' creative cooperation and partnership.

This article examines the theoretical foundations and practical methods for enhancing the collaborative skills of primary school students based on the principle of collaboration. Furthermore, it highlights the effectiveness of this method in the educational process based on research findings and provides recommendations for its broader implementation in the primary education system.

Collaborative skills are a set of abilities, knowledge, and competencies required to successfully participate in teamwork. These include:

- **Communication skills:** The ability to engage in clear and effective conversations with primary school students.
- Communication skills are the ability to express one's thoughts clearly and understandably, listen to and comprehend others' perspectives, and engage in effective dialogue. These skills are an integral part of children's social development and are essential not only for academic success but also for overall success in life.

Developing and enhancing communication skills in primary school students holds special importance because, at this age, they:

- Learn how to work in teams;
- Begin to understand and respect each other;
- Develop their ability to express their thoughts through oral and written communication.

In this process, the role of the teacher and the educational environment is significant. Properly organized lessons create favorable conditions for students to develop effective communication skills.

Teamwork skills: Improving the ability to effectively solve complex tasks and exercises. Teamwork skills refer to an individual's ability to collaborate effectively with others to achieve a specific goal, fulfill their responsibilities, and work in harmony with others. These skills are considered one of the key factors for social and professional success in the modern world.

Developing teamwork skills in primary school students not only enhances their academic performance but also lays the foundation for their future personal and professional success. From an early age, children need to learn how to work together, show mutual respect, take responsibility, and solve problems collectively.

Listening skills: The ability of primary school students to understand the teacher's ideas and solve complex tasks through attentive listening.

Listening skills involve the ability to carefully hear and understand others' thoughts, emotions, and messages. This is one of the essential aspects of communication and a vital condition for effective interaction. Especially for primary school students, listening skills play a crucial role in shaping their learning activities and social relationships.

The importance of listening skills in primary school:

- ✓ *Ensuring learning:* Through listening, students perceive and assimilate new information. This strengthens their reading, writing, and thinking skills.
- ✓ *Developing communication culture:* Students learn to listen to others and develop the skill of communicating respectfully.
- ✓ *Social integration:* Effective listening helps children build good relationships with their classmates.
- ✓ *Enhancing thinking skills:* Listening activates logical thinking and information processing abilities.

All these skills contribute to successful classroom activities, ensuring teamwork and effective collaboration.

Collaboration plays a significant role in students' development for several reasons:

- *Support:* When a student struggles to express their ideas or makes mistakes in a group, another student can help by clarifying or completing their topic.
- *Professional growth:* A topic is assigned to the group, and instead of a single student working on it, everyone collaborates on the topic. They share their ideas with one another, which fosters growth compared to other groups.
- *Encouragement:* By listening to other groups and acknowledging their ideas, students can support and encourage each other.
- *Knowledge sharing:* Collaboration is important for sharing knowledge and ideas among students. They can learn from each other's acquired knowledge.
- *Team building:* Collaboration helps create strong, supportive teams among students during games or other activities. These teams foster connections and reduce interpersonal tensions.

Developing Collaboration Skills in Primary School Students: Interactive Methods

Enhancing students' collaboration and expanding the number of knowledgeable learners is crucial for the development of schools. By working together, we strengthen students' unity.

When forming collaborative skills in primary school students, the following tasks can be addressed:

- Equipping students with theoretical knowledge to understand collaboration as a set of conscious actions aimed at creating innovation, rooted in socio-cultural values.

- Introducing the axiological, intellectual, and functional foundations of collaboration and providing an understanding of the factors that facilitate its implementation.
- Developing an understanding of collaboration as a social and creative nature of students, as well as its manifestation in specific professional activities.
- Cultivating the ability to propose creative ideas and analyze the processes of their implementation.
- Fostering the skills to demonstrate creativity and apply them in practice.
- Encouraging students to internalize the values of creative collaboration while identifying and enhancing their necessary individual potential in creative activities.

Based on the priority features of forming collaborative skills in primary school students, the issue of creative collaboration encompasses many independent aspects and defines several conceptual principles.

In conclusion, developing students' creative collaboration skills remains one of the essential social demands of today. Therefore, conducting research on effective pedagogical models and conditions for developing creative collaboration skills in primary school students and creating targeted educational technologies is one of the key tasks.

Interactive Methods to Develop Collaboration Skills

Here are some interactive methods for developing collaboration (teamwork) skills:

1. **Group Problem-Solving:** Assign students tasks that require joint efforts to find solutions, encouraging brainstorming and shared decision-making.
2. **Role-Playing Games:** Students can assume roles in scenarios where teamwork is essential, promoting communication and mutual understanding.
3. **Project-Based Learning:** Assign collaborative projects that require students to work together over an extended period to achieve a common goal.
4. **Peer Teaching:** Allow students to teach each other in pairs or small groups, fostering mutual learning and cooperation.
5. **Collaborative Story Writing:** Encourage students to work together to create and write a story, which enhances their ability to share and build on each other's ideas.
6. **Think-Pair-Share:** Students think individually, discuss their ideas in pairs, and then share their conclusions with the group, fostering active participation and collaboration.
7. **Debate Teams:** Organize debates in which students must work as a team to prepare and present their arguments.
8. **Creative Workshops:** Design activities where students collaboratively create artwork, crafts, or other projects, focusing on shared effort and creativity.
9. **Problem-Based Scenarios:** Present students with real-life challenges they must solve collaboratively, developing critical thinking and teamwork skills.

10. **Reflection Circles:** After collaborative activities, have students discuss their teamwork experience, highlighting what worked well and areas for improvement.

Conclusion:

The development of collaborative skills based on the principle of collaboration is one of the most important requirements of the modern education system. This principle not only increases students' participation in the learning process but also significantly contributes to their social and emotional development. The theoretical and practical research conducted in this article leads to the following key conclusions:

1. **Enhancing Knowledge Acquisition and Analysis Skills:** Involving primary school students in collaborative activities significantly improves their ability to acquire and analyze knowledge. The process of working in teams helps develop skills such as mutual understanding, support, and respect among students.

2. **Communication Skills Development:** Through collaborative activities, students acquire communication skills such as listening to others, expressing their thoughts clearly, and engaging in meaningful discussions. Moreover, teamwork helps develop responsibility, patience, and problem-solving abilities.

3. **Increased Engagement and Interest in Learning:** Activities such as games, role-playing exercises, and group tasks help students approach their studies with greater interest. Collaboration transforms students from passive listeners into active participants, which enhances their success levels.

4. **Social Value Formation:** A collaborative environment not only helps students develop academic skills but also shapes their social values. They begin to understand the importance of working for the benefit of the group, valuing others' opinions, and contributing to joint efforts.

5. **Flexible Teaching Methods:** Organizing the educational process based on the collaboration principle can be implemented through various methods, such as interactive games, discussions, and role-playing exercises. These methods are flexible and adaptable to the students' needs and abilities, offering opportunities for individual approaches.

In summary, the integration of collaboration in primary education contributes significantly to the holistic development of students, enhancing both their academic and social skills, and preparing them for the demands of modern society.

References:

1. Sh. Mirziyoyev. (2019). "O'zbekistonda eng obro'li inson muallim bo'lishi kerak." Nutqi o'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda. Tashkent: [Publisher].

2. Hasanboyev, J., et al. (2009). *Pedagogika fanidan izohli lug'at*. Tashkent: Fan va texnologiya, p. 258.

3. Adilovna, G. M. (2024). *Ta'limda yangi texnologiya: 4k modeli va uni amalga oshirish yo'llari*. Kokand University Research Base, 197-200.

4. Kobiljonovna, T. N. (2024). *Pedagogik jamoa bilan ishlashda kolloboratsiya (hamkorlik) tamoyillari*. Science and Innovation, 3(special issue 16), 576-577.

5. Shaxzoda, S., & Munavvarxon, S. (2024). *Intellectual rivojlanishida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ertak terapiya usulidan foydalanish texnologiyasi*. Elita.uz - Elektron ilmiy jurnal, 3(1), 23-27.

6. Shoyusupova, S. (2024). *Technology of professional skills development of primary education students*. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(9), 87-91.

7. Jo'rayeva, S. (2023). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kollaborativ kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati*. Pedagogika i Psikhologiya v Sovremennom Mire: Teoreticheskie i Prakticheskie Issledovaniya, 2(13), 48-49.

THE IMPORTANCE OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Shoyusupova Shakhzoda

Lecturer, Department of Methodology of Primary Education, CSPU

Xudayqulova Anora

Student, Department of Methodology of Primary Education, CSPU

Abstract: *The process of globalization has greatly enhanced communication, intercultural linkages and economic integration on a global scale. In this environment, learning a foreign language is important not only for individual development, but also for society to successfully compete on the global stage. Knowledge of a foreign language not only increases language competence, but also provides opportunities to understand other cultures, facilitate interregional social and economic relations, and remain competitive in the global job market. This article analyzes the role of learning foreign languages in the modern world and its role in the global economy. By learning a foreign language, pupils and students not only learn a language, but also broaden their outlook and gain the skills necessary for integration into the global social system.*

Key words: *Globalization, foreign languages, skills, research, thinking, methods, economics, teaching.*

In the wake of globalization, learning foreign languages has become one of the crucial tasks in our everyday life. In the 21st century and beyond, the term "globalization" has had a great impact on all aspects of the life of mankind – economic, political, socio-cultural life. In the era of globalization, the need of people working, studying and living in unique international languages is increasing. Currently, world education is innovating in the teaching and learning of foreign languages, especially new foreign languages, using modern pedagogical methods, strategies and approaches. Therefore, recognizing the importance of learning foreign languages is of particular importance in the global environment in the context of ongoing globalization and in the 21st century. The need to learn foreign languages is more evident than ever, because languages are no longer tools for individuals, but tools for nations and the whole world.

In today's interconnected world, the ability to communicate in multiple languages has become increasingly essential due to globalization. As cultures meld and economies intertwine, proficiency in foreign languages not only fosters better understanding and collaboration among diverse populations but also enhances career prospects in the global job market. Multilingual individuals possess a distinct advantage, enabling them to navigate international relations, participate in cross-border trade, and engage in cultural exchanges that enrich their personal and professional lives. Moreover, studying foreign languages cultivates critical thinking and adaptability, as learners are exposed to different

perspectives and ways of thinking. Thus, in an era defined by rapid technological advancements and global interdependence, the study of foreign languages is not merely an academic pursuit but a vital skill that empowers individuals to thrive in a complex, multicultural landscape.

For travelers and tourists, mastering foreign languages can mean the difference between a successful vacation and no vacation at all. In today's globalized world, the inability to communicate in foreign languages remains blind and deaf abroad. Advantages of learning a foreign language: are to read the works of favorite foreign writers in originals, watch foreign films, make friends, watch international news or do business. Another key benefit of learning a foreign language is to increase your chances of employment. In an increasingly competitive labor market, employers prefer candidates with advanced language skills to facilitate international contacts and open up new business opportunities. Multinational companies, in particular, are looking for professionals who can work effectively in multicultural contexts, and who can easily manage customers and foreign partners. The importance of this skill is especially evident in sectors such as tourism, hospitality and export-import.

For example, a sales manager who is fluent in the client's language is more likely to close a deal than someone who communicates only in English. In addition, the ability to understand and adapt to different business cultures can determine the success of a negotiation or an entire business strategy. Various studies show that knowledge of a second language can lead to a significant increase in wages. Economic studies have found that bilingual people can earn an average of 5% to 20% more than their monolingual counterparts.

This pay gap is particularly pronounced in areas such as international trade, diplomacy and interpreting, where mastery of foreign languages is a key skill. The pay gap also reflects additional benefits and career advancement opportunities. Multilingual employees receive more prestigious assignments and international travel, which in turn offers valuable experience and further development opportunities. This economic advantage also applies to entrepreneurs who can expand their target markets and diversify their sources of income.

Companies that invest in language training for their employees can benefit from increased competitiveness in the international market. The ability to effectively communicate in different languages, establish strong relationships with foreign partners and clients, increase the reputation of a company and increase the chances of success in international negotiations. In addition, a multilingual workforce can help overcome cultural barriers and avoid costly misunderstandings. Employees from all over the world are able to share ideas and innovative solutions and collaborate more effectively. This type of language and cultural diversity within a company can lead to greater creativity and increased problem-solving skills.

Learning foreign languages helps to increase understanding and tolerance of cultural differences. Intercultural competence is important in a global society where cooperation between different countries is crucial in addressing common challenges such as climate change, international security, and health. Furthermore, knowledge of foreign languages makes it easier to see literary works, films, music, and other forms of cultural expression in their native language. This cultural enrichment not only increases knowledge, but also allows for a better understanding of subtleties and deep meanings that may be lost in translation. For example, reading Dostoyevsky in Russian or listening to Edith Piaf in French presents a more intense and authentic experience. Learning a new language is not only an academic exercise, but a personal journey that a person's worldview expands.

The experience of learning a foreign language can also bring more intellectual curiosity and thirst for knowledge. Discovering new worlds through language can lead to curiosities and passions that enrich one's life in unexpected ways. For example, a Japanese language student may develop an interest in calligraphy, while a Spanish enthusiast may develop a passion for flamenco.

In today's interconnected world, studying foreign languages has become increasingly vital. Globalization has led to cultural exchange, economic interdependence, and the need for effective communication across borders. Learning a foreign language opens up opportunities for individuals, allowing them to connect with diverse cultures and enhance their professional prospects.

Foreign languages improve cognitive abilities, fostering critical thinking and problem-solving skills. They also promote empathy and understanding of different perspectives, which is essential in a multicultural society. Additionally, proficiency in a foreign language is often a requirement for many careers, particularly in fields such as international business, diplomacy, and education.

The ability to communicate in multiple languages facilitates better collaboration and negotiation in international contexts. It helps break down barriers and fosters mutual respect among individuals from different backgrounds. Moreover, learning a language is a gateway to accessing rich cultural heritages, literature, and history.

In conclusion, as globalization continues to shape our world, the study of foreign languages is not just an academic pursuit but a necessary skill that empowers individuals to thrive in a diverse and interconnected society. Emphasizing foreign language education in schools and communities will equip future generations with the tools needed to navigate and succeed in a globalized environment.

Learning foreign languages has a positive effect on cognitive development. Various neurological studies have shown that bilingualism improves problem-solving, critical thinking, and memory. These preferences stem from the brain's constant training to switch between different linguistic structures and communicative contexts. Studies have shown

that adults who learn a second language exhibit brain plasticity and the ability to adapt better. This suggests that it is never too late to start learning a new language, and that it can be used at any age.

Consequently, I agree that knowledge of the language is the key to new opportunities for each person. The more languages you know, the more doors will open for you. That is to say, to know the language means to understand the world. The benefits of studying a foreign language lies in the ability to adapt your life so that you can succeed in almost all aspects. Language acts as a bridge between these nations, a means of gaining the key to a breakthrough and new worlds that we have not feared to forget.

References:

1. Kramsch, C. (2014). Teaching foreign languages in an era of globalization: Introduction. *The modern language journal*, 98(1), 296-311.
2. Schultz, J. M. (2011). Foreign language writing in the era of globalization. *Foreign language writing instruction: Principles and practices*, 65-82.
3. Paicu, A. (2016). Foreign languages and the era of globalization. *Annals Constantin Brancusi U. Targu Jiu, Letters & Soc. Sci. Series*, 43.
4. Shoyusupova, S. (2024). TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL SKILLS DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(9), 87-91.

**VOLEYBOL SPORT TO‘GARAKLARI YORDAMIDA 13-14-YOSHLI
MAKTAB O‘QUVCHILARINI SAKROVCHANLIK QOBILIYATINI
OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI**

Daminov Dilshodbek G‘anisher o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchi

Аннотация: в данной статье рассматриваются эффективные методы улучшения прыжковой способности у школьников 13-14 лет с использованием волейбола. Описаны физиологические основы прыжковой способности, её роль в волейболе и специальные тренировочные программы для учащихся этого возраста. Рассмотрены методы повышения физической подготовки, такие как тренировки с лёгкими и тяжёлыми нагрузками, прыжковые упражнения, спринты и игровые методики. Также подчеркивается, как с помощью тренировок и игр можно развить необходимые навыки для достижения успехов в спорте и повышения результатов в игре.

Abstract: this article discusses effective methods for improving vertical jump ability in 13-14-year-old students through volleyball. It explores the physiological basis of jumping ability, its importance in volleyball, and specialized training programs for this age group. Methods to enhance physical fitness, such as training with light and heavy loads, plyometric exercises, sprints, and games, are analyzed. The article highlights how training and games can help develop the necessary skills for achieving success in sports and improving performance in the game.

Ключевые слова: волейбол, прыжковая способность, физическая подготовка, 13-14 лет, тренировки, прыжковые упражнения, спринты, игры, школьники, мышечная сила, скорость, гибкость, спорт, подготовка детей, эффективные методы.

Keywords: volleyball, vertical jump, physical fitness, 13-14 years old, training, plyometric exercises, sprints, games, students, muscle strength, speed, flexibility, sports, youth development, effective methods.

Kirish

Voleybol sporti - bu jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishga katta hissa qo‘shadigan, o‘quvchilarda muhim qobiliyatlarni shakllantiradigan sport turi. Ayniqsa, sakrovchanlik voleybol o‘yinida alohida ahamiyatga ega, chunki bu qobiliyat raqibni to‘sib qo‘yish, himoya qilish, hamda hujumda muvaffaqiyatli bo‘lish uchun zarurdir. Sakrovchanlik o‘yinchilarga baland sakrash va to‘g‘ri joylashuvni aniqlash imkonini beradi, bu esa ular uchun o‘yinda yirik ustunlikni ta‘minlaydi.

13-14 yoshdagi o‘quvchilarni tayyorlashda esa, jismoniy rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Bu yoshdagi o‘quvchilar o‘sish davrida bo‘lib, ularning mushak va skelet tizimlari hali shakllanmoqda, bu esa ularning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishda alohida yondashuvni talab qiladi. Aynan shu yoshda sport

faoliyatiga jalb qilish o'quvchilarda kuchli iroda, motivatsiya va jismoniy qobiliyatlarni oshirishga olib kelishi mumkin.

Prezidentning 2022-yil 8-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida bolalar va o'smirlar sportini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida sport ta'limi tizimi takomillashtirilmoqda va yoshlarni sportga jalb qilish uchun barcha zarur sharoitlar yaratilmoqda. Ushbu qaror sportning barcha turlarida, shu jumladan voleybolni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, 13-14 yoshli o'quvchilarda jismoniy tayyorgarlikni oshirishga yo'naltirilgan maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda. Voleybolni o'rganayotgan o'quvchilarga sakrovchanlikni rivojlantirish uchun samarali mashg'ulotlar, zarur usullar va metodikalarni qo'llash zarur. Shuningdek, bu yoshdagi o'quvchilarni o'yin texnikasini mukammal o'zlashtirishga, jismoniy kuchni oshirishga va sportdagi muvaffaqiyatlarga erishishga tayyorlashda alohida e'tibor qaratish muhimdir [1].

Asosiy qism. **Mashqlar va texnikalar:**

Voleybol sportida sakrovchanlikni oshirish uchun turli samarali mashqlar mavjud. Birinchi navbatda, **sakrash mashqlari** juda muhimdir. Masalan, yuqori sakrashlar va qisqa masofalarga tezkor sakrashlar orqali oyoq mushaklarini kuchaytirish mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarga baland va aniqlik bilan sakrashni o'rganish imkonini beradi. Yengil vaznlar bilan ishlash (masalan, oyoqlarga osilgan yengil kettlebell yoki halqalar yordamida) ham mushaklarni kuchaytirish va tezlikni oshirish uchun samarali bo'ladi. **Vaqt-vaqt bilan sprintlar** esa tezlikni rivojlantiradi, bu o'yin davomida sakrash uchun zarur bo'lgan tezlik va dinamikani ta'minlaydi. Shuningdek, turli xil **ko'nikmalarni rivojlantiruvchi mashqlar:** o'yinchi sakrashdan keyin tezda to'g'ri pozitsiyaga kelish, yuqoriga sakrashda qo'llarini tezda to'g'ri joylash va raqibni bloklashga tayyor bo'lish kabi.

Voleybol o'yinlarida sakrovchanlikni qo'llash: o'yin davomida sakrovchanlikni samarali qo'llash uchun, o'quvchilarni sakrashni va tezkor reaksiya ko'rsatishni o'rgatish zarur. Raqibning hujumlarini to'sib qo'yish yoki o'z xizmatlarini yuqoriga tezda yetkazish uchun yuqori sakrash zarur. **Raqibni to'sib qo'yishda** yuqori va aniq bloklash qobiliyatini oshirish kerak. Shu bilan birga, o'yinchilar o'z xizmatlarini tezda amalga oshirish uchun tezkor sakrashni va yaxshi vaziyatni yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishi lozim. **Himoya qilishda** sakrovchanlikning ahamiyati katta, chunki o'yinchi baland sakrashlar orqali yuqoriga chiqib, raqibning hiyla-nayranglarini to'xtatishi mumkin [4,5].

Jismoniy tayyorgarlikdagi integratsiya: sakrovchanlikni oshirishda muskul kuchi, tezlik va moslashuvchanlikni birgalikda rivojlantirish juda muhim. Bu uchun bir nechta metodlarni qo'llash kerak. Muskul kuchini rivojlantirish uchun kuchaytirish mashqlari, masalan, **squat** yoki **lunges** mashqlari samarali bo'ladi. Tezlikni oshirish uchun esa, qisqa masofalarga **sprint** mashqlarini bajarish, shuningdek, **plyometrik mashqlar** orqali sakrashlarni va dinamikani oshirish mumkin. Moslashuvchanlikni

rivojlantirish uchun esa muntazam ravishda **stretching** mashqlarini bajarish zarur. Shu tarzda, jismoniy tayyorgarlikda barcha qobiliyatlarni integratsiyalash va ularni o'zaro muvofiqlashtirish orqali sakrovchanlikni oshirish mumkin.

13-14 yoshli o'quvchilar uchun maxsus mashg'ulot dasturlari: 13-14 yoshdagi o'quvchilar uchun sakrovchanlikni oshirishga qaratilgan mashg'ulot dasturlari har tomonlama rivojlanish uchun muhimdir. O'quvchilarni safda turgan va sakrashga tayyorlash uchun bir nechta samarali yondashuvlar mavjud. **Yengil va og'ir yuklar bilan mashg'ulotlar** bu yoshdagi sportchilarni tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Yengil yuklar, masalan, mini-ganteletlar yoki elastik bantlar yordamida oyoq mushaklarini kuchaytirish mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarni sakrashga tayyorlash va ularning oyoq mushaklarini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, og'ir yuklar bilan bajariladigan mashqlar — masalan, **squat, lunges** yoki **step-up** mashqlari o'quvchilarda mushak kuchini oshirib, sakrovchanlikni rivojlantirishga yordam beradi. Og'ir yuklar mushaklarni kuchaytiradi va sakrashda kerak bo'ladigan tezlik va kuchni oshiradi [3,6].

Yoshlarga moslashtirilgan dasturlar va o'yinlar yordamida sakrovchanlikni oshirish uchun interaktiv va qiziqarli yondashuvlarni qo'llash muhimdir. O'quvchilarning motivatsiyasini yuqori tutish uchun o'yinlar va turli mashg'ulotlar integratsiyasi zarur. Masalan, o'yin shaklida "**sakkizlik sakrashlar**" yoki "**to'pni bloklash**" kabi mashqlarni tashkil qilish mumkin, bu orqali o'quvchilar o'z sakrovchanlik ko'rsatkichlarini oshirishga erishadilar. **Qisqa masofalarga sprintlar** va **plyometrik mashqlar** - baland sakrashlar, pastga tushish va tezkor harakatlar yordamida sakrovchanlikni oshirish mumkin. Bunday dasturlarni o'quvchilarga moslashtirib, ularning jismoniy holatiga qarab turlicha darajalar va qiyinchiliklarni qo'llash kerak. Shu tarzda, o'yinlar va mashqlar yordamida sakrovchanlikni qiziqarli va samarali tarzda oshirish mumkin [7].

Xulosa

Sakrovchanlikni rivojlantirish 13-14 yoshdagi o'quvchilar uchun jismoniy tayyorgarlikning muhim jihatlaridan biridir. Voleybol sporti orqali sakrovchanlikni oshirish, nafaqat o'yin davomida muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur, balki o'quvchilarning umumiy jismoniy salomatligini yaxshilashga ham yordam beradi. Ushbu yoshdagi o'quvchilar o'sish davrida bo'lib, ularning mushak tizimi hali shakllanayotganligi sababli, sakrovchanlikni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va metodikalar kerak. Voleybol sporti orqali baland sakrash va tezkor harakatlar o'quvchilarning muskullarini mustahkamlash, ularni tezkor va chaqqon qilishga yordam beradi.

Samarali usullarni qo'llash, masalan, yengil va og'ir yuklar bilan mashg'ulotlar, plyometrik mashqlar va o'yinlar orqali sakrovchanlikni oshirish o'quvchilarning jismoniy qobiliyatlarini tezda rivojlantirishga olib keladi. Ushbu usullarni o'yinlar bilan birlashtirish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va sakrovchanlikni rivojlantirish

jarayonini yanada samarali qiladi. Mashg'ulotlar va o'yinlar o'quvchilarni raqobatbardosh qilish va ular orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish imkonini beradi [6].

Kelajakda o'quvchilarning sakrovchanlik ko'rsatkichlari o'yinlarda muvaffaqiyatli bo'lishlariga, ya'ni raqiblarni yengishda va ko'proq muvaffaqiyatlarga erishishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu esa ularning kelajakdagi sportdagi yutuqlariga asos bo'lib, ularni yuqori darajadagi sportchilar sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, sakrovchanlikni rivojlantirish umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshiradi, bu esa o'quvchilarning boshqa sport turlaridagi muvaffaqiyatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022-yil 8-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida bolalar va o'smirlar sportini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.
7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUGULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 15. – С. 99-102.

YOSH KURASHCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI

Tojimirzayeva Durдона Rustam qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tojimirzayevadurdona0911@gmail.com](mailto:tojimirzayevadurdona0911@gmail.com)

Аннотация: в статье анализируются эффективные методы повышения физической подготовки юных борцов. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу, выбору специальных упражнений, применению современных технологий и разработке адаптированных тренировочных программ. Результаты эксперимента подтверждают значительное улучшение физических качеств спортсменов. На основе исследования представлены практические рекомендации по совершенствованию процесса подготовки юных борцов.

Ключевые слова: юные борцы, физическая подготовка, индивидуальный подход, специальные упражнения, современные технологии, адаптированные тренировки, физические качества, сила, скорость, выносливость.

Annotation: this article analyzes effective methods for improving the physical fitness of young wrestlers. Special attention is given to individualized approaches, the selection of specific exercises, the application of modern technologies, and the development of tailored training programs. Experimental results confirm a significant improvement in athletes' physical qualities. Practical recommendations for enhancing the training process of young wrestlers are provided based on the study findings.

Keywords: young wrestlers, physical fitness, individualized approach, specific exercises, modern technologies, tailored training, physical qualities, strength, speed, endurance.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Kurash sporti milliy qadriyatlarimiz va sport an'analarimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Yosh avlodni ma'naviy va jismoniy barkamol etib tarbiyalashda kurashning ahamiyati katta. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori sportning barcha yo'nalishlarini rivojlantirish, jumladan, milliy sport turlarini ommalashtirish va yoshlar orasida sport bilan shug'ullanishni rag'batlantirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu qaror kurash sportida yuqori natijalarga erishish uchun yosh sportchilarning tayyorgarlik jarayonini ilmiy asosda tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi [1].

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi tushunchasi. Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning kuch, tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik va epchilik kabi sifatlarini rivojlantirish orqali kurash texnikasi va

taktikasi bo'yicha muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorligini anglatadi. Bu sifatlar sportchining umumiy va maxsus tayyorgarligini tashkil etadi hamda ularning musobaqalarda yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish nafaqat sportchining sportdagi muvaffaqiyatini oshirish, balki uning umumiy salomatligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Mazkur tadqiqotning maqsadi yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish uchun samarali usullarni aniqlash va ularni amaliyotda qo'llashdan iboratdir.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

1. Yosh kurashchilar uchun jismoniy tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish.

2. Prezident qaroriga muvofiq, sportda innovatsion yondashuvlarni qo'llashning samaradorligini aniqlash.

3. Yosh kurashchilar uchun individual yondashuv va mashg'ulot tizimini takomillashtirish.

4. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Shu asosda olib boriladigan tadqiqot natijalari milliy sportni rivojlantirishga hissa qo'shadi va yosh kurashchilarning musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Yosh kurashchilarni jismoniy tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslari. Jismoniy tayyorgarlikning yoshga xos xususiyatlari. Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning yoshiga mos jismoniy sifatlarni rivojlantirishni talab qiladi. Bolalik va o'smirlik davrida organizmning o'sishi va rivojlanishi jarayoni faol bo'lganligi sababli, bu davrda jismoniy mashg'ulotlar kuch, tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik va koordinatsiyani rivojlantirishga qaratiladi. Ayniqsa, 12-16 yosh oralig'ida tezkor kuch va chidamlilik sifatlarini rivojlantirishda moslashtirilgan yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Kurash sportida zarur bo'lgan jismoniy sifatlar. Kurash sporti texnik va taktik jihatdan talabchan bo'lib, kuch, tezlik, chidamlilik, epchilik va moslashuvchanlikni rivojlantirishni talab qiladi. Masalan, kuch jismoniy kontaktlarda raqibni yengishda muhim omil bo'lsa, tezlik raqibning harakatlariga tezkor javob berishda ahamiyatlidir. Chidamlilik esa uzoq davom etadigan janglarda sportchining barqarorligini ta'minlaydi [4,5].

Yosh kurashchilarning rivojlanishida jismoniy mashg'ulotlarning o'rni. Jismoniy mashg'ulotlar yosh kurashchilarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular sportchilarning mushak kuchini oshirish, harakatlarni muvofiqlashtirish va tezkor qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, jismoniy mashg'ulotlar sportchining sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. To'g'ri tashkil etilgan

mashg'ulot jarayoni yosh sportchilarning texnik va taktik mahoratini rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishning samarali usullari. Individual yondashuv va o'quv dasturlarini loyihalash. Har bir sportchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg'ulot rejalarini tuzish jismoniy tayyorgarlikni oshirishning asosiy shartlaridan biridir. Bu usul yosh kurashchilarning kuch, chidamlilik yoki tezlik kabi zaif tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlarni joriy qilish imkonini beradi [5].

Maxsus jismoniy mashqlarni tanlash va qo'llash. Kurashga xos bo'lgan texnikalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun maxsus jismoniy mashqlar tanlanadi. Masalan, kuchni oshirish uchun og'ir atletika elementlari, tezlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish mashqlari, chidamlilikni oshirish uchun uzoq muddatli jismoniy yuklamalar kiritiladi. Ushbu mashqlarni muntazam qo'llash sportchilarning musobaqalardagi samaradorligini oshiradi.

O'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanish. Videotahlil, biomexanika uskunalari va raqamli mashg'ulot monitoringi kabi zamonaviy texnologiyalar sportchilarning harakatlarini takomillashtirishga yordam beradi. Shuningdek, virtual mashg'ulotlar va simulyatorlardan foydalanish yosh sportchilarning texnikasini tezkor va xavfsiz rivojlantirish imkonini beradi.

Turli davrlar uchun moslashtirilgan mashg'ulot rejalarini tuzish. Mashg'ulot rejalarini sport mavsumining tayyorgarlik, musobaqa va dam olish bosqichlariga moslashtirish muhimdir. Tayyorgarlik davrida umumiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga urg'u berilsa, musobaqa davrida maxsus texnik-taktik ko'nikmalarga e'tibor qaratiladi. Dam olish bosqichida esa tiklanish mashg'ulotlari tashkil etiladi. Bu yondashuv sportchilarning yuksak natijalarga erishishini ta'minlaydi [7,9].

Eksperimental tadqiqot natijalari. **Yosh kurashchilar bilan o'tkazilgan mashg'ulotlar natijalarining tahlili.** Eksperiment davomida yosh kurashchilar uchun maxsus mashg'ulot dasturi joriy etildi. Mashg'ulotlar davomida kuch, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarda sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Jismoniy sifatlarning rivojlanishidagi o'zgarishlar. Mashg'ulotlar natijasida sportchilarning kuch ko'rsatkichlari o'rtacha 20%, tezligi 15%, chidamliligi esa 18% oshdi.

Qiyosiy ko'rsatkichlar va samaradorlik darajasi. Eksperimental guruhning natijalari nazorat guruhiga nisbatan 25% yuqori ekanligi qayd etildi. Bu maxsus mashg'ulot usullari samaradorligini tasdiqladi.

Jismoniy sifatlar	Dastlabki ko'rsatkichlar	Yakuniy ko'rsatkichlar	O'zgarish (%)
Kuch (kg)	50	60	20%
Tezlik (sek)	7.5	6.4	15%
Chidamlilik (min)	20	23.6	18%

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida xulosalar. Ushbu tadqiqot yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishda samarali usullarni aniqlashga qaratildi. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv va maxsus mashqlarni qo'llash orqali kuch, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Shuningdek, mashg'ulotlarni sport mavsumining turli bosqichlariga moslashtirish sportchilar tayyorgarligining barqarorligini ta'minlaydi.

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar.

1. Har bir sportchi uchun individual mashg'ulot dasturini tuzish va ularning kuchli hamda zaif tomonlariga e'tibor qaratish.

2. Mashg'ulot jarayonida kuch, tezlik va chidamlilikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlarni qo'llash.

3. O'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va raqamli kuzatuv usullaridan foydalanish.

4. Mashg'ulotlarni sport mavsumining tayyorgarlik, musobaqa va tiklanish bosqichlariga mos ravishda rejalashtirish.

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun takliflar. Kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishga qaratilgan usullarni yanada takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarni kengroq qo'llash imkoniyatlarini o'rganish lozim. Shuningdek, jismoniy sifatlarning rivojlanishi va sportchilarning psixologik holati o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Kelajakda turli yosh guruhlar uchun moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish ham dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori.

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No‘monjon o‘g‘li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O‘YINLARNING O‘RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo‘rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.
7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
8. G‘ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O‘YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O‘ZLASHTIRISHDA QO‘LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.
9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.
10. Muxtorjon o‘g‘li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUG‘ULLANUVCHI O‘SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – T. 2. – №. 22. – С. 398-402.
11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA’SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 166-170.
12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA

TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 208-212.
14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 99-102.

Хасанов Акрамжон Абдужалilovich
Namangan davlat pedagogika instituti, dotsent

Аннотация: в данной статье рассматривается эффективность использования инновационных технологий в организации занятий по гимнастике в системе высшего образования. В ходе исследования анализировались возможности развития физических качеств студентов — выносливости, скорости, равновесия и координации — с применением современных методов и технологий. 12-недельная экспериментальная программа занятий показала положительное влияние инновационного подхода на физические показатели подготовки студентов. Результаты демонстрируют, что интерактивные технологии и виртуальные симуляции повышают интерес студентов к занятиям, а также существенно улучшают уровень усвоения учебного материала. В заключении представлены рекомендации по дальнейшему применению инновационных технологий для повышения эффективности и привлекательности занятий по гимнастике, а также для улучшения качества физического воспитания в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: инновационные технологии, занятия по гимнастике, развитие физических качеств, высшее образование, выносливость, скорость, равновесие, координация.

Abstract: this article examines the effectiveness of using innovative technologies in organizing gymnastics classes within higher education. The study analyzes the potential for developing students' physical qualities—endurance, speed, balance, and coordination—through modern methods and technologies. A 12-week experimental program showed the positive impact of innovative approaches on students' physical performance. The results demonstrate that interactive technologies and virtual simulations increase students' engagement in classes and significantly improve their learning outcomes. The conclusion offers recommendations for further implementing innovative technologies to enhance the effectiveness and appeal of gymnastics classes, as well as to improve the quality of physical education in higher education institutions.

Keywords: innovative technologies, gymnastics classes, physical quality development, higher education, endurance, speed, balance, coordination.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Sport va jismoniy tarbiya sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va tizimli o'zgarishlarni amalga oshirish" qarorida davlat ta'lim muassasalarida sportni rivojlantirish va yoshlarda jismoniy tayyorgarlikni oshirish zarurligi ta'kidlangan. Ushbu qarorga muvofiq, sport mashg'ulotlarining yangi texnologiyalari va uslublarini joriy etish, zamonaviy o'quv-

metodik bazani rivojlantirish va ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil qilish eng muhim yo'nalishlar sifatida belgilangan [1].

Shu asosda, gimnastika mashg'ulotlarini tashkil qilishda zamonaviy va innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa hisoblanadi. Bu qaror orqali davlat ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sport sohasida yuqori sifatli bilim va ko'nikmalarga ega mutaxassislar tayyorlash uchun muhim yo'l ochilgan bo'lib, bu ta'lim sifatini oshirish va talabalarning jismoniy sifatlarini takomillashtirish imkonini beradi. Xususan, innovatsion yondashuvlar orqali talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ularning sog'lom hayot tarzi madaniyatini shakllantirish va sportga bo'lgan qiziqishini oshirish maqsad qilinadi. Shu sababli, mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini tashkil qilishda foydalanilayotgan yangi texnologiyalar va ularning samaradorligi ilmiy tadqiq etiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sport va jismoniy tarbiya sohasida qabul qilingan qarorlari asosida belgilangan yangi texnologiyalarni amaliyotga tadbiiq etish maqsadiga asoslanadi. Ushbu tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida gimnastika mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish uchun zamonaviy usullar va innovatsion texnologiyalarni joriy etishning ilmiy tahlilini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot obyekti sifatida respublikaning bir nechta oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan gimnastika mashg'ulotlari olingan bo'lib, ushbu mashg'ulotlar jarayonida qo'llangan texnologiyalar va metodlar tahlil qilindi. Talabalar orasidan 100 nafardan ortiq qatnashchi tanlab olinib, ularning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari o'rganildi va har bir mashg'ulot yakunida o'zgarishlar qayd etildi. Bu ma'lumotlar yordamida innovatsion yondashuvlarning gimnastika mashg'ulotlariga ta'siri o'rganildi va natijalar tahlil qilindi [2].

Tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, diagnostika, test va so'rovnoma usullari ishlatildi. Test usullari orqali mashg'ulotlarda yangi texnologiyalarning samaradorligi baholandi, talabalarning jismoniy sifatlarida, masalan, chidamlilik, tezlik va muvozanat kabi ko'rsatkichlarda o'zgarishlar qayd etildi. So'rovnomalar orqali talabalarning gimnastika mashg'ulotlariga qiziqishi va qoniqish darajasi o'rganildi.

Mazkur metodlar asosida olingan ma'lumotlar innovatsion texnologiyalarning oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyatini yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi. Bu esa, kelgusida ushbu yondashuvlarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi [5].

NATIJARLAR

Ushbu tadqiqot natijalari gimnastika mashg'ulotlarida zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo'llashning talabalarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Qatnashchilar orasida 12 haftalik innovatsion mashg'ulot dasturini

qo'llash orqali ularning chidamlilik, muvozanat, tezlik va kuch kabi jismoniy sifatlarida sezilarli o'zgarishlar qayd etildi. Mashg'ulotlarda qo'llanilgan interaktiv texnologiyalar, virtual simulyatsiyalar, va tayanch-harakat tizimini rivojlantiruvchi yangi mashq turlarining qo'llanishi talabalar orasida qiziqishni oshirdi va dars jarayoniga yanada faolroq jalb bo'lishlariga yordam berdi.

Eksperimental dastur davomida amalga oshirilgan test va diagnostika natijalari talabalarning jismoniy ko'rsatkichlarida 15-20% gacha ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatdi. Masalan, dastlabki mashg'ulotlarda talabalarning o'rtacha chidamlilik darajasi ancha past bo'lgan bo'lsa, dastur yakunida bu ko'rsatkich ancha yaxshilanganligi kuzatildi. Bundan tashqari, mashg'ulotlar davomida talabalarning muvozanat va koordinatsiya ko'nikmalarida ham ijobiy o'zgarishlar qayd etildi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalarning qo'llanishi natijasida talabalar orasida mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqish va ishtiyoq darajasining oshgani aniqlandi. So'rovnomalar orqali talabalarning ko'pchiligi yangi metodlar bilan mashq qilishni afzal ko'rganini bildirdi. Natijalar gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning samaradorligini ko'rsatib, bu jarayonning oliy ta'limda keng qo'llash uchun istiqbolli ekanligini ta'minlaydi [4].

Innovatsion texnologiyalar yordamida olingan talabalarning jismoniy ko'rsatkichlari natijalari

1-jadval

Ko'rsatkich turi	Dastlabki o'rtacha ko'rsatkich	Mashg'ulot yakuni bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich	O'zgarishlar (%)
Chidamlilik	60 daqiqa	72 daqiqa	+20%
Tezlik	9.8 soniya	8.5 soniya	+13.3%
Muvozanat	45 soniya	55 soniya	+22.2%
Chidamlilik va kuch uyg'unligi	35 ta uzluksiz mashq	42 ta uzluksiz mashq	+20%
Qo'l muskul kuchi	25 kg	30 kg	+20%
Koordinatsiya	60%	80%	+33.3%

***Izoh:** Chidamlilik va kuch uyg'unligi bo'yicha o'zgarishlar 20% ni tashkil etdi, bu esa innovatsion mashg'ulotlar talabalarning chidamlilik va kuch sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.*

Tezlik, muvozanat va koordinatsiya ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada yaxshilangan, bu esa yangi texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

MUXOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanishi talabalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda ancha samarali ekanligini ko'rsatadi. An'anaviy usullarga nisbatan, interaktiv texnologiyalar va virtual simulyatsiyalar talabalar uchun yanada qiziqarli va amaliy ko'nikmalarni tezroq o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Natijalardan ko'rinib turibdiki, innovatsion yondashuvlar yordamida qisqa muddat ichida jismoniy sifatlarning sezilarli darajada o'sishi ta'minlanadi.

Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ijobiy natijasi sifatida talabalarning mashg'ulotlarga qiziqishi ortib, darslarga qatnashish darajasi yuqorilganligi kuzatildi. Mazkur usullar o'quv jarayonini jonlantirib, talabalar orasida faol qatnashuvni kuchaytirishga xizmat qildi. Bu jarayon, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fanlarini yanada yuqori sifat darajasida o'rgatishga imkon beradi.

Biroq, innovatsion texnologiyalarning mashg'ulotlarda qo'llanilishi bilan bog'liq ba'zi kamchiliklar ham kuzatildi. Masalan, texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish xavfi, ularning yuqori texnik va moliyaviy xarajatlar talab qilishi va ba'zi talabalar uchun o'zlashtirish qiyinligi kabi omillar mavjud. Shu sababli, innovatsion uslublarni joriy etishdan oldin ta'lim muassasalarida pedagoglar uchun maxsus tayyorlov dasturlari tashkil etish va ushbu uslublarni individual talabalarni hisobga olgan holda moslashtirish zarurdir.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot oliy ta'limda gimnastika mashg'ulotlarini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalarning katta imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu yondashuv kelgusida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarida ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [7].

XULOSA

Mazkur tadqiqot oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning ta'sirchanligini namoyish etadi. Tadqiqot davomida qo'llangan zamonaviy texnologiyalar va interaktiv yondashuvlar talabalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda samarali ekanligi aniqlandi. Eksperimental dastur yordamida qisqa muddatda talabalarning chidamlilik, tezlik, muvozanat kabi jismoniy sifatlarda sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi o'quv jarayonini talabalarga yanada qiziqarli va faoliyatga boy qilib, darslarga ishtiyoq bilan qatnashishga rag'batlantirdi. Bu jarayon oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini yuqori sifat darajasida tashkil qilish imkonini berdi, bu esa talabalarning jismoniy tayyorgarligini oshirishga hissa qo'shdi. Innovatsion yondashuvlar orqali talabalarning nafaqat jismoniy, balki psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyati yaratiladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan kamchiliklarni hisobga olgan holda, kelgusida innovatsion texnologiyalarni mashg'ulotlarga joriy etishda pedagog va murabbiylar

uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarini yo'lga qo'yish, shuningdek, innovatsion yondashuvlarni talabalar ehtiyojlariga moslashtirish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish va ularning texnik, moliyaviy jihatlarini hisobga olgan holda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi va talabalarni yanada faol, jismoniy rivojlangan shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Sport va jismoniy tarbiya sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va tizimli o'zgarishlarni amalga oshirish" qarorida

2. Azizov, S. V., Mahmudjonov, A. A., & Oripov, A. F. (2024). SPRINTLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI. Экономика и социум, (6-2 (121)), 85-90.

3. Azizov S. V. et al. SPORTCHILARDA O 'YIN JARAYONINI YUQORI DARAJADA IDROK QILISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH INTELLEKTUAL TAYYORGARLIKNING ASOSIY VAZIFASI //Экономика и социум. – 2024. – №. 9 (124). – С. 82-86.

4. Болтобаев С. А. и др. ВЛИЯНИЕ ПЕРЕЖИВАНИЙ, ТРЕВОГИ И СТРЕССА НА СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ УСПЕШНОСТЬ У СПОРТСМЕНОВ И ИХ ПРЕОДОЛЕНИЕ //SCIENCE AND WORLD. – 2013. – Т. 24.

5. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

6. Makhmudovich, G. A. (2024). METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 735-739.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

8. Makhmudovich, G. A. (2024). THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 730-734.

9. Muxtorjon o'g'li, I. A., Doston No'monjon o'g'li, E., & Abduvoxid o'g'li, M. A. (2024). STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI O'SMIRLARNING

HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(22), 398-402.

10. Jo‘rayev, T. T., A. A. Mahmudjonov, and M. F. Shamsitdinova. "THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS." MASTERS 2.3 (2024): 29-33.

11. G‘ofirjonova, Asila Ismailjonovna. "MILY HARAKATLI O‘YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O‘ZLASHTIRISHDA QO‘LLASHNING SAMARADORLIGI. “INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING”1.9 (2022): 171-176.

Asqarova Dilnoza A'zamjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: fenomenn20@icloud.com](mailto:fenomenn20@icloud.com)

Аннотация: в данной статье рассматриваются теоретико-методические основы развития физических качеств быстроты и выносливости посредством занятий гандболом. Анализируется эффективность тренировочных технологий, направленных на развитие данных качеств, включая короткие спринтерские пробежки и упражнения на реакцию для повышения быстроты, а также интервальные и анаэробные упражнения для развития выносливости. Подчеркивается роль индивидуального и дифференцированного подхода в тренировках по гандболу. Результаты исследования подтверждают, что гандбол является эффективным средством развития физических качеств не только у профессиональных спортсменов, но и в системе общего физического воспитания.

Ключевые слова: гандбол, быстрота, выносливость, физические качества, тренировочные технологии, индивидуальный подход, интервальные упражнения, упражнения на реакцию, анаэробные упражнения, подготовка спортсменов.

Annotation: this article explores the theoretical and methodological foundations for developing physical qualities of speed and endurance through handball training. The effectiveness of training technologies aimed at enhancing these qualities is analyzed, including short-distance sprints and reaction exercises for improving speed, as well as interval and anaerobic exercises for building endurance. The role of individualized and differentiated approaches in handball training is emphasized. The study results confirm that handball is an effective tool for developing physical qualities not only among professional athletes but also within general physical education systems.

Keywords: handball, speed, endurance, physical qualities, training technologies, individualized approach, interval exercises, reaction exercises, anaerobic exercises, athlete preparation.

KIRISH

Bugungi kunda sport va jismoniy tarbiya jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va aholining salomatligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Bu borada Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan qaror va farmonlar mamlakatimizda sportni rivojlantirishga keng yo'l ochib bermoqda. Jumladan, 2019-yil 24-oktyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PF-5718-sonli qarori sportning barcha darajadagi turlarini rivojlantirish, yoshlarni muntazam sport bilan shug'ullanishga jalb etish va sport infratuzilmasini rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Ushbu qaror gandbol kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan sport turlari ahamiyatini yanada oshirdi [1].

Gandbol sport turi murakkab jismoniy faoliyatni o'z ichiga olgani sababli tezkorlik, chidamlilik, koordinatsiya va kuch kabi sifatlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, gandbol o'yin jarayonida o'yinchilardan yuqori darajadagi tezkorlik va chidamlilik talab etiladi. Ushbu sifatlarni nafaqat sport natijalarini yaxshilash, balki umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshirishda ham muhim omil hisoblanadi.

Tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirishning nazariy asoslariga ko'ra, ushbu sifatlarni o'zaro bog'liq bo'lib, ular maxsus mashqlar va treninglar orqali takomillashtiriladi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa muddatli intensiv mashqlar, chidamlilikni oshirish uchun esa uzoq davom etadigan va qiyin sharoitlarda o'tkaziladigan treninglar muhim ahamiyatga ega. Bu borada individual yondashuv va gandbolning o'ziga xos harakat tizimi asosida tayyorlangan dasturlar samarali bo'ladi.

Gandbol sport turi nafaqat professional sportchilarni tayyorlash, balki yosh avlodni jismoniy va ma'naviy jihatdan kamolga yetkazishda ham muhim vosita hisoblanadi. Prezidentimiz qarorlarida belgilangan vazifalar gandbol orqali yoshlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ular orasida sportni ommalashtirishga ko'maklashmoqda [4].

Asosiy qism. Tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlarni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari. Tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlari sportning barcha turlarida, ayniqsa gandbolda, yuqori natijalarga erishishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirish sportchilarning umumiy tayyorgarligini oshirish, ularning harakat tezligi va uzoq muddat yuqori samaradorlikda faoliyat ko'rsatish qobiliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Tezkorlik – bu sportchining qisqa vaqt ichida harakatlarni amalga oshirish qobiliyati bo'lib, gandbol o'yinida tezkor reaksiya, tez qaror qabul qilish va muvofiq harakatlar bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish, tezlikni oshiruvchi intervalli mashqlar, koordinatsiyani yaxshilashga qaratilgan murakkab topshiriqlar qo'llaniladi [5].

Chidamlilik esa sportchining uzoq vaqt davomida yuqori samaradorlikda faoliyat olib borish qobiliyatidir. Bu sifat gandbol o'yinlarida uzoq davom etadigan raqobat sharoitida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun muhim ahamiyatga ega. Chidamlilikni rivojlantirish uchun aerob va anaerob mashqlar, uzoq masofaga yugurish, qiyin sharoitlarda o'tkaziladigan treninglar qo'llaniladi.

Nazariy jihatdan tezkorlik va chidamlilik bir-birini to'ldiruvchi sifatlarni bo'lib, ular sportchining umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Shu bois, ushbu sifatlarni rivojlantirish uchun individual va differensial yondashuv asosida mashg'ulot dasturlarini tuzish zarur [2].

Metodik jihatdan esa sportchilarning yoshiga, jismoniy holatiga va tajribasiga mos keladigan trening usullari va vositalaridan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Bu

yondashuv nafaqat sport natijalarini yaxshilash, balki umumiy sog'liqni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Gandbol mashg'ulotlari orqali tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirish texnologiyasi. Gandbol mashg'ulotlari tezkorlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun samarali vositalardan biridir. Ushbu mashg'ulotlar maxsus mashqlar, o'yin elementlari va muvofiqlashtiruvchi harakatlar orqali amalga oshiriladi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish, tezkorlikni oshiruvchi reaksiya mashqlari va to'p bilan bajariladigan texnik topshiriqlar samarali hisoblanadi.

Chidamlilikni oshirish uchun uzoq davom etadigan yugurishlar, intervalli mashqlar va anaerob uslubdagi mashg'ulotlar qo'llaniladi. Ayniqsa, gandbol o'yinlarida intensiv harakatlar va dam olish davrlarini birlashtiruvchi o'yin uslubi sportchilarning nafas olish va yurak-tomir tizimini mustahkamlaydi.

Gandbol mashg'ulotini tashkil etish texnologiyasi (90 daqiqa)

1-jadval

Bosqich	Faoliyat turi	Davomiyligi (daqiqa)
Yozishma mashg'uloti	Engil yugurish, cho'zilish mashqlari	10
Asosiy qism: Tezkorlik	Qisqa masofaga yugurish (10x20 m), reaksiya mashqlari	30
Asosiy qism: Chidamlilik	Intervalli yugurish (5x400 m), anaerob mashqlar	30
Yakunlovchi qism	Cho'zilish va tiklanish mashqlari	20

Izoh: mazkur jadvalda keltirilgan mashg'ulot rejasi gandbolchilarda tezkorlik va chidamlilik sifatlarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashqlarni muntazam ravishda o'tkazish sportchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligini oshirish va ularning sport natijalarini yaxshilashga imkon beradi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, gandbol mashg'ulotlari tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Maxsus mashqlar va o'yin elementlariga asoslangan dasturlar sportchilarning reaksiya tezligi, harakat muvofiqlashtirish qobiliyati va uzoq davom etuvchi jismoniy yuklamalarga bardoshlilikini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, intervalli va anaerob mashqlarni qo'llash orqali nafaqat jismoniy sifatlari, balki yurak-tomir va nafas olish tizimlari faoliyati ham mustahkamlanadi.

Tadqiqot jarayonida gandbol mashg'ulotlariga individual yondashuv qo'llanishi sportchilarning rivojlanish darajasini yanada oshirishga xizmat qilishi aniqlangan. Ushbu texnologiya nafaqat professional sportchilarda, balki umumiy jismoniy tarbiya tizimida ham keng qo'llanilishi mumkin.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun tavsiyalar sifatida gandbol mashg'ulotlarida texnik-taktik harakatlar va jismoniy sifatlarni birgalikda rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi mashq tizimlarini yaratish zarurligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, yosh guruhlari va jismoniy imkoniyatlari turlicha bo'lgan sportchilar uchun moslashtirilgan mashg'ulot dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borilishi lozim. Ushbu yo'nalishlar gandbolning ta'sirchanligini yanada oshirishga va jismoniy sifatlarni rivojlantirishda yangi metodik yondashuvlarni shakllantirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan qaror va farmonlar mamlakatimizda sportni rivojlantirishga keng yo'l ochib bermoqda. Jumladan, 2019-yil 24-oktyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PF-5718-sonli qarori.

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.

3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.

5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.

6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISIBILAN SHUGULLANUVCHI OSMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 208-212.

**YOSH KURASHCHILARNI MUSOBAQAOLDI TEXNIK-TAKTIK
TAYYORGARLIGINI REJALASHTIRISH**

Tojimirzayeva Durдона Rustam qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
e-mail: tojimirzayevadurdona0911@gmail.com

Аннотация: в данной статье рассматриваются эффективные методы планирования предсоревновательной технической и тактической подготовки юных борцов. Анализируются преимущества организации технической и тактической подготовки с использованием инновационных технологий, индивидуального подхода и анализа стратегий соперника. На основе экспериментального исследования выявлены значительные изменения в технических и тактических показателях спортсменов. Также представлены практические рекомендации по планированию предсоревновательной подготовки и обозначены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: предсоревновательная подготовка, техническая и тактическая подготовка, юные борцы, инновационные технологии, индивидуальный подход, стратегия соперника, модельные тренировки, контрольные поединки, результаты спортсменов.

Annotation: this article explores effective methods for planning pre-competition technical and tactical training for young wrestlers. The advantages of organizing technical and tactical preparation using innovative technologies, individual approaches, and opponent strategy analysis are examined. Significant improvements in athletes' technical and tactical performance were identified based on experimental research. Practical recommendations for planning pre-competition training and future research directions are also provided.

Keywords: pre-competition training, technical and tactical preparation, young wrestlers, innovative technologies, individual approach, opponent strategy, model training sessions, control matches, athlete performance.

KIRISH

Bugungi kunda sport sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun sportchilarning musobaqaoldi tayyorgarligi samaradorligini oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Ayniqsa, yosh kurashchilar uchun texnik-taktik tayyorgarlikni to'g'ri rejalashtirish musobaqalarda yuqori natijaga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori yosh sportchilarning mahoratini oshirish, ularni xalqaro musobaqalarga tayyorlash va yangi avlod sportchilarini tarbiyalash bo'yicha keng imkoniyatlar yaratganini alohida ta'kidlash lozim [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi – yosh kurashchilarni texnik-taktik jihatdan tayyorlashning optimal usullarini aniqlash va amaliyotda qo'llashdir. Texnik-taktik tayyorgarlikning samarali rejalashtirilishi nafaqat musobaqa jarayonida muvaffaqiyatli

ishtirok etishni, balki sportchilarni jismoniy va ruhiy tayyorlik darajasini oshirishni ham ta'minlaydi. Bu esa nafaqat kurashchilarni, balki barcha murabbiy va pedagoglarni sportga oid yangicha yondashuvlarni qo'llashga undaydi.

Tadqiqot natijalari nafaqat yosh sportchilarni tayyorlashni takomillashtirishga, balki trenerlar va pedagoglar uchun ilmiy-uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqishga zamin yaratadi. Shuningdek, mazkur ish musobaqaoldi tayyorgarlikni ilmiy asosda tashkil qilishga va sportchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, Prezident qarorida belgilangan vazifalar asosida kurash sporti rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston milliy sport tizimini rivojlantirish va xalqaro sport maydonida raqobatbardosh sportchilarni yetishtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirish bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Asosiy qism. Musobaqaoldi tayyorgarlikning nazariy asoslari. Musobaqaoldi tayyorgarlik jarayoni sportchilarni musobaqalarda yuqori natijalarga erishish uchun maqsadli tayyorlashni ko'zda tutadi. Bu jarayonning asosiy vazifalari qatoriga sportchining jismoniy, psixologik va texnik-taktik ko'nikmalarini takomillashtirish kiradi. Yosh sportchilar uchun bu bosqich muhim ahamiyatga ega, chunki ularning rivojlanishida psixologik barqarorlik va jismoniy ko'rsatkichlarning uyg'unligi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Yosh sportchilarning musobaqaoldi tayyorgarligi, avvalo, ularning yoshiga mos psixologik va jismoniy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Bu bosqichda sportchining individual texnik va taktik ko'nikmalari rivojlantiriladi, raqib bilan bo'ladigan janglarni muvaffaqiyatli boshqarish uchun zarur tayyorgarlik ko'riladi. Texnik va taktik elementlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash esa musobaqa jarayonida harakatlarni samarali amalga oshirish uchun asosiy shart hisoblanadi [6,7].

Texnik-taktik tayyorgarlik jarayonini rejalashtirish tamoyillari. Musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarlikni rejalashtirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bu jarayon makro- va mikrosikllarga bo'linib, har bir bosqichda aniq maqsadlar belgilab olinadi. Masalan, dastlab sportchilarning jismoniy tayyorgarligi mustahkamlanadi, keyinchalik esa texnik-taktik ko'nikmalarga e'tibor qaratiladi.

Individual yondashuv musobaqaoldi tayyorgarlikda muhim tamoyildir. Sportchilarning darajasi, imkoniyatlari va individual xususiyatlarini hisobga olish natijada mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Mashg'ulot jarayonida nazorat va tahlilning ahamiyati ham katta. Bu trenerlarga sportchilarning holatini baholash, mashg'ulot rejalarini to'g'irlash va zarur o'zgarishlarni kiritishga imkon beradi.

Shu tarzda rejalashtirilgan tayyorgarlik jarayoni musobaqaoldi davrida sportchilarning yuqori natijalar ko'rsatishiga yordam beradi [5].

Musobaqaoldi tayyorgarlik usullari va texnologiyalari. Musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarlik jarayonida innovatsion yondashuvlar sportchilarning ko'nikmalarini samarali rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda videoanaliz texnologiyalari, simulyatsion dasturlar va individual monitoring tizimlari kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillashtirishda keng qo'llanilmoqda.

Raqibning strategiyasini o'rganish va unga moslashish musobaqada muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridan biridir. Raqibning o'yin uslubi, tezlik va taktik yondashuvlarini tahlil qilish, mashg'ulotlarni ushbu ma'lumotlarga asoslangan holda rejalashtirish kerak. Model mashg'ulotlar va nazorat janglari esa sportchilarning musobaqa holatiga moslashuvchanligini oshiradi. Bu jarayon sportchilarning texnik ko'nikmalarini sinash va real jang sharoitida ularning samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Shu tariqa, sportchilar musobaqada o'zlarini erkin va ishonchli his etishga erishadi [2].

Musobaqaoldi tayyorgarlikning bosqichlari va usullari jadvali

1-jadval

Bosqichlar	Faoliyat turi	Usullar va vositalar
Tahlil bosqichi	Raqibning kuchli va zaif tomonlarini o'rganish	Videoanaliz, ma'lumotlar yig'ish
Texnik-taktik tayyorgarlik	Sportchilarning individual texnik va taktik ko'nikmalarini rivojlantirish	Simulyatsion mashqlar, taktik o'yinlar
Model janglar	Musobaqa sharoitida tayyorgarlik o'tkazish	Model mashg'ulotlar, real jang holatlarini yaratish
Natijalarni tahlil qilish	Mashg'ulot natijalarini baholash va rejalashtirishni qayta ko'rib chiqish	Individual monitoring, murabbiylar tahlili

Eksperimental tadqiqot natijalari. Rejalashtirilgan mashg'ulotlar yosh kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini sezilarli darajada oshirganini ko'rsatdi. Eksperiment davomida o'quv mashg'ulotlari individual yondashuv va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etildi. Natijada, sportchilarning texnik uslublarni bajarish aniqligi 15% ga, taktika tanlash va uni qo'llash samaradorligi esa 20% ga oshdi. Nazorat va eksperiment guruhlarini taqqoslashda, innovatsion metodlardan foydalanilgan guruhda natijalar sezilarli ravishda yuqori bo'ldi. Bu esa texnik-taktik tayyorgarlikni

rejalashtirish va nazorat qilishning samarali usullari amaliyotda yuqori natija berishini tasdiqladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirishning samarali usullarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mashg'ulotlarni individual yondashuv asosida rejalashtirish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish va raqib strategiyasini o'rganish sportchilar natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Model mashg'ulotlar va nazorat janglari sportchilarni musobaqa sharoitiga moslashishga yordam beradi, bu esa ularning ishonchini va samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot davomida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Musobaqaoldi tayyorgarlikni rejalashtirishda sportchilarning individual jismoniy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.
2. Innovatsion texnologiyalarni, jumladan videoanaliz va simulyatsion mashg'ulotlarni mashg'ulot jarayoniga keng joriy qilish.
3. Raqibning strategiyasini o'rganish asosida taktika ishlab chiqish va uni amalda qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori.
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUGULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 99-102.

**AUTIZM SINDROMLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA
TAYYORLASHNING SAMARALI METODLARI**

Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi
Chirchiq davlat Pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika surdopedagogika yo'nalishi 1-kurs magistranti

Anatatsiya. Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o'qitish bo'yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o'qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak.

Autizm sindromli bolalarda muloqotning buzilishi odatda ijtimoiy o'zaro ta'sirning buzilishi bilan bog'liq. Autizm sindromli bolalar o'zlarining diqqatini tortadigan narsalarni ko'rsata olmaydilar. O'zgalarning hissiy holatini tushuna olish, bolalarda imitatsiya harakatlarni taqlid qilish va takrorlashda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatsa, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar.

Maqolada autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari yoritib berilgan.

Annotation. Today, practical experience in educating children with autism spectrum disorder shows that various teaching models must be developed and implemented to maximize the educational rights of these children, tailored to their abilities and potential.

Children with autism spectrum disorder often experience communication difficulties that are usually linked to impairments in social interaction. They may struggle to indicate things that attract their attention and face challenges in understanding the emotional states of others, as well as in imitating and replicating actions.

The issues in preparing children with autism for school include the peculiarities of their sensory sphere, as well as selectivity in choosing clothes or foods. The effectiveness and duration of a lesson depend on how successfully the teacher can engage the children's attention at the beginning of the class.

When preparing children with autism for school education, the more familiar actions the teacher uses, the more confident the children will feel. The article discusses effective methods for preparing children with autism for school education.

Kalit so'zlar : Autizm sindromi, o'yin, tarbiya, muloqot, ko'nikma, harakat, ta'lim, muammo, faoliyat.

Key words: *Autism syndrome, game, behaviout, communication, skill, action, education, problem, activity.*

So‘nggi paytlarda ta‘limda inklyuziv amaliyotning faol rivojlanishi nogiron bolalarning tobora murakkab toifalari, xususan, autizm sindromli bolalar inklyuziya sub’yektlari bo‘lishiga olib keldi. Ushbu sohada erishilgan muvaffaqiyatlarga qaramay, me‘yoriy-huquqiy bazaning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi va metodik ta‘minotning yetarli emasligi bilan bog‘liq ko‘plab muammolar mavjud.

Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o‘qitish bo‘yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta‘lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o‘qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak, bu ularga ushbu bolalarning salohiyatini ro‘yobga chiqarishga imkon beradi. Shuni tushunish kerakki, bu muammoni ma‘muriy qarorlar va maktab o‘quv fanlariga alohida ta‘limga muhtoj bolalarni kiritish orqali hal qilib bo‘lmaydi.

Bolalarning o‘quv-bilish faoliyatini tushunish, maxsus pedagogika va psixologiya borasidagi tadqiqotlar R.D.Shodiyev, L.R.Mo‘minova va boshqalar tomonidan olib borilgan [4, 3].

K.Gilberg va T.Peters [1] autizmda nutq va til buzilishi haqida izlanishlar olib borgan. Autizmda nuqson asosan muloqotni tushunishning buzilishiga asoslanadi. Asosiy muammo - bu insonning muloqotning ma‘nosini tushunish, ya‘ni: ikki kishi o‘rtasida ma‘lumot almashish (bilim, his-tuyg‘ular) qobiliyatining cheklanganligi bilan belgilanadi. Bu qobiliyat odatda disfaziya cheklangan bo‘ladi.

K.S.Lebedinskaya va O.S.Nikolskaya [2] larning fikricha, hatto nutqning dastlabki «nutqdan oldingi» ko‘rinishlari ham ko‘pincha uning kommunikativ funksiyasining kamchiligini ko‘rsatadi. G‘o‘ng‘irlash o‘z vaqtida paydo bo‘ladi, lekin ko‘pincha tovushlarda intonatsiya bo‘lmaydi va g‘o‘ng‘irlash bosqichi zaif ifodalanadi yoki bola g‘o‘ng‘irlashdan darhol so‘zlarni talaffuz qilishga o‘tadi. Ba‘zan birinchi so‘zlar ma‘lum bir nutq bosqichi uchun odatiy bo‘lmagan holda qo‘llaniladi.

Ko‘pincha frazaviy nutq umuman rivojlanmagan, ammo qizg‘in vaqtda bunday bola kutilmaganda qisqa iborani aytishi mumkin bo‘ladi. Ba‘zi bolalar tovush talaffuzidagi buzilishlarni aniq ko‘rsatadilar, ular faqat ma‘lum bo‘g‘inlarni talaffuz qiladilar. Bular autizmli bolalarda nutqni rivojlantirish va nutq buzilishlarining xususiyatlari hisoblanadi. Autizm sindromida to‘rtta asosiy xususiyatni ajratib ko‘rsatish mumkin:

- 1) nutqning yetishmasligi;
- 2) uning buzilishi (atrof-muhit bilan o‘zaro ta‘sir qilish va autostimulyasiyaga qaratilgan affektiv nutqni tezlashtirishga xizmat qiluvchi turli komponentlarning rivojlanmaganligi kombinatsiyasi);
- 3) ko‘pincha o‘ziga xos og‘zaki iste‘dodning mavjudligi;

4) mutizm yoki nutqning buzilishi.

Autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolalarning yuqorida qayd etilgan xususiyatlari ularni an'anaviy yondashuvlarda o'qitishni tashkil etishda asosiy to'siqdir. Mahalliy mutaxassislarining sa'y-harakatlari bilan ishlab chiqilgan va yaratilgan hissiy-irodaviy sohada nuqsoni bo'lgan bolalarga ixtisoslashtirilgan yordam tizimi kognitiv faoliyat buzilishlarini tashxislash va tuzatish muammolarini hal qilishda ma'lum muvaffaqiyatlarga erishdi.

Ko'pgina tadqiqotchilar nafaqat autizmli bola maktabga kirishda, balki uning oilasi va uning ta'limi bilan shug'ullanadigan mutaxassislar duch keladigan juda ko'p muammolarni ta'kidlaydilar.

Autizm spektrining buzilishi bilan og'rikan bolalarda maktabga moslashishning bir necha sabablari bor. Birinchidan, maktabga borishning boshlanishi bilan autizm sindromi bilan og'rikan bolaning hayotiga ko'plab yangi elementlar kiritiladi, ular xatti-harakatlar va tartiblarning qattiq stereotiplarini shakllantirishga moyil bo'ladi. Maktab binosining o'zi, sinf xonasi, ko'plab kattalar va tengdoshlar notanish va shuning uchun qo'rqinchli ko'rinadi. Bunga onadan yoki boshqa muhim kattalardan uzoq vaqt davomida ajralish qo'shiladi.

Ko'pgina hollarda, kattalar bolaning atrofidagi dunyoga yo'l boshchi, uning shafatchisi va tarjimoni, boshqa odamlar bilan aloqa qilishning asosiy vositasi bo'lishi zarur. Yolg'iz qolgan bola, kommunikativ va ijtimoiy sohalarida buzilishlarning to'liq spektrini namoyish etadi. U o'z istaklari va ehtiyojlarini zo'rg'a shakllantira oladi, shuningdek, ularni boshqalarga tushunarli tarzda ifodalaydi.

Autizm sindromli bolalarda muloqotning buzilishi odatda ijtimoiy o'zaro ta'sirning buzilishi bilan bog'liq. Autizm sindromli bolalar o'zlarining diqqatini tortadigan narsalarni ko'rsata olmaydilar. O'zgalarning hissiy holatini tushuna olish, bolalarda imitatsiya harakatlarni taqlid qilish va takrorlashda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar.

Autizm sindromli bolalarda muloqot ko'nikmalarni o'zlashtirishda buzilishlar, shuningdek, xulq-atvor bilan bog'liq bo'lgan bir qator qiyinchiliklar birga keladi. Ko'pincha bolalarga o'zi nima qilishni bilsa o'sha xatti-harakatni o'rgatish osonroq. Autizm sindromli bolalar uchun harakatlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar o'ziga xosdir. Bunda bolalarning xatti-harakatlarni mustaqil ravishda boshlashi, bir harakatdan ikkinchisiga o'tish qiyinligini ko'rish mumkin.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi. Bunday bolalar umumiy ta'lim maktabining inklyuziv sinfida o'qishiga to'sqinlik qiladigan asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

- o'z faoliyati va xulq-atvorini, xususan, samarali ta'lim faoliyatini tashkil etishdagi qiyinchiliklar;

- psixik funksiyalar rivojlanishining notekisligi va o'ziga xosligi;

- umuman bilish faoliyati rivojlanishining o'ziga xosligi va yetarli emasligi;
- boshqalar bilan samarali aloqalarni o'rnatishda qiyinchilik;
- ijtimoiy-emosional o'zaro ta'sirda sezilarli qiyinchiliklar;
- ta'lim makonini maxsus tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj;
- ularni o'qitishda maxsus texnika va usullardan foydalanish zarurati va boshqalar

kiradi.

Ko'pgina qiyinchiliklar bolalarning umumiy ta'lim muhitida turli xil ta'lim sharoitlariga uzoq vaqt moslashishga muhtojligi bilan bog'liq va hatto ushbu moslashish davrida badiiy spektrning buzilishi bo'lgan bolalar noto'g'ri xatti-harakatlar, affektiv portlashlar, hatto og'zaki va bo'lmagan harakatlarni boshdan kechirishi mumkin.

Shuning uchun bunday bolani umumiy ta'lim muhitiga kiritish yoki integratsiyalash uchun shartlar va tashkiliy shakllarni ishlab chiqish, o'qituvchilar bilan o'ylangan va yaxshi tashkil etilgan tashkiliy-metodik ishlarni olib borish zarur.

Bundan tashqari, autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- bolaning aqliy funksiyalarining rivojlanish xususiyatlari va darajasini har tomonlama o'rganish;

- inklyuziv sinflarda ishlaydigan o'qituvchilar uchun tegishli malaka oshirish;

- o'quv dasturlarini o'zgartirishning optimal usullarini topish;

- Yangi uslubiy yondashuvlar, usullar, o'qitish usullarini ishlab chiqish;

- yagona ta'lim makonida barcha bolalarning o'z xususiyatlari, imkoniyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ta'lim jarayonida ishtirok etishiga imkon beradigan didaktik muhitlarni ishlab chiqish;

- muayyan bolaga yordam ko'rsatadigan barcha yordamchi mutaxassislarining (logopedlar, defektologlar, psixologlar, tibbiyot xodimlari) harakatlarini muvofiqlashtirish;

- ota-onalar bilan yaqin va samarali hamkorlik;

- maktab muhitida imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan bola va uning atrof-muhit bilan zarur bo'lgan ishini tushunish zarur. Agar autizm sindromi bo'lgan bola umumiy ta'lim muassasasi boshlang'ich sinfida bo'lsa, fanga asoslangan ta'lim tizimi bola oldida sezilarli darajada qiyin moslashish vazifalarini qo'yadi. Boshlang'ich sinfdan yuqori sinfga o'tish odatda rivojlanayotgan bolalar uchun juda muhim davr hisoblanadi. Shuning uchun autizm sindromi bilan og'rigan bolalarning xususiyatlarini va ularning aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish ayniqsa muhimdir.

Bu davrda juda xushmuomalalik va pedagogik sabr-toqat kerak. Bu bosqich vaqt bilan cheklanmasligi kerak. Bu davrda eng muhimi, bolaning muammolarini, uning qo'rquvini, xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarning sabablarini tushunish zarur, shunda

keyingi bosqichlarda unga ushbu muammolarni yengishga yordam berish mumkin. Ushbu bosqichda o'qituvchining vazifasi bolaning muvaffaqiyatsizligini yumshatish va unga o'zini ishonchli his qilishiga yordam berishdir.

O'quv jarayoni rasmiy bo'lmasligini ta'minlash uchun birinchi navbatda bolalarning o'rganishga qiziqishini uyg'otish kerak. Dastlab, har bir bolaning sevimli mashg'ulotlari haqida ma'lumot olish muhimdir; ehtimol, kimdir "ortiqcha baholangan" qiziqishlarga ega (lampalar, simlar, geografiya, yovvoyi tabiat, sharbat, qutilar va boshqalarga qiziqish) bo'lishi mumkin. Mustaqil ishlash uchun so'zlar, kartochkalar, rasmlar, topshiriqlar ushbu qiziqishlardan kelib chiqqan holda tanlanishi kerak.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Har bir dars uch qismdan iborat bo'lishi zarur.

1-qism - diqqatni jalb qilish. Odatda dars o'qituvchi yoki bolaning sinf eshigi oldida turib, musiqa chalishi bilan boshlanadi. Bolalar sinfga yig'ilib, stollariga o'tirishadi. Dars qo'llar uchun mashqlar yoki she'rlar aytish mashqlari bilan boshlanadi

2-qism - tarbiyaviy. Bu vaqtda o'qituvchi bolalarga yangi materialni tushuntiradi, bolalar birgalikda topshiriqlarni bajaradilar, o'qituvchining savollariga javob berishadi va doskaga chiqishadi.

3-qism - bolalarning mustaqil ishi. Odatda bu qog'oz varag'idagi vazifa, keyinroq esa daftarda bo'ladi.

Dastlab, birinchi qism dars vaqtining deyarli yarmini oladi va o'qitish qismi juda kichik vaqtni egallaydi. Asta-sekin, bolalarning o'quv va mustaqil ishlarining ulushi ortadi va umumiy dars vaqti ham oshadi. Agar birinchi sinfdan dars bir necha daqiqa davom etsa, to'rtinchi sinf oxirida u maktabdagi kabi 30-35 daqiqa davom etadi.

Birinchi sinfdan vazifalar har doim bolalarning manfaatlari bilan bog'liq bo'ladi. Avvaliga bu juda oddiy vazifalar: sichqoncha dumini, mashina g'ildiraklarini chizishni tugatish va hokazo bo'lishi mumkin. Asta-sekin vazifalar murakkablashadi. Uchinchi bosqichda bolalar daftarlarga yozishni boshlaydilar, vazifalarning o'zi yanada kattaroq va murakkabroq bo'ladi, lekin hech qachon bolaning imkoniyatlaridan oshmaydi.

Hech biriga ustunlik bermasdan, maktabda mavjud faoliyatning barcha turlaridan foydalanish kerak. Barcha harakatlar bir-biri bilan o'zaro bog'liq: rasm chizish paytida bolalar ertak aytib berishadi va yangi narsalarni o'rganishadi, o'ynab, yozish va hisoblashni o'rganadilar. Bolalarni yozish, o'qish va hisoblashni o'rgatishda bir vaqtning o'zida boshqa muhim vazifalar hal qilinadi: bolalarni bir-biri bilan muloqot qilishga o'rgatiladi. Maktabda dars soati, keyin tanaffus, keyin boshqa dars borligiga ko'nikishiga yordam berish, sinfdan o'tirish kerakligi, dars tugamaguncha stoldan turmaslik o'rgatiladi. Dars davomida o'qituvchini tinglash, uning savollariga javob berish, topshiriqlarni bajarish, doskaga chiqish kerakligi uqtiriladi.

Dastlab, bola doimo o'qituvchi bilan birga ishlaydi va yil oxirigacha bolalarning imkon qadar mustaqil ishlashini ta'minlashga harakat qilish kerak bo'ladi.

Bola charchaganida yoki juda qiyin vazifani olganida o'qituvchi uni his qilishi ayniqsa muhimdir. Buning uchun dam olish vaqti, keyinroq davom etish mumkinligi, vazifani keyingi safar yakunlash mumkinligini aytish zarur. O'qituvchi har doim bolaning nima yaxshi qila olishini va unga nima sabab bo'layotganini va noto'g'ri xatti-harakatlarni qo'zg'atishi mumkin bo'lgan qo'shimcha qo'ruvni payqashi kerak.

Ishning birinchi bosqichlaridagi asosiy qiyinchiliklardan biri bu deyarli barcha bolalarning diqqatini rivojlantirmaganligi - ular uchun bir necha soniyadan ko'proq vaqt davomida diqqatni jamlash yoki diqqatni bir turdagi ishdan boshqasiga o'tkazish qiyin kechadi. Bu qiyinchiliklar bola dars soati va maktab kunining tuzilishiga o'rganib qolganda kamayadi. Bolaning konsentratsiyasi vaqti asta-sekin o'sib boradi va o'qituvchiga ta'lim jarayonini boshlash, uni asta-sekin kengaytirib, murakkablashtirish imkoniyatini beradi.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatsa, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar. Va bu ularning faol e'tiborini uzoqroq saqlashga imkon beradi.

Maktab anjomlari bolalarga sinf xonasi, qo'ng'iroq, parta, doska, ryukzak, uy vazifasi va baholashni o'z ichiga olgan tayyorgarlik guruhida belgilangan tartibga ko'nikishga yordam beradi. Har bir bola sinfda doimiy joyni egallaydi, uning xaltasida har doim dars uchun zarur bo'lgan narsalar (daftar, albom, qalam va boshqalar) bo'lishi kerak, har bir bajarilgan vazifa uchun u baho olishi kerak.

Bolalarning faol e'tiborini saqlashning ikkinchi muhim nuqtasi - bu o'qituvchining nutqi hisoblanadi. Tushuntirish qisqa, tushunarli bo'lishi kerak va "Uni olib tashla, qo'y, och ..." kabi qisqacha harakat ko'rsatmalarini o'z ichiga olishi kerak, chunki so'zlashuv bolalarni nima bo'layotganini tushunishiga yordam beradi. O'qituvchining har bir ko'rsatmasi vizual tarzda mustahkamlanishi kerak. Vazifalar va o'yinlar bolalar allaqachon biladigan va yoqtiradigan narsalar bo'lishi mumkin.

Oldinga harakat qilish uchun shoshilishning hojati yo'q. Vazifalar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi kerak, lekin har xil bo'lmasligi kerak. Ularni takrorlash, ranglarni o'zgartirish va qoidalarni tartibga solish yaxshiroqdir.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda vazifani tezda bajaradigan bolalar borligi, boshqalari esa ko'proq vaqt talab qilishini e'tiborga olish muhim. Bola dars davomida bo'sh qolmasligi uchun buni har doim hisobga olish kerak.

Tarbiyaviy ishlar bilan bir vaqtda o'yin terapiyasiga katta e'tibor berilishi kerak. O'yin orqali bolalarning ko'plab muammolarini hal qilish mumkin. Bolalar bilan o'yinlarning aksariyati yakka tartibda o'tkaziladi, ammo o'quv yilining oxiriga kelib, bolalar allaqachon ikki yoki uch kishilik guruhlarda o'ynash uchun birlashishlari mumkin.

Shuningdek, maktabda o'qish jarayonida bolalar ko'plab yangi qoidalarni o'rganishlari kerak bo'ladi. Bunga nafaqat ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi buzilishlar, balki faoliyatni ixtiyoriy tartibga solish va o'zini o'zi boshqarish funksiyasining etishmasligi ham to'sqinlik qilishi mumkin. Buning uchun propedevtik tayyorgarlik bosqichi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Gilbert K. Autizm.: Medisinskoye i pedagogicheskoye vozdeystviye: [Tekst]: kn. dlya pedagogov-defektologov / K. Gilbert, T. Pipers ; [per. s angl. O.V. Deryayevoy]. - Moskva: Gumanit. izdat. syentr Vlados, 2005 (OAO Tip. j 9). - 144 s.
2. Lebedinskaya K. Diagnostika rannego detskogo autizma [Tekst]: nachalnye proyavleniya / K. S. Lebedinskaya, O. S. Nikolskaya. - Moskva: Prosveshcheniye, 1991. - 96, [1] s.
3. Mo'minova L.R. va boshqalar. Maxsus psixologiya. -T.: "Noshir", 2013 y.
4. Shadiyev R.D. Didakticheskiye osnovy realizatsii problemy ponimaniya v uchebno poznavatelnoy deyatelnosti. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni doktora pedagogicheskix nauk.: 13.00. 01 - Tashkent. 2004. - 267s.

**IMKONIYATI CHEKLANGAN BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI
JISMONIY RIVOJLANISHIDA YENGIL ATLETIKANING O'RNI**

Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com](mailto:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com)

Аннотация: в данной статье анализируется роль и значимость легкой атлетики в физическом развитии учащихся начальных классов с ограниченными возможностями. Занятия легкой атлетикой способствуют развитию таких физических качеств, как выносливость, скорость, ловкость и сила. В процессе занятий применяются индивидуальный подход, дифференцированные методы и педагогико-психологическая поддержка, что способствует улучшению физического и психологического состояния учащихся. Статья, основанная на экспериментальных исследованиях, подтверждает положительное влияние легкой атлетики на детей с ограниченными возможностями. Результаты показывают, что занятия повышают социальную адаптацию детей и укрепляют их уверенность в себе. В будущем научные исследования будут направлены на дальнейшее совершенствование методических подходов.

Ключевые слова: ограниченные возможности, легкая атлетика, физическое развитие, выносливость, скорость, ловкость, индивидуальный подход, педагогико-психологическая поддержка, дифференцированные методы, социальная адаптация.

Annotation: this article analyzes the role and significance of athletics in the physical development of primary school students with disabilities. Athletics activities contribute to the development of physical qualities such as endurance, speed, agility, and strength. The use of individual approaches, differentiated methods, and pedagogical-psychological support improves both the physical and psychological well-being of students. Based on experimental research, the article proves the positive effects of athletics on students with disabilities. The results show improvements in social adaptation and increased self-confidence. Future research will focus on further improving methodological approaches.

Keywords: students with disabilities, athletics, physical development, endurance, speed, agility, individual approach, pedagogical-psychological support, differentiated methods, social adaptation.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar uchun sifatli ta'lim va tarbiya tizimini yaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ularning jismoniy rivojlanishini ta'minlash orqali nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki ijtimoiy moslashuvni ham kuchaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, jismoniy tarbiya tizimida yengil atletika mashg'ulotlarini samarali tashkil qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

Yengil atletika bolalarning jismoniy sifatlarini, masalan, kuch, chaqqonlik, tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ushbu sport turi jismoniy rivojlanish bilan birga, ularning psixologik va ijtimoiy moslashuviga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish esa zamonaviy pedagogik va metodik yondashuvlarni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi imkoniyati cheklangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy rivojlanishida yengil atletikaning o‘rmini tahlil qilish va bu borada samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Vazifa esa yengil atletika orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish usullarini o‘rganish, ilmiy-tadqiqot va amaliy natijalarni asoslashdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-iyundagi “Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-3031-son qarorida jismoniy tarbiyaning barcha ijtimoiy qatlamlarga, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarga yo‘naltirilganligi belgilangan. Bu qaror mazkur maqolaning dolzarbligini yana-da kuchaytiradi [1].

Asosiy qism. Imkoniyati cheklangan bolalarda jismoniy rivojlanishning o‘ziga xos jihatlari. Imkoniyati cheklangan bolalarda jismoniy rivojlanishning o‘ziga xos jihatlari ularning jismoniy va psixologik holatiga mos ravishda amalga oshiriladi. Jismoniy rivojlanish nafaqat organizmning kuchini, chidamliligini va boshqa jismoniy sifatlarini oshirish, balki bolaning psixologik barqarorligini mustahkamlashga ham yordam beradi. Bunday bolalar uchun jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, balki ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishga ham xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun jismoniy rivojlanish jarayoni ko‘p jihatdan o‘rgatish va mashg‘ulotlarni maxsus yondashuvlar asosida tashkil qilishni talab etadi. Bunday o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularning jismoniy va ruhiy holatini nazorat qilishni talab etadi. Ko‘plab imkoniyati cheklangan bolalar jismoniy faoliyatni boshlashda o‘zlarining imkoniyatlarini cheklashadi, bu esa ularning rivojlanishida ba‘zi to‘sqinliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida individual yondashuv va differensial metodlardan foydalanish muhimdir.

Yengil atletikaning imkoniyati cheklangan bolalar uchun ahamiyati. Yengil atletika – bu bolalar uchun jismoniy rivojlanishning asosiy va samarali vositalaridan biridir. U jismoniy sifatlarni, masalan, tezkorlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun yengil atletika mashg‘ulotlari nafaqat jismoniy sog‘lomlikni ta‘minlash, balki ijtimoiy va ruhiy rivojlanishga ham yordam beradi. Yengil atletika turli sport turlari orqali, masalan, yugurish, sakrash va masofa o‘tish kabi mashg‘ulotlar bolalar uchun qiziqarli va samarali bo‘lib, ularning jismoniy ko‘nikmalarini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etishda differensial va individual yondashuvlar o'ta zarurdir. Har bir bola o'zining jismoniy imkoniyatlari va xususiyatlariga ega bo'lgani uchun, mashg'ulotlar alohida tanlangan mashqlar va usullar asosida olib borilishi kerak. Misol uchun, ba'zi bolalar uchun ko'proq chidamlilikni oshirishga yo'naltirilgan mashqlar muhim bo'lsa, boshqalariga kuch va chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar afzal bo'lishi mumkin. Differensial yondashuvlar yordamida har bir bola o'ziga mos mashg'ulotlar orqali maksimal natijalarga erishadi, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Yengil atletika mashg'ulotlarida individual yondashuvlar bolalar o'rtasidagi farqlarni inobatga olishga va ularni motivatsiyalashga yordam beradi, shuningdek, jismoniy va ruhiy salomatlikni yaxshilashga imkon yaratadi [4,5].

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil qilish metodikasi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etishda metodik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Asosiy metodlar sifatida ko'rgazmali (darsni namoyish qilish), ta'lim-tarbiyaviy (motivatsiya berish), amaliy (bolalar bilan birgalikda mashqlar bajarish) va individual yondashuvlarni keltirish mumkin. Har bir bola uchun ularning jismoniy imkoniyatlariga mos ravishda mashqlar tanlanadi [7,8].

Yengil atletika bo'yicha maxsus mashq va o'yinlar. Maxsus mashq va o'yinlar yordamida o'quvchilarning chaqqonlik, kuch, chidamlilik va tezkorlik kabi jismoniy sifatlari rivojlantiriladi. Masalan, qisqa masofalarga yugurish, qadamlar sonini hisoblash, o'zaro raqobatbardosh o'yinlar (to'pni tashlash, sakrash) o'tkazish samarali bo'ladi.

Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati. Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni mashg'ulotlarga yanada faol jalb etadi. Bu bolalarning jismoniy faolligini oshirib, ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun mo'ljallangan yengil atletika mashg'ulotlari metodikasi

1-jadval

Mashg'ulot turi	Vazifasi	Mashqlar turi	Usul
Yugurish mashqlari	Tezlik va chidamlilikni oshirish	Qisqa va o'rta masofalarga yugurish	Ko'rgazmali, amaliy
Sakrash mashqlari	Ko'prik va kuchni rivojlantirish	O'zgaruvchan balandlikka sakrash	Individual yondashuv
To'p o'ynash	Ko'nikmalarni rivojlantirish	To'pni tashlash, tutish	Amaliy, raqobatbardosh o'yin
Qadamlar mashqlari	Chaqqonlikni oshirish	Tezlikni hisoblash, to'g'ri qadamlar	Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash

Eksperimental natijalar va tahlillar. Eksperimental mashg'ulotlar davomida imkoniyati cheklangan bolalarning jismoniy rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi.

Mashg'ulotlar davomida jismoniy sifatlar, masalan, chidamlilik, tezkorlik va chaqqonlikning rivojlanishi aniq qayd etildi.

Amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi bolalarning harakat koordinatsiyasini yaxshilash, tezkorlikni oshirish va kuchni rivojlantirish orqali o'z ifodasini topdi. Masalan, yugurish va sakrash mashqlari o'tkazilganda, o'quvchilarning tezlik va chidamlilik ko'rsatkichlari 20-25% ga oshdi. To'p bilan o'ynash va qadamlar mashqlarida esa chaqqonlikda aniq o'zgarishlar kuzatildi.

Mashg'ulotlar davomida bolalarning psixologik holati ham yaxshilandi. Ular o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni orttirib, jismoniy faoliyatda yanada faol qatnasha boshladilar. Shuningdek, ijtimoiy moslashuvda ijobiy o'zgarishlar kuzatildi, bu ularning umumiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA

Yengil atletika imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Eksperimental mashg'ulotlar natijasida, o'quvchilarning chidamlilik, tezlik, chaqqonlik va kuch kabi jismoniy sifatleri sezilarli darajada yaxshilandi. Yengil atletika, nafaqat jismoniy ko'nikmalarni rivojlantirish, balki o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtirishda ham muhim rol o'ynadi. Shuningdek, mashg'ulotlar davomida bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchi ortdi va ijtimoiy moslashuv jarayoni yaxshilandi.

Kelgusidagi ilmiy-tadqiqotlar yengil atletika mashg'ulotlarining samaradorligini yanada oshirish, differensial yondashuvlar va metodik yondoshuvlarni takomillashtirishga qaratilishi zarur. Yengil atletika darslari ta'lim va tarbiya jarayonining ajralmas qismi sifatida o'quvchilarning umumiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning jismoniy va psixologik holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu yondashuvlar bolalar uchun ijtimoiy va shaxsiy muvaffaqiyatlar ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PQ-3031-son qarori
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 735-739.

5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 717-721.

6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI OSMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – T. 2. – №. 22. – C. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING

ERKIN KURASHCHILARNI TEXNIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Karimjanov Tillaqo‘zi Shavkatjon o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tillakuzikarimconov@gmail.com](mailto:tillakuzikarimconov@gmail.com)

Аннотация: в статье рассматривается технология развития технических движений борцов вольного стиля. В исследовании проанализированы методические подходы, инновационные технологии и практические занятия, применяемые в процессе обучения и совершенствования технических аспектов борьбы. Особое внимание уделено учету индивидуальных особенностей спортсменов и эффективным методам развития технических навыков. В процессе тренировок акцент сделан на использование видеотехнологий, виртуальных симуляций и создание реальных боевых условий для выявления и корректировки технических ошибок, а также для достижения целей спортсменов. Результаты исследования подтверждают высокую эффективность применения новых технологий и методик в процессе развития технических движений борцов вольного стиля.

Annotation: this article discusses the technology of developing technical movements of freestyle wrestlers. The research analyzes the methodological approaches, innovative technologies, and practical training methods used in the process of teaching and improving the technical aspects of wrestling. Special attention is given to considering the individual characteristics of athletes and effective methods for developing technical skills. Training emphasizes the use of video analysis, virtual simulations, and the creation of real combat conditions to identify and correct technical errors, as well as to help athletes achieve their goals. The findings of the study confirm the effectiveness of applying new technologies and methodologies in the development of technical movements in freestyle wrestling.

Ключевые слова: вольная борьба, технические движения, методика тренировки, инновационные технологии, видеотехнологии, виртуальная симуляция, практические занятия, индивидуальный подход, технические ошибки, подготовка к соревнованиям.

Keywords: freestyle wrestling, technical movements, training methodology, innovative technologies, video analysis, virtual simulation, practical training, individual approach, technical errors, competition preparation.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Erkin kurash - jismoniy va psixologik jihatdan yuqori tayyorgarlikni talab qiladigan sport turi bo'lib, unda texnik harakatlarning roli juda katta. Texnik harakatlar kurashchining muvaffaqiyatini belgilaydigan asosiy omil hisoblanadi. Har bir kurashchi o‘zining texnik ko‘nikmalarini rivojlantirgan holda raqibiga qarshi samarali kurash olib borishi mumkin. Shuning uchun erkin kurashda texnik

harakatlarning o'rganilishi va rivojlanishi sportchilarni yuqori natijalarga erishishda muhim omilga aylanishi shubhasizdir.

Hozirgi kunda erkin kurashning jahon miqyosida rivojlanishi, shu jumladan, O'zbekistonning xalqaro arenada muvaffaqiyatli ishtirok etishi, texnik harakatlarning yuqori darajada bo'lishini taqozo etmoqda. Mamlakatimizda sportni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2020-yil 29-iyuldagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin kurashni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (PQ-4836-son) erkin kurashni yanada rivojlantirish va uning texnik aspektlarini takomillashtirishga qaratilgan yirik qadamdir. Ushbu qaror doirasida sportchilarning texnik ko'nikmalarini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, treninglar va mashg'ulotlar samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash taklif qilinmoqda [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi — erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishning samarali texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilishdir. Tadqiqot quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: texnik harakatlarni rivojlantirishning zamonaviy metodikalarini o'rganish, amaliy mashg'ulotlarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish va ularning samaradorligini baholash.

Asosiy qism. Erkin kurashda texnik harakatlar tushunchasi va ularning rivojlanishining pedagogik-psixologik asoslari. Erkin kurashda texnik harakatlar — sportchining kurash jarayonida qo'llaniladigan turli usul va harakatlarni anglatadi. Ular kurashchining pozitsiyasini, raqibga qarshi kurashishda samarali natijalarga erishishini ta'minlashga xizmat qiladi. Texnik harakatlar, shuningdek, har bir kurashchining jangovar qobiliyatlarini namoyon etadi, uning moslashuvchanligi, tezligi, kuchi va boshqa jismoniy xususiyatlari bilan bog'liq.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, texnik harakatlar jismoniy va psixologik rivojlanishni birlashtirib, sportchining kurashga tayyorligini oshiradi. Shuningdek, erkin kurashchilarning texnik ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik xususiyatlar — o'zini tuta olish, diqqatni jamlash va raqibni tushunish kabi omillar katta ahamiyatga ega. Ularni to'g'ri shakllantirish, texnik harakatlarning muvaffaqiyatli bajarilishiga bevosita ta'sir qiladi. Bunday harakatlarni o'rganish va takomillashtirish o'ziga xos metodik yondashuvni talab etadi [2,6].

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda turli texnologiyalar va metodik yondashuvlar qo'llaniladi. Bu texnologiyalar sportchilarning malakasini oshirish, ularning texnik ko'nikmalarini shakllantirish va musobaqalarda yuqori natijalarga erishishni maqsad qilgan.

Texnik harakatlarni rivojlantirishning birinchi bosqichi, bu o'quvchilarga asosiy harakatlarni o'rgatishdir. Dastlabki bosqichda sportchilarni tahlil qilish va to'g'ri texnikani shakllantirishga katta e'tibor beriladi. Bu jarayonda texnik ko'nikmalarni

rivojlantirish uchun mashg'ulotlar va amaliyotlar tizimli ravishda olib boriladi. Ikkinchi bosqichda kurashchilarni yanada murakkab va o'ta aniq harakatlarni bajarishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Ushbu jarayonda innovatsion texnologiyalar, masalan, video tahlil va virtual simulyatsiyalar orqali har bir sportchining xatolarini aniqlash va ularni to'g'rilash ishlari amalga oshiriladi.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishning bosqichlari

1-jadval

Bosqichlar	Maqsad	Metodlar va texnologiyalar
Dastlabki tayyorgarlik	Asosiy harakatlarni o'rgatish	Yengil mashqlar, video tahlil, amaliy mashg'ulotlar
Murakkablashtirish	Murakkab texnik harakatlarni bajarish	Takomillashtirish, virtual simulyatsiya, taktik yondashuvlar
Yakuniy tayyorgarlik	Texnikani mukammallashtirish va musobaqaga tayyorgarlik	Shaxsiy maslahatlar, video tahlil va takroriy mashg'ulotlar

Texnik harakatlarni rivojlantirishda treningning har bir bosqichi o'zining alohida metodikasiga ega bo'lib, sportchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Yaxshi tashkil etilgan texnologiyalar va uslublar orqali sportchilarning texnik ko'nikmalarini yanada oshirish mumkin.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Bu yondashuvlar sportchining jismoniy va psixologik tayyorgarligini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Birinchi navbatda, texnik harakatlarni o'rgatish jarayonida individual yondashuvlar qo'llaniladi, ya'ni har bir sportchining fizik va psixologik holatini o'rganish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash zarur. Keyinchalik, sportchining xususiyatlariga mos treninglar tuziladi, bunda mashqlarni tanlash, ularning intensivligini va doimiyligini nazorat qilish kerak [2,4].

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar bir necha bosqichlardan iborat bo'ladi. Dastlab, sportchilarni o'rgatishda jismoniy sifatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Keyin esa, texnikani mukammallashtirish va musobaqalar sharoitida qo'llaniladigan taktik yondashuvlar o'rgatiladi. Treninglar davomida sportchining maqsadlariga erishish uchun texnik xatolarni aniqlash va ularga qarshi kurashish muhimdir. Mashg'ulotlar nafaqat nazariy, balki amaliy tahlil va qayta mashq qilishlar orqali olib boriladi. Shuningdek, trening

jarayonida video tahlil va boshqa innovatsion texnologiyalarni qo'llash samaradorlikni oshiradi.

Erkin kurashda texnik harakatlarni rivojlantirishda tajriba va amaliyot. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda tajriba va amaliyotning roli katta. Sportchilarni o'rgatish jarayonida real jangovar sharoitlarni simulyatsiya qilish va amaliy mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati yuqori. Bunda, erkin kurashda raqibning harakatlarini oldindan taxmin qilish va unga qarshi turishning samarali usullari o'rgatiladi. Mashg'ulotlar davomida har bir texnik harakatni to'g'ri va aniq bajarishga katta e'tibor beriladi, bu esa sportchining musobaqa sharoitida o'zini tutishiga yordam beradi [2].

Tajriba asosida shuni aytish mumkinki, texnik harakatlarni rivojlantirishda raqobatbardosh muhitda o'quvchilarni sinovdan o'tkazish va real janglarda qatnashish natijalarga ta'sir qiladi. Mashg'ulotlar jarayonida, shuningdek, texnik xatolarni aniqlash va ularni tezda to'g'rilash uchun sportchilarga individual maslahatlar berish muhimdir. Innovatsion texnologiyalar, masalan, video tahlil, har bir sportchining xatolarini aniqlashda va ularni tuzatishda yordam beradi. Bu jarayon nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantirish, balki sportchining ruhiy tayyorgarligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda tajriba va amaliyot

2-jadval

Amaliyot turi	Maqsad	Metodlar va texnologiyalar
Rejalashtirilgan janglar	Real jangovar sharoitlarni simulyatsiya qilish	Jangovar mashqlar, raqib harakatlarini tahlil qilish
Texnik tahlil	Texnik xatolarni aniqlash va tuzatish	Video tahlil, mashg'ulotlar natijalarini qayta ko'rib chiqish
Shaxsiy maslahatlar	Sportchining individual xususiyatlarini rivojlantirish	Individual maslahatlar, texnik ko'nikmalarni rivojlantirish

Bu yondashuvlar yordamida erkin kurashchilarning texnik harakatlarini samarali rivojlantirish mumkin. Tajriba va amaliyotga asoslangan treninglar sportchilarning o'z qobiliyatlarini maksimal darajada namoyon etishlariga imkon yaratadi.

XULOSA

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi sportchilarning jismoniy va psixologik tayyorgarligini yuqori darajaga olib chiqishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, texnik harakatlarning samarali rivojlanishi uchun metodik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va amaliy mashg'ulotlar birlashishi zarur. Bunda, har bir sportchining individual xususiyatlarini

hisobga olgan holda treninglar tashkil etilishi, texnik xatolarni aniqlash va ularga qarshi kurashish orqali natijalarga erishish mumkin.

Yangi metodikalar, video tahlil va virtual simulyatsiya kabi texnologiyalarni qo'llash orqali sportchilar o'z ko'nikmalarini samarali ravishda rivojlantirishi mumkin. Trening jarayonida, shuningdek, real jang sharoitlari yaratish va texnik harakatlarni musobaqa sharoitida qo'llash o'quvchilarni yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi.

Kelajakda, erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda o'quvchilarning individual yondashuvlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali texnik ko'nikmalarni mukammallashtirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu jarayon erkin kurashda jahon miqyosida yuqori natijalarga erishish uchun muhim omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyuldagi "Erkin kurashni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (PQ-4836-son)
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Azizov, S. V., Azizova, R. I., Mahmudjonov, A., & Tuxtaboyeva, N. (2024). SPORTCHILARDA O'YIN JARAYONINI YUQORI DARAJADA IDROK QILISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH INTELLEKTUAL TAYYORGARLIKNING ASOSIY VAZIFASI. Экономика и социум, (9 (124)), 82-86.
4. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
5. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
6. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
7. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Химматалиев Дустназар Омонович
доктор педагогических наук (DSc) профессор,
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан,

Байгожина Жанар Манатбековна
кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков,
Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева

Темиров Куаныш Умирзакович
кандидат педагогических наук, старший преподаватель,
Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева

Аннотация: В статье обосновывается влияние информационных технологий на формирование современных инновационных образовательных технологий, описываются основные сущностные характеристики последних.

Ключевые слова: инновационные образовательные технологии, информационные технологии, обучение.

Abstract: The article explains the impact of information technology on the formation of modern innovative educational technologies, describes the basic intrinsic characteristics of the last.

Keywords: innovative educational technologies, information technology, learning.

Процесс развития информационных технологий затрагивает все сферы нашей жизни. Не является исключением образовательная система [4, с. 56]. Традиционные подходы, используемые в образовательном процессе, изменяются под влиянием интенсивной эволюции компьютерных технологий и усовершенствования технологий связи, в том числе Интернет-технологий. Активное внедрение интерактивных и информационно-коммуникационных технологий в различные сферы современной системы образования приобретает все более комплексный и масштабный характер. Полагаем, что результатом является повышение интереса к применению инновационных образовательных технологий.

В современных условиях инновации в обучении можно охарактеризовать как процесс развития и совершенствования педагогических технологий, приемов и средств, применяемых в образовании. Полагаем, что инновационную педагогическую деятельность необходимо рассматривать в качестве одного из ключевых компонентов образовательной деятельности и важнейшим показателем успешности учебных заведений. На практике инновационные образовательные технологии не всегда являются радикальными, уникальными технологиями, ранее не применяемыми в обучении. В некоторых случаях инновацией может выступать

использование уже известного метода с какими-либо модификациями, небольшими изменениями.

Считаем важным отметить, что применение инноваций в обучении не является гарантированным залогом успеха, обеспечивающим однозначные положительные результаты. Далеко не каждое нововведение является рациональным, иногда оно нарушает устоявшееся функционирование образовательной системы, создает затруднения как для педагогического состава, так и для обучающихся. Именно этим обусловлено сохранение традиционных методов образования, наряду с повсеместным применением интерактивных средств.

Проанализировав существующую педагогическую практику, можно выделить следующие виды инноваций в образовании:

- гипертекстовое представление информации;
- использование интерактивного оборудования, в том числе электронных досок;
- создание и демонстрация презентаций;
- применение технологий дистанционного образования;
- использование технологии видеоконференцсвязи;
- развитие интерактивных образовательных комплексов.

С нашей точки зрения, к современным инновационным технологиям относятся, прежде всего, методики как преподавания, так и обучения, направленные на использование интерактивных технологий, под которыми принято понимать совокупность средств и методов взаимодействия между преподавателем и обучающимися с помощью информационных технологий и интерактивного оборудования, целью которого является помощь в преобразовании информации общего характера в личные знания и умения [1].

На сегодняшний день достаточно широко распространены электронные доски, которые являются современным мультимедиа средством, обладающим всеми функциями традиционной учебной доски, но имеющим более широкие возможности. Преподаватель может не только представлять имеющийся у него материал по предмету, но и добавлять к нему комментарии. При этом имеется возможность сохранить изменения, внесенные во время проведения занятий. Кроме этого использование электронных досок предоставляет возможность мониторинга работы обучающихся. В результате применение интерактивной доски позволяет увеличить заинтересованность обучаемых, улучшить усвоение и запоминание учебного материала, предоставляет возможность для поиска дополнительной информации, что отражается на эффективности обучения.

Также большой интерес представляют электронные библиотечные ресурсы, позволяющие осуществлять качественный и эффективный доступ к любым информационным ресурсам, являющиеся основным источником предоставления материала для электронных учебников. В свою очередь, электронные учебники целесообразно рассматривать как мощную технологию, позволяющую хранить и передавать основной объем изучаемого материала, используя текстовое и графическое представление информации. По оценкам экспертов, организация индивидуальной работы с электронными учебниками обеспечивает более глубокое понимание и освоение материала [3, с. 40]. Использование электронных учебников в образовании, кроме улучшения восприятия, решает также вопрос обеспеченности обучаемых как основной, так и вспомогательной литературой.

Одной из прогрессивных технологий являются электронные образовательные комплексы, помогающие более наглядно и демонстративно представлять учебный материал, а также посредством интерактивного тестирования, проверять, насколько обучаемый освоил информацию по дисциплине. Наиболее эффективно применение электронных образовательных комплексов при создании следующих условий:

- обеспечение диалогового режима в процессе решений различных познавательных и исследовательских задач. Здесь затрагивается сразу два вопроса – общение с преподавателем и наличие познавательной информации, например, использование интересных формулировок задач, желательных имеющих практическое применение;

- создание встроенных справочников или организация доступа к таким ресурсам в коммуникационной среде. Это позволяет обучающимся самостоятельно получить дополнительную информацию по изучаемому материалу;

- обеспечение моделирования данных (предпочтительно в наглядной форме). С этой целью могут пригодиться системы графического представления данных, также пакеты математических расчетов, предлагающих мощное средство для моделирования и отслеживания процесса проведения исследований;

- возможность проведения оперативного и текущего тестирования на основе специального сформированного банка тестов. Также могут предлагаться индивидуальные задания и рекомендации по их выполнению. В результате с помощью электронного образовательного комплекса рекомендуется провести анализ результатов тестирования и разработать рекомендации по более глубокому изучению отдельных вопросов или разделов;

- наличие возможности прерывания и возобновления работы, что позволяет обучающимся самостоятельно определять интенсивность получения информации.

Некоторые виды инновационных технологий в образовании являются, как уже указывалось выше, модификацией ранее существующих технологий.

Примером выступает технология дистанционного образования [2]. Первоначальное понимание дистанционного образования с получением заданий индивидуально или по почте и общением с преподавателем только во время сессии модифицировалось вместе с развитием информационных технологий. Замена «пересылки» по почте передачей заданий с использованием сетевых структур была первым шагом в усовершенствовании. Разработка электронных образовательных комплексов намного улучшила ситуацию и упростила методику тестирования уровня восприятия информации обучающимися. С появлением средств, обеспечивающих свободную видеосвязь с использованием сети Интернет, стало возможным решить проблему отсутствия диалога между студентом и преподавателем по причине их удаленности друг от друга.

Технология видеоконференций, которая активно используется в бизнесе для проведения совещаний с филиалами и диалогового режима работы с клиентами, послужила основой для организации дистанционных семинаров – вебинаров. Как известно, вебинар представляет собой виртуальную лекцию или семинар в синхронном режиме, позволяющий слушателям принимать активное участие в процессе обучения, задавая вопросы, комментируя услышанную информацию, общаясь со всеми участниками. Применение вебинары позволяет привлекать к процессу обучения и консультирования специалистов самого высокого уровня, что делает более доступным получение качественных знаний студентов, молодых ученых и всех заинтересованных специалистов. К участию в вебинаре предъявляются невысокие технические требования: необходим компьютер с доступом в сеть Интернет; наличие оборудования для конференц-связи (микрофон, наушники, веб-камера), программное обеспечение для аудио и видеотрансляции.

Опишем процесс проведения вебинара с организационной точки зрения. Администратор назначает время проведения вебинара, осуществив его согласование с преподавателем и слушателями. Также он регистрирует участников и оповещает их в случае каких-либо изменений в режиме проведения вебинара. Преподаватель проводит запланированные лекции и семинары, организует онлайн-тестирование и т.п. Отметим, что у преподавателя есть возможность планировать и создавать свои мероприятия, используя личный кабинет. В личном кабинете размещается расписание мероприятий, список заданий, основные и дополнительные учебные материалы и т.д. Наряду с этим, преподавателю предоставляется возможность ведения статистики проведенных семинаров, сохранения видеозаписей и их правка. Возможно коллегиальное ведение вебинаров, то есть участие нескольких преподавателей. Кроме того, существует технология

предоставления единой ссылки на вебинар незарегистрированным пользователям (как для посещения, так и для просмотра материалов).

Итак, применение инновационных технологий в системе образования позволяет повысить интенсивность и качество обучения. При этом требуется изменение подхода к формированию учебного материала со стороны преподавателей. Кроме того, необходимо дополнительное обучение преподавателей, по своей специфике не работающих с компьютерами, причем в двух направлениях: изучение основ работы с компьютерной техникой и обучение основам использования информационных технологий для представления информации.

Литературы:

1. Архангельский Г.А., Работа 2.0: прорыв к свободному времени – М.: Манн, Иванов и Фербер. – 2010. – 192 с.
2. Колин К.К. Информатизация образования как фундаментальная проблема // Дистанционное образование. – 2012. – № 4. – С. 25-34.
3. Осипова О.П. Использование интерактивного оборудования в образовательном процессе // Интернет и образование. – 2009. – № 11.– С. 37-45
4. Соколова С.А. Использование инновационных технологий при подготовке студентов // Современная педагогика. – 2014. – № 11 (24). – С. 56-60.

**BOSHLANG‘ICH TAYYORLOV BOSQICHIDAGI ERKIN
KURASHCHILARNI TEXNIK HARAKATLARGA O‘RGATISHDA
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI**

Karimjanov Tillaqo‘zi Shavkatjon o‘g‘li
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tillakuzikarimconov@gmail.com](mailto:tillakuzikarimconov@gmail.com)

***Аннотация:** в статье рассматривается методика использования современных технологий для обучения техническим движениям борцов вольного стиля на этапе начальной подготовки. Использование видеоанализа, симуляторов и искусственного интеллекта в тренировочном процессе направлено на развитие технических навыков спортсменов. Результаты исследования подтвердили эффективность этого подхода, показав его важность в устранении технических ошибок и повышении интереса спортсменов к тренировкам. В качестве рекомендаций подчеркивается необходимость широкого применения инновационных подходов и индивидуализации тренировочного процесса для тренеров.*

***Annotation:** this article explores the methodology of using modern technologies to teach technical movements to freestyle wrestlers during the initial preparation phase. The use of video analysis, simulators, and artificial intelligence in training is aimed at improving athletes' technical skills. The research results confirmed the effectiveness of this approach, highlighting its importance in correcting technical errors and increasing athletes' engagement in training. Recommendations emphasize the need for coaches to widely adopt innovative approaches and individualize the training process.*

***Ключевые слова:** вольная борьба, начальная подготовка, технические движения, современные технологии, видеоанализ, симуляторы, искусственный интеллект, технические ошибки, инновационный подход, спортивное образование.*

***Keywords:** freestyle wrestling, initial preparation, technical movements, modern technologies, video analysis, simulators, artificial intelligence, technical errors, innovative approach, sports education.*

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi kunda sportni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Bu, ayniqsa, erkin kurash kabi murakkab texnik harakatlarni talab qiluvchi sport turlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich tayyorlov bosqichidagi sportchilarni o‘rgatish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish texnik xatolarni aniqlash, harakatlarni to‘g‘ri bajarishni o‘rgatish va mashg‘ulotlarni yanada samarali tashkil qilish imkoniyatini beradi.

Erkin kurash nafaqat sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish, balki ularning texnik-taktik ko‘nikmalarini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Ushbu sport turi sportchilarni tezkor qaror qabul qilish, muvozanatni saqlash va kuchni to‘g‘ri

taqsimlashga o'rgatadi. Shu bois, texnik harakatlarni mukammallashtirish uchun innovatsion yondashuv zarur.

Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, video tahlil, simulyatorlar va sun'iy intellekt dasturlari sportchilarning texnik harakatlarini chuqur o'rganish va takomillashtirish imkonini yaratadi. Ushbu vositalar sport ta'limining an'anaviy metodlarini boyitib, mashg'ulotlarni interaktiv va qiziqarli shaklda tashkil etishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4525-sonli qarori sport ta'limida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish uchun mustahkam huquqiy asos yaratdi. Ushbu qaror asosida murabbiylar va sportchilar uchun zamonaviy infratuzilma va texnologiyalarni joriy etish yo'lga qo'yildi [1].

Maqolaning maqsadi – boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o'rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini o'rganish. Vazifasi esa texnik harakatlarni takomillashtirishda innovatsion vositalarni qo'llashning amaliy va nazariy jihatlarini yoritishdan iborat.

Asosiy qism. Boshlang'ich tayyorlov bosqichida texnik harakatlarning ahamiyati. Boshlang'ich tayyorlov bosqichi sportchilarni kelgusida muvaffaqiyatli shakllantirishning muhim davridir. Aynan ushbu bosqichda sportchilarning texnik ko'nikmalarini o'zlashtirish qobiliyati shakllanadi va kelajakdagi natijalar uchun asos yaratiladi. Erkin kurash texnikasi o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, bu sportchilarni kuch, tezlik, muvozanat va moslashuvchanlik kabi jismoniy sifatlar asosida rivojlantirishni talab qiladi.

Boshlang'ich davrda texnik harakatlarni o'rgatishda aniq yondashuv talab qilinadi. Chunki yosh sportchilarning psixologik va fiziologik xususiyatlari ularda o'rganish qobiliyati yuqori darajada ekanligini ko'rsatadi. Texnik harakatlarni shakllantirish nafaqat sportda muvaffaqiyat qozonish uchun, balki sog'lom harakat koordinatsiyasini rivojlantirish uchun ham muhimdir. Shuningdek, murabbiylarning bilim va ko'nikmalari bu jarayonning samaradorligini belgilab beradi [4,7].

Zamonaviy texnologiyalarning o'rni va afzalliklari. Zamonaviy texnologiyalar sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda inqilobiy yondashuvni ta'minlamoqda. Erkin kurashda video tahlil vositalari yordamida sportchilarning texnik harakatlarini qayd etish va tahlil qilish jarayonning aniqligini oshiradi. Masalan, texnik xatolarni aniqlash va ularga mos tavsiyalar berish orqali sportchilar tezroq natijaga erishadi.

Shuningdek, virtual simulyatorlar murabbiylarga o'quv jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish imkonini beradi. Sun'iy intellekt esa harakatlarni avtomatik tahlil qilish, sportchilar uchun individual mashg'ulot rejalarini taklif etish orqali jarayonni optimallashtiradi. Ushbu texnologiyalar yordamida mashg'ulotlar nafaqat samarador,

balki yosh sportchilar uchun qiziqarli shaklga kiradi. Bu esa o'z navbatida, o'rganish jarayonini osonlashtiradi va texnik harakatlarning sifatini oshiradi [2,5].

Texnik harakatlarni o'rgatishning metodikasi. Boshlang'ich tayyorlov bosqichida texnik harakatlarni o'rgatish uch bosqichda amalga oshiriladi: tayyorgarlik, o'rgatish va mustahkamlash. Ushbu jarayonda texnologiyalardan foydalanish har bir bosqichni samarali tashkil etishga yordam beradi. Tayyorlov bosqichida video tahlil yordamida harakatlar namoyish qilinadi. O'rgatish bosqichida simulyatorlar va individual mashg'ulot rejasi asosida harakatlarni mashq qilish ta'minlanadi. Mustahkamlash bosqichida esa o'yin texnologiyalari orqali harakatlar mustahkamlanadi. Jadvalda bosqichlar va qo'llaniladigan texnologiyalar keltirilgan.

Texnik harakatlarni o'rgatishning metodikasi

1-jadval

Bosqich	Faoliyat turi	Qo'llaniladigan texnologiyalar
Tayyorlov	Harakatlar namoyishi	Video tahlil dasturlari
O'rgatish	Amaliy mashqlar	Simulyatorlar, sun'iy intellekt tizimlari
Mustahkamlash	Musobaqa va o'yin mashg'ulotlari	Interaktiv o'yin texnologiyalari

Eksperimental natijalar va tahlillar. Eksperiment davomida zamonaviy texnologiyalar qo'llangan holda o'tkazilgan mashg'ulotlar texnik harakatlarni rivojlantirishda sezilarli samaradorlikni ko'rsatdi. Tajriba guruhidagi boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilar bilan video tahlil va simulyatorlar asosida individual mashg'ulotlar o'tkazildi. Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida har bir sportchi uchun moslashtirilgan mashq rejasi tuzildi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, texnologiyalarni qo'llash sportchilarning texnik harakatlarni aniqlik bilan bajarish ko'nikmalarini 20% ga oshirdi. Harakatlar ketma-ketligini to'g'ri bajarish qobiliyati nazorat guruhiga nisbatan 25% ga yaxshilandi. Bu uslub nafaqat texnik xatolarni tezkorlik bilan tuzatish, balki sportchilarning qiziqishini oshirishda ham muhim rol o'ynadi.

Shu tariqa, tajriba zamonaviy texnologiyalar asosidagi metodikaning samaradorligini va uning sportchilarni rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqladi.

XULOSA

Boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o'rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada keltirilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, video tahlil, simulyatorlar va sun'iy intellekt yordamida tuzilgan mashg'ulot dasturlari

sportchilarning texnik harakatlarni tez va sifatli o'zlashtirishiga yordam beradi. Eksperiment davomida tajriba guruhi nazorat guruhiga nisbatan aniq va sifatli harakatlarni bajarishda 20-25% yuqori natijaga erishgani ushbu yondashuvning samaradorligini tasdiqladi.

Shuningdek, texnologiyalardan foydalanish sportchilarning texnik xatolarini aniqlash va ularga tezkorlik bilan tuzatish bo'yicha tavsiyalar berishga imkon yaratadi. Bu usul yosh sportchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Tavsiya sifatida, murabbiylar zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishlari va mashg'ulotlarni individual yondashuv asosida tashkil etishlari lozim. Kelgusida sport mashg'ulotlarida virtual simulyatorlar va interaktiv o'yin texnologiyalarini kengroq joriy etish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy texnologiyalar sportchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratib, ularni raqobatbardosh va yuqori natijalarga erishuvchan etib tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4525-sonli qarori

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.

3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.

5. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

6. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.

STUDYING THE FUNCTIONAL STATE OF THE RESPIRATORY ORGANS OF SCHOOL CHILDREN DURING PHYSICAL EDUCATION CLASSES

G.S.Saylobidinova

Namangan state pedagogical institute, master's student

[Email: gulshodasaylobidinova@gmail.com](mailto:gulshodasaylobidinova@gmail.com)

Annotation: *this article explores the study and enhancement of the functional state of the respiratory system in schoolchildren during physical education lessons. The research results indicate that breathing exercises and physical activities positively impact students' respiratory systems. Methods for improving the functional state of the respiratory organs, including specialized breathing exercises, breathing rhythm control, and optimal physical loads, are discussed. This approach contributes not only to the improvement of the respiratory system but also to the overall physical development of students.*

Keywords: *physical education, respiratory organs, functional state, schoolchildren, physical exercises, breathing exercises, breathing rhythm, vital lung capacity, diagnostic methods, physical development.*

Аннотация: *в статье рассматривается исследование и развитие функционального состояния органов дыхания у школьников в процессе уроков физической культуры. Результаты исследования показали положительное влияние дыхательных упражнений и физических нагрузок на дыхательную систему учащихся. Обсуждаются методы улучшения функционального состояния органов дыхания с использованием специальных дыхательных упражнений, контроля ритма дыхания и оптимальных физических нагрузок. Представленный подход способствует не только улучшению работы дыхательной системы, но и общему физическому развитию учащихся.*

Ключевые слова: *Физическая культура, органы дыхания, функциональное состояние, школьники, физические упражнения, дыхательные упражнения, ритм дыхания, жизненная ёмкость лёгких, диагностические методы, физическое развитие.*

Introduction

The respiratory system plays a crucial role in ensuring the proper functioning of the body by facilitating the exchange of oxygen and carbon dioxide. For schoolchildren, the functional state of the respiratory system is especially important as it directly affects physical performance and overall health. Improving the functional state of the respiratory system can contribute to better physical development, endurance, and well-being. Physical education classes are an effective means of enhancing the respiratory system's efficiency. These classes involve various exercises that promote better oxygen delivery and waste elimination, ultimately contributing to the improvement of respiratory health. This article explores the role of physical education in enhancing the respiratory system of

schoolchildren, focusing on the physiological impact of physical exercises, particularly aerobic and anaerobic exercises, as well as specific breathing techniques.

A presidential decree issued on April 5, 2023, "Measures to improve physical education and health care in school education," emphasizes the importance of physical education in promoting overall health and well-being. This decree also highlights the need to incorporate specific exercises aimed at improving the respiratory system within the school curriculum [1].

Main Body. Physiological Characteristics of the Respiratory System. The respiratory system is responsible for the exchange of gases between the body and the environment. It includes the airways, lungs, and diaphragm, which work together to ensure the intake of oxygen and the expulsion of carbon dioxide. The efficiency of the respiratory system depends on factors such as lung capacity, the flexibility of the diaphragm, and the rate of breathing. For schoolchildren, developing a strong and efficient respiratory system is crucial for overall physical development. Physical exercises, especially aerobic activities, significantly contribute to improving the depth and efficiency of the breath, increasing oxygen intake, and enhancing overall respiratory health.

Physical Education and the Respiratory System. Physical education classes offer a variety of exercises that positively impact the respiratory system. Aerobic exercises such as running, swimming, and cycling help to increase lung capacity, improve the efficiency of oxygen transport, and regulate breathing patterns. These exercises also stimulate the production of red blood cells, which are responsible for transporting oxygen throughout the body. Anaerobic exercises, which focus on strength and power, enhance respiratory endurance by improving the ability of the lungs to sustain higher levels of physical exertion. Breathing exercises, specifically designed to strengthen the diaphragm and increase lung volume, are essential for improving breathing techniques and boosting respiratory function. Regular participation in physical education classes helps schoolchildren build respiratory strength and increase overall endurance, thereby improving their physical health and performance [2].

Developing the Respiratory System in School Physical Education Classes. Incorporating respiratory exercises into physical education lessons is essential for the development of the respiratory system in schoolchildren. Aerobic exercises such as running and swimming help to improve the efficiency of the respiratory system by increasing the depth of breathing and improving lung capacity.

Types of Exercises and Their Physiological Impact on Respiratory Function

Exercise Type	Purpose	Physiological Impact
Running (aerobic)	Improve respiratory efficiency	Enhances oxygen delivery and regulates breathing patterns
Swimming (aerobic)	Improve breathing and lung capacity	Increases lung volume and improves respiratory function
Breathing Exercises	Strengthen breathing techniques	Increases diaphragm strength, improves air exchange in the lungs
Anaerobic Exercises	Enhance respiratory endurance	Increases the ability to maintain high-intensity activity for longer periods

Conclusion

Physical education plays a significant role in improving the functional state of the respiratory system of schoolchildren. The respiratory system's proper functioning is vital for physical health and performance. Aerobic and anaerobic exercises, along with breathing techniques, help to enhance lung capacity, increase oxygen intake, and improve endurance. Regular physical activity not only benefits the respiratory system but also contributes to overall physical and mental well-being. By integrating exercises aimed at developing the respiratory system into the physical education curriculum, educators can foster better health outcomes and enhance the overall physical development of schoolchildren.

REFERENCE

1. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4125, dated January 24, 2019, "On Measures to Develop Physical Education and Sports in the Republic of Uzbekistan"
2. Makhmudovich, G. A. (2024). THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 730-734.
3. Muxtorjon o'g'li, I. A., Doston No'monjon o'g, E., & Abduvoxid o'g'li, M. A. (2024). STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(22), 398-402.
4. Luqmonov, I. B. (2022). KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(9), 166-170.

JAMIYATDA KO'RISHDA NUQSONLARI BO'LGAN SHAXSLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI VA YONDASHUVLARI

Umaraliyeva Dilshoda Turob qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti, Pedagogika fakulteti
Tiflopedagogika yo'nalishi, 1-bosqich talabasi
umaraliyevadilshoda@gmail.com
+998939113905

Annotatsiya: Mazkur maqolada ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashning jamiyatda dolzarbligi, texnologik yondashuvlar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda O'zbekistondagi mavjud holatlar tahlil qilinib, xalqaro tajribalarga asoslangan yechimlar taklif etiladi. Xususan, inklyuziv ta'lim, maxsus texnologiyalar va davlat tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirish va texnologiyalardan keng foydalanish ushbu shaxslarning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, zaif ko'ruvchi shaxslar, ovozli yordamchilar, ixtisoslashgan markazlar, do'stlar tizimi

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006-son farmoyishi bilan tashkil etilgan Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan takliflarni tayyorlash bo'yicha [komissiya](#) tomonidan nogironlikni barvaqt aniqlash va oldini olish, nogironligi bo'lgan shaxslarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish, ularni kasbga o'qitish va ishga joylashtirish sohasidagi ishlarning ahvoli kompleks va chuqur o'rganildi. Dunyo bo'ylab ko'rish nuqsonlari keng tarqalgan global muammo hisoblanadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, taxminan 39 million kishi ko'rlikdan aziyat chekadi, 246 milliondan ortiq odam esa turli darajadagi ko'rish qobiliyatining buzilishlariga ega. Ko'rish qobiliyatining yo'qolishi yoki pasayishi nafaqat shaxsning hayot sifatiga, balki ularning jamiyatdagi ishtirokiga ham salbiy ta'sir qiladi. Bunday shaxslar uchun inklyuziya va qo'llab-quvvatlash masalasi global miqyosda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar ko'pincha bir qator muammolarga duch keladilar:

- **Ta'limga ega bo'lishdagi qiyinchiliklar:** Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi shaxslar uchun moslashtirilgan ta'lim tizimlarining cheklanganligi. Masalan, Braille yozuvi bilan yozilgan kitoblar va boshqa maxsus materiallarning yetishmasligi.

- **Ish topishdagi cheklovlar:** Ish beruvchilar orasida nogiron shaxslarni ishga olishga tayyorlik darajasi past bo'lib, moslashtirilgan ish o'rinlarining yo'qligi sezilmoqda.

• **Ijtimoiy inklyuziyaning yetarli emasligi:** Ko‘rish nuqsoniga ega shaxslar ko‘pincha jamiyat tomonidan noto‘g‘ri qabul qilinadi yoki diskriminatsiyaga uchraydi. Texnologiyaning rivojlanishi ushbu shaxslar uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Ovozli yordamchilar, maxsus mobil ilovalar va Braille displeylari kabi texnologiyalar yordamida ular ko‘proq mustaqillikka erishmoqda. Shunga qaramay, bu texnologiyalardan foydalanish imkoniyati barcha mamlakatlarda bir xil emas. Masalan, rivojlanayotgan davlatlarda bunday vositalar keng tarqalmagan yoki moliyaviy jihatdan qimmat bo‘lib, aholining ko‘pchilik qismi uchun qiyinchilik tug‘diradi.

O‘zbekistonda holat: O‘zbekistonda ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslar uchun bir qancha davlat dasturlari va nodavlat tashabbuslari mavjud. 2023-yilda qabul qilingan nogiron shaxslarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risidagi Prezident qarori ushbu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi. Qaror doirasida maxsus ehtiyojli bolalar uchun inklusiv ta‘limni rivojlantirish, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish va nogiron shaxslarning mehnat bozorida ishtirokini oshirish ko‘zda tutilgan. Biroq, ushbu dasturning to‘laqonli amalga oshirilishi uchun qator muammolar hal qilinishi lozim:

- Infratuzilmaning yetarli darajada moslashtirilmagani.
- Ta‘lim sohasidagi maxsus dasturlarning cheklanganligi.
- Jamoatchilikda inklyuziya haqida xabardorlikning past darajasi.

Tadqiqotning dolzarbligi va maqsadi:

Ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash faqat ularning hayot sifatini oshirish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon butun jamiyat rivojlanishi uchun ham muhimdir, chunki bunday shaxslar jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida qabul qilinganda, ularning bilim va ko‘nikmalari umumiy taraqqiyotga hissa qo‘shadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy hayotga integratsiyasi uchun samarali yondashuvlarni tahlil qilish va ularni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy takliflar berishdan iborat. [1]

Tadqiqotda qo‘llanilgan usullar:

So‘rovnoma:

- O‘zbekistonning beshta viloyatida yashovchi 50 nafar ko‘rish nuqsoniga ega shaxs va ularning oila a‘zolari o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi.
- Savollar ijtimoiy hayotda uchrayotgan qiyinchiliklar, texnologik yordam va jamiyatning munosabati haqida edi.

Kuzatish:

- Maxsus ixtisoslashgan markazlar, nogironlar uchun mo‘ljallangan ish o‘rinlari va ta‘lim muassasalaridagi sharoitlar bevosita kuzatildi.
- Kuzatish davomida ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan texnologiya va infratuzilma imkoniyatlari o‘rganildi. [2]

Natijalar:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratishimiz lozim:

- Respondentlarning 58% ijtimoiy diskriminatsiyaga uchraganini ta'kidladi.
- Jamiyatda nogironlikka nisbatan stereotiplar keng tarqalgan.

Texnologik yordam vositalari:

- 72% respondent ovozli kitoblar va maxsus dasturlar ularga mustaqil yashashga yordam berganini ta'kidladi.
- Braille yozuvi ishlatilishi, ammo cheklangan miqyosda.

Ta'lim va ish imkoniyatlari:

- Ta'lim olishda imkoniyatlarning cheklanganligi respondentlarning 64% tomonidan ko'rsatib o'tildi.
- Ish joylarida moslashtirilgan infratuzilma faqat ayrim hollarda mavjud.

Davlat dasturlari samaradorligi:

- Respondentlarning faqat 38% davlat dasturlaridan foydalanganini ma'lum qildi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Texnologiyalarni kengaytirish:

- Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar uchun maxsus texnologiyalar (masalan, ovozli yordamchi qurilmalar, Braille printerlar) keng tarqalishi zarur.
- Mahalliy dasturchilar va davlatning hamkorlikdagi ishlari ushbu texnologiyalarni yanada qulay qilishga yordam beradi.

2. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish:

- Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan maktablar va o'quv dasturlarni rivojlantirish lozim.
- O'qituvchilarni tiflopedagogika bo'yicha qayta tayyorlash zarur.

3. Jamoatchilikni xabardor qilish:

- Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda muammosiz integratsiyasi uchun ommaviy axborot vositalarida inklyuziya haqida ma'lumot berish va ijtimoiy reklama kampaniyalarini tashkil qilish muhim.

4. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash:

- Jamiyatda ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar uchun maxsus dasturlarni moliyalashtirishni oshirish zarur.
- Ishga joylashish imkoniyatlarini yaxshilash uchun davlat va xususiy sektorda kvotalar joriy etilishi kerak.

5. Davlat va xususiy hamkorlikni kuchaytirish:

- Ish o'rinlarini moslashtirish va kvotalar tizimini samarali ishlashni ta'minlash

6. Ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchilar hamda ularning ota-onalariga ko'rsatiladigan faoliyat turlari:[3]

Namuna sifatida ko'rsatish faoliyati. Bu faoliyat jarayonida yutuqlarga erishgan va barcha taniydigan o'rnak bo'ladigan ko'rishida muammosi bo'lgan shaxslarni taklif

qiling (ehtimol, sogʻlom oʻquvchilarga namuna boʻladigan ideal shaxs ham boʻlishi mumkin). Ular ushbu hayot yoʻlida qanday toʻsiqlarga duch kelganligi 257ooris uchragan toʻsiqlardan qanday qilib yengib oʻtish yoʻllari haqida suhbatlashiladi.

Qoʻllab-quvvatlash faoliyati. Doim esda tutishimiz lozimki, koʻrish qobiliyati buzilgan bolalar boshqa bolalar bilan bir xil ekanligi, faqat ularda biroz koʻrish qobiliyatida muammo boʻlishi mumkin. Shuning uchun doim koʻrish qobiliyati zaif bolalarni ajratib koʻrsatishda ularni boshqalardan farq qilishdan qochishingiz kerak. Barcha bolalar singari, koʻrish qobiliyati zaif bolalar ham maqtov va ragʻbatlantirishni yaxshi koʻrishadi. Oʻqituvchi ularni qadrlashi va hurmat qilishiga ishonishlari kerak. Ular muayyan koʻnikmalarni oʻrganishlari va asbob-uskunalar, materiallardan foydalanishlari uchun qoʻshimcha vositalardan foydalanishi mumkin. Shuningdek, toʻliq koʻradigan oʻquvchilarga qaraganda, baʼzi mashgʻulotlarni qiyinroq deb bilishlari mumkin. Masalan, oʻqish, yozish va maktabda harakat qilish jarayonida. Shuning uchun koʻrish qobiliyati buzilgan bolalarni kerakli turdagi va darajadagi yordam bilan taʼminlash muhimdir.

Doʻstlar tizimini oʻrnatish. Koʻrishda nuqsoni boʻlgan bola birinchi marta maktabga borganda oʻzini qoʻrqib, sarosimaga tushib, yolgʻiz his qilishi mumkin. Agar siz oʻz sinfingizda “Doʻstlar” tizimini oʻrnatsangiz, bu ularning oʻzini yaxshi his qilishiga yordam beradi. Masalan, ular 257ooris maktab atrofida koʻrsatishlari, bolaga maktab jadvalini tushuntirishlari, bolaga ishlarida yordam berishlari, tanaffus va tushlik paytida bola bilan birga boʻlishlari mumkin. Shu orqali oʻquvchini maktabda oʻzini erkin tutadi va oʻziga ishonadi. Bu munosabatni faqat koʻrishda muammosi boʻlgan oʻquvchi uchun emas balki sinfdagi har qanday oʻquvchi uchun ham doʻstlik tizimini yaratishingiz mumkin. Maktabda bolalarni himoya qilish tizimini yarating.

Maktabda bolalarni himoya qilish tizimini yarating.

Har bir dars jarayonida kattalashtirilgan yirik shirftdagi tarqatma materiallar hamda ranglardan foydalanishga alohida ahamiyat berilishi lozim. Yaʼni toʻq qizil rangdan foydalanmaslik, iloji boricha sariq rangdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Koʻrishda nuqsoni boʻlgan bolalar koʻrish qobiliyatining yetishmasligi tufayli turli xil zoʻravonliklarga duchor boʻlishi mumkin. Ayniqsa, koʻrishda muammosi boʻlgan qizlar salbiy gender munosabati tufayli zoʻravonlikka moyil boʻlishi kuzatishlar natijasida aniqlangan. Shuning uchun biz maktablarda bolalarni himoya qilish tizimini taʼminlashingiz kerak. Bu jarayonda maktab psixologi hamda maʼnaviy-maʼrifiy ishlar boʻyicha maktab direktori faol ishlar olib boradi. Maktabga chiqqandan keyin koʻrishda nuqsoni boʻlgan bolalar oʻquv dasturini oʻzlashtirishi uchun oʻzlarining 257ooris boʻlmagan sezgilaridan (eshitish, teri-taktil, hidlash) foydalanish imkoniyati paydo boʻladi. Koʻrish qobiliyati past boʻlgan bolalar oʻzlarining qoldiq koʻrish qobiliyatidan toʻgʻri foydalanish imkoniyatlarini ham ishga solidi. Masalan, agar ular doska yonida oʻtirs va oʻqituvchi doskaga katta aniq harflar bilan yozsa, ularga doskani oʻqish osonroq boʻladi. Koʻzi ojiz bolalar, masalan, brayl alifbosini oʻqish va yozishni oʻrganish uchun

mutaxassis yordamiga muhtoj bo‘ladi. Ko‘rishda nuqsoni bo‘lgan bolalar qulay muhitda o‘qishlari kerak. Ular xavfsiz harakatlana olashi ya’ni, o‘yin maydonchalarida hech qanday ortiqcha yotgan narsalar bo‘lmasligi lozim. [4]

Xulosa:

Ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash — bu insonparvarlik va inklyuziv jamiyatni shakllantirishning muhim bosqichidir. Ushbu maqola natijalari ko‘rsatadiki:

- Ijtimoiy munosabatlarni o‘zgartirish va stereotiplarni bartaraf etish zarur.
- Texnologiyalarni keng joriy qilish hayot sifatini oshiradi.
- Davlat va xususiy 258ooris o‘rtasida samarali hamkorlik jamiyatda inklyuziyani ta’minlashga yordam beradi.

Yurtimizda kundan kunga ta’lim sohasiga juda ham katta e’tibor berilmoqda. Shular qatorida alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar ta’limi ham chetda qolib ketgani yo‘q. 2021-2022-o‘quv yilidan yoshlab umumta’lim maktablarida inklyuziv ta’lim joriy qilinib alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni ham qamrab olinayotganligi buning yaqqol dalilidir. Bunday bolalar orasida ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalar eng qiziqarli va o‘zgacha yo‘nalish hisoblanadi. Chunki ular sog‘lom o‘quvchilar ilg‘ay olmaydigan tovushlarni, nozik qirralarni mayda qo‘l motorikalarini his qilaolishadi. Ushbu bolalarni oiladan boshlab toki ijtimoiy hayotga qo‘shilib ketguniga qadar ularga har tomonlama qo‘llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi. Ularni sayrga chiqishi, jamoat joylarida tor yo‘laklarda ham maktab ichida faol harakatlanishi uchun ularga tushuntirish ishlarini olib 258oorish otaonalariga tushuntirish ishlarini olib 258oorish zarur. Ushbu qo‘llanmada orqali inklyuziv ta’lim orqali ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalarning ota-onalari va keng jamoatchilik orasida sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish hamda turli xil zo‘ravonlikni oldini olish maqsad qilib olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006-son farmoni
2. Abdullayeva. D. Nogironligi bo‘lgan shaxslar bilan ishlash metodikasi (2020)
3. Rasulov. M. O‘zbekiston maktablarida maxsus ta’lim tizimini takomillashtirish (2020)
4. S. Mo‘minov. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalarning ijtimoiy hayotga moslashishida oilaning roli. (2022)

YENGIL ATLETIKA SPORT TURI ORQALI IMKONIYATI CHEKLANGAN 1-4-SINF O‘QUVCHILARINI JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com](mailto:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com)

Аннотация: в данной статье исследуется роль легкой атлетики в развитии физических качеств учащихся 1-4 классов с ограниченными возможностями. Рассматривается важность занятий легкой атлетикой для физического развития учащихся, а также педагогические подходы к организации тренировочного процесса. Экспериментальные результаты показывают, что индивидуальная адаптация упражнений и учет физических возможностей учащихся позволяют достичь высоких результатов в развитии выносливости, скорости, силы и координации. Исследование подтверждает, что занятия легкой атлетикой способствуют улучшению физических качеств и психоэмоционального состояния детей.

Annotation: this article examines the role of athletics in developing the physical qualities of 1st-4th grade students with disabilities. It explores the significance of athletics in physical development and the pedagogical approaches to organizing training sessions. Experimental results demonstrate that individualized exercise adaptations and consideration of students' physical capabilities lead to significant improvements in endurance, speed, strength, and coordination. The research confirms that athletics training enhances students' physical qualities and emotional well-being.

Ключевые слова: ограниченные возможности, легкая атлетика, физические качества, педагогический подход, выносливость, скорость, сила, координация, физическое развитие.

Keywords: students with disabilities, athletics, physical qualities, pedagogical approaches, endurance, speed, strength, coordination, physical development.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning jismoniy tarbiyasi bo‘yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar ularning jamiyatga moslashishini ta‘minlash, sog‘lom turmush tarzini o‘rganish, shuningdek, turli jismoniy sifatlarini rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning jismoniy rivojlanishi ularning umumiy hayot faoliyatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois, jismoniy tarbiya faoliyatida yangi, samarali va individual yondashuvlar zarur. Yengil atletika sport turi, o‘zining oddiyligi va moslashuvchanligi bilan imkoniyati cheklangan o‘quvchilarni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu sport turi yordamida o‘quvchilarning kuch, tezlik, chidamlilik va muvozanat kabi jismoniy sifatlarini rivojlantirish, ularning ruhiy holatini mustahkamlash mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017-yil 15-maydagi “Imkoniyati cheklangan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu hujjat doirasida imkoniyati cheklangan shaxslarning sport mashg‘ulotlariga keng jalb etilishi, ularning jismoniy tarbiyasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shuningdek, yengil atletika kabi sport turlari yordamida bolalarning jismoniy va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda [1].

Maqolaning maqsadi – imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o‘quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirishda yengil atletika sportining o‘rnini aniqlash, ushbu yo‘nalishdagi pedagogik yondashuvlarni tavsiya qilishdir. Vazifalar esa o‘quvchilarni yengil atletika orqali rivojlantirishning samarali metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishdir.

Asosiy qism. Imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi xususiyatlari. Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi, asosan, ularning maxsus ehtiyojlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi zarur. 1-4-sinf o‘quvchilari yoshining o‘ziga xos xususiyatlari va jismoniy salohiyatining pastligi, turli jismoniy mashqlarni bajarishda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu yosh guruhida o‘quvchilarning muskullarining kuchayishi, koordinatsiya, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun jismoniy mashqlarni individual tarzda moslashtirish, ularning ehtiyojlariga qarab rejalashtirish lozim. Jismoniy mashqlar bolalarning umumiy jismoniy rivojlanishini, ruhiy va psixologik holatini yaxshilashga yordam beradi, shu bilan birga, ular o‘zlarini jamiyatda ko‘proq o‘zlarini ishonchli his qilishadi.

Yengil atletika mashg‘ulotlarining jismoniy sifatlarni rivojlantirishdagi roli. Yengil atletika sport turi – yugurish, sakrash, uloqtirish kabi oddiy va samarali mashqlar orqali imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Yugurish mashqlari tezlikni oshirish, chidamlilikni kuchaytirish, turli masofalarda o‘quvchilarning energiya sarfini boshqarish uchun juda samarali usuldir. Sakrash va uloqtirish mashqlari esa o‘quvchilarning kuchini va muvozanatini rivojlantirishga yordam beradi. Yengil atletika mashg‘ulotlari orqali nafaqat jismoniy rivojlanish, balki o‘quvchilarning psixologik barqarorligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi ham ortadi. Mashg‘ulotlar maxsus dasturlar asosida, imkoniyatlaridan kelib chiqib, individual yondashuvni hisobga olib tashkil etiladi, bu esa o‘quvchilarning maksimal samaraga erishishiga yordam beradi [2,5].

Pedagogik yondashuvlar va mashg‘ulotlarning tashkil etilishi. Imkoniyati cheklangan o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri – mashg‘ulotlar tashkil etilishining to‘g‘ri pedagogik yondashuvi. Yengil atletika mashg‘ulotlari uchun individual yondashuvlar va differentsial ta’lim metodlari qo‘llaniladi. Bu metodlar o‘quvchilarning jismoniy salohiyatiga qarab, mashqlarni moslashtirish va ularga qiyinchilik darajasiga mos ravishda taklif qilishni anglatadi.

Mashg'ulotlar o'quvchilarning yoshiga, jismoniy imkoniyatlariga qarab, dastur asosida olib boriladi. Ularning samarali bo'lishi uchun har bir o'quvchiga individual rivojlanish rejasi tayyorlanadi [2,4].

Yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etilishi

1-jadval

Mashq turi	Maqsad	Mashg'ulot davomiyligi	Yondashuv
Yugurish	Tezlikni oshirish	10-15 daqiqa	Individual tezlikni oshirish
Sakrash	Kuch va muvozanatni rivojlantirish	8-10 daqiqa	O'quvchining imkoniyatiga qarab
Uloqtirish	Kuch va koordinatsiyani oshirish	10-12 daqiqa	Mashqni bosqichma-bosqich bajarish
Chidamli yugurish	Chidamlilikni oshirish	15-20 daqiqa	Yengil intensivlik bilan

Eksperimental natijalar. Yengil atletika mashg'ulotlari o'tkazilgandan so'ng, o'quvchilarning jismoniy sifatlarida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. Eksperiment davomida, o'quvchilarning chidamliligi, tezligi, kuchi va muvozanati yaxshilandi. Mashg'ulotlar har bir o'quvchining individual xususiyatlariga moslashtirilib, ularning jismoniy imkoniyatlari ortdi. Statistika tahlillari asosida, mashg'ulotlarning samaradorligi isbotlandi. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatadiki, yengil atletika mashqlarini tizimli va moslashtirilgan tarzda o'tkazish imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning jamiyatga moslashuvini yaxshilaydi.

XULOSA

Yengil atletika sport turi imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o'quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirishda samarali va muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yengil atletika mashg'ulotlari orqali o'quvchilarning tezlik, chidamlilik, kuch va muvozanat kabi jismoniy ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi. Mashg'ulotlar individual yondashuv asosida, har bir o'quvchining ehtiyojlari va jismoniy imkoniyatlari hisobga olinib o'tkazilishi zarur. Eksperimental ishlar natijalari, yengil atletika mashqlarining samarali tashkil etilishi jismoniy sifatlarni rivojlantirish bilan birga, o'quvchilarning ruhiy holatini ham mustahkamlashini tasdiqladi. Shu sababli, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni yengil atletika orqali jismoniy tarbiya qilishning

pedagogik ahamiyati katta. Kelajakda ushbu sohada qo‘shimcha ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi metodikalar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017-yil 15-maydagi “Imkoniyati cheklangan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta‘minlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori

2. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 755-759.

3. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 735-739.

4. Jo‘rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 29-33.

5. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

6. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

**THE NEED TO CREATE ELECTRONIC RESOURCES IN THE SUBJECT OF
"INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND
SYSTEMS IN ECONOMICS" AND INTRODUCE THEM INTO THE
EDUCATIONAL PROCESS**

Abdinabiev Alisher Abdushukurovich

*Teacher of the Department of "Digital Economics and Information
Technologies" of the Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics*

Annotation. *This article presents the advantages of Information Communication Technologies in the field of effectiveness, types of computer imitation models, teaching methods, new knowledge and skills of the application of computer-based modeling technology to the educational process of today's Science "ICT and systems in Economics".*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In order to improve the system of organizing the educational and training process in higher educational institutions around the world, research is being conducted on the creation and implementation of computer simulation models, multimedia electronic resources, and virtual educational technologies. The use of modern information and communication technologies and pedagogical technologies for teaching the subject "ICT and systems in economics" serves to develop their creative abilities, increase logical thinking, and improve the theoretical, methodological, and methodological foundations of systematization of teaching.

Computer-based modeling technology leads to a high level of quality of the educational process. With the help of technical means, it is possible to increase the volume of educational materials provided to students and to introduce modern scientific achievements. Until recently, film and television as technical teaching tools were considered a great achievement in the education system. However, currently, computer-based modeling is gaining importance in the educational process. Similarly, computer-based simulation modeling is of great importance in the education system. From the point of view of implementation, computer-based modeling and imitation modeling perform similar tasks. That is, the manifestation of the internal and external properties of the object (the educational process is being considered) is demonstrated through imitation.

MAIN PART.

The modeling method is currently widely used in the creation of virtual reality, virtual laboratories. A model (lat. modulus - measure, standard) is an image or sample of an object or system of objects. For example, a model of the Earth is a globe, a model of the sky and stars in it is a planetarium screen.

The approximate nature of a model can be manifested in various ways. For example, the accuracy of the instruments used during the experiment affects the accuracy of the result obtained. From this point of view, modeling is the study of objects of knowledge, complex processes and various types of models, the creation and study of models of various processes, phenomena and reality.

As a result of studying the world around us, inaccurate and incomplete information can be obtained. However, this does not prevent us from flying into space, unraveling the secrets of the atomic nucleus, mastering the laws of the development of society, etc. On their basis, a model of the phenomenon and process being studied is created. The model should reflect their properties as fully as possible.

Depending on the means of selection, models are divided into abstract, physical and other groups [3].

Abstract models include mathematical, mathematical-logical and similar models. Physical models include scaled-down models, various devices and devices, simulators, etc. Let's briefly get acquainted with the content of the models.

1. Physical model. Models that are similar in nature and geometric structure to the original of the process being investigated, but differ in quantity (size, speed, scale), for example, models of airplanes, ships, cars, trains, hydroelectric power plants, etc. are examples of physical models.

2. Mathematical models consist of mathematical and logical-mathematical descriptions of the laws of the structure, interaction, and function of living organisms, and are compiled according to experimental data or on a logical basis, and then verified experimentally.

In general, the following directions can be distinguished in the methodology of computer modeling[3]:

1. The organization of experiments in the geometric direction is carried out on the coordinate plane. The computer is used as a tool for building models and researching them in studying the properties of geometric objects and testing mathematical hypotheses.

2. The second direction is related to the modeling of various movements. Through computer models, various movement problems can be solved. This leads to a deeper and broader understanding of the essence of the processes taking place, a realistic assessment of the results obtained, and an expansion of ideas about the possibilities of computer modeling.

3. The third direction - modeling function graphs on a computer screen - is widely used in professional computer systems. The most important thing is that the use of computer modeling technology plays the role of a new stage in the understanding of real reality, in the implementation of the cognitive process.

Based on the above considerations, it is advisable to gradually use the three directions of computer modeling methodology when creating computer simulation models in the subject "ICT and Systems in Economics" in higher educational institutions.

Studies on the organization of the teaching process using a computer simulation model in the educational process show that computer simulation models created in higher educational institutions in the subject "ICT and Systems in Economics" prove the special role of the computer in the development of the mind, speech and personality of young people. Computerization of educational institutions helps to introduce electronic educational resources into the educational process of young people, which allows them to develop teaching methods, new knowledge and skills. In particular, ICT has become the main tool in the development of the subject "ICT and Systems in Economics" in higher educational institutions.

Ch.M. Mirkarimova in her scientific research works revealed the issues of organizing a higher education system using modern information technologies, determining the principles of education, and the initial level of personal development, and expressed the following thoughts. The main methods of supporting educational opportunities for young people in higher education with ICT are:

- identifying the initial level of personal development (skills and abilities);
- assisting in personal development, forming new skills or updating existing ones;
- improving access to information;
- overcoming geographical or social isolation through digital communication;
- raising awareness of the benefits of ICT[5].

Almost all of the work of the above-mentioned scientists in the field of education of young people with disabilities did not sufficiently address the issue of creating electronic resources and their use in the educational process.

In the process of analytical study of scientific research conducted on the creation and use of electronic resources in higher education, it was found that the use of electronic resources using ICT allows students to acquire theoretical and practical knowledge in a short time, to form knowledge and skills in the subjects being studied, and to monitor student activity.

We need to organize a new approach to the educational process based on innovative technologies. Innovative technology, in turn, is organized using various forms, methods and tools, based on professional skills.

Innovative technologies:

- create the necessary conditions for students to realize their potential;
- increase the effectiveness of the educational process in pedagogical activities and establish strong cooperation between teachers and students;
- develop free and creative thinking skills in students;

guarantee the priority of democratic and humanistic ideas in the pedagogical process;

students must master the subjects they are taught.

Today, interest and attention to the use of modern information technologies in the education of young people with disabilities is growing day by day, which is aimed not only at teaching them to acquire ready-made knowledge, but also at helping them independently search for, analyze, and draw conclusions from the knowledge they acquire based on modern technologies. In this regard, the use of technical means, the creation of computer simulation models, and their effective application in the educational process are urgent tasks. In this regard, it is advisable for educational institutions to carry out work on the creation of new generation educational and methodological materials, electronic textbooks, and didactic materials based on innovative technologies.

Currently, teaching using modern innovative technologies in the education system creates favorable conditions for students:

firstly, the development of programs for information technologies and communication tools has developed;

secondly, the number of electronic resources based on special programs for the formation of students' knowledge and skills has increased.

The need to increase knowledge through traditional forms of education has become unsatisfiable. Distance learning has made it possible to increase the economic efficiency of the educational process by reducing the costs of organizing it.

Thirdly, the need for improving and reforming education has increased. Conditions have been created for organizing education in accordance with the needs and specific capabilities of students.

Alexander Pulyaevskaya [8] ICT performs 3 main functions in the higher education system.

compensation - technical assistance to facilitate traditional educational activities: reading and writing;

didactic - the full use of ICT and the educational process associated with this approach. There are many opportunities for using ICT as a didactic tool in creating a suitable learning environment;

communication - for ICT technologies - the use of supporting alternative communication systems.

Various ICT tools used in teaching the higher education system perform the following functions:

standard technologies - for example, special-purpose computers designed for young people with disabilities;

inclusive education data formats, as well as alternative formats - for example, HTML codes, DAISY audio books (Digital Accessibility Information System); "low-tech" formats, such as Braille systems, etc.;

assistive technologies: hearing aids, screen readers (electronic whiteboards, tablets, iPads, etc.), special keyboards, etc. Assistive technologies are devices, products, equipment, software or services designed to increase, improve or assist young people with disabilities.

Currently, one of the pressing problems is to attract students to study, increase their computer literacy and create courses based on a computer simulation model in the subjects they are studying.

CONCLUSION. Electronic information and educational resources created in the higher education system must comply with subject programs, consist of tasks and tasks that form students' knowledge, skills and qualifications, be presented in a continuous system, and comply with the principles of continuity. Also, the resources placed in the created electronic educational tools must incorporate theoretical questions and tests and practical tasks to test the knowledge acquired by students.

References:

1. Эшимов Р.Р. Создание учебной литературы для инклюзивного образования на основе компьютерных имитационных моделей // Eastern European Scientific Journal (ISSN 2199-7977) DOI 10.12851G'EESJ201805. Vol.10.2018. –№ 3. – P. 287-292.

2. Eshimov R.R. Improvement of technology creation of multimedia electronic textbook on "Informatics and information technology" for schools // A Multidisciplinary peer reviewed Journal (ISSN 2581-4230) Journal impact factor: 7.223. Vol.10.2021. –№ 3. – P. 718-721.

3. Fayziev M.A. "O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kompyuter imitatsion modeli asosida shakllantirish metodikasi" («informatika va axborot texnologiyalari» fani misolida) Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. Samarqand davlat universiteti. 2008.

4. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the BasisG'G' International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833.

5. Миркаримова Ч.М. Информационные технологии в инклюзивном образовании // Академий. № 6(21), 2017 - С. {см. журнал}

6. Eshimov R.R. Ta'lim muassasalarida kompyuterli o'qitish vositalaridan foydalanish asoslari // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4,

Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12. SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 2022. ISSN: 2181-1385. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-496-502 Page.496-502.

7. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish// “Xalq ta’limi” ilmiy-metodik jurnal. – Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.

8. Васянович Н.А. «Использование электронных пособий и интернет-ресурсов в инклюзивном образовании». XVII Южно–Российская межрегиональная научно-практическая конференция–выставка «Информационные технологии в образовании-2016» («ИТО-Ростов-2016»).

THE SCHOOL TEACHES COMPUTER SIMULATION MODELING

Abdinabiev Alisher Abdushukurovich

Teacher of the Department of “Digital Economics and Information Technologies” of the Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics

N.I.Akhrorova

Academic Lyceum under Samarkand State Institute of foreign languages

Annotation. *This article presents the essence of education in modern secondary schools, the effectiveness of computer modeling technology in the educational process, types of computer simulation models, teaching methods, new knowledge and skills, as well as the advantages of information and communication technologies.*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, inclusive education, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In order to improve the system of Organization of the educational and educational process of future youth in the world, research is being carried out on the issues of computerized imitation models, electronic resources of Multimediali, the creation and implementation of virtual educational technologies. On the basis of training in general secondary schools using the capabilities of modern information and communication technologies and pedagogical technologies in order to receive education in natural sciences, it serves to develop their creative abilities, increase their logical thinking, improve their theoretical-methodological, methodological foundations in the systematization of teaching. For this reason, computer imitation modeling will consist in extracting its important properties using abstraction, selecting and improving hypotheses that represent the main characteristics of physical phenomena, and then perfecting the computer imitation model until it becomes useful for practice.

MAIN PART.

A computer imitation model is a tool that allows you to predict or compare the outcome of one or another event in a logical way, and can selectively indicate the best of the possible consequences.

The use of computer imitation models allows for controlled experiments when it is impossible to conduct experiments on real objects, or in situations where such experiments are associated with great risks to human imagination and ecology, or are not economically self-righteous. When conducting direct experiments with physical phenomena (natural processes), it is usually necessary to change some of its parameters, and the results of the experiment are observed.

A computer imitation model is such a thing that with its help it will be possible to

replace some kind of physical object in the experimental process. Computer imitation models will be available in cases where too much money is required to experiment.

In essence, any computer imitation model is an outline of imitation. Computer imitation modeling is a very broad but complete and not clearly defined concept, of great importance to professionals involved in the design and operation of complex systems.

Computer imitation modeling is the process of creating a computer imitation model of a real system and conducting experiments with the help of computer imitation models for the purpose of studying the hulk of the system or evaluating various strategies based on specific criteria set.

Thus, we perceive the computer as a process of creating an imitation modeling process and putting it into practice for the purpose of studying a problem. By a computer imitation model of a Real phenomenon, we understand the representation of objects or a group of different ideas in a different way than in the original.

Computer imitation modeling is an experimental and practical methodology and will have the following objectives:

expressing system behavior;

construction of theories and hypotheses aimed at understanding the hulk of the observed object;

the use of this theory in predicting the future hulk of the system.

Unlike many technical techniques, computer imitation modeling can be applied to optional science and fields.

For computer imitation modeling of processes, it is required to conduct an artificial experiment that reflects the basic conditions of the situation in which the computer is imitative modeling.

When creating an imitation model, a computer must be able to do the following:

separation of the general issue into simpler domestic issues;

express purpose clearly;

selection of specific designations;

recording visible relationships;

if it is possible to mathematically represent a computer imitation model, it is possible to achieve it and expand it. Simplification of the computer imitation model in opposite points.

A computer imitation model serves as a tool for understanding, understanding, or perfecting processes. A computerized imitation model can be an exact copy of an object expressed on a different scale, or it can be in the manner of an abstract representation of certain properties inherent in an object.

A computer imitation model is a tool for predicting and comparing, which, with sufficient confidence using a logical method, allows you to evaluate, predict, choose Preferences or realize the universe of being. Imitation is one of the manifestations of ESA

computer imitation modeling.

Computer imitation models can be used today in the following qualities:

means of understanding the essence of being;

reciprocity tool;

teaching and teaching, means of engagement;

predictor;

means of conducting experiments.

The importance of computer imitation models as a tool for studying real relationships and laws is enormous. They help to regulate our reasoning, to understand ambiguous concepts and relationships between themselves and time, to identify the resources required.

It is not for nothing that the quote "the advantage I have seen once a thousand times after hearing it" is said. The computer imitation model makes the overall structure of the object being studied more understandable and reveals important cause-and-effect relationships. Computer imitation models have been widely used and used in the fields of professional training and education. Computer imitation model-can serve as an excellent tool in the preparation of operators to show a response reaction depending on the occurrence of various random hosts in the control system.

In addition, the computer allows you to conduct experiments and control them in situations where it is not expensive or economically self-righteous from imitation models, or where it is impossible to use a practical typewriter from an object to study its real state Hulk. When direct experiments are carried out on processes, the results are usually compared, which are obtained by changing some of its parameters and not changing the rest. The Real phenomenon is much more expensive and its computer imitation model is used in cases where there is no way to perform it. When experimenting with a computer imitation model of a complex process, we can obtain information about its internal peculiarities and their interaction, just like in experiments on a real process. This situation is due to the fact that the computer imitator has the size of the elements of the model structure of the model and allows you to control its hulks by controlling these dimensions.

A computer imitation model serves for one of two purposes:

expressive, if a computer imitation computer imitation model serves for a deeper understanding of an object;

demonstrative, if a computer imitation model allows to reconstruct or predict the characteristics of an object that determine its Hulk.

A pointing computer imitation model is usually expressive as well as buo'ishi, but not the opposite.

The degree of utility of computer imitation models used in the technical and Social Sciences will depend on the methods and tools used in the construction of computer imitation models. In technique, computer imitation models serve as an auxiliary tool in

creating new systems, improving existing ones. In the social sphere, however, computer imitation models are only used for the purpose of isolating existing systems. Computer imitation models designed for the development of physical phenomena should be considered to be able to isolate the properties of the object, covering their main characteristics.

Computer imitation models can be categorized differently, depending on their different characters. But not one of them can fully meet the demand. Let us cite some representatives of computer imitation models:

static (e.g. cross-section of an object) and dynamic (time-dependent rows);
deterministic and Stochastic;
discrete and continuous;
natural, analog, symbolic (marked).

CONCLUSION. In place of the conclusion, it can be said that computer imitation models can be tasted in the form of a continuous spectrum, ranging from a mock-up of a real object or a specific computer imitation model to an abstract mathematical computer imitation model.

References

1. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the Basis// International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833. <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd49847.pdf>
2. Миркаримова Ч.М. Информационные технологии в инклюзивном образовании // Academy. № 6(21), 2017 - С.
3. Eshimov R.R. Таълим муассасаларида компьютерли ўқитиш воситаларидан фойдаланиш асослари// Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4, Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12. SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 2022. ISSN: 2181-1385. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-496-502 Page.496-502.
4. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnal.– Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.

THE ROLE OF MOBILE APPLICATIONS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF ACADEMIC LYCEUMS

N.I.Akhrorova

Academic Lyceum under the Samarkand State Institute of Foreign Languages

Annotation. *This article presents the effectiveness of the application of mobile applications, multimedia tools to the educational process in the education of today's academic lyceums, the advantages of Information Communication Technologies.*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, inclusive education, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In educational institutions around the world, creative technologies for informatization of educational processes and introduction of multimedia applications are being put into practice. In the new education concept for the period until 2030, adopted by international organizations and developed countries, education is recognized as the main driving force of development and an important activity leading to the goals of sustainable development, and systematic work is being carried out to determine promising directions for modeling the educational process, design promising directions for the use of modern pedagogical and information and communication technologies.

In educational and scientific research institutions around the world, scientific research is being conducted on the formation of electronic resources for intellectual development, increasing the efficiency of the use of information technologies in the fields of engineering and architecture, and designing on a computer using digital design programs such as Revit, AutoCAD, 3DSMax. Special attention is paid to the widespread use of virtual educational technologies, electronic textbooks, and multimedia electronic learning complexes in the educational process, as well as to the training of qualified and modern specialists using multimedia applications in the educational process, providing students with innovative knowledge in various fields of activity, and constantly improving professional skills and qualifications.

MAIN PART.

In recent years, in higher technical educational institutions of our republic, the process of creating visual materials, electronic textbooks for teaching based on computer technologies, including multimedia applications, has been rapidly developing, the content of creating multimedia applications has been improved, and the normative basis for existing teaching methodologies and technologies has been created. Over the past years, a comprehensive set of measures has been implemented in our country to form a modern architectural image in urban and rural settlements, to accelerate construction, and effective mechanisms of state management in the construction sector have been

introduced. As a result, the pedagogical opportunities of future specialists in the field of architecture are expanding using computer technologies.

The need to solve the problem of information support of the education system, the development of a distance learning system, as well as the need for constant information exchange between organizations of the education system located in different regions of the country and abroad justify the need for a telecommunications system for educational purposes. It should be noted that telecommunication networks in education are primarily a structure with pedagogical practical significance and appropriate information content.

Analysis of information processes in distance education educational institutions shows that the main requirements imposed on the telecommunication system by the higher education system should generally provide the following:

- exchange of scientific, educational and practical production information in the form of text, graphics, speech, images reflecting educational, methodological and administrative information;

- remote access to catalogs and files of remote electronic libraries, user files, data warehouses and knowledge warehouses;

- use of remote computing resources and remote laboratory practicums;

- conducting teleconferences and videoconferences to organize and conduct the educational process, as well as directing the work of peer working groups, conducting joint publications of authors, electronic publications, teleconferences and teleconsultations;

- creating the possibility of exchanging specific parts of information in a confidential form.

Analysis of telecommunication tools and systems (taking into account the results) allows us to distinguish the following didactic properties of them:

- conversational information between clients regardless of distance in real and allocated time intervals;

- processing of transmitted and received information

- (storage, printing, editing, execution);

- access to various information sources (electronic libraries, data warehouses, etc.);

- access to remote computing factors and laboratory practicums, simulators;

- organization of team-based communication via videoconferences.

Among the various forms of telecommunications, we will consider computer networks. As is known, computer networks allow for distance learning, create an effective structure for quick remote consultations on various problems, exchange textual and graphic information within the country and abroad, and provide easy access to the created database, as well as solve some problems of students related not only to their knowledge, but also to their social activities.

Currently, there are problems in using computer networks not only due to the lack of economic and material and technical factors, but also due to the lack of information in pedagogical communities about the procedure for using computer networks as technical means of teaching and their didactic capabilities, technical, economic and other aspects.

Such circumstances require the creation of a model of computer networks.

Computer networks have a number of didactic properties. Special technical knowledge is needed to distinguish between the technical and organizational features of the operation and structure of computer networks. For a teacher-researcher, it is necessary to know such properties and aspects of computer networks that would help to form an adequate pedagogical idea of computer networks. This is the content of creating a model of computer networks.

CONCLUSION. One of the main directions of the process of informatization of modern society is the informatization of education.

Informatization of education is considered in a broad sense as providing the educational sphere with the practice of effective use and creation (processing) of new information technology tools aimed at the psychological and pedagogical implementation of educational goals. In addition, informatization serves as the basis for the development of a distance learning system.

References:

1. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the Basis// International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833.
<https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd49847.pdf>

2. *Миркаримова Ч.М.* Информационные технологии в инклюзивном образовании // Academy. № 6(21), 2017 - С. {см. журнал}

3. Eshimov R.R. Таълим муассасаларида компьютерли ўқитиш воситаларидан фойдаланиш асослари// Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4, Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12. SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 2022. ISSN: 2181-1385. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-496-502 Page.496-502.

4. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnal.– Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.

5. Иргаш К., Бахром У. Становление и развитие социальной педагогики // Европейский международный журнал междисциплинарных исследований и исследований в области менеджмента. – 2022. – Т. 2. – No 12. – С. 424-427.

**YUVIB QURITILGAN FOSFORITGA KLINKER USULDA OLINGAN
EKSTRAKSION FOSFAT KISLOTADAN KOMPLEKS O'G'IT OLISH**

Nodirov Alisher Avazovich

Namangan davlat pedagogika instituti, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Abdulxayev Abduraxim Botirjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika institute, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Dusnazarova Gulchexra Vohidjonovna

Namangan davlat universiteti magistranti

Qoriyev Mirzoxid Rustamjonovich

*Namangan davlat pedagogika institute, geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)*

Bositov Muzaffar Akramjon o'g'li

Namangan davlat universiteti magistranti

Annotation. The article considers the effect of ammonia on the extracted phosphoric acid obtained by the clinker method from the washed and dried phosphorite concentrate (YQFK) formed by the thermal enrichment of the Central Kyzylkum (MQ) phosphorite. The X-ray analysis, absorption, and scattering of the obtained ammophos were determined. The main composition of the obtained ammophos was determined to be as follows: P_2O_{5total} , $P_2O_{5o'z}$ by citric acid (LK), $P_2O_{5o'z}$ by trilon-B (trB.) and water-soluble (aqueous) $P_2O_{5aqueous}$. The values were determined to be 47.85; 47.39; 47.30 and 43.28%, respectively, the nitrogen content was 12.32%. 546.08 kg of ammophos were produced from 1000 kg of 27.4% EFK.

Ключевые слова: промытый и высушенный фосфоритовый концентрат, серная кислота, экстрагируемая фосфорная кислота, аммиак, аммофос, каша, рентген.

Аннотация. В статье исследовано влияние аммиака на экстрагируемую фосфорную кислоту, полученную клинкерным методом из промыто-сухого фосфоритового концентрата (ЮКФК), полученного термическим обогащением фосфорита Центральных Кызылкумов (МЦ). Рентгеноструктурным анализом определены оптическая плотность и рассеяние полученного аммофоса. Основной состав полученного аммофоса был определен следующим образом: $P_2O_{5общий}$, лимонная кислота (ЛК) P_2O_5 , трилон-Б (trB) P_2O_5 и водорастворимый (вода) $P_2O_{5вода}$. Значения соответственно равны 47,85; 47,39; Определено 47,30 и 43,28%, количество азота 12,32%. Из 1000 кг 27,4% ЭФК получено 546,08 кг аммофоса.

Key words: washed and dried phosphorite concentrate, sulfuric acid, extractive phosphoric acid, ammonia, ammaphos, slurry, X-ray.

KIRISH. Jahonda ammofos olish bo'yicha juda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan [1]. Maqolada sifatli Aljir fosforitlaridan ammofos olishning texnologik jihatlari tadqiq etish natijalari keltirilgan. Apatitlarga nisbatan sulfat kislotani ko'p sarflanishi asoslangan. Muhitni pH qiymatlari $\text{NH}_3:\text{H}_3\text{PO}_4$ ning mol nisbatlariga bog'liq ekanligi aniqlangan. EFK eritmasini yanada ko'proq neytrallashtirish zarur ekanligi asoslangan. Ammofosli bo'tqani quritish haroratini chegarasi aniqlangan [2]. Ammoniy tuzlari orqali azot va quritish vaqtlari orasidagi bog'liqlik ko'rsatilgan. EFK dan ammofos, ya'ni kompleks o'g'it olish usuli keltirilgan. Bunda EFK ammiak bilan neytrallanadi, donadorlanadi, barabanli-donadorlash qurutgichda quritiladi, donachalar sinflanadi va tayyor mahsulot qaynar qatlamda ammiakdan bir oz ko'proq berilgan holda quritiladi. Ushbu usul returlarning kamligi bilan ajralib turadi [3]. EFK ni ammiak bilan ikki bosqichda neytrallab olish keltirilgan. Bunda birinchi bosqichda cho'kma ajratib olinadi, olingan eritma bug'latiladi, donadorlanadi va tayyor mahsulot quritiladi. Bunda EFK ning 60-95% miqdori neytrallashtirish zonasiga pH 5,6-6,5 bo'lguncha yuboriladi, keyin cho'kma ajratiladi va hosil bo'lgan eritma qolgan EFK bilan aralashtiriladi. Ushbu usul barcha turdagi fosfat xom ashyosidan sifatli ammofos olish imkoniyatini beradi [4]. Qoratog' fosforitlari asosida olingan EFK dan fiziologik faol moddalar (FFM) qo'shilgan, ya'ni modifikatsiyalangan ammofos olish imkoniyatlari keltirilgan. FFM sifatida purin va pirimidan asoslarini benzimidazolli hosilalar va β -(2-tetragidrofuril)propionitril (TPN)-tetranil, furanning hosilasidan foydalanilgan. Olingan ammofos yopishib qolmaydi va gigroskopikligi bo'yicha toza ammofosnikiga yaqin. Ammofos bo'tqasi, azot va kaliy o'g'itlar asosida NP- a NPK- turidagi suyuq o'g'itlar olish imkoniyatlarida ko'rsatilgan. Tarkibida turli xil qo'shimchalar va 16,5% P_2O_5 tutgan EFK ammiak bilan neytrallanganda suvda erimaydigan kalsiy, magniy, temir va alyuminiy fosfatlari va ftorni birikmalari hosil bo'ladi. Ushbu cho'kmalarni ammofos bo'tqalaridan ajratib olingandan so'ng hosil bo'ladigan tiniq eritmalar NP- a NPK- turidagi suyuq o'g'itlar olish uchun asos bo'lib hisoblanadi. Vibrodonadorlash sharoitida barabanli donadorlagich quritgich jihoziga maqbul nasadka qo'yish orqali ammofos olish texnologiyasini takomillashtirishga erishilgan [5]. Xom ashyo, tayyor mahsulot va qo'shimcha materiallarni tavsifi, jarayonni fizik-kimyoviy asoslari tahlil qilingan. Asosiy va qo'shimcha jihozlarni texnik tavsiflari tanlangan. Asosiy jihozlarni yaxshi ishlashiga va texnologik jarayonlarni mukammallashtirishga erishilgan. Tadqiqotlar natijasida tashuvchi nasadkalar o'rnatish taklif etilgan [6].

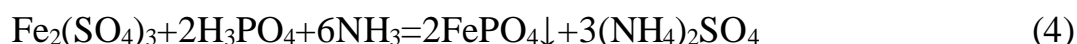
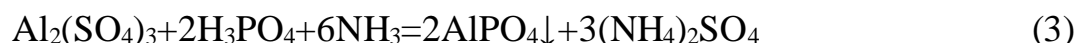
XOM ASHYOLAR VA TAJRIBALARNI OLIB BORILISHI.

Laboratoriya tadqiqotlari uchun quyidagi tarkibga ega bo'lgan YuQFK dan foydalanildi: 27,40% $\text{P}_2\text{O}_{5\text{umum.}}$; 9,91% $\text{P}_2\text{O}_{5\text{o'zl.}}$; 54,68% CaO; 1,44% MgO; 4,52% CO_2 ; 2,11% SO_3 ; 2,04% F; 0,20% H_2O ; CaO: P_2O_5 -2 va 2,49% erimaydigan qoldiq.

Olingan EFKdan kompleks o'g'it - ammofos olish X18H10T navli zanglamaydigan po'latdan yasalgan va motor yordamida harakatga keltiriladigan

aralastirgich bilan jihozlangan reaktorda amalga oshiriladi. Bunda ushbu EFK (28-30% P₂O₅) mavjud bo'lgan reaktorga gazsimon ammiak orqali pH 5,5-6,0 bo'lguncha neytrallanadi. Hosil bo'lgan ammosfosli aralashma alohida bug'latish jihoziga o'tkaziladi va u yerda namlik 20-40% bo'lguncha bug'latiladi. Hosil bo'lgan ammosfosli bo'tqa barabanli donadorlagichli jihozda donadorlanadi.

Klinker usulda olingan EFK ni gazsimon ammiak bilan neytrallanganda asosan quyidagi kimyoviy reaksiyalar ketadi:

OLINGAN NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI. Laboratoriya sharoitida kompleks o'g'it-ammofos olish uchun tarkibida 27,40% (YuQFK) P₂O₅ tutgan EFK namunadan foydalanildi. Bunda dastlabki EFK tarkibida P₂O₅ ning miqdori 28-30% bo'lguncha bug'latildi. Olingan natijalardan ko'rinib turibdiki, YuQFK dan olingan EFK asosidagi ammosfos namunasida P₂O₅sumum., limon kislotasi bo'yicha (LK) P₂O₅o'zl., trilon-B (trB.) bo'yicha P₂O₅o'zl. va suvda eruvchan (suv.) P₂O₅suv. qiymatlari mos ravishda 47,85; 47,39; 47,30 va 43,28% ga teng. Azotning miqdori 12,32% ni tashkil etadi.

Ammofos olishning asosiy texnologik kattaliklari 1-jadvalda keltirilgan. Keltirilgan jadval natijalaridan ko'rinib turibdiki, klinker usulda olingan EFK asosidagi ammosfos olishni texnologik kattaliklari ana'naviy ammosfos olish qiymatlariga yaqin.

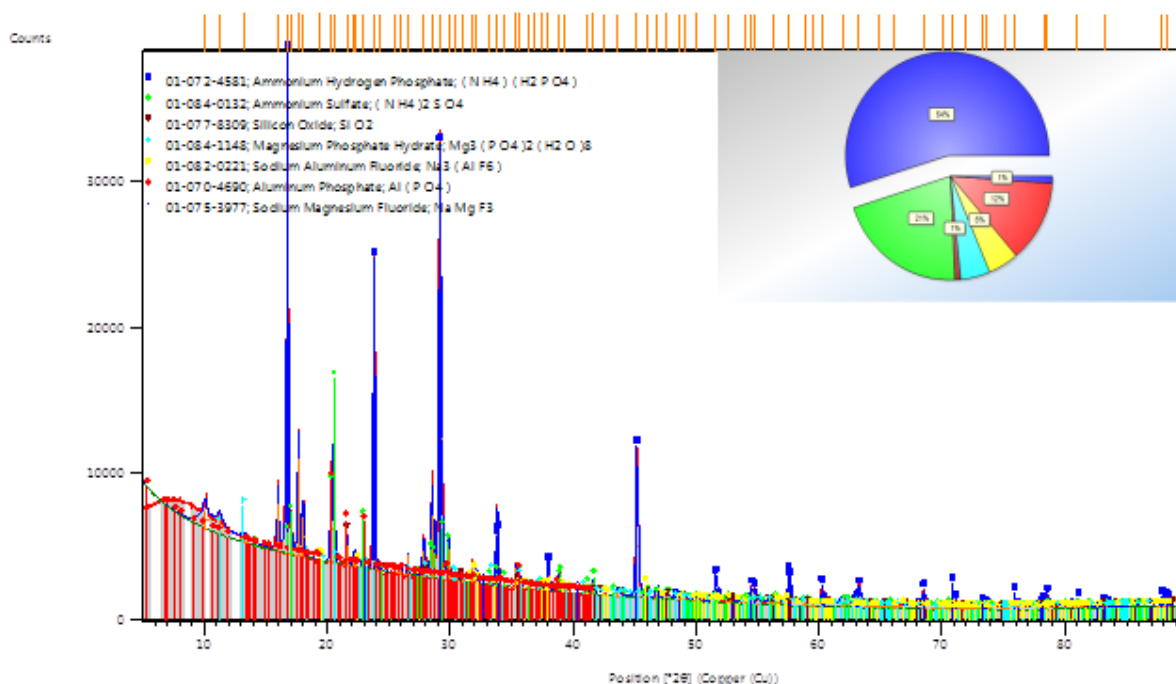
1-jadval

Ammofos olishning asosiy texnologik kattaliklari

EFKni neytrallash		
EFK dagi P ₂ O ₅ ning konsentratsiyasi, %		28-30
NH ₃ :H ₃ PO ₄ ni mol nisbatlari		1,00:1,12
Ammofos bo'tqaning pH qiymatlari		5,5-6,0
Ammofos bo'tqaning harorati, °C		90-95
Ammoniyashtirish vaqti, daqiqa		2-3
Bo'tqaning zichligi, g/sm ³		1,34
Bo'tqaning namligi, %		51
Bo'tqani bug'latish		
Bo'tqaning namligi, %	Bug'latishgacha	51
	Bug'latishdan so'ng	30
Bug'latishdan so'ng bo'tqaning zichligi, g/sm ³		1,51
Bug'latishdan so'ng bo'tqaning harorati, °C		90
Barabanli donadorlagichda donadorlash		

1-4 mm tovar mahsulotning miqdori, %	90
Ammofosni asosiy tarkibi	
N	12,32
P ₂ O ₅ umum.	47,85
Ammofos donachalarining mustahkamligi, mPa	5,0 dan kam emas
Sochiluvchanligi, %	100

Keyingi ishlarda turli FXA asosida olingan EFK lardan ammosfos olishni material oqimi hisoblandi (2-jadval). Bundan keying tadqiqotlarda esa YuQFK dan olingan EFK asosidagi ammosfosni tuz tarkibi aniqlandi (1-rasm).

1-rasm. YuQFK asosidagi EFK dan olingan ammosfosni rentgenogrammasi va uning tuz tarkiblari.

2-jadval

EFKdan kompleks o'g'it-ammofos olishni moddiy oqimi.

YuQFK asosida olingan EFK asosida				
9	EFK (27,4% P ₂ O ₅)	1000	Ammofos	546,08
10	Ammiak (99,6%)	67,92	Suv	522,84
11	Jami	1067,92	Jami	1068,92

Yuqoridagi ma'lumotlardan quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

1. Past sifatli fosfat xom-ashyolaridan kompleks o'g'it olish.
2. Olingan ammosfos tarkibida ozuqa miqdori yoqoriligi va sarf harajat ozligi keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волынскова Н.В., Садыков Б.Б., Мирзакулов Х.Ч. Получение экстракционной фосфорной кислоты из мытого обожженного фосфатного концентрата Центральных Кызылкумов // Химия и химическая технология. Научно-технический журнал. – 2008. - №1. С. 4-7.
2. Nodirov, A. A., Sulstonov, B. E., Abdullajanov, O. A., & Kholmatov, D. S. (2021). The clinker method of extracting phosphoric acid from Central Kyzylkum phosphorites. *Scientific Bulletin of NamSU*, 7, 69-75.
3. Sulstonov B. E., Nodirov A. A., Xolmatov D. S. Research of the Composition of Phosphogypsum Produced During the Extracting of Phosphoric Acid from Ordinary Phosphorite Powder by the Clinker Method // *Chemical Science International Journal*. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 51-58.
4. Avazovich Nodirov Alisher, Sulstonov Bohodir Elbekovich, and Holmatov Dilshod Sattorjonovich. "The main chemical composition of phosphogypsum. Formed at the obtaining of extraction phosphoric acid by clinker method." *International scientific review LXXXIX* (2023): 6-8.
5. Нодиров, А. А., Султонов, Б. Э., & Холматов, Д. С. (2022). Влияние нормы и концентрации серной кислоты на параметры экстракционной фосфорной кислоты, полученных клинкерным способом из мытого обожженного фосфоритового концентрата. *Universum: технические науки*, (3-5 (96)), 38-43.
6. Elbekovich, S. B., Avazovich, N. A., Sattorjonovich, X. D., & Abdulaziz o'g'li, A. O. Ekstraksion fosfat kislota olish va uni konsentratsiyasini oshirish.

Холмаматова Машхура

Студентка 2 курса РТР23.1, Кафедры методики обучения
русскому языку и литературе, ЧГПУ

Научный преподаватель: Хамидова М.О

Аннотация: Логопедия — это наука, занимающаяся изучением, профилактикой и коррекцией речевых нарушений. Она охватывает широкий спектр проблем, включая фонетические и фонематические расстройства, заикание, алалию, дизартрию и афазию. Логопедия играет ключевую роль в поддержании нормальной коммуникации, способствуя не только исправлению речевых дефектов, но и развитию социальной адаптации и интеллектуальных способностей.

Ключевые слова: логопедия, нарушения речи, диагностика, коррекция речи, заикание, алалия, дизартрия, афазия, профилактика, реабилитация, тифлопедагогика, сурдопедагогика.

Abstract: Speech therapy is a science that studies, prevents and corrects speech disorders. It covers a wide range of problems, including phonetic and phonemic disorders, stuttering, alalia, dysarthria and aphasia. Speech therapy plays a key role in maintaining normal communication, contributing not only to the correction of speech defects, but also to the development of social adaptation and intellectual abilities.

Keywords: speech therapy, speech disorders, diagnostics, speech correction, stuttering, alalia, dysarthria, aphasia, prevention, rehabilitation, typhlopedagogy, surdopedagogy.

"Язык — это дом бытия."

Мартин Хайдеггер

Логопедия представляет собой обширную и многогранную науку, которая занимается изучением, профилактикой и коррекцией речевых нарушений. Она охватывает широкий спектр проблем, начиная от простых дефектов произношения отдельных звуков и заканчивая более сложными расстройствами, такими как дизартрия, заикание, алалия и афазия. Логопедия не ограничивается только лечением речевых дефектов, но также включает в себя диагностику и консультирование, а также реабилитацию детей и взрослых, имеющих нарушения речи.

Речь является одним из важнейших инструментов общения. Она не только позволяет человеку выражать свои мысли и чувства, но и играет ключевую роль в интеллектуальном и социальном развитии. Нарушения речи могут существенно затруднить адаптацию в обществе, создать психологические комплексы как у детей, так и у взрослых, вызвать трудности в обучении и трудоустройстве [2].

Логопедия, таким образом, играет ключевую роль в поддержании нормальной коммуникации и способствует всестороннему развитию личности.

Логопеды, работая с детьми и взрослыми, помогают преодолеть трудности в обучении речи, исправить дефекты и развить навыки общения. Это не только улучшает качество жизни пациентов, но и способствует их интеграции в общество. Важно отметить, что логопедическая работа может включать в себя не только индивидуальные занятия, но и групповые формы работы, которые позволяют развивать навыки общения в социуме.

Виды речевых нарушений: логопедия классифицирует речевые нарушения на несколько категорий, каждая из которых требует своего подхода к коррекции.

Фонетические и фонематические нарушения: эти нарушения касаются произношения звуков. Наиболее распространенные проблемы включают дислалии (некорректное произношение отдельных звуков) и ротацизм (проблемы с произнесением звука "р"). Дислалия может проявляться как в замене звуков, так и в их искажении. Например, ребенок может произносить "с" вместо "ш" или "т" вместо "к" [1]. Ротацизм, в свою очередь, может быть как временным, так и постоянным, и требует специального подхода в работе с логопедом.

Заикание — это расстройство, при котором нарушается плавность речи. Оно может проявляться в виде повторений звуков или слов, задержек в речи или длинных пауз. Заикание часто сопровождается волнением и страхом перед общением, что может усугублять проблему. Логопедическая работа с такими пациентами направлена на развитие навыков плавной речи, а также на работу с эмоциональными аспектами, связанными с речью.

Алалия — это задержка или отсутствие развития речи у детей, возникающая на фоне нормального слуха и интеллекта. Она может быть как выраженной, так и легкой. Дети с алалией могут не использовать слова для общения, что затрудняет их взаимодействие с окружающими [3]. Коррекция алалии включает в себя развитие словарного запаса, грамматических навыков и умения строить предложения.

Афазия — это расстройство, связанное с потерей способности говорить и понимать речь, которое возникает в результате повреждения определенных участков мозга, например, после инсульта. Афазия может проявляться в различных формах: от трудностей с подбором слов до полной неспособности говорить [4]. Логопедическая помощь в этом случае направлена на восстановление речевых функций, а также на обучение альтернативным способам коммуникации.

Методы логопедической работы:

Логопедические методы могут различаться в зависимости от типа и степени речевого нарушения. Основные подходы включают:

1. **Игровая терапия:** Использование игр для развития речевых навыков, что особенно эффективно при работе с детьми. Игры могут быть направлены на улучшение произношения, расширение словарного запаса и развитие грамматических навыков.
2. **Артикуляционная гимнастика:** Комплекс упражнений для развития подвижности речевого аппарата, который помогает исправить произношение звуков.
3. **Коррекционные занятия:** Индивидуальные или групповые занятия, направленные на развитие речевых навыков и исправление дефектов [6].
4. **Работа с родителями:** Важной частью логопедической работы является вовлечение родителей в процесс коррекции. Обучение родителей методам поддержки и развития речи у детей может значительно ускорить процесс.
5. **Использование технологий:** Современные технологии, такие как приложения для смартфонов и компьютерные программы, могут быть полезны в логопедической практике [5]. Они могут использоваться для создания интерактивных заданий, которые делают процесс обучения более увлекательным и эффективным.

Профилактика речевых нарушений играет не менее важную роль, чем их коррекция. Раннее выявление и работа с детьми, находящимися в группе риска, могут значительно снизить вероятность развития серьезных нарушений. Важно, чтобы родители и педагоги обращали внимание на речевое развитие детей с раннего возраста и при необходимости обращались за помощью к логопедам.

Заключение. Логопедия — это важная и необходимая область знаний, которая способствует не только лечению речевых нарушений, но и развитию личности, социальной адаптации и улучшению качества жизни. Работа логопедов направлена на то, чтобы помочь каждому человеку преодолеть трудности, связанные с речью, и научиться эффективно общаться с окружающими. Важно помнить, что речевые нарушения — это не приговор, а область, требующая внимания и профессионального подхода. Своевременная помощь и поддержка могут привести к значительным улучшениям и помочь людям реализовать свой потенциал.

Список литературы:

1. **Фёдорова, Н. С.** Логопедия: Учебник для студентов педагогических вузов / Н. С. Фёдорова. — М.: Просвещение, 2014.
2. **Кукушкина, Л. И.** Логопедия: диагностика и коррекция нарушений речи / Л. И. Кукушкина. — М.: Академия, 2016.

3. **Татьяна Бенашвили.** Логопедические занятия: методическое пособие для практикующих логопедов. — М.: Педагогика, 2017.

4. **Соколова, Н. В.** Нарушения речи у детей: диагностика и коррекция / Н. В. Соколова. — М.: Интеграция, 2015.

5. **Барг, Е. В.** Логопедические упражнения для детей дошкольного возраста / Е. В. Барг. — СПб.: Речь, 2016.

6. **Шмидт, В. В.** Логопедическая помощь детям с нарушениями речи / В. В. Шмидт. — М.: Просвещение, 2012.

TYUTORLIK FAOLIYATI VA UNGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

A.F.Xudayberganov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Fizika va kimyo fakulteti tyutori

Annotatsiya. Ushbu maqola orqali tyutor tushunchasi va uning ta'lim jarayonida ahamiyati haqida ma'lumotga ega bo'lasiz. Tyutor so'ziga ilmiy berilgan ta'riflar hamda Bobolarimizning fikrlari ushbu maqolada o'rin olgan. Tyutor bu yordamchi. Talabaning eng yaqin ko'makchisi. Demak bu tushunchani biz bemalol zamonaviy pedagog individual qobiliyatiga ega, talabaga barcha fanlarni sifatli o'rgatishda kemakchi va turli xildagi ta'lim turlarida foydalana oladigan yetuk mutaxassis deb tushunishimiz mumkin. Bundan tashqari, berilgan ilmiy ma'lumotlar barcha pedagoglar uchun foydalidir.

Kalit so'zlar: Tyutor, tyutorning kreativ qobiliyati, uning majburiyatlari, pedagogik psixologik xolati.

KIRISH:

Har bir oliy ta'lim muassasining talabasi uning farzandi kabidir. Ota-ona o'z bolalari uchun doimo qayg'urgani singari bugun ta'lim muassasalari ham talabalarning ilm olishi, kelgusi faoliyatini to'g'ri belgilashiga mas'ullikni his etadi. Talabaga ta'lim berish bilan birga, darsdan bo'sh vaqtda nimalar bilan bandligi, qanday muhitda yashashi, uning fanlardan tashqari qiziqishlari — hammasi oliy o'quv yurti uchun muhim.

Xo'sh, bu jarayonda o'tgan davrlarda oliy ta'lim muassasasi qanday ishlarni amalga oshirgan? Ma'lumki, yaqin yillargacha OTMlarda murabbiylik tizimi asosida ish olib borilardi. Bunda murabbiylik tizimi professor-o'qituvchi xohlasa-xohlamasa majburiy yuklama sifatida akademik guruhlariga biriktirilgan. Bu majburlov yuklamasidan tashqari, o'qituvchi sifatida o'zining katta mas'uliyati ham turgan. O'qituvchi bir kunda uch para darsi bo'lsa, biriktirilgan guruhlariga faqatgina tanaffus vaqtida eshikdan mo'ralab yoki guruh sardoridan shunchaki "kim bor, kim yo'q"ligini bilish, "nima muammo bor" deb so'rashdan ko'p uzoqlashmagan. Qolaversa, bu murabbiylik tizimida oylik maoshining 25 foizigacha ustama haq to'lash belgilangan bo'lsa-da, kamdan-kam hollarda 20 foizgacha to'langan, aksariyat hollarda esa ishiga yarasha 5-15 foiz haq to'langan xolos. Bugun ham oliy o'quv yurtlarida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashuvchi murabbiylar ish olib bormoqda. Biroq

endilikda ular guruh murabbiyi emas, balki tyutor maqomida. Tabiiyki, ularning vazifalari ham avvalgilaridan farq qiladi. Respublika davlat oliy ta'lim muassasalarida tyutorlik tizimi joriy qilinganiga ko'p bo'lmadi. Prezidentimizning 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni hamda shu

asosida qabul qilingan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021-yil 30-sentyabrdagi buyrug'i va Nizomi yangicha tizimga asos bo'lgan edi. Bugun bir qancha OTMLar qatori Chirchiq davlat pedagogika universitetida ham tyutorlar ish olib bormoqda. Ayni kunda ularning soni 54 nafarga yetdi. Hozirgi globallashuv sharoitida barcha sohalarning tayanchi, fundamenti - ta'limga borib taqaladi. Chunki aynan ta'lim dargohlaridan jamiyat uchun kerakli va uni boshqaradigan yetuk mutaxassislar yetishib chiqmoqda. Shu jihatdan, zamon talablariga mos, irodali, har tomonlama mulohazali, manfaatlari bunyodkorlik g'oyasiga qaratilgan yosh kadrlarni tarbiyalash bugungi kun ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb vazifalardan sanaladi. Tyutorlik tizimi ham ana shu maqsadlarga yo'naltirilgan. U oliy ta'lim muassasasida tarbiya jarayonini tizimli va samarali amalga oshirishning muhim shakli va vositasidir. Tyutor esa talabalarning shaxsiy rivojlanishiga, ta'lim muassasasi, respublika va xalqaro miqyosdagi tanlov va olimpiadalarda munosib ishtirok etishiga, shuningdek, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishiga ko'maklashuvchi pedagog bo'lib, u yigit-qizlarni kasbga yo'naltirish, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, turli ilmiy to'garaklarga jalb etish hamda muammo va kamchiliklarini o'rganib, ularga atroflicha echim topish bilan shug'ullanadi. Har qanday yangilik kabi bu yo'nalishning ham kelib chiqish tarixi bor. Ko'p manbalarda ta'kidlanishicha, dastlabki tyutorlar XII asrda Angliyaning Oksford va Kembrij universitetlarida paydo bo'lgan. Atama ingliz tilidan olingan va "uy o'qituvchisi, o'qituvchi, murabbiy, vasiy" degan ma'nolarni anglatadi. "Tyutorlik" so'zi insonning shaxsiy ta'limini qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Bu juda nozik, "xususiy" ish faoliyatidir. Rus tadqiqotchisi N.V.Ribalkinaning fikriga ko'ra, XVI asr oxiriga kelib tyutor universitet ta'limi tizimida qo'l ostidagi talabalarning tarbiyasiga mas'ul bo'lgan muhim shaxsga aylanadi. XVII asrda tyutor faoliyati ko'lami yanada kengayib, endilikda unga ta'lim berish vazifalari ham yuklanadi. U talabaga qaysi amaliy mashg'ulot va ma'ruzalarga kirishni aniqlab beradi, talabalar

darslarni qoldirmay yaxshi o'qishlari va imtihonlarga tayyor bo'lishlarini nazorat qilib boradi.

XVII asrdan boshlab tyutorlik tizimi rasman ingliz oliy ta'limi tizimining ajralmas qismi sifatida tan olina boshlagan. Bugungi kun ma'lumotlariga qaraganda, zamonaviy Oksfordda 90 foiz, Kembrijda esa 75 foiz tyutorlar 1 yoki 2 talaba bilan ish olib boradi. Ular maxsus ma'lumotga ega bo'lmasalarda, talabalarga ham o'qish davomida, ham ta'til paytida rahbarlik qilish, ma'nan ustozlik qilish kabi

vazifalarga mas'ul.

Aniqrog'i, tyutor ishining asosiy shakli talaba bilan individual va jamoada ishlash yoki unga ta'lim-tarbiya maslahatchisi bo'lishdan iborat. Tyutorga yetakchilik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, intiluvchanlik, notiqlik mahorati, muloqatga kirishish, zamonaviy axborotkommunikatsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan

ishlash bo'yicha malakaga ega bo'lish, ta'lim-tarbiya jarayoniga doir normativ-huquqiy hujjatlarni bilish kabi bir qator umumiy talablar qo'yiladi.

NATIJAR VA MUHOKAMALAR

Shaxsning hamkorlik faoliyatini ta'minlovchi asosiy mexanizm ularning munosabatlarini qanday tarzda tashkil etilganligi, muloqot o'rnatish malakasi, muloqot takti, munosabatlarning insonparvarlik xususiyatiga egaligi, muomalaga qiziqishlari va boshqa jihatlar bilan ham belgilanadi. Tadqiqotimizda hozirgi zamon Oliy ta'lim muassasasi tyutori bilan talabalarining muloqot maromiga ularning hamkorligini shartlovchi omillardan biri sifatida tan olish mumkin. Biz tadqiqotimizda tyutor bilan talabalar hamkorlik faoliyatida ustozning bu munosabatlardagi umumiy timsolini yoritishga imkon beradigan T.Liri metodikasidan foydalandik. Ushbu metodikadan foydalanishimizdan maqsad tyutor bilan talabalarining hamkorlik faoliyatida ustoz shaxsining roli va ularning o'zaro munosabatidagi yetakchi omillarning ahamiyatini aniqlashdan iborat edi. Shuni hisobga olib, biz metodikaning tavsifidan o'rin olgan yetakchi omillar yordamida pedagogika Oliy ta'lim muassasasi sub'ektlar o'rtasidagi munosabatlar xususiyatlarini o'rgandik. Biz tyutorning talabalar bilan muloqotga kirishishga qobiliyatligini, ularning munosabat o'rnatish imkoniyatlarini baholashga harakat qildik. Muloqot maromi va taktiga ko'ra, tyutor talabalariga nisbatan yuqori darajadagi muloqot malakasiga ega bo'lishi lozimdir. Tadqiqotimizda shunday bir holatni kuzatdikki, bu voqelik esa tyutor bilan talabalar munosabatida ishonchli biron-bir farqning kuzatilmayotganligini ko'rsatdi. Agar sub'ektlar munosabatida bir xillik kuzatiladigan bo'lsa, buni ijobiy holat sifatida e'tirof etish kerak, aksincha muloqot darajalarining o'rtacha qiymat atrofida ekanligini e'tirof etishni ancha mushkullashtiradi. Tyutorning muloqotga qobiliyati mabodo talabalaridan ortda qoladigan bo'lsa, u holda uning shogirdlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyati shaxslilik mazmunidan saboq oluvchilarning ta'sir doirasiga tushib qolishidan dalolat beradi. Tyutori talabalar bilan munosabatida koordinatsiya yoki subordinatsiya o'rnatishning ham o'z maromi mavjud degan

xulosa chiqarishga imkon beradi. Tyutorning talabalar bilan ta'lim jarayonidagi muloqot doirasi faqat kognitiv, affektiv yoki xulqiy jihatdan baholanishi eng maqbul variant sanaladi. Demak, tyutorning muloqotga qobiliyatlik darajasi uning shogirdlar bilan yaqin ko'rsatkichda shakllanib qolishi pedagogik jarayonda salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Chunki bu guruhda talabalarining shaxsiy tashabbuskorligi ustozdan yuqori ekanligi, asosiy

xulosalarni saboq oluvchilar chiqarishsa, tyutorning pedagogik faoliyatida, asta-sekinlik bilan asteniklikni ortishiga va o'ziga ishonchsizlikning vujudga kelishiga olib keladi. Agar muloqot darajasida yoki munosabat o'rnatish tizimida tyutorning qadriyatlarini pasayishiga imkon yaratuvchi ham sotsial, ham psixologik holatlarga duch kelinaversa, oqibatda ta'lim jarayonida so'zsiz yo'qotishlar yuz berishi mumkin. Tyutor

va talabalarining muloqot oʻrnatishga qobiliyatini oʻrganish uchun amalga oshirgan ikkinchi urinishimiz, yaʼni ularning natijalari orasidagi korrelyatsion aloqalarni aniqlashdan iboratdir.

Oʻylaymizki, tyutor bilan talabalar hamkorlik sharoitini psixologik jihatdan takomillashtirishda ularning yosh davrlari psixologik xususiyatlarini inobatga olmasdan boʻlmasligini izlanishlar koʻrsatmoqda. Demak, I kurs talabalarining yangi taʼlim muhiti va unga moslashuvdagi, guruhning shakllanishi uchraydigan qiyinchiliklar «subʼekt-obʼekt» munosabatini «subʼekt-subʼekt» tizimiga aylanishgacha bosqichning tarkib topishida shakllanishidagi vaqt oraligʻining borligi, III kurslarda faoliyatning guruhiy koʻrinishdan individual shaklga koʻchishi va oʻzlarini yangi shaxslararo munosabat muhitiga oʻtishga tayyorlik darajasi ayni paytdagi hamkorlik faoliyatida uzilishlarning keltirib chiqarishi mumkin, degan mulohazaga olib keladi. Shunday qilib, tyutorlarni oʻrganish natijalarida ularning dominantligi ijobiy qiymatga ega boʻlsa-da, ammo ularda bir muncha salbiy doʻstona munosabatlar mavjudli kuzatildi. Xulosa qilib aytilganda, ushbu munosabatlarda, yaʼni tyutorlar bilan talabalar munosabatlarida koʻproq ekstremal xulq-atvor yetakchilik qilayotganligini eʼtirof etish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

1. Tyutor bilan talaba hamkorligida ularning bir birlarini munosabat subʼekti sifatida qabul qilishda kommunikatorlik jihatlari yetakchi oʻringa ega. Chunki bugungi kunda pedagoglarning rasmiy-konvensionallik oraligʻini oʻzida mujassamlashtirgan, oliy taʼlim muassasa subʼektlarining muloqot darajalari va bir-biriga yaqinligi individual taktlarga nisbatan guruhiy yaqinlik bir muncha tarqoqdir.

2. Tyutorning talabalarga nisbatan intilishi ham rasmiy darajada boʻlib, tyutor ular bilan individual holatda ham, guruhiy holatda ham hamkorlikda rasmiylik yetakchilik qiladi. “Tyutortalaba” hamkorligi natijalari rasmiy darajada oʻzaro hurmat va ishonch shakliga koʻchib oʻtishi yuqori ahamiyatga molik voqelik sifatida eʼtirof etiladi. Demak, tyutor bilan talabalar hamkorligining har ikkala subʼektlari faoliyati maqsadlarining uygʻunlashuvi oʻzaro simpatiya va empatiya, oʻzaro hurmat va qoʻllab quvvatlash tamoyillarini vujudga keltiradi.

REFERENCES

1. Avlaev, O. U., & Butaeva, U. A. (2021). Talaba psixologik kamoloti masalasi. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 4-11.
2. Avlaev, O. U. (2021). Talabalar kamolotida ijtimoiy intellektning gender farqlari. «*PSIXOLOGIYA*» ILMIIY JURNAL, 3441.
3. Avlaev, O. U. (2020). The role of social intelligence in personal development. *Association with Novateur Publication India's A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 692-698.

4. Mamatkulov, H. A., Mamatkulova, Z. G., & Avlaev, O. (2020). Merkmale der Verbesserung der beruflichen Kompetenz von militärpädagogen im Prozess des Lernens von Fremdsprachen. Проблемы научной мысли, 7(5), 55-58.

5. Umirovich, A. O. (2021). FACTORS, INFLUENCE ON STUDENT DEVELOPMENT. INFORMATION TECHNOLOGY IN INDUSTRY, 9(3), 945-953.

6. Qurbonova, B. K., Avlaev, O. A. O'., & Abdugarimov, Sh. O'. O'. (2021). TASHISH JARAYONIDA AVTOMOBILLARNING EKSPLUATATSION XUSUSIYATINI BAHOLASH. Academic research in educational sciences, 2(12), 548-555.

7. Avlaev, O. U. (2021). O'QITUVChINING BOS HQARUVChANLIK USLUBLARI. Academic research in educational sciences, 2(10), 1239-1246.

8. Avlaev, O. U., & Butaeva, U. A. (2021). TALABA PSIXOLOGIK KAMOLOTI MASALASI. Academic research in educational sciences, 2(5), 4-11.

9. Abdullaeva, Yu., & Avlaev, O. (2021). ESHITISHDA MUAMMOLARI BO'LGAN O'QUVChILARNI KONSILIUM ASOSIDA LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISH. Academic research in educational sciences, 2(5), 922-932.

9. Mirqosimova, X. M., & Avlaev, O. U. (2021). THE INTELLECTUAL DYNAMICS OF ADOLESCENTS. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka, 1(2).

**PEDAGOGNING KASBIY NUTQI KASBIY MADANIYATNING
TARKIBIY QISMI SIFATIDA**

Abdirimova Intizor Kamilovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsent v.b
E-mail: intizorabdirimova@gmail.com

Baxtiyarova Ruxshona Ixtiyarovna
Chdpu Pedagogika fakulteti
Defektologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
ruxshona_2007@icloud.com

Annotatsiya: Bu maqolada "Pedagogning kasbiy nutqi kasbiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida" mavzusi aholi tomonidan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonlarida o'qituvchining nutqi o'quvchilarda murakkab bilimlarni oddiy va tushunarli tarzda yetkazib berishni, o'rganish muhitini yaratishni va o'zaro aloqani kuchaytirishni maqsad qilishiga hamda bu kasbiy nutq orqali o'qituvchi madaniyatini shakllantirishga asos bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Aynan shuningdek, pedagogik madaniyatning axloqiy meyorlarini o'quvchilar bilan ulashish, o'rta madaniyatni o'rgatish, samimiylilik va hurmatga ahamiyat berishni ko'rsatiladi. Maqolada pedagogning kasbiy nutqi yordamida o'quvchilarda ishonch, motivatsiya va qiziqishni uyg'otishda, ta'lim jarayonida hamkorlikning oshirilgani tavsiflanadi. Shularni hisobga olgan holda ushbu maqola pedagogik jarayonda kasbiy nutqning ahamiyatini va bu nutqdagi asosiy funksiyalar va kasbiy madaniyatning jihati haqida tafsilotli tahlilni ko'rsatadi.

Annotation: In this article, the topic of "Professional speech of a teacher as a component of professional culture" is analyzed by the population. Paying attention to the fact that the teacher's speech in the educational process is aimed at conveying complex knowledge to students in a simple and understandable form, creating a learning environment and strengthening interaction, and that this is the basis for the formation of a teacher's culture through professional speech is focused. It is also shown to share with students the moral standards of pedagogical culture, teach secondary culture, attach importance to sincerity and respect. The article describes the increase in cooperation in the educational process with the help of the teacher's professional speech, causing students' confidence, motivation and interest. Taking this into account, this article shows the importance of professional speech in the pedagogical process and a detailed analysis of the main functions of this speech and the aspect of professional culture.

Kalit so'zlar: Kasbiy nutq, kasbiy madaniyat, ta'lim jarayoni, o'qituvchi madaniyati, ishonch, pedagogik madaniyat, profesionalizm, etika.

Key Words: Professional discourse, professional culture, educational process, teacher's culture, trust, pedagogical culture, professionalism, ethics.

Ta'lim jarayoni murakkab va ko'p jihatdan o'zaro bog'liq bo'lgan faoliyatdir. Pedagogning kasbiy nutqi, bu jarayonda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u pedagogik madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritadi. Pedagoglar, o'zining

kasbiy nutqi orqali o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ta'lim jarayonini yanada ishlab chiqishga hissa qo'shish va pedagogik etika qoidalariga rioya qilishlari lozim.

Pedagogning kasbiy nutqi ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki bu nutq o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi aloqa, bilimlarni etkazish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va savodxonlikni rivojlantirishda rol o'ynaydi.

Buni ko'plab olimlar va pedagogik mutaxassislar ta'kidlashadi. Masalan:

1. Vygotskiy: Vygotskiy nutq va fikrlash o'rtasidagi bog'lanishni ta'kidlaydi. U, shuningdek, o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi rolini va ularning nutqi o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sirini ko'rsatadi.

2. Piaget: Piaget o'qituvchining kasbiy nutqini o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan vosita deb ataydi. U o'qituvchining dialogik nutqi o'quvchilarning fikrlashini va tushunishini yaxshilashga yordam berishini ta'kidlaydi.

3. Gromova: Gromova pedagogik nutq o'qituvchining professional tafakkurini, pedagogik madaniyatini va o'quvchilar bilan muloqot qilish uslubini belgilovchi muhim omil sifatida ko'radi.

4. Zimniyaya: Zimniyaya ta'lim jarayonida o'qituvchining nutqi o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularni qiziqish bilan katta bilimlarni o'zlashtirishlariga yordam berishi kerakligini ta'kidlaydi.

Natijada, pedagogning kasbiy nutqi ta'lim berish jarayonida muhim rol o'ynaydi va o'qituvchilar o'z nutqlarini o'qitish metodlari bilan birgalikda shakllantirishlari kerak. Bu nafaqat kasbiy bilimlarni etkazish, balki o'quvchilar bilan ishonchli va ochiq muloqot o'rnatishi uchun ham zarur.

Kasbiy nutqning asosiy funksiyalari:

1. **Ma'lumot yetkazish:** O'qituvchining nutqi, o'quvchilar uchun murakkab bilimlarni oddiy va tushunarli tarzda yetkazishi lozim. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning ta'lim olishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

2. **O'rganish muhitini yaratish:** Pedagogning nutqi o'quvchilarda ishonch, motivatsiya va qiziqish uyg'otishi zarur. Bu, o'zaro hurmatga asoslangan, ijobiy ta'lim muhiti yaratadi.

3. **O'zaro aloqani kuchaytirish:** Aniq va samarali muloqot, o'quvchilar va pedagoglar o'rtasida ishonchli aloqani kengaytiradi. Bu, ta'lim jarayonida hamkorlik sifatini oshiradi.

Pedagogning kasbiy madaniyati o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan munosabati, malakasi, bilimlari va etika me'yorlari bilan bog'liq bo'lgan kompleks tushunchadir. Bu madaniyat pedagogik jarayonlarni samarali va sifatli o'tkazishda juda muhim omil hisoblanadi. Quyidagi asosiy jihatlar pedagogning kasbiy madaniyatini belgilaydi:

1. Profesionalizm: O'qituvchi o'z kasbini ta'riflovchi bilim va ko'nikmalarni to'liq o'zlashtirishi, shuningdek, o'z ustida doimiy ravishda ishlashi zarur.

2. Etika: O'qituvchining ishda yuqori axloqiy me'yorlarga rioya qilishi, o'quvchilarga nisbatan adolatli, hurmatli va mehribon bo'lishi zarur.

3. Innovatsion yondashuv: Zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlardan kelib chiqib, o'qituvchilar o'quv jarayonida yangiliklarni joriy qilish, qiziqarli va samarali usullarni qo'llashi muhim.

4. Pedagogik muloqot: O'qituvchining didaktik va kommunikativ ko'nikmalari, talabalarga o'z fikrlarini etkazishda va ularni tushunishda yordam berishdagi qobiliyati.

5. Madaniy kompetentsiya: Pedagog o'z xalqining, shuningdek, boshqa xalqlar va madaniyatlarning o'ziga xosligini bilishi va hurmat qilishi, bu orqali o'quvchilarni madaniy muhitda etishtirishda yordam berishi kerak.

6. Doimiy o'rganish va rivojlanish: O'qituvchi o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishi, pedagogik tajribalarini oshirishi va yangi metodlardan foydalanishga tayyor bo'lishi kerak.

Natija: Pedagogning kasbiy madaniyati uning ta'lim berish samaradorligini belgilaydi va o'quvchilarga pozitiv va yaratish muhitini t'minlaydi. Bu nafaqat bilim berishda, balki shaxsiy rivojlanishda ham muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy madaniyat va uning jihatlari:

Pedagogik madaniyat, pedagogning ta'lim jarayonida o'qituvchi sifatida faoliyat yuritishiga, axloqiy mezonlarga amal qilishiga kamida bir qator jihatlar orqali shakllanadi. Aynan shulardan biri pedagogning nutqidir:

- Axloqiy me'yorlar: O'qituvchi ta'lim jarayonida so'zlashish va nutq orqali o'z axloqiy qadriyatlarini o'qitishi, o'quvchilarga ijobiy misol bo'lishi zarur.

- O'rta madaniyat: O'qituvchi o'z nutqi orqali o'rganayotgan madaniyatni, an'analarni va kelajak uchun zarur bo'lgan bilimlarni yetkazishi kerak.

Samimiyat va hurmat: O'qituvchining muloqotdagi samimiyligi va hurmati, o'quvchining o'zini qulay his qilishiga yordam beradi. Shuningdek, pedagog o'z nutqi orqali o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etishga hissa qo'shishi kerak.

Xulosa:

Pedagogning kasbiy nutqi, nafaqat sifatli ta'lim berish, balki o'quvchining holatini, his-tuyg'ularini va fikrini hisobga olishda ham muhimdir. U pedagogning madaniyatini shakllantirishda, uning kasbiy xarakterini rivojlantirishda va ta'lim jarayonining muvaffaqiyati ta'minlashda o'z o'rniga ega. Ushbu nutq, o'qituvchilik kasbining naqshidan o'rin olishi va kelayotgan avlodlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adullayeva B.S., Xoliqov A.A., Sodiqov H.M. Umumiy pedagogika (Pedagogik mahorat) Darslik. Toshkent 2019 y.

2. Содықов Х.М. Бўлажак ўқитувчиларнинг мулоқот маданиятини ривожлантиришнинг самарали йўллари. // Халқ таълими журнали. (2-сон) – Тошкент, 2020. 2-сон.

3. Sodiqov Kh. Development of Communicative and Speech Culture in the process of professional development of future teachers. // International Conference. Science, research, development philology, sociology and culturology №5 – Берлин, 2018.

4. Содиқов Ҳ.М. Педагогик фаолиятнинг муваффақияти педагогларнинг коммуникатив нутқ маданиятига боғлиқлигидадир. // Бошланғич таълимнинг долзарб масалалари: муаммо ва ечимлар. Республика илмий-амалий анжуман материаллари. -Жиззах, 2019.

MUNDARIJA CONTENTS		
1.	A.Abdulkhayev, A. Nodirov, R.Axunova, N.Maxmudova Physico-chemical analysis of surkov composite obtained on the basis of local raw materials.....	5
2.	Холматова Д.Н. Методика тестирования учащихся по химии в средней школе.....	15
3.	Sumberdiyeva Nafosat Rahimberganovna O'rta maktabda kimyo fanini o'qitishda axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	19
4.	Абдулахатова М.А. Интеграция химии и русского языка.....	28
5.	Мамадалимова З.Б. Игровые технологии на уроках химии.....	33
6.	Ахметова А.А. Наглядные средства на уроках химии.....	38
7.	Жуманова Н.А. Внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением английского языка.....	42
8.	Zuhriddinov Farrux Faxriddin o'g'li O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda loyiha ishlarining ahamiyati.....	46
9.	Boltaboyeva Mukarramxon Ulug'bek qizi Ta'lim jarayonida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt yondashuvlari	49
10.	Yalg'ashev Burxon Fayzullaevich Boshlang'ich sinf matematika darslarida innovatsion ta'limning o'ziga xos xususiyatlari	53
11.	Kurbanov Olim Esirgapovich Magistratura talabalarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.....	60
12.	Abdujalilova Gulshan A'zam qizi O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda laboratoriya ishining ahamiyati.....	64
13.	Химматалиев Дустназар Омонович, Набиева Умида Ширинкуловна Психолого - педагогические условия создания инклюзивной среды в высшем учебном заведении	70
14.	Artikova Nargiz Shuxratovna, Ashurova Iroda Alibayevna Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari.....	76
15.	Ahmedov Alisher Hasan ugli Pedagogical and psychological conditions of formation of geometric concepts	84
16.	Karimova Nafisa Saydullayevna Steam yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik va valeologik madaniyatni rivojlantirish.....	92
17.	A.M.Mamatova Yangi O'zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalari zaruriyati.....	96
18.	O.M.Jabborova, Sh.Z.Matupayeva Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda raqamli didaktikaning ahamiyati.....	101
19.	Artikova Nargiz Shuxratovna Sinfda o'quv faoliyati orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishda pirls tadqiqotlarining o'rni.....	105
20.	Khudaikulova Fazilat Boriyevna Technology of the international assessment system in higher education.....	110
21.	Madraximova Inobat Bahodirovna Rauf Parfi lirikasida tavba motivi va g'oyaviylik prinsiplari talqini	120
22.	D.M.Ismoilova Sinf rahbari o'quvchilarning birinchi tarbiyachisi va murabbiysi	125
23.	Асаматдинова Жамийла Пахратдиновна, Бекбергенов Абдинагим Абдуллаевич Талабаларнинг миллатлараро мулоқот психодидактикаси” атамасидаги махсус аудиториядан ташқари машғулот мазмуни	129

24.	Eshqo‘ziyeva Gulira'no Bahtiyor qizi Logopediyaning pedagogik aspektlari.....	134
25.	Омарова Сабина Сериковна Психология.....	138
26.	Арсланова Гульмира Джуманиязовна, Айтмуратова Айнур Ахметжановна Роль инновационных технологий в современном воспитании младших школьников.....	141
27.	A.M.Mamatova Tarbiya pedagogikasi xususiyatlari.....	145
28.	Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi, Dushamova Sharifa Rufat qizi Ta'lim oluvchilarni kasbga yo'naltirishda raqamli texnologiyalarning roli.....	150
29.	Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Norova Durdona Yutpulla qizi Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarni rivojlantirishda logopedik o'yinlarning ahamiyati.....	155
30.	Turdiqulova Jasmina Hasan qizi Erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari.....	159
31.	Bekturdiyeva Marjona Qaxramon qizi Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati.....	165
32.	Usmanaliyeva Risolat Umaraliyevna Targeted approaches of the teacher in students' understanding of historical reality.....	169
33.	I.B.Madraximova, M.M.Xudayberganova Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda she'rlarning o'rni	174
34.	Yuldasheva Farzona O'zbek milliy pedagogikasi.....	178
35.	Po'latova Dilfuza Azamkulovna, Eshqo‘ziyeva Gulira’no Bahtiyorovna Maxsus pedagogikaning bo'limi - logopediya haqida ilmiy tushuncha	183
36.	Shoyusupova Shakhzoda, Qo'chqorova Zarina Improving primary school students' skills based on the principle of collaboration.....	186
37.	Shoyusupova Shakhzoda, Xudayqulova Anora The importance of studying foreign languages in the era of globalization.....	192
38.	Daminov Dilshodbek G'anisher o'g'li Voleybol sport to'garaklari yordamida 13-14-yoshli maktab o'quvchilarini sakrovchanlik qobiliyatini oshirishning samarali usullari.....	196
39.	Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi Yosh kurashchilarni jismoniy tayyorgarligini oshirishning samarali usullari.....	201
40.	Xasanov Akramjon Abdusalilovich Oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etishning innovatsion texnologiyasi.....	207
41.	Asqarova Dilnoza A'zamjon qizi Gandbol sport turi orqali tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlarini rivojlantirish.....	213
42.	Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi Yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirish.....	218
43.	Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari.....	223
44.	Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna Imkoniyati cheklangan boshlang'ich sinf o'quvchilarini jismoniy rivojlanishida yengil atletikaning o'rni.....	230
45.	Karimjanov Tillaqo'zi Shavkatjon o'g'li Erkin kurashchilarni texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi.....	237
46.	Химматалиев Дустназар Омонович, Байгожина Жанар Манатбековна, Темиров Куаныш Умирзакович Применение инновационных технологий в системе образования.....	242
47.	Karimjanov Tillaqo'zi Shavkatjon o'g'li Boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o'rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi.....	247

48.	G.S.Saylobidinova Studying the functional state of the respiratory organs of school children during physical education classes.....	251
49.	Umaraliyeva Dilshoda Turob qizi Jamiyatda ko‘rishda nuqsonlari bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati va yondashuvlari.....	254
50.	Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna Yengil atletika sport turi orqali imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o‘quvchilarini jismoniy sifatlarini rivojlantirish.....	259
51.	Abdinabiev Alisher Abdushukurovich The need to create electronic resources in the subject of "information and communication technologies and systems in economics" and introduce them into the educational process.....	263
52.	A.A.Abdinabiev, N.I.Akhrorova The school teaches computer simulation modeling.....	269
53.	N.I.Akhrorova The role of mobile applications in the educational system of academic lyceums.....	273
54.	Nodirov Alisher Avazovich, Abdulkayev Abduraxim Botirjon o‘g‘li, Dushnazarova Gulchexra Vohidjonovna, Qoriyev Mirzoxid Rustamjonovich, Bositov Muzaffar Akramjon o‘g‘li Yuvib quritilgan fosforitga klinker usulda olingan ekstraksiyon fosfat kislotadan kompleks o‘g‘it olish.....	276
55.	Холмаматова Машхура Логопедия: наука о речи и её нарушениях.....	281
56.	A.F.Xudayberganov Tutorlik faoliyati va unga qo‘yiladigan talablar.....	285
57.	Abdirimova Intizor Kamilovna, Baxtiyarova Ruxshona Ixtiyarovna Pedagogning kasbiy nutqi kasbiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida.....	290

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
7-son

Nashr qilingan sana: 27.12.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172